T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI

SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNDE KAMULAŞTIRMALAR VE ÖZELLEŞTİRMELER

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep AĞDEMİR

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI

SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNDE KAMULAŞTIRMALAR VE ÖZELLEŞTİRMELER

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep AĞDEMİR

Tez Danışmanı:
Yrd. Doç .Dr. Serdal BAHÇE

Ankara-2011

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i

KISALTMALAR iv

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ v

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.BİRİKİMİN SOSYAL YAPILARI (SOCİAL STRUCTURE OF ACCUMULATİON -BSY) 7

1.1. BSY'nin Kuramsal Temeli 7

1.2. BSY'nin Çıkış Noktası 9

1.3. BSY'nin Yapısı 9

1.4. BSY'nin Sınırları 11

1.5. BSY'nin Uzun Dalgalarla İlişkisi 12

1.6. BSY'ye Eleştiriler 18

1.7.Günümüze Kadar Birikimin Sosyal Yapıları 27

2. FRANSIZ DÜZENLEME OKULU 40

2.1.Tarihsel ve Kuramsal Altyapısı 40

2.2.Birikim Rejimi ve Düzenleme Biçimi 46

2.2.1.Yaygın birikim (extensive accumulation) ve Yoğun birikim 46

(intensive accumulation): Fordizm 46

2.2.2. Fordizm Sonrası 54

2.3. DO'ya Eleştiriler 58

3. ÇEVRE ÜLKELERDE BSY VE DO 64

3.1. İthal İkameci Birikim Modeli 66

3.2.Dışsatım İkamesi 67

4. SERMAYE BİRİKİM SÜRECİ DEVLET, ÖZELLEŞTİRME VE KAMULAŞTIRMA 76

İKİNCİ BÖLÜM

ÜLKE DENEYİMLERİ

1. İNGİLTERE 90

1.1. Tarihsel Süreç ve Özelleştirme, Kamulaştırma 90

2.MEKSİKA 137

2.1.Tarihsel Süreç, Özelleştirme ve Kamulaştırma 137

3.TÜRKİYE 186

3.1. Tarihsel Süreç, Özelleştirme ve Kamulaştırma 186

3.1.1. SEKA Özelleştirmesi 250

3.1.2. SEKA İzmit İşletmesi "Tasfiyesi" 252

SONUÇ 296

KAYNAKÇA 304

ÖZET 334

ABSTRACT 336

KISALTMALAR

AOÇ : Atatürk Orman Çiftliği

BSY : Birikim Sosyal Yapıları

ÇEMAŞ : Çimento Sanayi AŞ.

ÇİMHOL : Çimento Yan mamulleri AŞ.

DİTAŞ : Denizcilik İşletmeciliği ve Tankerciliği AŞ.

DO : Düzenleme Okulu

DMO : Devlet Mahsulleri Ofisi

EBÜAŞ : Et Balık Üretim AŞ.

ESGAZ : Eskişehir Doğal Gaz Dağıtım AŞ.

İGSAŞ : İstanbul Gübre Sanayi AŞ.

MPM : Milli Prodüktivite Merkezi

OM : Ortodoks Marksizm

ORÜS : Orman Ürünleri Sanayi AŞ.

POAŞ : Petrol Ofişi AŞ.

TCDD : Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları

TDÇİ : Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri AŞ.

TİMLO : Türkiye İnşaat Malzemeleri

TESTAŞ : Türkiye Elektronik Sanayi AŞ.

TMO : Toprak Mahsulleri Ofisi

TOE : Türkiye Otomotiv Endüstrisi

TURBAN : Türkiye Turizm Bankası AŞ.

TÜGSAŞ : Türkiye Gübre Sanayi AŞ.

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablolar Listesi

Tablo.1 Uzun dalgalar ve BSY 28

Tablo. 2. Çevre Ülkelerde Fordizm..... 72

Tablo. 3. Amerika ve Güney Kore'de birikimin sosyal yapıları..... 73

Tablo 4. BSY, DO, OM ve Özelleştirme ve Kamulaştırma..... 89

Tablo 5. BSY, DO ve OM..... 89

Tablo 6. 1951, Kamulaştırılmış İşletmelerde İstihdam..... 100

Tablo 7. 1945-1979 Kamulaştırmalar ve Özelleştirmeler..... 110

Tablo 8. Uzun Dalga, BSY, DO ve 1945-1979 Kamulaştırmaları..... 118

Tablo 9. Yeniden Yapılandırma..... 123

Tablo 10. Bazı ülkelerde harcanabilir gelirin yüzdesi olarak borçlar, 1996, 2001, 2006..... 130

Tablo 11. 2007-2009 İngiltere'de Banka kamulaştırmaları ve yardımlar..... 131

Tablo 12. Uzun Dalga, BSY, DO ve Kamulaştırma, Özelleştirme..... 136

Tablo 13. 1940-1961 Yılında Kurulan veya Kamulaştırılan Bazı Önemli Kamu İşletmeleri..... 149

Tablo 14. Meksika 1940-1965 Reel Minimum Ücret ve Reel Sanayi sektörü Ücretleri (1970 esas alınmış) 150

Tablo 15. Federal Bütçe Harcamaları (yüzde olarak) 150

Tablo 16. Meksika'da Üretkenlik, Karlılık ve Ücretler (büyüme % olarak) 152

Tablo. 17. Echeverria ve Portillo Dönemi Bazı Önemli Kamulaştırmalar 156

Tablo 18. Meksika'da Kamu İşletmeleri 1982-2003 174

Tablo 19. Bazı Mallarda Üretim ve İthalat: 1938-39 (bin ton 206

Tablo 20. 1940 itibariyle Türkiye'de KİT'ler 207

Tablo 21. 1960 yılı sonu itibariyle Türkiye'de KİT'ler 215

Tablo 22. KİT'lerde ortalama ücretler 1965-1971(1963=100) 220

Tablo 23. Seçilmiş mallarda etkin üretim için gerekli en az üretim miktarları ve Türkiye'deki üretim hacmi 223

Tablo 24. 1980 yılı sonu itibariyle Türkiye'de KİT'ler 225

Tablo 25. TMSF Bünyesinde Alınan Bankalar 233

Tablo 26. Erdemir 2006-2010 istihdam rakamları 238

Tablo 27.1937-1949 Sümerbank Selülöz Sanayi İşletmesi Kağıt-Karton Üretimi (Ton) 245

Tablo 28. 1989-1999 İmalat Yatırımları İçinde Kağıt Alt Sektörünün Payı(%) 248

Tablo 29. SEKA'da 1977-1994 İstihdam 249

Tablo 30. SEKA Özelleştirilen İşletmeler 251

Tablo 31. Özelleştirme Öncesi ve Sonrası SEKA'da Üretim (Ton) 254

Tablo 32. Yıllar İtibariyle Kağıt Sektöründe İthalat/İhracat Rakamları (Ton) 255

Tablo. 33 Türkiye'nin Kağıt İthalatı Yaptığı İlk Beş Ülke (Ton) 257

Tablo 34. 1988-1992 yılları Özelleştirmeleri 259

Tablo 35. 1992-1997 Yılları Özelleştirmeleri 261

Tablo 36. 1998-2002 Yılları Özelleştirmeleri 266

Tablo 37. 2003-2011 Yılları Özelleştirmeleri 273

Tablo 38. Tarım sektörü ithalat ve ihracat rakamları (Milyon dolar) 276

Tablo 39. İthal ve Yerli Kasaplık Canlı Sığırların Toplam Miktarları (adet) 277

Tablo 40. 1960'dan Günümüze Tekel 279

Tablo 41.TEKEL 2009-2010 Yılı Üretim 281

Tablo 42 . Türkiye'de Bazı Önemli KİT'ler için Kamulaştırmalar ve Özelleştirmeler 292

Şekiller Listesi

Şekil 1. BSY 11

Şekil 2.Fordizmden Alternatif Formlara Geçiş 58

Şekil 3. Jessop ve Sum'ın Lipietz Çevre Ülkelerde Fordizm Modeli Ayrıştırması ... 71

Şekil 4. DO, Birikim Rejimi, Düzenleme Biçimi, Hegemonik Proje ve Devlet 80

GİRİŞ

2007 yılı, sermaye birikim süreci bağlamında önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Amerika'da yaşanan kapitalist kriz sonrası, Amerika'dan İngiltere'ye birçok ülkede Northern Star, Bear Sterns, Freddie Mac, Fannie May, Lehman Brothers, Merill Lynch, American International Group, Morgan Stanley gibi bir çok şirket kamulaştırılmış, devlet bu şirketlere ait zararları üstlenmiştir. Diğer yandan, Amerika'dan Avrupa'ya toplumsal muhalefet hareketlerinde yükseliş kendisini göstermiş, Batı Marksizminin içine düştüğü felsefe çukurundan çıkılarak Aşil'in topuğunun vurulduğuna dair yorumlar bile yapılmıştır.

Federal Reserve, ilk önce finansal kurumların ellerinde tuttukları toksik çöplük olarak adlandırılan ve hemen hemen değersiz hale gelmiş ipotek teminatlı menkul kıymetlerin satın alınmasında kullanılacak 700 milyar dolarlık acil plan fikrini ortaya koymuş, finansal paniğin artmasıyla Federal Reserv 1.3 trilyon dolar tutarında piyasada bulunan ticari kağıtların (şirketlerin çıkarmış oldukları kısa vadeli borçları) tümünün alıcısı olmaya hazır olduğunu ifade ettiği bir bildiri hazırlamıştır. Amerika ve İngiltere'nin içinde bulunduğu G-7 güçlerinin tümü, bankalara doğrudan sermaye enjekte etmek amacıyla bankaların hisselerini satın alacaklarını yani bir tür kamulaştırma yapacaklarını açıklamışlardır. Daha sonra ise, Amerika'da finansal kurtarma paketinin 5.1 trilyon dolar olacağı açıklanmıştır (Foster ve Magdoff, 2009: 18-19).

1980'lerden sonra devletin etkinsizliği şiarı tüm dünyaya yayılırken ve özelleştirme tüm dünya ülkelerine yeri geldiğinde kanlı biçimde "altın kural" olarak

sunulurken, 2007 yılı kapitalist kriziyle beraber devlet kaynaklarına acizce sarılış, bir çeşit kamulaştırma anlamına gelen devletin sermayenin trilyon dolarlara varan zararını sosyalize etmesi, devletin sermaye birikim sürecindeki yerine ilişkin bazı soruları yeniden gündeme getirmekte, aynı zamanda teori ile pratiğin sınanması bağlamında önemli bir laboratuar görevi görmektedir. Bugün ortaya çıkan bu sorunsallara Paul Baran ve Paul Sweezy'nin (2007: 31-32) *Tekelci Kapitalizm* yaklaşımını ortaya atarken başladıkları noktadan başlamak önemlidir: Teoriler neden vardır?

> *"Bilimsel anlayışı ele alıp incelenen gerçeğin değişik yönlerinin ya da bölümlerinin modellerini kurarak ya da analiz ederek gelişir. Bu modellerin amacı, gerçeğin aynadaki gibi tıpatıp görüntüsünü yansıtmak, tüm unsurların büyüklüğünü ve oranlarını tam olarak işin içine dahil etmek değil, bu unsurların kesinleşmiş yönlerini ortaya çıkarmak ve yoğun bir biçimde araştırılmasını sağlamaktır […] kurulan bir modelin iyi bir model olması gerçeği anlamamız için elimize bir anahtar geçmesi anlamına gelecektir […] modeli test etmenin tek bir yolu vardır; gerçek dünyayı anlamamıza yardımcı oluyor mu?[…]Kısaca, bu dünyayı anlamamıza ve bu dünyada akıllı ve etkin bir biçimde davranmamıza yardımcı oluyor mu?"*

Teoriler gerçekliğin anlaşılmasını sağlamak için vardır; fakat teorilerin bu işlevi gerçekleştirmesi sürekli olarak gerçeklerle harmanlanmasını gerektirir. Bu durumu Mandel *Geç Kapitalizm*'de daha net ortaya koyar:

"Soyuttan somuta ilermeden önce, zorunlu olarak somuttan soyuta bir ilerleme mevcuttur. Çünkü soyutun kendisi, somutu belirleyici ilişkileri"ne ayrıştırmaya uğraşmış önceki bir çözümleme çalışmasının ürünüdür" (aktrn. Bahçe ve Köse, 2010: 19).

Bu bağlamda, 2007 kriziyle beraber uygulanmaya başlanan kamulaştırmalar bize teori ile pratiğin sınanması ve gerekirse yeniden pratikle harmanlanması bağlamında önemli fırsat vermekte, diğer yandan devletin mahiyetine ilişkin ortaya konulan yaklaşımların tekrar gözden geçirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu çerçevede bu çalışmanın temel sorunsalı, sermaye birikim sürecinde özellleştirmelerin, kamulaştırmaların ve devletin yerine ilişkin çıkarımlarda bulunan teorik yaklaşımların 2007 kriziyle beraber yeniden gündeme gelen kamulaştırmaları da kapsayan süreci açıklayabilirliğinin sorgulanması; yani teorinin gerçekliği anlamamıza yardımcı olup olmadığının ortaya konulmasıdır. Dolayısıyla, bu çalışmadaamaç teori ve pratiğin incelenmesi yoluylaözelleştirmelerin, kamulaştırmaların ve devletin sermaye birikim sürecindeki yerine ilişkin net çıkarımların yapılmaya çalışılmasıdır. Böyle bir çıkarımın yapılması içingerekli olan iki araç: incelenecek teori ve uygulamaların seçilmesi olacaktır. Bu bağlamda, bu çalışmada merkez ve çevre ülkeler için ortaya konulan analiz farklılıkları da göz önünde bulundurularak Birikimin Sosyal Yapıları (BSY), Düzenleme Okulu (DO) yaklaşımları incelenecek ve Ortodoks Marksizmin devlet, özelleştirme ve kamulaştırma konularındaki çıkarımları üzerinde durulacaktır. Teorinin pratikle sınanması noktasında ise yine merkez-çevre ilişkisi göz önünde bulundurularak bir merkez ülke olarak İngiltere, çevre veya yarı-çevre olarak adlandırabileceğimiz Türkiye ve Meksika örnekleri incelenecektir. Bu amaç çerçevesinde bu çalışmadasorulacak temel sorular aşağıdaki gibi olacaktır:

(i) Birikimin Sosyal Yapıları sermaye birikim sürecini nasıl analiz eder ve bu analiz çerçevesinde kamulaştırmaları, özelleştirmeleri ve devleti nasıl görür? (ii) Düzenleme Okulu sermaye birikim sürecini nasıl analiz eder bu analiz içinde

kamulaştırmaları, özelleştirmeleri ve devleti nasıl değerlendirir? (iii) Ortodoks Marksizm özelleştirmeleri kamulaştırmaları ve devleti nasıl değerlendirir ? (iv) BSY ve OM çevre ülkelerde sermaye birikim sürecini nasıl görür ve bu süreç içerisinde devlet, kamulaştırmalar ve özelleştirmeler nasıl analiz edilebilir? (v) İngiltere'de yaşanan özelleştirme ve kamulaştırma örnekleri incelendiğinde ve devletin bu noktada rolü ortaya konulduğunda BSY, DO ve OM gibi yaklaşımların bu süreçte açıklayıcılığı ne olmuştur? (vi) Meksika'da yaşanan özelleştirme ve kamulaştırma örnekleri incelendiğinde ve devletin bu noktada rolü ortaya konulduğunda BSY, DO ve OM gibi yaklaşımların bu süreçte açıklayıcılığı ne olmuştur? (vii) Türkiye'de yaşanan özelleştirme ve kamulaştırma örnekleri incelendiğinde ve devletin bu noktada rolü ortaya konulduğunda BSY, DO ve OM gibi yaklaşımların bu süreçte açıklayıcılığı ne olmuştur? (viii) Üç ülke deneyimde, kamulaştırmalar, özelleştirmeler ve devlete ilişkin ortaya çıkan sonuçlarda farklılaşan ve aynılaşan unsurlar nelerdir?

Bu soruların cevap aranırken Descartes (2010: 22)'ın dediği gibi en basitten başlayarak merdiven basamaklarından çıkar gibi en bileşik şeylerin bilgisine ulaşmaya çalışmak faydalı olacaktır. Bu bağlamda, ilk bölümde BSY'nin ve DO'nun sermaye birikim sürecini nasıl anlamlandırdıkları ele alınacaktır. Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımı, "kuramsal temeli", "çıkış noktası", "BSY'nin yapısı", "BSY'nin sınırları", "BSY'nin uzun dalgalarla ilişkisi" başlıkları altında incelenecek ve BSY'ye yöneltilen eleştiriler ele alınacaktır. BSY'ye yönelik eleştiriler ele alındıktan sonra ise 1840 yılından başlayarak günümüze kadar analiz edilmiş birikimin sosyal yapılarının unsurları ve çöküş süreçleri ortaya konulacaktır. DO ise "kuramsal altyapısı", "birikim rejimi" ve "düzenleme biçimi", "fordizm sonrası" başlıkları

altında incelenecek ve DO'ya yöneltilen eleştiriler ele alınacaktır. Bu analizden sonra hem DO'nun hem de BSY'nin çevre ülkelere dönük yaklaşımları ele alınacaktır. Bu noktadan sonra ise, BSY'nin ve DO'nun özelleştirmeler, kamulaştırmalar ve devlete ilişkin çıkarımları ortaya konulacak bu yaklaşımlar OM'nin özelleştirme kamulaştırma ve devlete ilişkin yorumlarıyla zenginleştirilecektir.

Sweezy'in (2007: 30), "Teorilerin gerçekliği, ortaya çıkarıldığı soyutlama düzeyi ve analiz daha somut düzeyde yapıldığında uğrayacakları değişiklikle ilgilidir" anlayışına paralel olarak ikinci bölümde teorinin (soyut) pratikle (somut) sınanması, yani gerçekliğe ulaşılmaya çalışılması bağlamında İngiltere, Meksika ve Türkiye'de yaşanan özelleştirmeler, kamulaştırmalar ve devletin sermaye birikim sürecindeki yeri incelenecektir. Ülke deneyimlerinin incelenmesi konusunda izlenecek yöntem ilk olarak ülkenin iktisadi tarihinin incelenmesi olacaktır. Bu inceleme "sınıf mücadelesi", "devlet", "kamulaştırma" ve "özelleştirme" kavramları üzerine inşa edilecektir. Bu incelemede özelleştirme ve kamulaştırmaları anlamaya ilişkin izlenecek yol, ülkelerden seçilecek bazı işletmelerin özelleştirilmesinden kamulaştırmasına kadar geçen sürecin sermaye birikim süreciyle bağlantılı olarak diyalektik bir yöntemle incelenmesi olacaktır. Bu bağlamda, İngiltere için British Steel, Rolls Royce, Upper Clyde Shipbuilders ve Northern Rock işletmeleri incelenirken; Meksika için Aeromexico, Tarım özelleştirmeleri, Cananea, Sıcartsa, Banka kamulaştırmaları incelenecek; Türkiye için Erdemir, T.Demir Çelik İşletmeleri, Sümerbank, Etibank ve Seka incelenecek,2005 yılında kamulaştırılması bakımından çalışmamız açısından önem taşıyan Et Balık Kurumu ve Tekel Direnişine ilişkin kısa değerlendirmeler yapılacaktır. Bu değerlendirmeler yapıldıktan sonra, her ülke için özelleştirme uygulamaları ayrı başlıklar halinde

incelenecektir.Türkiye örneğinde ek bir başlık açılarak BSY'nin sermaye birikim sürecinin çok katmanlı yapısının sınanması bağlamında Meksika veTürkiye sinemasının sermaye birikim süreci parellinde değişen yapısı kısa bir biçimde incelenecektir. Bu incelemelerden sonra, bu ülkelerde sermaye birikim sürecinin gelişimi BSY ve DO'nun araçlarıyla analiz edilecektir. Bu noktadan sonra ise ülkelerde uygulanan kamulaştırmaların ve özelleştirmelerin mahiyetleri, devletin bu süreç içindeki yerine ilişkin ortaya çıkan sonuçlar BSY, DO ve OM'nin çıkarımlarımlarıyla karşılaştıralak teorilerin gerçeklikle sınanması yapılarak süreç anlaşılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE

1.BİRİKİMİN SOSYAL YAPILARI (SOCİAL STRUCTURE OF ACCUMULATİON -BSY)

Birikimin Sosyal Yapıları (BSY), sermaye birikim sürecini destekleyen kurumsal yapıyı ifade etmektedir. Birikimin sosyal yapıları fikri ilk defa, 1978 yılında yüksek işsizlik ve enflasyonla yaşanan ekonomik kriz döneminde David Gordon tarafından ortaya konmuş; David Gordon, Richard Edwards ve Michael Reich'in *Segmented Work Divided Workers* (1982) çalışmasıyla daha net bir biçim almıştır (Kotz, Mcdonough ve Reich, 1994: 3). Birikimin sosyal yapıları yaklaşımı, birçok gelenekten etkilenmiştir; bu bağlamda yaklaşıma ilişkin analize geçmeden önce BSY'nin hangi kuramsal temelde yapılandığını irdelemek faydalı olacaktır.

1.1. BSY'nin Kuramsal Temeli

BSY yaklaşımı, "tarihsel materyalizm, artı değer, sömürü" gibi kavramları Marksist gelenekten alırken, sınıf mücadelesi ve sınıfsal analizi sermaye birikim sürecinin temeline koyarak aynı paralelde bir yaklaşım izlemektedir (Kotz vd.,1994: 3). Kapitalizmin aşamalarını ele alırken yaklaşım yine Marksist gelenekten etkilenmiştir; temelini, Hilderfing finans kapital ve Bukharin'in dünya ekonomisi ve emperyalizm yaklaşımından alan ve Lenin'in kapitalizmi en yüksek aşaması: emperyalizm olarak yorumladığı, Tekelci Kapitalizm Okul'undan Paul Sweezy'nin genişlettiği yaklaşımı, BSY olgunlaştırarak savaş sonrası sosyal yapıyı açıklamak için kullanmıştır (Mcdonough, 2008: 161). Bu bağlamda, Gordon'un katkısı ya da

farkı savaş sonrası uzun başarılı periyodun, Amerika hegemonyası, işçilerin bürokratik kontrolü, kolay kredi, çok uluslu şirket yapısı, Keynesyen devlet anlayışı ve buna benzer kurumlar bütünlüğünün yapılanmasıyla ilgili olduğunu ortaya koymasıdır. (Mcdonough, 1999: 28). Diğer taraftan, BSY yaklaşımı, Marksizmden "ekonomik olmayan faktörlere verdikleri önem, kapitalizmin kaçınılmaz olarak sosyalizmle sonuçlanacağı ve ekonomik krizlerin sebebini tek bir mekanik sebebe bağlamamaları açısından ayrılmaktadır" (Kotz vd., 1994: 3).

Yaklaşımın temelinde, Keynesyen "beklentiler" kavramı hakim olmakla beraber, aynı zamanda analizin temel çatısını oluşturmaktadır. BSY ve yatırım kararları arasındaki ilişki geleceğe yönelik bekleyişler paralelinde kurulmuştur.

Fakat, Keynesyen yaklaşımda talep sorununa önem verilirken, BSY daha çok maliyetler ve arz tarafıyla ilgilenmektedir. Aynı zamanda, BSY yaklaşımı Thorstein Veblen'in öncülüğünde gelişen kurumsalcı yaklaşımdan da etkilenmiştir. Kurumsalcılar, kurumlara ve kurumların iktisadi davranışlarına ağırlık verirken, BSY bu yaklaşımdan ekonomik gelişmeye verdikleri önem bakımından ayrılmaktadır (Kotz vd., 1994: 3).

Yaklaşımda diğer ağırlıklı etki, Kondratieff (2010) ve Schumpeter' in (1939) öncülüğünü yaptığı "uzun dalga teorisi" nindir. BSY, uzun dalgalarla beraber ortaya çıkar ve uzun dalgalarla ilişkilendirilerek analiz edilir. Bu bağlamda, bu yaklaşımı; kuramsal altyapısını dikkate alarak kendine hangi noktada yer bulduğundan başlayarak irdelemek faydalı olacaktır.

1.2. BSY'nin Çıkış Noktası

Çoğu Marksist gelenek, kapitalizmin doğrusal olmayan aşamaları konusunda çalışmalar ortaya koymuştur. Fakat, BSY yaklaşımına göre; bu teoriler sermaye birikim sürecinin genişliğini ve karışıklığını algılamada başarısızdır (Gordon, Edward ve Reich, 1994: 13). Dolayısıyla, böyle bir boşluk BSY gibi bir analizi ortaya koyma konusunda bir alan yaratmaktadır. BSY bu alanı doldurmaya şöyle basit bir önerme ile başlamaktadır:

"Kapitalist birikim kaotik bir ortamda gerçekleşmez, beklenen kar oranı düşerken kapitalist yatırımcı yatırımlarını erteler. Hem ana akım iktisat hem de Marksist yaklaşım, yatırımlar ve beklentiler arasındaki ilişkiyi kabul etmiştir; fakat yatırımlar ve beklentiler bağlamında dış faktörleri sosyolojik ve politik olarak araştırmaya yönelmemişlerdir." Dolayısıyla, BSY bu yaklaşımlara zıt olarak sermaye birikim sürecinde kapitalistleri etkileyen politik ve ekonomik çevreyi tartışmaya başlar. "Kapitalistler, uygun ve istikrarlı bir dışsal yapı olmadan yatırım yapmazlar bu dışsal yapı da 'birikimin sosyal yapıları' olarak adlandırılır." Diğer yandan,BSY; ekonomik olduğu kadar politik ve kültürel kurumları da içermektedir. "Emek yönetim ilişkileri, endüstriyel organizasyonun karakteri, paranın ve bankacılığın rolü, siyasi partilerin durumu, ırkçılık ve cinsiyet ilişkileri, hakim ideoloji, kültürün karakteri" ve buna benzer çoğu durum bu yapının içinde yer almaktadır (Gordon vd., 1994: 13).

1.3. BSY'nin Yapısı

BSY'ye göre, birikimin sosyal yapılarını oluşturan unsurlar ne sınırsız ne de tanımlanamaz değillerdir, kapitalist birikim sürecinin bazı gereksinimlerden ortaya

çıkmaktadırlar. Bu yapılar, sürecin işleyişinin her aşamasına içkin olduğundan BSY, sermaye birikim sürecinin üç temel aşamasını ortaya koyarak bu yapıları analiz etmeye çalışır. Sermaye birikim süreci bu bağlamda geleneksel olarak P-M-M'-P'şeklinde karakterize edilir. Sermaye birikim sürecinin ilk adımı, kar elde edebilmek için fonların yatırıma dönüştürülmesiyle başlar; hammadde, emek, makine, bina ve üretim için diğer ekipmanların satın alınması (P-M), üretim aşamasında emeğin organize edilmesi ve artı değerin yaratılması (M-M') ve son aşamada emek ürünün satılarak para sermayeye çevrilmesi ve gelecek birikimin kaynağının yaratılması (M'-P')(Gordon, vd.,1994: 14; Kotz, 2006: 2). Bu sistemin varlığını sürdürmek ve yeniden üretmek için bazı koşullar gereklidir. "Özel mülkiyeti tanıyan ve koruyan bir hukuk sistemi, sürekli bir emek gücü, kapitalistlerin yönlendirebilecekleri ve yararlanabilecekleri bir politik sistem, bireyciliği zorlayan kültürel ve ideolojik bir yapı" bunlardan birkaçıdır. Bu koşullar sağlansa bile, "tarihsel materyalizmin ortaya koyduğu gibi kapitalistler arası mücadele ve emek-sermaye savaşı tarafından yönlendirilen bu sistem sürekli değişir ve ilerler" (Gordon, vd., 1994: 11). Dolayısıyla, bu değişen ve ilerleyen yapıya uygun kurumsal bir yapı gerekir. Birikimin sosyal yapıları, birikim sürecini etkileyen tüm kurumları temsil eder. Bu kurumlar arasında en önemlileri: "*para ve kredi sistemi, devlet müdahalesinin seyri ve sınıf çatışmasıdır.*"[1]Para ve kredi sistemi sermaye birikim sürecinin her aşamasında önemlidir, çünkü para değişim için ve değişim gerçekleşene kadar kredi için gereklidir. Aynı şekilde, devlet müdahalesinin seyri de sermaye birikim sürecinin her aşamasında önemlidir; çünkü devlet yatırımın

[1] Tüm vurgular bize aittir.

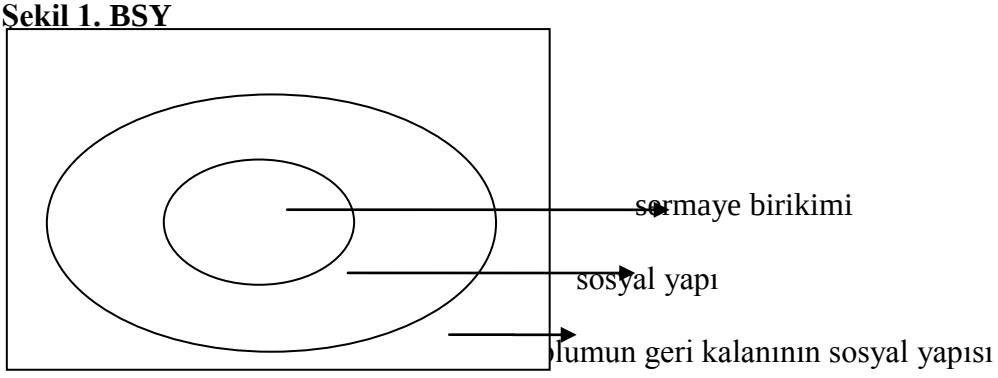
karlılığını arttırabilir (sübvansiyon, regülasyon, mal üretimi v.b.) veya azaltabilir (vergi, sendikaların legalleşmesi v.b.) (Gordon vd., 1994: 14-15).

BSY'nin bu yaklaşımı, devlet müdahalesinin seyrini; sınıf çatışmasından ayrık analiz ettiğinden, BSY'nin erken dönem çalışmalarında, devleti sınıf mücadelesinin dışında konumlandırdığı çıkarımını yapmamızı sağlar.

1.4. BSY'nin Sınırları

BSY'nin yapısı, "kurumsal bir seti kapsar ve içsel ve dışsal sınırları vardır. İçsel sınırlar, kurumsal yapıdan (sosyal yapıdan) sermaye birikim sürecini ayırır, dışsal sınırları ise bu sosyal yapıdan toplumun geri kalanının sosyal yapısını ayırmaktadır." Sermaye birikim süreci, BSY için yeniden yatırım ve kar için mikro ekonomik faaliyetler anlamına gelir, bu faaliyet verili kurumsal yapı içerisinde bireysel girişimcilerin emek istihdam etmesidir. Bu süreç özellikle dışsal faktörlerden ayrılır, çünkü yatırımlar bireysel kapitalistlere dışsaldır, kollektif faaliyetler tarafından belirlenir. "BSY'nin içsel sınırları, bireylerin kar amacı güden davranışları tarafından oluşan sermaye birikim sürecini kurumsal (sosyal, politik, kültürel ve piyasal) yapıdan ayırır," bu ayrımı Şekil 1'de görmek mümkündür. "Dışsal sınırlar ise, sosyal yapı ile sosyal yapıya uygun olmayan yapıları birbirinden ayırır." BSY yaklaşımına göre, sosyal yapılara uygun olmayan yapıların varlığı, birikimin sosyal yapıları anlayışını zayıflatan bir durum değildir, sadece bu sosyal yapıya uymayan durumların olma olasılığını içerir (Gordon vd.,1994: 15).

Şekil 1. BSY

Kaynak: Gordon v.d., 1994 temel alınarak düzenlenmiştir.

Bu tanımlamadan sonra BSY, sermaye birikim sürecini temel alarak birikim sosyal yapılarını, bu süreci destekleyen ve aynı zamanda sermaye birikimini sınırlayan bir yapı içinde analiz eder. Eğer, birikimin sosyal yapıları istikrarlı ise kapitalistler üretim kapasitelerini arttırmak ve yatırım yapmakta kendilerin güvende hissederler. Eğer, birikimin sosyal yapıları sağlam olmayan bir yapıya bürünüyorsa, sınıf çatışması ve eski birikim modeli, kurumsal yapıyı sınırlıyorsa meşruiyetini yitirmeye başlar; kapitalistler doğrudan yatırım yapmak yerine finansallaşma yoluna giderler ve sosyal yapı çöker. Yeni sosyal yapıyı belirleyecek olan ise sınıf mücadelesinin seyridir. (Kotz, 1994a; Gordon vd., 1994; Reich, 1994; Mcdonough, 1994).

1.5. BSY'nin Uzun Dalgalarla İlişkisi

Diğer önemli nokta BSY yaklaşımının uzun dalgalar teorisi ile ilişkisidir. BSY'nin analizi bu noktada sadece kapitalizmin uzun dönem dalgalara eğilimli olduğu ile değil, bu dalgaların kapitalist ekonominin kendisinin dışında analiz edilemeyecek bir şekilde birikimin sosyal yapısıyla ilişkili olduğudur. BSY yaklaşımı, birikimin sosyal yapıları ile uzun dalgalar arasında ilişki kurmaktadır (Kotz, 1994a).

Uzun dalgalar teorisi ise, kısaca kapitalizmin, içinde durgunluk ve genişleme dönemlerini barındıran elli yıllık uzun dalgalar döngüsü yaşadığını ortaya koymaktadır. BSY ise, bu yaklaşımlardaki eksikleri kendisine temel alarak bir analiz ortaya koymuştur. Uzun dalgalar teorisinde temel anlamda tartışılan iki konu vardır. Bunlardan birincisi, kapitalizmin yaşadığı bu *uzun dalgaların nedeni,* ikincisi ise bir uzun dalgalardan *diğer uzun dalgaya geçişin sebebi* ile ilgilidir. Bu anlamda,

Kondratieff (2010), uzun dalgaları; sabit sermaye yatırımlarının uzun dönemde eskimesine bağlarken, Schumpeter (1939) belirli ekonomik sektörlerdeki yenilikler toplamına bağlamaktadır. Ayrıca, Kondratieff (2010) uzun dalgaların otomatik ve sisteme içkin olduğunu, yani durgunluktan genişleme dönemine geçişin kendiliğinden olacağını ortaya koymuş, bu süreçte ekonomik olmayan gelişmelerin önemli ama sebepten ziyade sonuç olduğunu ve ikincil bir öneme sahip olduğunu analiz etmiştir. Örneğin, Kondratieff'e göre (2010), "bilimsel ve teknik icatlar uygulamalarını gerektirecek iktisadi koşullar olmadığı sürece etkinsizdir." Diğer yandan, "savaşlar da iktisadi yaşamın yükselen gerilim ve artan hızı ile ilgilidir". Dolayısıyla, savaş ve teknolojik yenilikler uzun dalganın nedeni değil sonucu olarak görülür. Sweezy-Baran (2007) ise, durgunluk dönemlerinin tekelci sermaye kaynaklı olduğunu, uzun dalganın genişleme evresinin ise ancak dışsal faktörlerle başlayabileceğini söylemişlerdir. Sistemin başarılı dönemleri kazai ve dışsal faktörlere bağlıyken, durgunluk dönemleri sistemin normalitesinden kaynaklanmaktadır.

Mandel (1991: 18-19) ise uzun dalgaları, Marksist iktisat kuramı çerçevesinde açıklamıştır. Mandel'in analizinde uzun dalgaların kilit göstergesi "kar oranı"dır. "Marx'a göre (aktrn. Mandel, 1991), kar oranını belirleyen temel üç şey; sermayenin organik bileşimindeki dalgalanmalar, artıkdeğer oranındaki dalgalanmalar ve sermayenin devir hızındaki dalgalanmalardır." Bunun yanısıra, "Marx; kar oranını düşme eğilimini sönümleyen etkenler arasında, artıkdeğer kütlesinde bir artış ve sanayileşmiş ülkelerdeki temel sanayi dallarına nazaran sermayenin ortalama organik bileşiminin belirgin ölçüde az olduğu ülkelere sermaye akışını da sayar." Bu faktörlerin bir kaçındaki artış, ortalama kar oranı artışına

açıklama getirebilir. Bu bağlamda, "genişleyen uzun dalga, ortalama kar oranındaki düşme eğilimine karşı koyan güçlerin şiddetli ve eşzamanlı bir işleyiş gösterdiği dönem iken; depresif uzun dalga, ortalama kar oranının düşmesine karşı koyan güçlerin zayıf olduğu dönemlerdir." Bunun nedenleri ise, dönemin somut tarihsel analizi ışığında açıklanabilir. Ayrıca, Mandel (1991) için durgunluk aşaması ekonomik içsel faktörlere bağlıyken genişlemeye geçiş kazai ve dışsal bir etkene ihtiyaç duymaktadır. Yani, durgunluk aşamasından genişlemeye geçiş kendiliğinden gerçekleşmez dışsal faktörlere bağlıdır.

Örneğin, Mandel'e göre (1991: 25), kapitalizmin 1914-1939 yıllarında içine düştüğü uzun duraksamayı aşmasını sağlayan unsurlar iktisat dışı faktörlerdi; uluslararası işçi sınıfının 1930-1940'larda faşizm, soğuk savaş gibi etkenlerle yenilgisi sonucu artıkdeğer oranındaki bariz artış (Almanya, Japonya, İtalya, Fransa ve İspanya'da %100 ile %300 arasında değişen muazzam artış), ABD'nin ucuz Ortadoğu petrolüne kolayca ulaşması sonucu sermayenin organik bileşiminin artış hızında yavaşlama, haberleşme tekniğinde ve kredi alanındaki devrimler, gerçek bir uluslararası para sisteminin doğuşu sonucu sermaye devrindeki hızlı artış; ortalama kar oranındaki artışı açıklamaya yeterlidir.

BSY'ye göre (Gordon vd., 1994: 17), bu yaklaşımlarda iki sorun vardır. Birincisi, hepsi *tek nedenli bir* uzun dalga analizine yönelmişlerdir; ama BSY sermaye birikiminin *çok katmanlı karakterini* ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, bu tartışmalar tekil girişimcilere göre içsel ve dışsal sınırlar çizmektedirler. BSY'ye göre bu sınırlar atlanıp makro düzeyde bir analize yoğunlaşmak gerekmektedir, bu yaklaşım BSY'nin Keynesyen yaklaşıma yakınlığından kaynaklanmaktadır.

Bu noktada önemli olan soru,BSY'nin kapitalizmin uzun dalgalarını nasıl bir çerçevede incelediğidir. BSY'ye göre uzun dalgalar arda arda gelen birikimin sosyal yapılarının başarısı ve başarısızlığı olarak görülmektedir. Genişleme dönemi uygun bir BSY'ye kriz ise BSY'nin çöküşüne bağlanmakta yeni bir genişleme dönemi ancak yeni bir BSY'nin yapılanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda, bu yaklaşım uzun dalgaları *kazai veya dışsal olarak gözlemlememektedir.* BSY sosyal faktörlerin düzenli bir birleşimidir. Uzun dalgaların genişleme periyodu, uygun bir BSY gerektirir bu uzun genişleme içinde kendi yıkımını barındırır; çünkü bu kurumsal yapı birikim modelini sınırlar, çöküşten sonra ise yeni bir BSY ve tekrar birikim süreci başlar (Kotz, 1994a; Mcdonough 1994a, 199b; Reich, 1994). Bu anlamda BSY yaklaşımı, durgunluğu içsel olarak görerek Mandel-Sweezy'ye yaklaşsa da diğer uzun dalgaya geçiş için *güçlü bir eğilim* olduğunun ortaya koyarak bu yaklaşımdan ayrılır.

Fakat, bu noktadan sonra BSY'ye ilişkin birçok soru ortaya çıkmaktadır. Kotz (1994a: 51-69) bu soruları sıralar ve cevaplar verir. BSY birikimi nasıl destekler? Genişleme dönemi nasıl sona erer? Yeni bir BSY nasıl ortaya çıkar ve bu noktada devletin rolü nedir? Uzun dalgalar neden uzundur? BSY hangi kurumları kapsar, kesin bir karakteri var mıdır ve bu yapılar nasıl entegre olmuştur? Bu sorular hem yaklaşımın anlaşılmasında hem de eksik noktalarının ortaya çıkmasında faydalı bir çerçeve çizmektedir ve BSY yaklaşımı bu analizdeki bazı eksiklerinin farkında olarak olası çözümler de ortaya koymuştur, bu yaklaşımlara ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

BSY birikim sürecini nasıl destekler? Birikim sürecini kar beklentisi yönlendirir; ama *kar bu sürecin sonundadır;* dolayısıyla kapitalist, getiri oranını

hesaplamalıdır, bunun için ise istikrar gerekir ve BSY bu istikrarı sağlama açısından birikim sürecine etki etmektedir. Emeğin satın alınması, üretim süreci ve üretimin realizyonu aynı zamanda politik ve ideolojik bazı unsurları da içerir. Emek yasaları, sınıf çatışmasını azaltmakta; ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi ideolojik faktörler ise işçi sınıfını bölerek emek kontrolünü sağlayarak aynı amaca hizmet etmektedir.

BSY'ye göre, sermaye birikim süreci çatışan bir doğada yer alır; bu çatışma kazai bir durum değildir; kapitalist üretim ve değişim koşullarının doğasından kaynaklanır ve *"sınıf çatışması" ve "rekabet"* olarakiki biçim alır. Bu çatışma, emek ve sermaye arasında, farklı sermaye fraksiyonları arasında ve ulusal sermaye ile diğer ülkelerdeki sınıflar arasındadır. BSY'ye göre uzun süreli bir sermaye birikimi sosyal istikrarı gerektirir ve bu da birikimin sosyal yapılarının neden sınıf çatışması ve rekabetle ilgili olduğunu ortaya koyar. Bu noktada, BSY'nin işlevi; hızlı bir birikimi sürecini olanaklı kılmak amacıyla yeterli istikrar ve tahmin edilebilirlik sağlamak için *"sınıf çatışması" ve "rekabeti"* düzenlemektir. Yani, BSY'nin görevi kapitalist birikim sürecindeki çatışmalara istikrar kazandırmaktır (1994a: 54-57).

Peki uzun dalgalar neden sona erer? BSY'nin analizinde, kapitalist birikim modeline içkin *doğal bir sebeple* genişleme döneminin basit bir nedene bağlı olarak bittiğine ilişkin bir analiz yoktur. Bu anlamda yaklaşım üç temel çelişkiyi ortaya koyar. Birincisi, (i) *sermaye birikim sürecinin kendisi,* sermayenin organik bileşiminin artması, eksik talep gibi nedenlerden dolayı çelişkilidir. Birikim süreci çelişkili olduğu gibi (ii) *birikimin sosyal yapıları* da çelişkiler barındırır; çünkü BSY sınıf çatışmasını ve rekabeti elimine etmez sadece stabilize eder, dolayısıyla BSY'nin de çelişik bir yapısı vardır, bu çelişkinin temel nedeni de *sınıf çatışması* ve *rekabettir*. Sınıf çatışmasının ve rekabetin devam etmesi birikimin sosyal

yapılarındaki kurumların çökmesine neden olur. Diğer çelişki ise, (iii) *birikim süreci* ile *birikimin sosyal yapıları* arasındadır. Bu çelişki iki alt başlık içerisinde incelenmiştir. Birincisi, birikim süreci birikimin sosyal yapılarına zarar vermektedir. Örneğin, Avrupa ve Japonya'nın savaş sırasındaki yıkımı, İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika'yı hakim güç ilan ederken, aynı zamanda savaş sonrası dönemin anahtar kurumsal yapısı olan Bretton Woods para sistemine zarar vermiştir. İkincisi ise, birikimin sosyal yapılarının birikim modeline engel yaratabileceği ile ilgilidir, örneğin; kurumlar bireyleri çalışmaya iterken bireyler kurumları kendi avantajlarına kullanmayı öğrenerek bu sürece engel olabilirler (Kotz, 1994a: 57-58).

Durgunluk dönemi nasıl biter? BSY'ye göre durgunluktan genişlemeye otomatik şekilde geçilmez; ama bu durumu ortaya çıkaran güçlü eğilimler vardır. "*Kriz, eğer işçi sınıfı bilinçli, kapitalist sınıf demoralize ve zayıf ise sosyalist bir geçiş yaratabilir."* Ancak, bu durumu dışarıda bırakırsak, uzun dönem genişleme sonrası durgunluk çeşitli grup ve sınıflar arası keskin çatışmalar yaratmakta her grup kendi çıkarlarını korumaya çalışmakta ve ekonomik kriz sebebiyle zayıflayan ekonomik güçlerinin mücadelesini vermektedirler. Bu çatışma sürdükçe, bu durum sınıflar arasında yeni bir ekonomik büyümeyi teşvik edecek kurumsal yapıyı oluşturma durumu için ciddi bir baskı yaratacaktır. Bu anlamda, yeni BSY'nin nasıl oluşacağı çok açık bir durum değildir; fakat kriz sonrası kapitalistlerin kar oranının yükseltmeleri için kollektif stratejilere ihtiyaç duydukları ve bunu sermayeler arası rekabetten dolayı kendileri yapamayacakları için bu reformlar devlet ve kapitalist olmayan gruplar tarafından gerçekleştirilebilir, sermaye kendi arasındaki farklılıkları yense bile kolektif stratejileri diğer sınıfların yaşam ve çalışma koşulları konusundaki mücadelelerine bağlı olarak varolabilir. Sonuç olarak, ekonomik krizin

çözümü kapitalistlerin, emekçilerin ve diğer grupların göreli güçleri tarafından belirlenecektir (Kotz, 1994a: 58-59). Uzun dalgaların neden uzun olduğu konusunda soruyu kısaca yanıtlamak gerekirse, BSY'ye göre bu durum kurumsal yapının çöküşü ve yeniden yapılandırılmasının uzun bir süreci gerektirmesi ile ilgili bir durumdur (Kotz, 1994a: 59-60).

BSY yaklaşımına ilişkin eleştirilere geçmeden genel anlamda BSY'nin nasıl bir yaklaşım ortaya koyduğunu analiz etmek faydalı olacaktır. BSY yaklaşımı (1) kapitalizmin birbirini izleyen hızlı ve yavaş ekonomik büyüme periyotlarını açıklamaya çalışmaktadır. (2) BSY, sermaye birikim sürecini sadece ekonomik faktörler etkiler fenomenini kırarak bunu sosyal açıdan genişletmiştir. (3) BSY' ye göre uzun dalga krizler kurumsal değişikliğin olduğu periyotlardır ve (4) yeni bir kurumsal yapının oluşması sınıf çatışmasına, dolayısıyla sınıfların göreli gücüne bağlıdır. (5) Sermaye birikim sürecinde devletin rolü bu süreçteki iki temel çelişki olan "sınıf çatışması" ve "rekabet"in istikrara kavuşturulmasıdır; devlet, sistemin yeniden üretilmesi açısından analiz edildiği için kapitalist bir devlettir; fakat bu stabilize edici görev, birikimin sosyal yapıları olarak adlandırılan çok çeşitli bir kurumsal yapı içinde olup sadece devlete has bir görev değildir. Ayrıca, BSY'nin sınıf çatışmasının stabilize edilmesi kavramının, sınıf çatışmasının sona erdirilmesi ve uzlaşısı anlamında liberal yaklaşımdan farklılığı da vurgulanmalıdır.

1.6. BSY'ye Eleştiriler

BSY yaklaşımının, bu yaklaşımı ortaya koyanlar tarafından ortaya atılan bazı sorunları da söz konusudur. Mcdonough (1994a), bunların birkaçını dile getirmiştir. Bunlardan birincisi,*BSY'nin kesin bir karakterinin olmadığı ile ilgilidir*. Gordon

(aktrn. Mcdonough,1994a), bu bağlamda bu kurumları bulmaya çalışmış, fakat Mcdonough'a göre (1994a) bunlar tarihsel koşullara göre farklılık gösteren ve kesin bir karakteri olmayan unsurlardır. Mandel (2008), bu anlamda kar oranını arttıran bütünleşmiş bir yapının olmadığını ortaya koyarken; Aglietta (1979) ise, kurumların artı değer etrafında organize olduğunu söylemiştir.

Görüldüğü üzere, BSY yaklaşımı; bütünleşmiş bir kurumsal yapıyı uzun dalganın başlamasının ön koşulu olarak görürken; Aglietta ve Mandel, kurumsal yapıların kar oranı etrafında oluştuğunu söyleyerek kurumsal yapı-kar oranı arasında BSY'nin analizine göre ters bir ilişki kurmuşlardır.

İkinci nokta,*yeni kurumsal yapının oluşmasıyla ve bütünlüğüyle ilgilidir*. Kurumların oluşması genişleme periyodunun başlangıcı olarak görülüyor ve genişleme sürecinin sınırını çiziyorsa, bu oluşumunu zamanlaması kritik bir öneme sahiptir. Eğer, kurumların uzun bir süreç içerisinde yapılandırıldığı söyleniyorsa BSY'nin oluşma ilkelerinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu noktada, Mandel (1991), kar oranının arttıran kurumların süreçle beraber geliştiğini ve ilk uzun genişlemenin bunların şans eseri bir sonucu olduğunu ortaya koyarken, Gordon bunun tersine politik krizin ekonomik krize göre önceliğini ortaya koymaktadır (Mcdonough, 1994a). Diğer taraftan, Michalowski ve Carlson BSY dönemleri içindeki alt periyotları incelemişlerdir; (a) 1933-1947 başlangıç (b) 1948-1966 yapılanma (c) 1967-1979 çöküş (d) 1980-1992 başlangıç (e) 1992- günümüz yapılanma. Bu periyotların her biri, ekonomik marjinalizasyon, suç ve cezanın seyrini etkileyen farklı devlet ve emek ilişkilerini içermektedir. Michalowski ve Carlson'a göre, bu durumun sosyolojik etkisi her BSY'de farklılaşmaktadır;

dolayısıyla bu periyotların tümü bütünleşmiş bir BSY olarak kabul edilemez (Mcdonough, 2008: 162).

Üçüncü sorun ise, BSY'nin neden *çöküş eğilimi* gösterdiği ile ilgilidir. Bu durum, Mcdonough'a göre (1994a) uzun dalgalar BSY'nin yapılandırılmasına bağlı olarak açıklandığından dolayı kritik önem taşımaktadır. Fakat, BSY teorisyenleri bu konuda zayıf bir analiz ortaya koyup, bu yapıyı sadece döngüsel bir süreç olarak analiz etmişlerdir. Diğer bir sorun ise, uzun dalgaların *neden uzun olduğu* ile ilgilidir. Mandel (1991), kar oranının artışını ve geçmişte kullanılmamış teknolojik yeniliklerin varlığını uzun dalganın dayanıklılığın sebebi olarak ortaya koyarken; Gordon (aktrn. Mcdonough, 1994a) kurumların dayanıklı bir yapıya sahip olmasını bunun sebebi olarak göstermiş, bu yaklaşım Mcdonough'a göre (1994a) tatmin edici bir sonuç ortaya koyamamıştır.

Diğer taraftan Kotz (1994a: 50-64), bu problemleri üç başlık altında incelemiştir. Birincisi, birikimin sosyal yapılarının oluşması ve uzun dalga genişlemenin zamanlamasıyla ilgilidir. İkincisi, birikim sosyal yapılarını oluşturan kurumların istikrarı ve dayanıklılığıyla ilgili diğeri ise, birikimin sosyal yapılarının entegrasyonu ile ilgilidir. Ayrıca, Kotz BSY'nin sorunlarını örnekler üzerinden açıklayarak sorunları daha somutlaştırmıştır. BSY'ye göre, uzun dönemin başlangıcından önce yeni bir birikimin sosyal yapısının yapılandırılması gerekir. Örneğin, 1917-1920 yıllarında anti-tekelci hareketler çökmüş ve tekeller devletin düzenleme politikasında hakim bir yer almaya başlamıştır, yeni düzenleme biçimi bu noktada büyük işletmelerde stabilizasyon sağlamayı amaçlamıştır. Fakat, uzun dalga başlayalı yaklaşık 25 yıl geçmiştir. Diğer taraftan, savaş sonrası dönemde BSY'nin temelini Bretton Woods sistemi oluşturmakta ve IMF bu anlamda anahtar rol

oynamaktayken, Bretton Woods 1950'lerin ortalarına kadar tam olarak etkin bir rol oynayamamıştır. Dolayısıyla, birikimin sosyal yapılarından bazıları uzun dalga genişleme döneminden daha sonra ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kurumsal yapıların entegrasyonunun da birden bire gerçekleşemeyeceğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, BSY'nin istikrarlı ve dayanıklı bir yapısının olması yaklaşımda önemli bir rol oynamaktadır; fakat bu kurumlar genişleme dönemi boyunca durağan değil aksine değişkendir dolayısıyla bu sorunlara çözüm bulmak gerekmektedir.

BSY yaklaşımının eksikliklerini ortaya koyan Kotz (1994a: 65-67), aynı zamanda potansiyel çözümler de ortaya koymuştur. Birincisi, yeni uzun genişleme dalgası bütünüyle bir kurumsal yapının oluşmasından ziyade, *birikimin sosyal yapılarının temeli niteliğindeki kurumların oluşması* durumu söz konusu olursa biraz önce bahsedilen sorunlar ortadan kalkabileceği ile ilgilidir. Kriz ise birikim süreci ve birikimin sosyal yapılarının çatışması sonucu yapının çekirdeğini çökertecek, bu da daha sonraki aşamada birikimin sosyal yapılarının tamamıyla çökmesine sebep olacaktır. Dolayısıyla, birikimin sosyal yapılarının çökmesini ve yeniden yapılandırılmasını bu yapıların temelinde olan kurumlar bağlamında düşünülmesi bazı sorunları çözecektir, fakat yine de BSY yaklaşımına ilişkin bazı sorular varlığını sürdürmektedir.

BSY yaklaşımına yöneltilen en önemli eleştirilerden biri de yaklaşımlarını sadece Amerika'nın tarihsel deneyimlerine dayandırdıkları ile ilgilidir. James Heitz (2002), bu eleştirilere Güney Afrika'da apartheid devletin kurumsal yapısını anlatarak cevap vermiştir. Güney Afrika'nın 1950 ve 1960'lardaki ekonomik başarısını ırk temelli bir refah devletine dayandırarak anlatmıştır. Temel yaklaşım, serbestleştirilmiş emek piyasasından bile daha az maliyete çalışabilecek çaresiz bir

işgücü yaratmaktır. Apartheid emek piyasası politikasıyla, Afrikalı zenci işçiler işlerini kaybettiklerinde sadece işlerini değil, tüm haklarını kaybetmekte ve yaşadıkları yerlere geri gönderilmektedirler; dolayısıyla bu korku zenci işçileri serbestleştirilmiş bir emek piyasasından bile daha düşük ücretlerle çalışmaya zorlamış ve yüksek karlar elde edilmesini sağlamıştır. Fakat, 1970'lerin ortalarına gelindiğinde apartheid politikalarına karşı bir direniş başlamış, sürekli hale gelen isyanlar politik istikrarsızlık ortamı oluşturmuştur. Heitz, bu bağlamda Kalecki'nin sermayedarlara göre disiplin ve politik istikrar kardan önemlidir yaklaşımına dayanarak, 1972-75 ve 1985-92 yaşanan ekonomik dalgalanma dönemi arasında yatırım oranının; politik istikrarsızlık, vergi sonrası kar oranı, sermayenin maliyeti ile ilişkisini kurduğu modelle anlamaya çalışmış, yatırım oranı ile politik istikrarsızlık arasında ciddi bir ilişki bulmuştur. Bu çalışmadan çıkarılacak sonuç, birikim sürecinde "beklentilerin" önemi ile birikim sürecinin çok katmanlı yapısı; ekonomi dışı "ırkçılık" gibi faktörlerin birikim süreci için önemi ve birikimin sosyal yapılarının Amerika dışı ülkelerde de uygulanabilir olduğudur.

Ayrıca, BSY'ye ilişkin, Hamilton'un (1994) Karayip ülkeleriyle, Jeong'un (1997) Güney Kore ile, Mihail'in (1993, 1995) Yunanistan'la ilgili William I. Robinson'un (2003) Merkez Amerika'daki ülkelerle ilgili Haris-White'ın (2003) Hindistan'a ilişkin çalışmaları söz konusudur (Mcdonough, 2008).

BSY'ye ilişkin diğer bir tartışma, Wolfson'un başını çektiği; neoliberal dönemin bir BSY olup olmadığı ile ilgilidir. BSY yaklaşımına göre, her BSY; kapitalist birikim sürecinin devamlılığı için birikime içkin çatışmaları istikrara kavuşturarak, yüksek bir ekonomik büyüme oranı yaratan kurumsal bir yapılanmayı temsil etmektedir. Fakat, Wolfson'a göre (2003), neoliberalizmin serbest piyasacı

yapısı kapitalizmin çelişkisine bir çözüm olarak ortaya çıksa da, savaş sonrası BSY'ye göre daha düşük bir büyüme oranına sahiptir. Ayrıca, BSY'nin temel amacı; kapitalist birikim modeline içkin çatışmaların istikrara kavuşturulması iken, neoliberal dönemde sermayenin emek üzerinde ciddi bir tahakkümü söz konusu; yani sermaye ve emek arasında savaş sonrası dönemde olduğu gibi bir uzlaşı da yoktur. Savaş sonrası dönemin BSY'si, eksik tüketim ve kar sıkışması krizlerini önleyerek ekonomik büyüme sağlarken, neoliberalizm; kronik tüketim eksikliği sorunu üzerine kuruludur. Dolayısıyla, neoliberalizm yeni bir BSY değildir; çünkü istikrar ve büyüme sağlamamaktadır. Wolfson'a göre düzenlenmiş kurumsal yapı; yani savaş sonrası kurumsal yapı bir BSY'dir. Bu bağlamda, Wolfson, eleştirilerini neoliberalizmin ekonomik büyüme konusundaki başarısızlığı ve sınıf uzlaşısı yerine, sınıf çatışmasını kızıştıran yapısı üzerine konumlandırmıştır denebilir. Wolfson'un yanıtını aradığı diğer soru, bu farklı kurumsal yapıların ortaya çıkış sebebinin ne olduğudur. Neoliberalizmin serbest piyasacı yaklaşımı, birikim modelinin çelişkisinin tezahürü iken, savaş sonrası BSY ise başka bir çelişkinin istikrara kavuşturulması anlamına gelir; fakat bu yapılarla BSY'nin ilişkisi nedir ve bu döngünün doğası hakkında ne söyleyebiliriz? Wolfson cevabı ise Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm*'de tartıştığı"çifte hareketler" metaforunda bulmuştur. Polanyi'ye göre (2006) serbest piyasanın yarattığı istikrarsızlık, yoksulluk, sosyal bozulma beraberinde serbest piyasaya karşı bir hareketi geliştirecektir. Yani, serbest piyasadan düzenlenmiş piyasa bir hareket söz konusu olacaktır.

Kotz'un (2003; 2006; 2008; 2010) son dönem çalışmaları ise eleştirileri göz önünde bulundurarak BSY'nin zayıf yönlerini dikkate alan daha tutarlı bir yaklaşım sergilemektedir. Kotz, BSY yerine; IS (institutional structure) "kurumsal yapı"

kavramını kullanmıştır. IS, iki farklı yapıya ayrılmaktadır; LIS, (liberal institutional structure), "liberal kurumsal yapı" ve RIS (regulated institutional structure), "düzenlenmiş kurumsal yapı." Bu kavram, farklılığındaki önemli nokta, BSY hızlı bir sermaye birikim sürecini desteklerken IS'ın, hızlı bir sermaye birikim sürecini desteklememe olasılığına sahip olmasıdır. Yani; LIS, RIS'a göre daha düşük bir büyüme oranına sahip olabilir. Bu değişim, Kotz'un Wolfson'un eleştirisine verdiği bir cevap olarak görülebilir.

Bu ilişkiyi Kotz ve Mcdonough (2008: 20), son çalışmalarında daha net ortaya koymuştur. Yüksek kar oranı, birikimi teşvik eder; fakat yüksek karlılık her zaman yüksek birikim oranını garanti etmez. Kar, otomatik olarak birikim için kullanılmaz. Kar tüketimin farklı kollarına ve finansal yatırıma kaydığında gerçek birikime katkıda bulunmayabilir (yani, P-M-M'-P' yerine P-P'). Dolayısıyla, yüksek kar olabilir ama bu birikimi destekleyen bir yapı ortaya çıkarmayabilir; neoliberal BSY Kotz ve Mcdonough'ın deyimiyle global neoliberal BSY de buna bir örnektir. Bu bağlamda BSY, yüksek birikim değil karlılığı sağlayan bir sosyal yapı olarak görülmelidir.

İkinci önemli nokta, Kotz'un (1994a) önceden de belirttiği gibi kurumsal yapıları büyük bir set olarak değil de çekirdek yapılar olarak almasıdır. Ve Kotz (2003) bu iki kurumsal yapıyı; devlet-ekonomi ilişkisi, sermayeler arası ve sermaye ile emek arasında ilişki ve hakim ideolojinin karakteri anlamında birbirinden ayırmaktadır. LIS'da devlete minimal bir rol düşerken, sermaye ile emek arasında uzlaşı söz konusu değildir, serbest piyasa kutsanır ve kapitalistler arası amansız bir rekabet söz konusudur. RIS'da ise devlet güçlü, sermaye ve emek uzlaşı halinde,

kapitalistler arası rekabet sakin, hakim ideoloji ise düzenlenmemiş bir piyasa ekonomisinin tehlikesi üzerine kuruludur.

Bu ikili kurumsal karakterin oluşumu konusundaki yaklaşımını açıklarken Kotz (2003), BSY yaklaşımının bazı Marksist yaklaşımlarla farkları da ortaya çıkmaktadır. Engels'den alıntı yapan Kotz serbest rekabetten tekelci kapitalizme ve tekelci devlet kapitalizmine sonra sosyalist geleceğe giden evrimci yaklaşım yerine Polanyi'de (2006) olduğu gibi Amerikan'nın yaşadığı deneyimlerden hareketle daha az regüle ve daha regüle kurumsal yapı içerisinde bir devinimi ön görmektedir.

Kotz'a göre (2003) LIS, kapitalistlere sonsuz bir özgürlük tanır ve işçi sınıfı üzerinde baskı nedeniyle yüksek sömürü oranı sağlar. Diğer yandan RIS, istikrarı sağladığı için kapitalistlere uzun dönemde fayda sağlarken bu kurumsal yapıyı sürdürmek kapitalistler için kolay değildir ve sistem LIS'a yönelmeye eğilimlidir. RIS'ın oluşması ancak tarihsel bazı gelişmelerle söz konusudur. Kotz (2003) bu tarihsel gelişmeleri dört başlıkta toplamıştır:

- Kapitalist gelişimde geç kalan ülkelerin, devlet eliyle kapitalist gelişim süreçlerinin hızlandırılması; 19.yy'da Almanya, Japonya ve 20.yy'da ise Güney Kore ve Türkiye.
- Kapitalist sınıfa karşı önemli bir ideolojik tehlike: İkinci Dünya Savaşı sonrası artan sosyalist ve komünist hareketler. Amerika'da RIS antimonopol ve sosyalist hareketin büyümesine cevap olarak doğmuştur.

- Sert ekonomik krizler, 1930'da Büyük Depresyon kapitalizmi sarsmış ve kapitalist sınıfın ekonomik istikrarın sağlanması için büyük derecede bir devlet müdahalesini gerekli kılmıştır.

- Kapitalistler arası rekabetin hafifletilmesi, Amerika'da 1898 ve 1903 yılları arasında büyük birleşme dalgası oligopolistik bir yapı oluşturarak rekabeti sınırlandırmış kapitalist birikim sürecinin uzun dönem istikrarın sağlamasına katkıda bulunmuştur.

Spesifik tarihsel faktörler RIS'ın oluşmasını sağlarken bu yapı LIS'a eğilim göstermektedir; antimonopol ve sosyalist hareketlerin baskısı sonucu oluştan RIS, 1. Dünya Savaşı sırasında düşüşe geçip yerini LIS'a bırakırken, Büyük Depresyon sonrası RIS'a geçilmiş ve 1980'lerde ise LIS yeniden oluşmuştur (Kotz, 2003). Kotz, bu döngüsel hareketi Wolfson'da (2003) olduğu gibi Polanyi'nin çifte hareketleri üzerinden anlatır. Kapitalist birikim modeli piyasanın yarattığı toplumsal yıkım dolayısıyla RIS'a eğilimlidir. Ama, RIS da kapitalistler için büyük yük oluşturur dolayısıyla LIS'a eğilimlidir. Fakat, bu ikili yapı sosyalizmin imkansız olacağı anlamına gelmez bu döngüsel yapının devamı için güçlü eğilimler olduğunu söyler. Farklı kurumsal yapılara geçişte devletin rolü önemli bir yer tutar ve bir anlamda döngüsel hareketin nedenini de ortaya koyar; Kotz'a göre (2010), RIS'da devlet güçlü, işçi sınıf güçlü; fakat devletin müdahale alanı nedeniyle kriz görece yumuşak dolayısıyla sosyalizme geçiş olasılığı düşüktür. LIS'da ise devlet görece güçsüz, kriz sert; fakat işçi sınıfı zayıf olduğundan sosyalizme geçiş olasılığı düşüktür.

Bu yaklaşımlardan çıkarılacak önemli bir nokta, BSY'nin ilk dönem çalışmalarında devleti birikim sürecinde dışsal gören bir yaklaşımının yerini, son dönem çalışmalarında, devleti kapitalist birikim sürecinin merkezinde gören bir yaklaşımın almış olmasıdır. Bu çıkarım, iki dayanaktan temel alır; birincisi devlet, RIS'ın oluşması bağlamında, örneğin; ekonomik krizlere müdahale eden bir devlet olarak ekonomiye içkin, ikincisi; sosyalizm olasılığını devletin görece gücüne göre konumlandırılması bağlamında sınıf mücadelesinin belirleyicisidir. BSY'ye ilişkin temel çıkarımlar yaptıktan sonra önemli olan, yaklaşımının günümüze kadar ortaya çıkan sosyal yapıları nasıl analiz ettiğinin ortaya konulmasıdır.

1.7.Günümüze Kadar Birikimin Sosyal Yapıları

Kotz (1994a), Bowles; Gordon, Edwards ve Weisskopf'un analizlerini ve birikim sosyal yapılarında kullandıkları kurumları da bir bütün haline getirerek Amerika tarihinde, 1980'lere kadar üç tane birikim sosyal yapısı olduğunu ortaya koymuştur. 1980 sonrası dönem de ise Kotz'un ortaya koyduğu global neoliberal BSY ile birlikte 1840'tan bu yana dört tane BSY bulunmaktadır. BSY'ların uzun dalgalarla ilişkisini Tablo 1'de görmek mümkündür.

Birikimin sosyal yapıları, bu yapıyı oluşturan bazı temel unsurlar tespit edilerek ortaya koyulmuştur. BSY'ye göre kapitalist birikim sürecinin temel çelişkileri "sınıf çatışması" ve "rekabet" olduğundan, sosyal yapılar; bu iki temel çelişkinin yapılanması üzerine, sermaye birikim sürecinin çok katmanlı yapısı da eklenerek oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tablo.1 Uzun dalgalar ve BSY

Uzun Dalgalar	**BSY**
1840-1873 genişleme dalgası	İlk BSY
1873-1895 depresif dalga	BSY'nin çöküşü ve yeniden yapılanması
1895-1913 genişleme dalgası	Tekelci BSY
1919-1940 depresif dalga	Tekelci BSY'nin çöküşü ve yeniden yapılanma
1940-1970 genişleme dalgası	Savaş sonrası BSY
1970-1980 depresif dalga	BSY'nin çöküşü ve yeniden yapılanma
1980-…genişleme dalgası	Global neoliberal BSY

Kaynak: BSY yaklaşımının dönemlendirmesine göre düzenlenmiştir.

1840-1870 ilk BSY: Kotz (1994a), Edwards'ın 1840 ve 1870 dönemine ilişkin birikimin temel yapılarını şöyle ortaya koymuştur; (1) rekabetçi piyasa yapısı, (2) el sanatlarına dayalı emek süreci, (3) emek gücünün basit şekilde kontrolü, (4) göçe karşı esnek tutum (5) ulaşım sisteminin devletçe yapılandırılması (6) bireycilik felsefesi, (7) iş ahlakı.

Edwards, BSY analizine 1840-1870 döneminden başlarken, Reich (1994: 33-35) analizine Amerika örneği üzerinden yeni BSY'nin nasıl oluştuğu noktasından başlamıştır. 1873-1896 dönemi eski BSY'nin yıkıldığı ve yeni BSY'nin oluşmaya başladığı dönemdir. Bu oluşumu sağlayan önemli faktör nedir?

1873-1896 BSY'nin yıkılışı ve yeniden yapılanma: 1873 ve 1896, ekonomik istikrarsızlığın arttığı, ekonomik büyüme trendinin yavaşladığı bir

dönemdir; yavaşlama tüm periyoda yaygın değildir özellikle 1880'leri işaret eder. 1890'lardan sonra ise yeni bir ekonomik yükseliş söz konusudur; çünkü yeni bir BSY yapılanmaktadır. Bu dönem, ekonomik krizle beraber ciddi bir istikrarsızlık dönemidir. İşçi ve çiftçilerin ekonomik krizin sonuçlarına artan tepkileri söz konusudur. Hızla artan demiryolları ve maden işçileri, endüstriyel sendikacılığı yükseltmekte; çok sayıda eylem düzenlenmektedir. 1892'den sonra işçi-çiftçi eylemleri dalgası başlamış, Amerika Popülist Partisi ise işçi ve çiftçi birliğini kurmaya çalışmıştır. Kapitalistler, işçilerin ve çiftçilerin birleşmesinin kendilerinin aleyhine olacağını bildiklerinden bu ittifakı engellemeye çalışmış ve Cumhuriyetçiler işçilere uygun tarifeler ve daha istikrarlı ücret önererek bu ittifakı kırmaya çalışmışlardır. Bu dönemin önemli noktası ve yeni BSY'nin başlangıç noktası Reich'e göre (1994), 1896 seçimlerinde işçi ve çiftçi ittifakının bozulması; yani işçi ve çiftçilerin yenilmesidir. Emek gücünün yenilgisini dönemde gerçekleşen eylemlerin seyrinden de çıkarmak mümkündür; çöküş sürecinde eylemler çok yoğun iken, 1920'de gelindiğinde eylem sayısı 1880'in yarısı düzeyine inmiştir. İşçi ve çiftçi ittifakını bölen Cumhuriyetçilerin 1896 yılı Amerika genel seçimini kazanmasıyla yeni BSY yapılanmaya başlamıştır. 1897'den 1903'e kadar büyük bir birleşme dalgası başlamış, kapitalistler arası rekabet derecesi azalmış ve tekelci kapitalizm teşvik edilmiştir.

1896-1910 Tekelci BSY: Mcdonough (1994b), Tekelci BSY'ye ilişkin altı temel yapı ortaya koymuştur. (1) Oligopolistik piyasa yapısı (2) sermaye lehine yeni emek-sermaye ilişkisi; sermayenin emeği, akan bant sistemiyle kontrolü; (3) Amerika'nın emperyalist yayılımında artış (4) devlet ve sermaye arasında yeni işbirliği; tröstlerin yasadışı görünümünden yasallığa geçiş (5) devlet-sermaye

ilişkisini devam ettirecek Cumhuriyetçiler tarafından bulunan yeni seçim sistemi (6) yeni korporatist ideoloji[2]. Kotz'a göre (2010), bu dönem genel BSY literatüründe tekelci BSY adlandırılmaktadır; fakat Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika ekonomisinde büyük değişiklikler olmuştur. Oligopolcü fiyatlama 1890'lardan sonra zayıflamış bireyci ideoloji egemen olmuştur. Kotz' göre (2010), 1920'lerin Amerika'sının bu özellikleri liberal kurumsal yapıya yani LIS'a uymaktadır. Aynı zamanda, 1920'lerin Amerika'sında LIS'a bağlı olarak üç temel gelişme kaydedilmiştir. Emek üretkenliği ile ücretler arası eşitsizlik büyümüştür; imalat sanayide saat başı reel ücret 1920'den 1929'a % 19'luk bir artış gösterirken, kişi başına çıktı % 62.6 artış göstermiştir. Diğer yandan, vergi sonrası gelirin payı 1920'den 1928'e 11.8'den 19.1'e çıkmış, menkul kıymet piyasasında büyük gelişme finansal sektörü spekülatif ve riskli hale getirmiş, bu piyasanın çöküşüyle 1929 bunalımı yaşanmış ve yatırım ve tüketimde düşüşler ile birlikte 1933'te bankacılık sistemi tamamen çökmüştür.

1940-1970 savaş sonrası BSY: David Gordon, Thomas Weisskopf ve Samuel Bowles (1996, bundan sonra GWB) savaş sonrası BSY analizlerine kapitalizm analiziyle başlamışlardır; "*kapitalizmde kriz olur, çünkü sermaye ya çok güçlüdür ya da çok zayıf.*" Sermaye çok güçlü olduğunda, işçi sınıfının tüketim oranını düşürerek, gelir dağılımını kendi lehine çevirir ve ekonomi eksik tüketim krizine eğilimlenir; sermaye çok zayıf olduğunda, işçi sınıfının geliri sömürü oranını düşürür kar oranı sıkışır ve yatırım oranı düşer." Bu yaklaşım, BSY'nin çöküşü ve oluşumuna dair bir perspektifte sunmaktadır.

[2]Toplumu organizmacı bir gözle görmenin bir sonucu olarak her kesimin tüm faaliyetlerinin amacını dayanışma ve ortak çıkara indirgeyen politik bir yaklaşımdır.

GWB, savaş sonrası döneme ilişkin dört yapı ortaya koyar: (1) emeğe yüksek ücret ve iş güvencesi sunan bir emek-sermaye uzlaşısı, (2) sosyal güvenlik, sağlık ve refah devletinin sunduğu diğer hizmetler üzerine kurulu sermaye- vatandaş uzlaşısı, (3) Amerikan hegemonyası: Pax Americana, (4) kapitalistler arasında azgın olmayan rekabet ve Wolfson tarafından eklenen (5) savaş sonrası finansal yapı.

Sermaye-emek arasındaki ilişki: kapitalizmin en temel çelişkisidir, eğer sermaye çok güçlü olursa eksik tüketim sorunu, çok zayıf olursa kar sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde bu çelişki, sermaye ve emek uzlaşısının; ücretlerin hem toplam talebi hem de karı kabul edilebilir seviyeye getirecek düzeyde belirlenmesi ile istikrara kavuşturulmuştur.

Pax Americana: İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya ve Batı Avrupa'da oluşan yıkım Amerika'yı potansiyel rakiplerine göre hakim güç haline getirmiştir. Bretton Woods ile sabit kur rejiminin kabulü Amerikan dolarını güçlendirip temel rezerv birimi haline getirmiş, bu durum Amerika'nın dışardan hammadde ve ara malları ucuz almasını sağlamış ve Amerikalı firmaların yurtdışında yatırım yapmalarını kolaylaştırmıştır. Bu yapıya, soğuk savaş ideolojisini de eklemek mümkündür.

Sermaye-vatandaş uzlaşısı: Bu uzlaşı temelini New Deal politikalarından alır. Büyük bunalımın, yani düzenlenmemiş bir kapitalizmin yol açtığı sorunların çözüme kavuşturulmasıdır. Tam istihdam sağlamaya yönelik politikalar uygulanır, refah devleti sağlık ve emeklilik sistemi gibi hizmetler sunar.

Sınırlı rekabet: Bu durum tarihsel koşularla ilgilidir. Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkması, sanayileşmiş ülkelerin savaş sürecindeki yıkımı

dolayısıyla Amerika pazarlarıyla yarışamaması Amerika hegemonyasının kurulmasına sebep olmuş; dolayısıyla savaş sonrası dönemde hem ülke içi rekabet hem de ülkeler arası rekabet sınırlı ve oligopolistik yapılar söz konusu olmuştur (GWB, 1996) .

Wolfson (1994: 133-145), bu yapılara savaş sonrası finansal yapıyı da eklemiştir. Wolfson, savaş sonrası finansal yapıyı Amerika örneği üzerinden yurtiçi ve uluslararası finansal yapılar olmak üzere ikiye ayırmış, 1930'larda yurtiçi ve 1944'te Bretton Woods ile beraber savaş sonrası uluslararası finansal yapının oluşmaya başladığını ortaya koymuştur. Wolfson'a göre finansal yapı, savaş sonrası ekonomik büyümeyi; istikrarı sağlayarak ve karlılığı arttırarak etkilemiştir. Ticari ve yatırım bankaları birbirinden ayrılmış, vadesiz mevduata faiz ödemesi yasaklanmış, vadeli mevduata faiz ödemelerine tavan uygulaması yapılmış, devletin finansal sisteme katkısı sağlanmış ve finansal sektör regüle edilmiştir. Ayrıca, uluslararası finansal kurumsal yapıların da savaş sonrası BSY'de önemli rol oynamıştır. 1944'te Bretton Woods, uluslararası ticareti artmasını sağlamış ve istikrarlı bir finansal yapı ile savaş sonrası büyümeye katkıda bulunmuştur.

Victor D. Lippit (2006), bu yapıların ayrıntılı incelemesini ortaya koyarak BSY'nin nasıl çöktüğüne ilişkin önemli bir analiz yapmıştır. Savaş sonrası BSY, kapitalist birikime uygun koşulları sağlasa da BSY kendi içinde bazı çelişkileri barındırmaktadır.

Bu dönemde, sermaye-emek uzlaşısı sermaye açısından büyük bir maliyettir. Bu uzlaşı, güçlü dolarla beraber düşük hammadde fiyatları, Amerika hegemonyası, istikrarlı makroekonomik yapı sayesinde söz konusudur. Fakat, 1980'lere

gelindiğinde artan rekabet sermaye-emek uzlaşısının bu bağlamda devam etmesini engellemiş, yoğun rekabet emek maliyetlerinin düşürülmesini gerekli kılmıştır (2006: 16).

Diğer taraftan, Pax Americana, tarihsel bir dönemece ilişkin bir durumdur, Amerika'nın rakiplerinin savaş sonrası durumu Amerika hegemonyasının oluşmasına katkı sağlamış ama bu hegemonyanın sağladığı istikrarlı yapı bu ülkelerin ekonomik yenilenmelerine sebep olmuş, Japonya; Almanya, Avrupa'nın geri kalanı ve Asya Kaplanları Amerika'ya rakip hale gelmişlerdir. Yani, Pax Americana dünyanın geri kalanına yeniden yapılanma için fırsat sağlamıştır. Artan rekabet, Bretton Woods'un sabit döviz kuru sistemin uygulanamaz hale getirmiştir. Diğer bir deyişle, BSY'nin içsel çelişkileri çöküşüne zemin hazırlamıştır (2006: 17-18).

Sermaye-vatandaş uzlaşısı:Savaş sonrası Marshall Planıyla talep canlandırılmaya çalışılmış; fakat 1960'ların sonrasına doğru kapitalizmin çevreye verdiği zarara karşı ve Vietnam Savaşı'na ilişkin oluşan ciddi muhalefet sermaye-vatandaş uzlaşısını bozmuştur (2006: 18).

1960'lardan sonra, sınırlı rekabet olasılığı ortadan kalkmıştır. Avrupa'nın yeniden yapılanması Japonya'nın ihracatını arttırması ve Amerika'da yatırım fırsatı yakalaması uluslararası rekabeti doğal kılmıştır. Yabancı yatırımcıların piyasaya girişi ve teknolojik değişimlerin farklı endüstrilerden yeni rakipler yaratması, örneğin aliminyumun çelik ve plastiğin yerini alması oligopolistik piyasa yapısını sürdürülemez kılmıştır. Amerika, 1970'lere geldiğinde düzenlemenin ve ücretlerin yarattığı yüksek maliyetle yüz yüze kalmış, rekabetin yükseldiği bu dönemde sermaye-emek ve vatandaş uzlaşının devam etmesi için bir yol kalmamış ve savaş

sonrası BSY'nin temel elementlerinden olan sınırlı rekabet böylece çökmeye başlamıştır (2006: 18-19).

Savaş sonrası BSY'de finansal kuruluşlar düşük ve istikrarlı faiz oranları sağlayarak savaş sonrası yaşanan altın çağda önemli rol oynarken, faiz oranlarındaki istikrarsızlık ise kurumsal yapının değişmesine sebep olmuştur. Bretton Woods, düşük faiz oranı sağlayarak savaş sonrası BSY'yi desteklemiştir. Fakat, diğer ülkelerde ekonomik yapılanma döviz kurunu, sabit kurdan dalgalı kura geçişe zorlamış ve doların değerindeki düşüş, Vietnam savaşının yarattığı enflasyonist baskı, 1979'daki İran Devrimi ve 1973'te OPEC'in petrol fiyatlarını arttırması yani enerji fiyatlarındaki artış ile birleşmiştir. 1970'lerde yaşanan stagflasyona karşı enflasyonu düşürmek için yüksek faiz uygulamasına gidilmiş, aniden artan faiz oranları, Amerika şirketleri arasında finansal krize sebep olmuştur. Kotz (2010), bu dönemi düzenlenmiş kurumsal yapı yani RIS olarak adlandırılmaktadır. Düzenlenmiş kapitalizmde Lippit'in (2006) de bahsettiği üzere emeğin ciddi bir pazarlık gücü söz konusudur; 1970 krizinin sebebi "kar sıkışması" olmuştur. Kotz'un aktarımıyla Bowles'a göre de 1970 krizinin sebebi RIS'ı oluşturan kurumsal yapının uzun dönem kar sıkışmasına eğilimli olmasıdır.

1980 Global neoliberal BSY: Kotz'a göre (2009), RIS'ın krizinden sonraki altı yıl içinde yani 1973-1979 yılları arasında Amerika'da ve İngiltere'de yeni bir BSY'nin -neoliberal BSY- kurumları oluşmaya başlamıştır. Neoliberal kapitalizmin Amerika'da başlıca özellikleri: (1) yerel ve ulusal ölçekte finans ve sanayi sektörünün deregülasyonu, "serbest piyasa" kurallarıyla sermayeye sınırsız hareket, (2) birçok devlet hizmetinin özelleştirilmesi, (3) ekonomik dalgalanmalara müdahale eden ve işsizliği sürdürülebilir düzeyde tutan maliye politikasından kopuş, (4)

devletin sosyal harcamalarında ani düşüş, (5) üst gelir grubu bireyler ve sanayi grupları üzerindeki vergilerde düşüş, (6) büyük kapitalistler ve devlet tarafından sendikalara baskı, (7) uzun dönem istihdam yerine, geçici ve kısmi zamanlı istihdama geçiş, (8) savaş sonrası RIS'daki sınırlı rekabet yerine; sınırsız ve yoğun rekabet yapısı, (9) şirketlerin yönetim anlayışında değişimler; CEO'lar şirketin deneyimli elemanları arasından seçmek yerine, dışardan seçimi.

Tüm bu yapılar bütünü uzun dönem bir ekonomik büyümeyi desteklemiştir. Düzenlemenin yoğun olduğu iletişim, ulaşım gibi sektörlerde deregülasyonla beraber ücretlerde ani düşüşler yaşanmış; deregülasyon sermaye akışını mümkün kılıp düşük ücretli ülkelerden ithalat yarışını yoğunlaştırmıştır. Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ücretleri düşürmüş; tam istihdam maliye politikaların terk edilmesi aynı zamanda sosyal harcamaların kesilmesi, emeğin pazarlık gücünü zayıflatmıştır. Vergilerde sermaye lehine düşüş vergi sonrası eşitsizlik yaratmıştır. Sendikalar üzerindeki baskı da emeğin pazarlık gücünü zayıflatan etkenlerden olmuş, büyük şirketler arasındaki sınırsız rekabet, uzun dönem istihdam yerine esnek çalışma ücretler üzerinde ciddi baskılar yaratmıştır. CEO piyasasında ise, eşi görülmemiş ücret artışları yaşanmıştır. Amerika'da 1982'de CEO piyasasında ortalama 42 kez ücret artışı yapılmış, 2005'teücret artışı sayısı 411'e çıkmıştır. Diğer taraftan, finansal deregülasyon, sınırsız rekabet yüksek karı elde etmek için spekülatif ve yüksek riskli hareketleri teşvik etmiştir.

Bu etkenlerin hepsi, emeğin sınırsız baskılanması ve finansal deregülasyon üretken alanlarda yatırımı aşacak derecede büyük bir birikim sağlanmasına sebep olmuş, bu birikim kendini ancak mortgage kredileri olarak döndürmeye çalışmış; ödünç verilen fonlarla büyük bir menkul kıymet balonu oluşturulmuştur.

Kotz ve Mcdonough (2008), küresel neoliberal BSY'yi LIS olarak nitelendirmiş, bu kurumsal yapının küresel karakterini vurgulamış; kurumsal yapıları küresel ve yerel karakteristiklerini birbirinden ayırarak daha detaylı açıklamaya çalışmıştır.

Küresel neoliberal BSY'nin uluslararası yapıları: Küresel neoliberal BSY'nin uluslararası yapısının temelinde sermayenin önündeki tüm engellerin kaldırılması; yani sermayeye sınırsız hareket hakkı tanınması vardır. Bu yapının oluşmasında ise, sermayenin mobilitesini arttıracak teknolojik gelişmeler önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, sermayenin sınırsız dolaşımı; sermaye birikim döngüsünün önceden birbiriyle bağlantısı olmayan uçlarını birleştirici etki yaratmıştır. Diğer taraftan, sosyalist sistemin çözülmesiyle kapitalist üretim ilişkilerinin daha geniş bir coğrafik alanı içerisine almıştır. Bu durum, yeni yatırım alanları; geniş hammadde olanağı, ucuz işgücü ve kapitalist sömürü için büyük piyasa alanları yaratmıştır (Kotz ve Mcdonough, 2008). Diğer yandan, kapitalist üretim döngüsünün küresel entegrasyonuyla; para döngüsünün küresel entegrasyonu ulus-üstü bir sermaye sınıfı yaratmış; para döngüsünün küreselleşmesi sermaye sınıfına uygun artı-değeri yaratma hakkı sağlamıştır. Bu bağlamda ise, yeni bir sınıfsal ilişki türemiştir; ulus-üstü kapitalist sınıf ile ulus-üstü işçi sınıfı arası ilişki (Robinson, 2004).

Ulus-üstüleşen sistem, ekonomiyi yöneten ulus-üstü kurumların önemini arttırmıştır. Dünya Ticaret Örgütü, OECD, G8, NAFTA, IMF, Dünya Bankası bu kurumların en önemli örneklerindendir. Bu kurumların amacı; dünyaya neoliberal anlayışın empoze edilmesi ve rekabetin teşvik edilmesiydi, özellikle IMF ve Dünya Bankası borçların geri ödenmesi bağlamında empoze ettikleri; bir çeşit neoliberal paket olan sosyal harcamaların ve sübvansiyonları kesilmesi, dalgalı kur, ticaretin

liberalizasyonu, deregülasyon, özelleştirme politikalarını içeren yapısal uyum politikalarıyla "neoliberal yapının" "küresel neoliberal yapı" olmasında çok önemli rol oynamışlardır.

Diğer kurumsal yapı, Amerika'nın hegemonik gücünü yeniden kurması ve yaymasıdır. Avrupa, askeri anlamda güçlense de Amerika'ya karşı bir güç olma çabası yoktur, diğer yandan Almanya ve Japonya'nın ekonomik ve askeri gücü artmıştır; fakat hala bastırılmış ve gelişmemiş düzeydedir. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Amerika askeri gücünü pekiştirmiş, Kafkasya ve Orta Asya'daki eski Sovyetler Birliği ülkelerini politik ve askeri gücüyle etkisi altına alarak bölgedeki hammaddeleri kontrol altına almıştır. 11 Eylül saldırısı nedeniyle, Afganistan ve Irak'a girme hakkı elde etmiştir. Doğu Avrupa'yı ise NATO aracılığıyla ve Avrupa Birliği'nin genişlemesiyle etkisi altına almıştır.

Küresel neoliberalizmin diğer bir kurumsal yapısı, sermayenin doğasıdır. Küresel neoliberal dönemde, sermayeler arası rekabetin biçimi değişmiştir. Düzenlenmiş kurumsal yapıda, kar oranlarınını düşüreceğinden dolayı fiyat rekabetinden kaçınıp, piyasa payı üzerinden yapılan rekabet yerini küresel neoliberal dönemde; fiyat üzerinden ve sınırsız, amansız bir rekabet yapısına bırakmıştır. Diğer bir değişim, finansal sermaye ile sanayi sermaye arasında ilişki olmuştur. 19.yy ve 20.yy da finansal sermayenin sanayi sermaye üzerinde önemli bir etkisi varken; savaş sonrası BSY'de finansal sektörün, birikim sürecinde finansal olmayan sektöre katkıda bulunması sağlanarak devlet tarafından düzenlenmiştir. Küresel neoliberal dönemde ise, finansal sektörle finansal olmayan sektörler arasında ilişki deregüle edilmiş; finansal sermaye, finansal olmayan sektörlerden kayarak finansal sektöre

akmış; bu süreç günümüz kapitalizminin temel özelliği olan "finansallaşma" kavramına geçişi sağlamıştır.

Küresel neoliberal BSY'nin yerel kurumlarından birincisi ise, çalışma koşulları ve ücretler ile ilgilidir. Savaş sonrası BSY'de, sendikalar ve işverenler arası toplu sözleşmeler yerine neoliberal dönemde piyasanın belirlediği ücret ve çalışma koşulları hakim olmuştur. İşverenler, ücret ve çalışma koşullarını belirleme konusunda savaş sonrası BSY'ye görece özgür olmuşlardır.

Diğer taraftan, emek süreci birincil ve ikincil sektörler olmak üzere katmanlaştırılmıştır. Birincil sektörlerde (bazıları sendikalaşmış işler olmak üzere; teknik, profesyonel, yönetsel işler) ikincil sektörlere göre daha yüksek ücretler, kıdeme göre artan ücretler, iş güvencesi, daha iyi sosyal haklar söz konusudur. İkincil sektörlerde ise, ücretler düşük; sosyal haklar ve iş güvencesi tamamen kaybolmuş emek süreci esnekleştirilmiştir. Kotz ve Mcdonough'a göre (2008) ironik olarak, esnek durum; "işçiler" için değil, işçileri istedikleri gibi çalıştırma olanakları olduğu için işverenlere ilişkin bir durumu anlatmaktadır.

Bunun yanı sıra, savaş sonrası katı ve kitlesel üretimin olduğu teknolojiler yerine, esnek; uzmanlaşmaya ve parçalı üretime dayalı teknolojilere geçilmiş, sermayenin üretim yeri seyrinde "uzamsal" bir şekilde değişim olmuştur. İletişim teknolojilerinde gelişimle, sermayenin kazandığı sınırsız hareket dolayısıyla yüksek ücretli yerlerden düşük ücretli bölgelere kayış sermayenin çalışma koşulları ve ücretler üzerindeki belirleyicilik gücünü pekiştirmiştir.

Diğer yandan, bu kurumsal yapı savaş sonrası BSY'de olduğu gibi kendi çelişkilerini yaratmış, Kotz'a göre (2009) neoliberal BSY üç sonuca yol açmıştır:

- Özelleştirme, vergi yapısının emek aleyhine bozulması, esnekleşme, sendikalara saldırı, uluslararası rekabet sonucu düşük ücretli ülkelere sermaye akımının artışı ve aşırı rekabet ücretleri baskılayarak; *karlar ve ücretler arasında ciddi bir eşitsizlik* yarattı.

- Finansal deregülasyon kardan kar kazanmayı teşvik ederek, düzenlenmemiş rekabet firmaları yeni şeyler arama ve daha karlı aktivitelere iterek; *spekülatif ve riskli bir finans piyasası yarattı.*

- Karların, ücretlerde fazla artışı ciddi derecede yatırılabilir bir fon yarattı bu da; *köpük varlıklar* için büyük bir zemin sağladı. Yani temel sorun artı değerin realizasyon sorunuydu.

Kotz (2009), ortaya koyduğu sonuçları sayısal verilerle desteklemiştir. 1948-73 arasında kişi başına çıktı %2.4, saatlik ücretler % 2.2. artarken, 1979-2007 arasında bu oranlar sırasıyla %1.91 ve -%0.04'tür. Tüm tazminatlarla beraber bu oran sırasıyla 1979-2007 arasında %1.9 ,% 1.1 iken en uç noktasına 2000-2007 yılları arasında %2.5 ve %1.2'ye ulaşmıştır. Marksist bir analiz bağlamında artı değer oranını inceleyen Kotz, 1979-2007 arasında artı değer oranında %4.6'lık bir artış bulurken ücretlerdeki artış %2.0 hesaplamıştır.

Gelir dağılımın ilişkin rakamlar da çarpıcıdır. Amerika'da 1960'da nüfusun %0.01'i toplam gelirin yaklaşık %1 ve %1.5 arasında bir oranını alırken, bu oran 2000 ve 2005 yıllarında %5'e yükselmiştir. Diğer taraftan, karların finansal sektörden kaynaklanan kısmında ciddi artış yaşanmıştır. Bu oran, 1979'da %21.1 iken 2002'de %41.2'ye; yani yaklaşık iki katına çıkmıştır. Amerikasermaye

piyasasında 1994'te ciddi derecede finansal varlık artışı olmuş; karlar 1994-99 arasında 7.6 artarken, finansal varlık artışı %23.6 olmuştur.

Emek gücünün pazarlığındaki düşüş uzun dönemde kar oranlarının çok yüksek seyretmesini desteklerken, kar oranının ücretlerden fazla artışı realizasyon sorunun ortaya çıkarmıştır, talep ise genişlemeyi devam ettirecek boyutta olmamış ve Kotz'a göre (2009) bu problem ancak gelirden çok harcama yapıldığında çözüme kavuşturulabilecektir. Ve borçlanma ihtiyacı köpük varlıkların artışıyla paralel gitmeye ihtiyaç duymuştur. 2000-2007 Gayrisafi Yurtiçi Milli Hasıla (GSYİH) %2.32 artarken harcanabilir gelir % 2.66 artmış ama tüketim %2.94 artmıştır, yani 2000-2007 arasında tüketim harcamaları GSYİH'dan ve harcanabilir gelirden daha hızlı gidiyordu. Bu durumu anlatan en önemli tespit; ekonomik genişlemesini ücretlerin baskılanmasına bağlayan bir sistemin yaşamının hane halkının borçlanmasıyla sürdüremeyeceğiydi . Ve sonunda büyük balon patladı.

2. FRANSIZ DÜZENLEME OKULU

2.1.Tarihsel ve Kuramsal Altyapısı

Fransız Düzenleme Okulu (FDO)'nun analiz noktalarının iyi kavranabilmesi açısından ortaya çıktığı tarihsel ve kuramsal altyapının incelenmesi faydalı olacaktır. Yaklaşımının teorisyenleri "Mücadele Edeceğiz, Kazanacağız, Paris'i, Londra'yı, Roma'yı, Berlin'i Alacağız" sloganlarıyla inleyen 1968 Mayıs'ı Fransa'sının işçi sınıfı radikalizminden etkilenmiş ve böyle bir siyasi konjonktürde ortaya çıkmıştır.

FDO'nun ilk eseri ise 1974'te Michael Aglietta tarafından ortaya konmuştur. Düzenleme Okulu genel olarak Michael Aglietta, Robert Boyer, Alain Lipietz'in oluşturduğu Paris Okulu çerçevesinde bilinse de, bu yaklaşımı benimseyen pek çok

teorisyen bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı: Bernis ve Bernis'in okulu olan Grenoble etrafında şekillenen GREEC[3],Paul Boccara ve Fransız Komünist Partisi etrafında toplanan ekonomistler, Batı Almanya Sosyal Düzenleme Anlayışı, Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımı, Amsterdam Okulu, İskandinav Yaklaşımıdır (Jessop, 1997: 290). Bu çalışmada, temel bir çerçeve çizmek adına Paris Okulu'nun yaklaşımları ele alınacaktır.

FDO'nun temel sorunsalı, klasik Marksist sorunsallarından olan, kapitalist birikim modelinin çelişkili yapısına rağmen nasıl hala sürdürülebilir olduğudur. Bu sorunsala cevap ararken kullanacakları araçları, *ortodoks iktisadın, yapısalcı marksizmin* ve *ortodoks marksizmin* iktisadın gerçek işleyişini anlamada yeterli olmayan kavrayışlarının eleştirisi üzerine inşa etmişlerdir.

İlk olarak Düzenleme Okulu, ortodoks iktisadın toplumdan kopuk genel denge yönelimli ekonomik ilişkiler alanını reddetmiş, ekonomik alanın mübadele ilişkileriyle açıklanamayacağını, *iktisadi ilişkilerin toplumsalın içine gömülü* olduğunu ortaya koymuştur. Aglietta (1979), bu çerçevede genel denge modeli yerine *"toplumsal düzenleme"* kavramını kullanmıştır. Üretim ve tüketim kararlarının alınmasında "rasyonel birey" davranış kalıbı yerine, *üretim ve tüketimin değişen biçimlerine* odaklanılmıştır. Aglietta'nın (1998) bu çerçevede çıkış noktalarından biri *"homojenlik"* olgusu olmuştur. Aglietta, neoklasik iktisadın her biri diğerinin davranışını bilen homojen unsurlardan oluşan ekonomi analizini eleştirmiş, Marksizmin ise homojenlik varsayımını reddetmesine rağmen, kapitalizmin genel yasaları ve çöküşü için belli bir rota öngördüğü için

[3]The Research Group on the Regulation of Capitalist Economies.

homojenlikten kurtulamadığını ortaya koymuştur. Genel yaklaşım, mikro ve makro ekonominin heterojen unsurlar içerdiği; dolayısıyla bunlara ilişkin analizin genel yasalar çerçevesinde irdelenemeyeceği olmuştur ki üretim ve tüketim kalıplarının değişimi, farklı birikim rejimleri analizi bu yaklaşımın birer yansıması olarak görülebilir. Aglietta (1998), bu *heterojenliğin* sebeplerini dışsallık ve bilgi eksikliği olarak görürken böyle bir durumun varlığında genel bir dengenin olamayacağını ve sorunun bir "düzenleme" sorunu olduğunu ortaya koymuştur. Diğer taraftan ise neo-klasik iktisadın temel önermelerinden, kıt kaynaklar kısıtı altında optimizasyon analizini reddetmiş, demokratik toplumlarda bireylerin ekonomik kararlar verirken kıt kaynakların dışında kurumsal yapılar, bilgi, organizasyonel kısıtlar gibi pek çok kısıtı olduğunu söyleyerek *kurumsal* bir analizin temellerini de atmışlardır.

Bob Jessop (2009) ise, kapitalist birikim sürecinin belirsizliği ve antagonist doğası nedeniyle kendi yeniden üretimi için ihtiyaç duyulan tüm koşulları yalnızca piyasa güçleri ile sağlayamayacağından dolayı "düzenleme" kavramına ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Sermaye birikim sürecinin devamlılığı; değişen ekonomi dışı koşulların çelişkili ve istikrarsızlık yolundaki kesintisiz yeniden üretimine, diğer taraftan kapitalist ekonomi içinde birikim ücretli-emeğin emek sürecinde sömürülmesine ve ayrı sermaye birikim sürecindeki çelişkilerin çözümlenmesine dair düzenleme ve yönetişim biçimlerinde çatışmaların çözümlenmesine bağlıdır. Fakat, sermaye ne kendisi için çelişkisiz ve istikrarlı bir yol yaratabilir ne de emek gücünü sadece piyasa yoluyla yeniden üretebilir ve toplumsal formasyonun geri kalanı üzerinde hiçbir şekilde son yargıda ekonomik belirlenim uygulayamaz; dolayısıyla düzenlemeye ihtiyaç duyar.

Jessop'a göre (2005a: 193-194) FDO, *Yapısalcı Marksizmin*, yarı-otomatik yeniden üretimine dayanan anlayışını reddetmiştir. Ekonomik öznelerin niyetleri ne olursa olsun kapitalist birikim modelinin kendini yeniden üretmesi anlayışını benimseyerek, öznelerin rolünü yadsıyan bu yaklaşıma karşı öznelerin rolünü vurgulamaya çalışmış, heterojenlik vurgusuna paralel olarak kapitalizmin farklı aşamalarında üretim ve tüketimin birikimin döngüsüyle geçici olarak birleşmesini mümkün kılan değişen koşulları incelemişlerdir. Bu bağlamda, FDO'ya göre "kapitalizm her biri kendine özgü kurumsal bir çerçeveye ve kriz eğilimlerine sahip farklı aşamalar içinde gerçekleşmekte, bir aşamadan diğerine geçiş zorunlu olmanın tersine tesadüfi keşiflere dayanmakta ve her seferinde ise sınıf mücadeleleriyle dolayımlanmaktadır." DO, her ne kadar yapısalcı Marksizmin yarı-otomatik yeniden üretimim reddetse ve öznelerin rolünü vurgulasa da eleştirilerde görüleceği gibi DO'da öznelerin rolü ikincildir demek mümkündür.

Diğer taraftan FDO, Ortodoks Marksizmin ekonomik olanın ekonomi dışı olanı belirleyeceğine ilişkin tezini reddetmiştir; çünkü DO'ya göre sermaye tek başına ekonomi dışını belirleyecek yetiye sahip değildir. Bu bağlamda, Jessop'un (2009) *"ekolojik tahakküm"* kavramını incelemek açıklayıcı olacaktır. "Ekolojik tahakküm biyoloji biliminde geliştiriliş bir kavram olarak, verili bir ekolojik topluluktaki bir türün, diğer türlere baskın çıkan bir etki yaratması anlamına gelmektedir." Fakat, "ekolojik tahakküm tek bir sistemin kendi iradesini diğer tarafa tek taraflı olarak dayatması değil, bunun yerine 'eş-çevrilen' yapısal olarak eşleşen ikili bir durum içerisinde baskın duruma geçilmesi anlamına gelir." Jessop'a göre (2009), ekolojik tahakküm; toplumsal alanda da uygulanabilecek bir kavramdır ve Jessop, kapitalizmin ekolojik tahakküm özelliğine sahip olduğunu söyler. Yani;

ekonomik olan ve ekonomik olmayan yapılar eş-çevrilirler birinin diğeri üzerinde hakimiyeti ya da belirleyiciliği yoktur, örneğin; "Keynesyen ulusal refah devleti (bundan sonra KURD) fordist ekonomik yayılmanın koşullarını güvence altına alınmasına yardımcı olduysa, Fordist ekonomik yayılma da KURD'un yayılma koşullarını güvence altına alınmasına yardımcı olmuştur."

Yani, fordist birikim rejiminin KURD üzerinde belirleyiciliği yoktur. Jessop (2009) her ne kadar yapısal eşleşim ve eş-çevrimi vurgulasa ve fonksiyonalizmden kaçındığını belirtse de fonksiyonalist yaklaşımdan kaçamaz, bu tutumu Schumpeterci rekabet devletini anlatırken daha netleşir:

"[...]Post-fordist birikim rejimine uygun görülen ekonomi ve ekonomi dışı koşulları desteklemekle ilgilenen farklı bir devlet tipinin belirli bir eğilime göre kristalleştiğini görebiliriz [...]"

Jessop, bu yaklaşımda birikim rejimine uygun devlet diyerek yapısal eşleşimden, fonksiyonalist bir yaklaşıma geçiş yapmıştır, bu fonksiyonalizmin sebebi de sınıf çatışmasını ikincil görmesinden kaynaklanmaktadır; çünkü sınıf savaşımının sonucunu başlangıç olarak kabul etmemek zorunlu olarak fonksiyonalizme yol açacaktır.

Kısaca DO, üretim ve tüketim kalıpları değişkendir, iktisadi aktörler sadece kıt kaynaklar kısıtıyla karşılamazlar onları çevreleyen kurumsal kısıtlar vardır, ekonomik ilişkiler sadece mübadele ilişkilerinden oluşmaz sosyal ilişkilere gömülüdür, kapitalist birikim modelinin otomatik yasaları yoktur ve kendiliğinden yeniden üretilemez, yaklaşımlarından hareketle analizini dört farklı kavram etrafında şekillendirmiştir.

Bunlardan birincisi; işgücünün teknik ve sosyal bölümünü içeren *sanayileşme paradigması*, ikincisi üretimi ve tüketimi tamamlayıcı birikim rejim, üçüncüsü; birikin rejiminin stabilizasyonunu sağlayacak kurumsal yapılardan oluşan *düzenleme biçimi*dir. Düzenleme biçimi ise beş farklı boyutta incelenmektedir. Ücret ilişkileri, girişim biçimleri, para biçimleri, devlet ve uluslararası rejim. Dördüncü kavramları ise sanayileşme paradigması, birikim rejimi ve düzenleme biçiminin birleşerek kapitalizmin uzun bir dalgasını oluşturduğu *büyüme modeli*dir (Jessop, 1997). Bu çerçevede FDO'nu temel argümanı, her birikim rejiminin sermaye birikiminin farklı bir entegresyon biçimini oluşturduğu, farklı aşırı birikimleri ve krizleri barındırdığıdır.

Yani, yaklaşım kapitalist üretimi biçimini, belirli üretim ve tüketim normlarına sahip birikim rejimleri ile bu *birikim rejimlerinin* yeniden üretimini sağlayacak ekonomik ve ekonomik olmayan faktörler içeren *düzenleme biçimi* üzerinden analiz etmektedir.

Ayı zamanda, DO'nun bu kavramları türetirken yoğunlaştığı alanlar da farklılıklar söz konusudur. Bu çerçevede, Jessop'un (1997) DO tasnifini kullanmak faydalı olacaktır. DO, ekonomik ve sosyal alanlara, ulusal ve uluslararası alanlara yoğunlaşmaları açısından farklılıklar göstermektedirler. Örneğin; Aglietta birikim rejimi tanımını, 1979'da Amerikan örneği üzerinden yaparken 1982'de uluslararası ölçeğe yoğunlaşmış, Lipietz de aynı şekilde analizini uluslararası boyutta yaparken; Birikimin Sosyal Yapıları sosyal alana yoğun bir ilgi göstermiştir. Hirsh ve Roth ise Almaya örneği üzerinden ulusal ölçekte bir analiz yapmıştır.

2.2.Birikim Rejimi ve Düzenleme Biçimi

2.2.1.Yaygın birikim (extensive accumulation) ve Yoğun birikim (intensive accumulation): Fordizm

Birikim rejimi kavramı, DO tarafından zamansal ve mekansal boyutta gösterdiği değişimler bağlamında daha çeşitli olmakla beraber temel olarak "yaygın birikim" ve "yoğun birikim" olarak ikiye ayrılmaktadır. Yaygın birikim, üretim tekniklerinin değişmediği düşük üretkenliğin olduğu, birikimin çalışma saatlerdeki artışa ve emek arzının artışına bağlı olduğu birikim modelini anlatırken (Marksist anlamda mutlak artı değere), yoğun birikim, teknik ve sosyal organizasyonun iyi olduğu ve emek üretkenliğinin sürekli arttığı birikim rejimi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, yaygın birikim rekabetçi bir düzenleme biçimiyle ortaya çıkarken, yoğun birikim ise tekelci bir düzenleme biçimiyle ortaya çıkmaktadır.

Aglietta'nın (1979) kullandığı bu kavramı, Boyer (1987) ve Lipietz (1987) değiştirmiş, yoğun birikim modelini; *kitlesel tüketimin olduğu* ve *olmadığı yoğun birikim modeli* olarak ikiye ayırmışlardır. Yaygın birikim rejimi, 19.yy kapitalizmini karakterize ederken; kitlesel tüketimin olmadığı yoğun birikim modeli, 20.yy'ın başından İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemi; kitlesel tüketimin olduğu yoğun birikim modelini ise bu tarihten sonraki dönem kapitalizmini anlatmakta kullanılmıştır. Ayrıca, her birikim modeli düzenleme biçimi çerçevesinde tanımlanmaktadır.

Aglietta'nın (1979) temel argümanı ise: İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin 1929 öncesi dönemden farklı bir birikim rejimine sahip olduğu, yani fordist üretim metoduyla yaygın birikimden yoğun birikime geçişin yaşandığıdır. Yani, her birikim rejimi sermaye birikiminin farklı bir entegresyon biçimini oluştururken, farklı aşırı birikimleri ve krizleri barındırmaktadır. Aglietta'ya göre 1929 krizi, savaş sonrası yeni bir düzenleme biçiminin gelişmesine olanak veren yaygın birikimin yapısal bir kriziydi. Yoğun birikiminin devamlılığı ise kar oranının düşme eğilimini geciktirmesine bağlı iken, bu eğilimi gerçekleştirememesi sonucu hala tartışmalı bir konu olan neo-fordist ve post fordist rejimler olasılığı ortaya çıkmıştır.

Peki bu birikim rejimlerinin içeriği ve düzenleme biçimleri neyi ifade etmekteydi? Birikim rejimi ve düzenleme biçiminin farklı katmanları olsa da DO genel olarak bu iki kavramı "ücret ilişkileri" ve "para biçimi" üzerinden ele almıştır. Fakat, daha geniş yaklaşımlar da söz konusudur bu bağlamda genel bir çerçeve çizmek adına Michael De Vroey'un (1984: 45-65) analizini incelemek faydalı olacaktır. De Vroey iki farklı birikim rejimini ücret ilişkileri, üretim ilişkileri, devrevi hareketler ve devletin konumu başlıkları altında analiz etmiştir.

Yaygın birikim rejiminde, emek süreci parçalıdır. İşçiler, kapitalist birikim sürecine bir kanattan yani üretim kanadından katılırlarken; çoğu üretim, kapitalist olmayan diğer sınıflar tarafından tüketilir. İşçiler, geleneksel şekilde yaşamlarını sürdürürler ve ücretleri ancak emeklerini yeniden üretmeye yetecek miktardadır. Emeğin yeniden üretimi açısından aile önemlidir, bu çerçevede ilkel birikim dönemine ters olarak kadın ve çocuklar emek piyasasından çekilmişlerdir. İşsizler, aile ve toplumsal yardımlar tarafından hayatlarını idame ederler. Emek süreci Taylorist şekilde örgütlenmiştir ve bireysel akitler çerçevesinde işlemektedir. İşçi

hareketleri aktiftir ve sosyal konsensus söz konusu değildir. Üretim ilişkileri açısından baktığımızda, üretim ve tüketim kanadında doğrusal bir gelişme yoktur. Koloniyel hareketlerle çevreden merkeze artı değer transfer edilir. Merkez bankasının rolü sınırlı özel bankaların yapısı ise kırılgandır. Devlet müdahalesi ise sınırlı alandadır.

Aglietta'ya göre ise birikim rejiminin en önemli unsuru, üretim ve tüketimin paralel ve orantılı değişimidir, fakat yaygın birikim rejiminde rekabetçi bir düzenleme biçimi söz konusu olduğundan rekabetçi bir ücret süreci üretim ve tüketimin paralel gelişme izlemesini önlemiş, birikim rejiminin sınırlarını çizmiştir. Bu sınıra rağmen, bu dönemde tüketimin sınırlılığına paralel olarak üretkenlik de düşük olduğundan birikim rejiminin devamlılığı mümkün olabilmiştir. Fakat, yeni ürünlerin ve üretim tekniklerinin bulunmasıyla hızlı bir üretkenlik artışı yaşanmış, bu üretkenlik artışı ücret artışıyla desteklenmeyince sürdürebilir olan üretim tüketim ilişkisinde orantısızlık yaşanmıştır. Ekonomi, rekabetçi ücretlerin sonucu olarak kapitalistler arası artan rekabet baskısı, satılmayan mallar ve fiyat düşüşleri ile iflaslar nedeniyle kümülatif bir düşüşe geçmiştir. Kriz sonrası işçi sınıfının sınırlı tüketimi Keynesyen çarelerle çözülmeye çalışılmış, üretim ve tüketim arasındaki orantısız yapı fordist birikim modeliyle paralelleştirilmeye çalışılmıştır (Clarke, 1991: 105-109).

Fordist birikim rejimi ise, iki açıdan eski sistemden farklılık içermektedir. Birincisi, üretim tekniği değişmiş akan bant modeliyle kitlesel standart üretim ortaya çıkmıştır. İkincisi ise yaşam şeklindeki değişimdir. Artık, emeğin yeniden üretimi kitlesel tüketimle sağlanmaktadır. Aglietta'ya göre (1998) düzenlemenin temel mantığı ise yüksek üretkenlikle birlikte reel gelir artışı ve bu gelirinin dağılımının

stabilizasyonun sağlanmasıdır. Artan üretkenlik, ücretlerin artışıyla paralel gelişmekte ve birikimin devamlılığı bu şekilde sağlanılmaya çalışılmaktadır. Fordizmle beraber emek, üretim sürecine iki kanaldan entegre edilmiş, sosyal sigorta sistemi uygulaması söz konusu olmuş, işsizlik devlet kontrolüne alınmıştır, (Aglietta'ya göre bu durum tüketimin sürekliliğinin sağlanması amacını taşımaktadır) ulusal emek gücünün yetersizliğine karşı mülteciler ve kadınlar tekrar piyasaya dahil edilmiş ve emek gücü kolektif pazarlık gücüne sahip olmuştur. Artan devlet harcamaları ve ücretler sayesinde toplumsal konsensus sağlanmıştır. Bretton Woods sistemi ve sabit döviz kuru rejimi altında Merkez Bankasının borç verme kapasitesi artmış, özel bankacılık sistemi güçlenmiştir. Enflasyon devamlı ama düşük düzeyde seyretmiştir. Devlet ise emeğin yeniden üretimi, para sistemin kontrolü, devrevi dalgalanmalara karşı politikalarla Keynesyen politikaların yürütücüsü işlevinde olmuştur. Hirsh'e göre (1991) ise tüm politikaların amacı sınıf çatışmasını, dağılım içinde pay alma çatışmasına dönüştürerek kontrol etmektir. Yani, sınıf çatışmasını ücret artışına indirgemektir. Kitlesel tüketimin düzenlenmesiyle beraber, sınıf çıkarlarının yerine "vatandaşlık" kavramının ikame edilmesi gibi ideolojik söylemler de söz konusudur. Diğer taraftan, Jessop'un (2009) fordist birikim rejimine ilişkin KURD üzerinden daha derinlikli bir analizi söz konusudur:

İlk olarak, fordist birikim rejiminin temel özelliği, ücreti; uluslararası maliyetten ziyade iç talep kaynağı olarak görmesidir. Bunun amacı, fordist birikim rejiminin kitlesel üretimle kitlesel tüketim ilkesini güvence altına almaktı. Gerektiğinde talebin canlandırılması bağlamında Keynesyen politikalarla ılımlı enflasyon ve aşırı enflasyona karşı ılımlı devalüasyon politikaları uygulanması söz konusudur.

İkinci olarak, artan üretkenlik; artan ücretler, artan talep, artan karlar döngüsü dikkate alındığında, devlet *ücret ile tüketici ürünleri endüstrilerini bütünleştirmekte* ve ücret ilişkilerini bu yönde idare etmeye çalışmaktadır. Altyapı harcamaları, güvenilir toplu sözleşmeler, eşit olmayan gelişimi azaltmaya yönelik kentsel ve bölgesel politikalar bu amaca yöneliktir.

Üçüncü olarak, fordist birikim rejiminde paranın rolü uluslararası tedavül aracı olmak yerine *ulusal kredi parası* olmasıydı. Kamu harcamalarının artışı, savaş sonrası büyümeye olanak sağlamış, aynı zamanda özel sektöründe borçlanması da kolektif üretim, refah hakları, vergi gelirleri sağlanması açısından sisteme yardımcı olmuştu. Diğer taraftan, amaç; tam istihdam olduğundan Keynes (2008) istihdam arttırılması bağlamında ihracat fazlasını öngörüyordu. Keynes'e göre "*gerek ihracattaki artışla gerek ithalatın düşmesiyle oluşan daha elverişli bir denge, tıpkı yurtiçi yatırımın yaptığı gibi, istihdamı yükseltecekti."* Bretton Woods para rejimi, etkin sermaye denetimi, sabit ama ayarlanabilir döviz kuru ve ticaret denetimiyle bu görevi görüyordu. Ayrıca, ABD ticaret fazlalarını Marshall yardımları ve doğrudan yatırımlarla tekrar sistemin içine sokuyordu.

Bu bağlamda, Jessop'un yapısalcı yaklaşımını anlamak için John Holloway'in (2007a: 61) Bretton Woods yaklaşımını incelemek faydalı olabilir. Jessop, Bretton Woods sistemini birikim rejimine uygun bir düzenleme biçimi olarak görürken; John Holloway'a göre Bretton Woods işçi sınıfının gücüne verilen bir yanıttır; paranın gücüyle emek gücünün uzlaştırılmaya çalışılmasıydı. "Dolar ve altın birbiriyle ikame edilebilir bir şekilde, doların sabit bir pariteden altınla değiştirilebilecek uluslararası paralar olarak kullanılacaktı, bu durum savaş sonrası Amerika sermayesinin savaş sonrası karşı koyulamaz gücüyle mümkün olmuştu." Holloway'in aktarımıyla

Mandel'in dediği gibi "Bretton Woods'da İkinci Dünya Savaşı'nın muzaffer emperyalist devletleri, o zaman ulusal ölçekte kabul gören enflasyonist kredi genişlemesinin uluslararası temelini sağlayan bir uluslararası para sistemi kurdular." Bu durum, "tüm dünya işçi sınıfının kredilerle sisteme entegre edilmesi" ve aynı zamanda "işçi sınıfını gücünün de kabulü" anlamına geliyordu.

Dördüncü olarak, Jessop'a göre fordizmin kendi çelişkilerini erteleme mekanizmalarından biri de *enflasyondu.* Enflasyon, bankaların ve devletin kredi verme kapasitesine bağlı olarak, yüksek kapasite kullanımına ve yüksek istihdam seviyelerine hizmet etmişti.

Fakat, üretimin ve tüketimin paralel gitmesine bağlı fordist birikim modelinin kritik noktası artan ücretlerin üretkenlikten daha fazla artarak birikimin karlılığını tehlikeye sokma olasılığıydı. Bu durum ise, ücretlerin ikili karakterinden, yani hem bir maliyet hem de bir talep unsuru olmasından kaynaklanıyordu. Yoğun birikim rejiminin sınırlarını bu bağlamda kar oranlarının düşme eğilimi belirliyordu; fakat kar oranları düz bir çizgi paralelinde düşmüyor düzenleme biçim tarafından geciktiriliyordu. DO, birikim rejimi bu eğilimin geciktirilmesini sağladığını ortaya koyarken aynı zamanda birikimin rejiminin kapitalist genişlemeye hizmet edilişinin sınırlılığını da ortaya koyuyordu. Lipietz (1987), fordizmin ilk önce sabit sermayede daha fazla artan üretkenlik artışıyla ilerleyeceğini fakat daha sonra artan maliyetle son bulacağını Boyer (1987) ise, fordizmin emek ve sermaye üretkenliği açısından etkin olduğu ama genişlemenin devam etmesi sonucu bu üretkenliği devam ettirilmesinin zorluğunu ortaya koymuştu. Artan ücretler sonrası sermayenin organik bileşiminin yükselmesi üretkenliği düşürüyor; bu da rekabet ve üretimde yeni tekniklerin gelişmesiyle aşırı birikime sebep oluyor; sabit sermayenin değer

kaybetmesi ise enflasyonu teşvik ediyordu. Artan enflasyona karşı ise işçi sınıfı ücretlerin arttırılması bağlamında satın alma gücünü korumaya çalışıyor, birikim yavaşlıyor ve kar oranları düşüyordu. Fordizm, ücretlerin artış maliyetini massedecek bir üretkenlik artışı yakalamadığı için krize girmişti, dolayısıyla krize çözüm olarak ücretlerin baskılanması ve esnekleştirilmesini içeren yeni bir birikim rejiminin yolu açılmıştı. Jessop (2009) ise fordist krize ilişkin ekonomik, finansal-fiskal, politik ve toplumsal kriz olarak çok katmanlı bir analiz yapıyordu.

Verili bir üretim dalından seri üretime geçişten kaynaklanan ilk özel üretim patlamasının ardından daha fazla artış elde edilmesi, hem teknik hem de toplumsal olarak giderek zorlaşmıştı. Pazar doygunluğunu telafi etme arayışı ise fordist firmaların yabancı piyasalara yayılmasını tetikledi; aynı zamanda borç maliyetini kısmak için yabancı kredilere başvurmaya ve vergi maliyetini azaltmak amacıyla da vergi cennetlerine kaçışı hızlandırdı. 1970'lerde ikili petrol şoku artan petrol fiyatları, fordist kriz nedeniyle emek maliyetlerinin bastırılmaya çalışılması sistemi sarstı. Diğer yandan, Doğu Asya ülkelerinin düşük ücret ve sürekli teknolojik yenilikle üretim yapmaları ve diğer bütün etkenler; ulusal sınırlar içinde tam istihdam dayalı birikim stratejisinin, esnek üretim, inovasyon, kapsam ekonomileri, inovasyon rantları ve daha hızlı değişen ve farklılaşan tüketim kalıplarına doğru yönelen bir birikim stratejisine kaymasına sebep olmuştu.

Diğer yandan, sermayenin devlet gelirlerine katkısı brüt karlarda düşüş ve vergi sonrası karları korumak amacıyla sermaye üzerinden alınan vergiler düşürüldüğünde ve işsizlik artmaya başladığından istihdam vergilerinin de düşmesiyle beraber devlet refah devletinin maliyetini kaldıramamaya başlamış, bunu borçlanmayla finanse ederek enflasyonist sürece yol açmış ve devletin finansal krizi

patlak vermiştir. Fordist birikim rejimini çekirdek aile yapısı kırıldığından ve eğitim, hastalık, yaşlılık gibi hizmetleri devlet sağladığından toplumun bu hizmetlere bağımlılık artmış, devletin bu faaliyetleri karşılayamam politik krizi beraberinde getirmiştir, bu kriz beraberinde neo-liberal politikalara seçmen desteğini sağlamıştır.

Sınıf temelli yeniden bölüşüm politikasından; karşılıklı saygı, güvenilirlik ve özerkliğe daha büyük vurgusuyla farklılık politikasına ve çoğulcu kimlik politikasına bir kayışla toplumsal bir krizi de beraberinde getirmiştir.

John Holloway'a göre (2007a: 52-58) ise kriz ne nesnel yapıların başarısızlığı ya da ne emeğin öznel yönelimi bağlamında ne de kapitalistler ve uluslararası sermayeler arasıda gerilimler bağlamında anlaşılabilir. Bozulan emek ve sermaye arasındaki ilişkiydi. Temel çelişki Holloway tarafından çok güzel bir şekilde ortaya konmuştu; "*kendini yabancılaşma kategorisinde ifade eden kullanım değeri üretimdeki potansiyel insan yaratıcılığıyla kapitalizmde bu yaratıcılık üzerine dayatılan biçim, başkasının denetimi altında değer yaratımı arasında çelişkiydi."* Fordist emek sürecinin öldürücü sıkıcılığı sabotajlar, devamsızlıklar iş bırakma süreçlerini doğurdu. Bu durum, ücret ve karlılık üzerinde grevlerin yarattığı maliyetten daha fazla bir maliyet yaratıyordu. Fakat, değişen sömürü oranının düşmesi değil sömürünün maliyetinin sermaye için artmasıydı. İşçinin daha iyi sömürülmesi için sermaye hammadde ve makineye yatırım yapıyordu bu Marksist anlamda "sermayenin organik bileşiminin" artması anlamına geliyordu. Fakat, Holloway'a göre sermayenin organik bileşiminin artması sınıf mücadelesinin dışında bir olgu değildi; makineleşme aslında sermayenin güvenilmez ve başa çıkılmaz emek gücünün yerine bir ikamesi dolayısıyla sınıf mücadelesinin bir görüngüsüydü. Diğer taraftan, emeğin sömürülmesinin dolaylı maliyetleri de artıyordu. Keynesyen

devletin harcamaları vergilerle finanse ediliyor, vergilendirmenin biçimi ne olursa olsun artı değer üzerinde bir azalma yaratıyordu.

2.2.2. Fordizm Sonrası

Fordist kriz sonrası birikim rejimi; neo-Fordist, post-Fordist vb. bir çok isim almıştır. Fakat, fordist kriz süreci sonrası dönem hala tartışmalıdır. Bu tartışmalardan birincisi, post eklentisinin fordizmin bir devamı mı yoksa farklı bir birikim rejimimi olduğuyla ilgilidir. Bir diğeri, emek sürecinin post-fordizmle yeni bir birikim rejimi ve düzenleme biçimi oluşturduğunun pek açık olmamasıyla ilgilidir. Diğer taraftan, post-fordizm; fordizmden daha karışık bir yapıdadır. Küreselleşme ve bölgeselleşme ile beraber ülke ekonomileri bölgesel ve uluslar üstü şekiller almışken, post fordizmin küresel ekonominin çeşitliliği ve karışıklığı karşısında ekonomik istikrarı sağlayabileceği şüpheli bir durumdur (Jessop, 1997). Dolayısıyla, fordizm sonrası dönem ülkelerin kendi koşulları çerçevesinde olası bazı senaryolar üzerinden tartışılmıştır. Bu bağlamda, Lipietz (1987) ve Boyer'in (1987) analizleri bu perspektiftedir; fakat bu analize geçmeden önce Hirsh ve Jessop'un post fordizm yaklaşımını incelemek faydalı olacaktır.

Hirsh'e göre (1991) post-fordizme ilişkin bir tahmin Jessop'un da belirttiği üzere fordizmin krizinden başlayabilir. Bu bağlamda, post-fordizm Hirsh'e göre yeni bir Amerikanlaşma ve yeni bir uzun dalgaya neden olacak yoğun birikim rejiminin yeni bir formu olarak düşünülebilir. Bilgisayar, telekomünikasyon biyo-teknik moleküler gibi yeni teknolojilerin gelişmesi artı değer üretiminde teknolojik bir transferi mümkün kılmış, farklı ürünler üretilebilir esnek çok amaçlı makineler (flexible all-purpose) sağlamıştır. Ortaya çıkan yenilikler, makine ve emeği mekansal

ve zamansal olarak birbirinden ayrılmasını sağlamış, dolayısıyla üretimin post-fordist transformasyonu, geleneksel iş sürecinin değişmesi emeğin esnekleştirilmesini gerektirmişti. Aynı zamanda bu transformasyon ve esnekleştirme fordist bireysel ve kolektif çalışma koşullarının sona ermesini sağlamış; işçileri, güvenli iş olanaklarına sahip yüksek ücretli işçiler ve sendikasız, düşük ücret kısa dönem sözleşmeli kitlesel işçiler ve çevresel post-fordist sezonluk, enformel ve kısa süreli olarak çalışan işçiler olarak parçalamış, emeğin yeniden üretimini enformel sektörlerle eve taşımıştır. Hirsh'e göre esnekleştirme bağlamında, emek maliyetinin yeniden üretimindeki düşüşünün nedeni ise "*sermayenin organik bileşimindeki artışa karşılık dengeyi sağlamaya*" yöneliktir.

Aglietta (1998) ve Hirsh'e (1991) göre post-fordist üretim biçimi, post-fordist devlet tarafından kontrol edilen kolektif hizmetlerin özelleştirilmesi ve metalaştırılmasını da içermektedir. Aglietta'ya göre (1998) sosyal hizmetlerin özelleştirilmesi ve metalaştırılması post-fordizmin gelişmesi ve sosyal konsolidasyonu için önemli bir rol oynamıştır. Hirsh'e göre (1991), post-fordist birikim rejimi beraberinde yeni bir sendikacılığı da getirmiştir. Yeni sendikacılık, post-fordist çevre işçilerini dışlayan ve yönetici sınıflara özgü bir biçim almış, yeni birikim rejiminde disipline edici bir rol oynamıştır. Post-fordist esnekleşme emeğin farklılaşması ve işbölümü merkezi sendikaların işletme sendikalarıyla yer değişmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda Hirsh, İngiltere'de maden işçilerin eylemi eski sendikacılığı korumak için gerçekleşen anarşik bir eylem olarak yorumlamıştır.

Jessop (2009), fordizm sonrasını post-fordizm ve Schumpeterci rekabet devleti çerçevesinde tartışmıştır. Jessop'a göre Schumpeterci devleti ayırt edici özelliği fordist kriz ertesinde oluşan yeni çelişki ve ikilemlerin yapılandırılmasına ve

yeni bir uzun dalga ekonomik büyümeyle ilişkili olarak yeni teknolojik paradigmayla ilişkilidir. Fordizmden, post fordizme geçiş ise otomatik olmaktan ziyade deneme yanılma sürecinden ibarettir. Post fordizme ilişkin ayırt edici özellikleri aşağıdaki gibidir:

Birincisi, fordizmin son aşamasında artan rekabet nedeniyle önceden talep kaynağı olarak görülen ücretler artık üretim maliyeti olarak görülmeye başlanmıştır. Ücret düzenlemeleri, -işçilerin pazarlık gücünü düşürmek amacıyla- önceden ulusal düzeyde yapılırken, artık fabrika düzeyinde yapılmaya başlanmıştır. Ölçek ekonomilerini doğuran standartlaşmış metaların, uzun üretim serilerinin birim maliyeti düşürmesi yerine, verili teknik ve toplumsal üretim örgütlenmesiyle üretilebilecek ürünlerin çeşitliliğine dayalı, kapsam ekonomilerinin güvence altına alınması gereği, esnek üretimi dolayısıyla esnek çalışmayı zorunlu kılmıştır.

İkincisi, finansal sermayenin sınır ötesi akışları paranın Keynesyen anlamda ulusal ölçüde kontrolünü imkansız kılmış ve para artık kredi aracı görevinden ziyade uluslararası tedavül aracı görevini üstlenmeye başlamıştır. Paranın devletsiz para ve ulusal para birimi görevi yatırım önceliğinde değişiklik yaratmış, üretken ve finansal sermaye arasındaki ilişkinin de değişmesine yol açmıştır. Ulusal para ve uluslararası para arasında ortaya çıkacak çelişkileri önlemek için bazı önemler de alınmıştır. Ulusal devletlerin aldığı önlemler arasında, dalgalı kura geçiş, bölgesel para birimlerinin geliştirilmesi ve dolar çıpasını benimsemek sayılabilir.

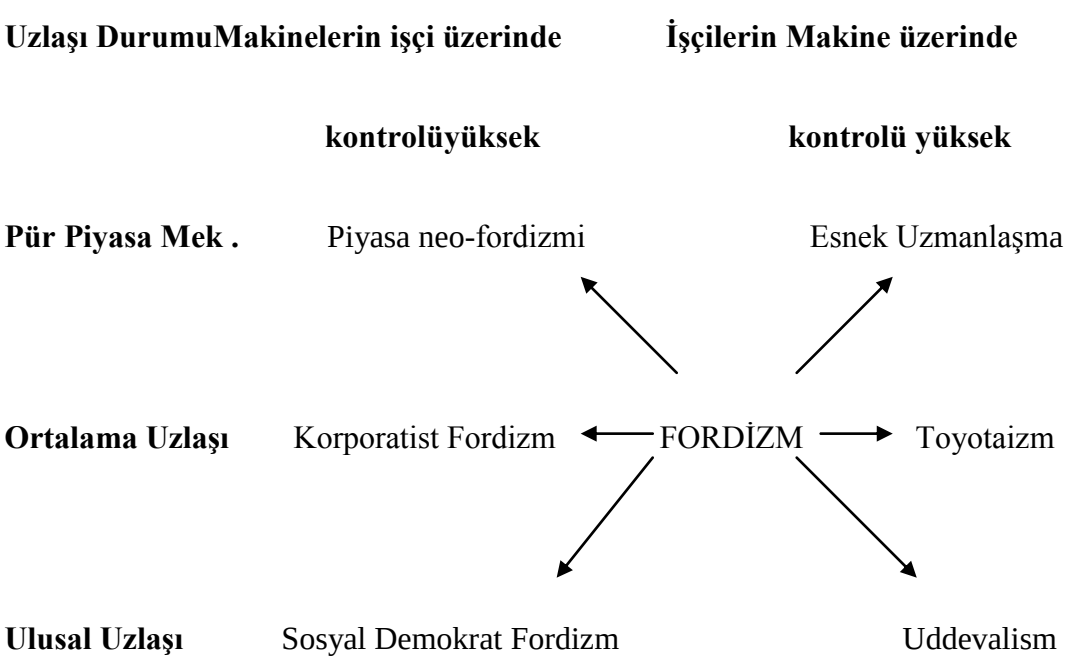
Üçüncüsü, fordizm sonrası rekabeti belirleyen; her yeni ürünle beraber etkinliğin sağlanması ve yenilikçi ürünlerle işlevselliğin arttırılması olduğundan; post-fordizmde bilgi-tabanlı tekno-ekonomik paradigmaya geçiş kaçınılmaz

olmuştur. İnovasyon ve girişimcilik devlet tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Bilgi tabanlı ekonomi gereğince, bilgi kolektif bir kaynaktan entellektüel mülkiyete geçiş yaşanmıştır. Bu bağlamda, Jessop'un Schumpeterci rekabet devleti tanımı da Schumpeter'in rekabeti inovasyon olarak tanımlamasından kaynaklanmaktadır.

Dördüncüsü, Keynesci tam istihdam devletinden; Schumpeterci rekabet devletine geçişle beraber "piyasa başarısızlığı" kadar "devlet başarısızlığı" ile ilgilenen, yeni hükümet ve yönetim biçimlerinin geliştirilmesine kafa yoran yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. KURD'daki "üretim" ve "planlama" vurgusu yerini "esneklik" ve "girişimcilik" söylemine bırakmıştır.

Post-fordizme ilişkin yaklaşımlara baktıktan sonra post-fordizme ilişkin farklı tanımlamalara dönmek faydalı olabilir. Bu bağlamda, Hirsh (1991); fordizm sonrası döneme post-fordizm şeklinde bakarken Boyer ve Durand (1998) bu tartışmayı ülkelere göre farklı senaryolar üzerinden yapmışlardır. Fordizmden anında bir kopuşun reddiyle, yeni birikim rejimlerini, Şekil 2'de görüldüğü gibi Fordist birikim rejiminden üretim organizasyonu ve emek ilişkileri bakımından ayrılış bağlamında açıklamaya çalışmışlardır.

Şekil 2.Fordizmden Alternatif Formlara Geçiş

Kaynak: Boyer ve Durand, 1998: 38

2.3. DO'ya Eleştiriler

Werner Bonefeld (1991), Hirsh'in yaklaşımını teolojik, fonksiyonalist, yapısalcı ve iradeci olmakla suçlamıştır. Bonefeld'e göre Hirsh'in analizini zayıflığı yapısallığından kaynaklanmaktadır, sınıf çatışmasının önemini dikkate almamış ve sınıf çatışmasını yapısal gelişimin hızlandırıcı ve yavaşlatıcı biçimde görerek ikincilleştirmiştir. Bu bağlamda, fordizmin nasıl bir sendikacılığa ihtiyacı olduğu konusundaki analizi yapısal bir tanımla olup, bize kapitalizmin lineer bir mantığı olduğu izlenimini vermektedir. Ayrıca, Hirsh post-fordizm ve fordizmi tarihsel bir genelleme olarak ele almıştır. Sınıf çatışmasını sosyo-politik karışıklığını çözememiş, gelişmeler sınıf çatışması olmadan öznesiz bir süreç olarak görülmüştür. Maden işçilerinin eylemini gerçek dışı bulmuş, yeni sendikacılığı doğal bir gelecek

olarak görerek sınıf çatışmasının önemini yadsımıştır. Ayrıca, Hirsh tarihi teolojik okuyup çatışmaları deterministik görmüştür.

Jessop (1991), ise bu eleştirileri cevaplamıştır. Jessop'a göre bu yaklaşım teolojik değildir, post-fordizm, fordizm olarak karakterize edilmiştir; ama bu kavramsallaştırmalar zaten sermayenin tek bir mantığı olmadığı anlayışının bir sonucudur. Bonefeld'in fonksiyonalizm eleştirisi de haksızdır. Devlet türetme konusunda iki yaklaşım vardır; birincisi, devleti ekonomideki rolüne göre değerlendirmek, ikincisi ise, devleti sermaye birikim sürecinde kendi doğasından türetmektir, ikinci yaklaşım bize daha geniş bir alan sunar bu bağlamda fonksiyonalizmden kaçınmamızı sağlar. Yapısalcılık hususunda ise öznelerin olmaması söz konusu değildir. Sadece çoğul özneler vardır ve ekonomik, politik ve ideolojik bir kavga söz konusudur. Bu bağlamda, Jessop yapısalcılık ve iradecilik eleştirilerinin cevaplanması için düzenleme okulunun yapı-strateji ilişkisini ele almıştır.

Jessop'a göre (1991) ne birikim rejimi ne de büyüme modeli tek bir birikim veya tek bir ulusal büyüme stratejisi olarak algılanamaz. Birikim rejimi ve düzenleme biçimi basit yapılardan ziyade kurumsal birleşimler olarak algılanırsa ve anlatılırsa iyi anlaşılır. Kompleks bir yapı verildiğinde kimse ona uygun olan stratejinin ne olduğunu bilemez. Strateji ile yapı orasında birebir uygunluk yoktur. Strateji ve yapı arasındaki ilişki homojen iki uç arasındaki ilişki değildir. Her ikisi de tarihsel koşullar içinde karşılıklı olarak değişim ve dönüşümleri içerir. Aglietta, bu bağlamda düzenleme biçimini oluşumunu anlamanın mümkün olmadığını Lipietz ise düzenleme biçimini değişen keşifler olarak açıklamıştır. Yani DO, "*birikim rejimlerini, büyüme biçimlerini ve düzenleme biçimini planlanmıştan ziyade*

*bulunmuş keşifler"*olarak görür.Sadece hangisinin daha çok veya daha az organize hangisinin diğer güçlerle daha az veya daha çok uyumlu olduğunu, hangisinin o yapı içinde daha ikna edici olduğuna karar vermekte bir seçim söz konusudur. Yapı-strateji diyalektiğinde sınıf çatışması için gerçek bir alan vardır, sınıf stratejileri asla sadece iradeci olamazlar, bu bağlamda kapitalizmin nasıl yeniden üretildiğini anlamak için yapısal seçicilik ve kurumsal alana bakmamız gerekir.

DO'ya daha sert bir eleştiri, Aglietta üzerinden Simon Clarke (1991) tarafından yapılmıştır. Clarke'a göre Aglietta ücretlerin oluşmasında, üretkenlik artışında ve kredi artışınını enflasyonist etkisinde sınıf çatışmasına önemli bir rol vermiştir. Fakat, DO genel olarak kapitalizmin uzun dalgalarını yapısalcı-fonksiyonalist bir şekilde başarılı bir *yapısal bütünleşme veya yapısal bütünleşememe* üzerinde analiz etmiştir. Birikimi stabilize eden yapısal bütünleşme, uygun bir düzenleme biçimi ile mümkündür. Karlılık, birikim rejimi içinde sınırlarına ulaştığında sermaye sömürü oranının arttırmak için yeni bir üretim biçimi geliştirmeye çabalamaktadır. Bu yeni üretimi formu da birikim rejiminin yapısal entegrasyonuyla ortaya çıkacaktır. DO'da bir stabilizasyon vurgusu vardır, birikim rejiminin kurumsallaşması sınıf çatışmasına bağlı olsa da DO'nun açıklamaya çalıştığı şey stabilizasyondur. Dolayısıyla, sınıf çatışmasının yapısal analizin altında bir rolü vardır ve birikim rejimlerinin yapısal zorunlulukları tarafından sınırlandırılmaktadır.

Clarke'a göre (1991), DO, neoklasik iktisadı piyasayı, insanlar ve sosyal ilişkilerin fetişleştirilmiş formları arasında niceliksel bir ilişki olarak gördükleri hususunda eleştirir, piyasanın sosyal bir düzenleme olduğunu söyler; fakat bunun ilerisine gidemez ve düzenleme bu iki olgu arasında niceliksel ilişkilerin analizine

devam eder. Önemli olan bu iki olgu arasındaki ilişkidir. Clarke'a göre DO neoklasik iktisadın cevaplarını eleştirir; fakat aynı soruyu sormaya devam eder: kapitalist yeniden üretim nasıl mümkündür? Ekonomik ilişkiler sosyal olarak düzenlenir; fakat sosyal ilişkiler, hala kapitalist yeniden üretimin fonksiyonalist ihtiyaçlarına göre ikincil kalırlar. Yani, Clarke DO'nun "düzenleme" kavramını, neoklasik iktisada bir karşı çıkış yerine onun yöntemselliğine bir kayış ve sosyal alanı açıklamak konusunda başarısız bir analiz aracı olarak görmüştür.

Clarke'ın (1991) diğer bir eleştirisi Aglietta'nın yaygın birikim döneminde tüketime verdiği önem konusundadır. Aglietta'ya göre yaygın birikim rejiminin krizini sebebi düşük ücret seviyesidir. Clarke'a göre birikim rejiminin sınırlarını ücretlerin düşük seviyesinin oluşturduğu şüphelidir. Bunun yanında 19.yy'da ücret seviyelerinin bugünkünden düşük olduğu da doğrudur. Fakat, o dönemde emek kendini yeniden üretmek için sermaye ürünleri almak yerine bu ihtiyacını küçük mal üreticilerinden sağlamaktadır. Dolayısıyla, *önemli olan ücretlerin düşüklüğü veya işçi sınıfının tüketimi değil üretim ve tüketim arasındaki dinamik yapıdır***.** Küçük mal üreticiliği, bu bağlamda bir yandan birikim süreci için ucuz emek gücü arzı sağlarken, diğer taraftan ise sermaye malları için büyüyen bir pazar yaratmıştır. Ve bu süreçte tek sınır küçük üreticilerin sınırlı ulaşım düzeyleri olmuştur.

Ayrıca, Clarke'a göre (1991), para basit düzenleme biçimi değil; sadece politik bir unsur değil; devlet formu üzerinde sermaye ve işçi sınıfının çatışmasının bir sonucudur. Bu bağlamda, altın standardı sistemi Tufan öncesi döneme has bir durum değildir. 1873'de kriz sonrası enflasyonist eğilimleri elimine edilmek için ortaya çıkmış, Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan enflasyon ve işçi sınıfının savaş sonrası enflasyona artan tepkisinin ve devrim hareketlerinin artışının sonucudur.

DO'ya göre savaş sonrası genişleme dönemi,tekelci sermaye; ücretlerin periyodik artışı, refah harcamaları, para ve finansal piyasalarda liberalizasyon ve Keynesyen politikaların kurumsallaşmış hali olan fordist birikim rejimi ve düzenleme biçimi sayesinde sağlanmıştır. Clarke'a göre bu dönem fordist birikim rejimiyle değil, endüstriyel ve politik sınıf savaşları ve devletin üretim alanları arasında orantılılığı sağlamak ve yüksek karlılığı sağlamak için müdahalesi tarafından şekillendirilmiştir. Savaş sonrası büyüme, ücretlerin artışıyla değil; Marshall Planı, silahlanma ve Kore Savaşı sayesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, artan talebin etkisi göz ardı edilemez, fakat Aglieatta kitlesel tüketime gereğinden fazla önem vermektedir. Birikimi sürükleyen *kitlesel üretim değil karlardır.* Genişleme dinamiği savaş sonrası yüksek karlardan türemiştir. Üretim, kitlesel tükeminden daha çok, militarizasyon ve tekelleşmeyle birleşen üretken olmayan yatırımlar ve orta sınıfın harcamalarıyla realize olmuştur.

Ayrıca, Aglietta'nın analizi ne kadar aşırı birikim krizi olarak görülse de büyük eksikleri vardır. Aglietta aslında hem yoğun hem yaygın birikim rejimi krizlerini üretimdeki artışa bağlamış birincisi eksik tüketim olarak, ikincisi ise aşırı birikim olarak ortaya çıkmıştır. Fakat, bu yaklaşımını geliştirmemiştir. Örneğin, Aglietta'ya göre aşırı birikimin sebebi yeni makinelerin ve ücretlerin artışı sonucu sermayenin organik bileşimindeki artıştır. Fakat, üretimdeki artış kapitalistler tarafından iyi bekleyişler oluşturduğundan aşırı birikim olsa bile kapitalistler yatırımlarını devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla, Aglietta aşırı birikimin kaynağını girişimcilerin piyasadan beklentilerine ilişkin Keynesyen bir yaklaşımla algılamaktadır ve aşırı birikim girişimcilerin geleceğe yönelik akılcı olmayan beklentilerin sonucudur. Dolayısıyla, küçük dalgalanmalar kredilerin genişlemesi

yoluyla elimine edilebileceği gibi, aşırı birikim, birikim rejimi ve düzenleme biçiminin yeniden yapılandırılması yoluyla aşılabilir. Ama Marksizm, aşırı birikime kapitalistlerin öznel akıldışı davranışlarını bir sonucu olarak değil, kapitalist birikim sürecinin içsel özelliklerini bir sonucu olarak bakar. Bu bağlamda Aglietta, tüm üretim dalları arasındaki ilişkiye değil sadece temel üretim birimleri arasındaki ilişkiye odaklanarak bu analizi gerçekleştirememektedir.

Clarke'a göre (1991) aşırı birikim eğilimi, kapitalist birikim sürecinin tarihsel gelişimi zemininde bir form almaktadır; fakat bu form "birikim rejimi" ve "düzenleme biçimi" değil sınıf savaşının aldığı formdur. Clarke'a göre aşırı birikim *karlılık oranları üzerinde artan baskı şeklinde* ortaya çıkar. Kapitalistin kar oranlarını yeniden yapılandırılması ise; kapitalistlerin piyasa ve kredi konusundaki artan rekabet baskısı, diğer taraftan işçi sınıfını artan iş zamanı ve azalan ücretlere karşı gösterdiği direnç tarafından sınırlandırılmaktadır. Yani, aşırı birikim kapitalistler arası ve kapitalistlerle işçi sınıfı arasında şiddetlenen bir çatışma formunda ortaya çıkar. Dolayısıyla, aşırı birikim krizi basitçe birikim rejimini entegrasyonundaki bir bozulma değil, "*kapitalist birikimini önlenemez karşıtlarının oluşturduğu sınıf çatışmasının şiddetleniştir"* ve bu savaş devlet düzleminde yeni şeklini alır. Bir mücadele arenası olmasına rağmen devlet, işçi sınıfının sermayeye olan bağımlılığının yeniden üretildiği biçim olduğundan, devletin özü ve biçimi kapitalist üretim tarzına içkin çelişkilerin çözüme kavuşturulmasının, fakat asla ortadan kaldırılamamasının sonucudur. Aglietta'da bu bağlamda çelişkilerin ortadan kaldırılmayacağını kabul eder, fakat bu analizini birikim rejimi üzerinde yapmaktadır.

Savaş sonrası enflasyonist baskı sonucu işçi sınıfının kötü durumu, artan devrimci yönelimler; ücretlerin artışı, kamu harcamaların artışı, Bretton Woods ile enflasyonun stabilize edilmesi gibi önlemleri beraberinde getirmişken, ücretlerin artışın kar üzerinde arttırdığı baskı, işçi sınıfının direnişi sonucu kredi artışı yoluyla çözülmeye çalışılmış ve dolayısıyla enflasyonist eğilimler ortaya çıkarmıştır; yani *"büyüme ve kriz fordist birikim rejiminin değil, sınıf çatışmasının sonucu olarak dolayımlanmıştır."*

BSY ve DO yaklaşımlarına ilişkin temel yaklaşımlara ve eleştirilere baktıktan sonra, bu yaklaşımların çevre ülkeler için yaptığı analizlere bakmak Meksika ve Türkiye örneklerinin kavranması bakımından faydalı olacaktır.

3. ÇEVRE ÜLKELERDE BSY VE DO

Lipietz (1987), çevre ülkeler analizini Lenin'in emperyalizm, Luxemburg'un eksik tüketimci tezlerive Neo-marksist yaklaşımın eleştirisi üzerine inşa eder. Lipietz'e göre Lenin ve Luxemburg, sürekli olarak, kapitalist birikim sürecinin realizasyon problemiyle karşılaşacağına vurgu yaparlar (Lipietz, Lenin'in eksik tüketim vurgusunun az olduğunu söylese de eleştirisine devam eder). Kapitalizmin emperyalizm çağında, yaygın birikim rejimi ve rekabetçi düzenleme biçimi aşırı birikimi emecek bir talep yapısı ortaya çıkarmaz. Bu bağlamda, merkez ülkeler genişletilmiş yeniden üretimini tamamlayamaz, dolayısıyla sistemin devamı dışardan yaratılacak talebe bağlıdır. Bu paralelde, uluslararası iş bölümü böyle bir yapıya hizmet eder. Çevre ülkeler, sermaye birikim sürecine emek gücü, hammadde ve yeni piyasalar sunarak eklemlenir. İlk değişim merkezden kaynaklanır, çevre merkezin basit bir aracıdır; çevre sanayileşir fakat bu sınırlı ve bağımlı şekilde olur.

Lipietz (1987), Neo-marksist tezlerde, merkez-çevre ilişkisi nedeniyle sınıf çatışmasının ulusal burjuvazi ve komprador burjuvazi arasında görüldüğünü, uluslararası iş bölümüne merkezin sanayi malı, çevrenin ise hammadde üreterek katıldığının ortaya koyulduğunu söyler ve daha sonraki aşamalarda tartışmanın fiyat mekanizması ve emek değeri üzerinden "eşitsiz değişim" şeklinde ilerlediğini söyler ve bu tezleri eleştirir.

Lipietz'e göre (1987), Luxemburg ve Lenin'in (Lipietz'e göre Lenin daha sonraki analizlerinde bu çözümü kabul etmiştir) eksikliği kapitalizmin realizasyon problemini kendi içsel sınırları içinde, ücretli emek talebi sayesinde çözebileceğini görememeleridir; halbuki yoğun birikim rejimi ve tekelci düzenleme biçimi bu sorunu çözmüştür. Diğer yandan, bu analizler merkez-çevre ilişkilerine yoğunlaşarak çevreyi görmezden gelmişlerdir. Merkez ülkelerin büyümesinin sebebi üçüncü dünyanın talanı değildir, çevre ülkeler merkez ülkelerin bir fonksiyonu olarak görülemezler. Merkez ülkelerde bulunmayan hammaddelerin çevre ülkelerden tedarik edilmesi, merkez ülkeler için çok önemlidir; fakat bu sadece bir tesadüftür ve önemli hammaddeler çevre ülkelerin hepsinde de bulunmaz. Merkez ülkeler için çevre ülkelerin talanı karlıdır; fakat Taylorizm daha karlı bir alan yaratmıştır. Eğer uluslararası işbölümü söylenildiği gibi olsaydı da merkez ülkeler her şeyi üretir ve ithalat yapmalarına gerek kalmazdı.

Dolayısıyla, Lipietz'in temel vurgusu; merkez-çevre ilişkileri değerlendirilirken ülkelerin iç dinamiklerine önem verilmesi gerektiğidir. Bu paralelde, Lipietz çevre ülkeler tartışmasını çevre ülkelerin iç dinamikleri üzerinden yapar ve Lipietz (1982: 1987) çevre ülkelerde birikim rejimlerini "ithal ikameci birikim modeli" ve "dış satım ikamesi" üzerinden tartışmaya başlar.

3.1. İthal İkameci Birikim Modeli

İthal ikameci birikim modeli bir gelişme hareketi olarak 1940'larda Latin Amerika ülkelerinde 1950 ve 1960'larda Güney Kore ve Tayvan'da popüler bir yaklaşım olmuştur. Temel mantık, fordist üretim malları ithalatının tarım, maden ve petrol gibi malların ihracatı artığıyla finanse edilmesidir. Fakat, Lipietz'e göre (1982; 1987) bu ülkeler için ithal ikameci birikim modelinin bir çok kısıtı vardır.

Birincisi, fordist üretim biçimine uygun deneyimli eleman ve emek gücü eksikliği söz konusudur. Bunun sonucu olarak, fordizmle teorik olarak bahsedilen üretkenlik yakalanamaz. Bu ülkelerde, öncelikle az derecede sermaye malına ihtiyaç duyulan bir makineleşme süreci başlamış, bu sanayileşme süreci ileri teknoloji kullanan ülkelerin rekabet baskısı altında kalmıştır, yatırım ve ithal edilen malların maliyeti yükselmiş ve sermayenin karlılığı düşmeye başlamıştır.

İkincisi, işçilerin ücretlerinde dikkate değer bir artış da olmamıştır. Nüfus arttıkça ekonomik artık aile içinde dağılmış, dolayısıyla talep düzeyi sınırlanmıştır. Planlanmamış bir şehirleşme tarımsal üretimi çökertmiş, ithalat için ihracata yönelim kendine yetmeyen tarım üretimiyle ithalata bağımlılığı arttırmıştır. İhracatla beraber yönetici ve orta sınıflar oluşmuş; bu durum standardize olmuş mallara karşı bir direnç yaratmıştır. Ayrıca, tekelci düzenleme de bu ülkelerde sınırlı düzeyde olmuştur.

Üçüncüsü, sanayileşme ve sermaye mallarının finansmanı için yapılan hammadde ihracatı yapılan ithalatı aşmış, cari açık; dış borç ve enflasyon kronikleşmiştir (Venezüella gibi petrol ihraç eden ülkelerde de durum aynıdır).

Sanayileşme sürecinde borçlanma her ülkenin kullandığı bir finansman biçimi olmuştur; fakat çevre ülkeler için borçlanmanın yapısı kritik öneme sahiptir. Birincisi, bu ülkelerin borçlar üzerinde kontrolleri yoktur. İkincisi, devletin bankacılık sektöründeki kırılgan yapısı finansman görevinin özel sektöre devrine yol açmış, özel bankalar sanayileşme sürecinde risk almamak için uzun ve orta vadeli krediler yerine kısa vadeli krediler açmışlardır. Bu paralelde, Lipietz (1987), üçüncü dünya ülkelerinde yaşanan fordizmi "alt fordizm (sub-fordism)" olarak adlandırmaktadır. Çevre ülkelerde fordist sanayileşme teknolojik kazancın sadece endüstriyel gelişimi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ne emek sürecinin kendisi, ne de talep yapısı birikim sürecinin koşullarını oluşturan sosyal koşulları sağlamamıştır. Dolayısıyla, Lipietz'e göre (1982; 1987) *çevre ülkelerin sorunu, kendi içsel ve sosyal durumları ile ilgilidir; bağımlılığı yaratan ise bu başarısızlıktır*.

3.2.Dışsatım İkamesi

- Kanlı Taylorizm

Merkez ülkelerde 1960'larda kar oranının düşmesi, çokuluslu şirketler ve bankaların yüksek kar elde etmek için İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi yarı çevre, Doğu Asya ülkeleri gibi çevre ülkelere doğru yönelmelerine neden olmuştur. (Lipietz, 1987). Fordist birikim modelinin kriziyle metropol ülkeler fordist üretimi ucuz işgücü bulabilecekleri alanlara kaydırmaya çalışmışlardır. Merkezin bu eğilimi, çevre ülkelerin hakim sınıfının kendi strateji ve çıkarlarıyla çatışmaya başlayınca ithal ikameci birikim modelinde değişikliğe gitmişlerdir (bu süreç her ülke için farklılık içermektedir). Çevre ülkelerde bu süreç fordizmden çok Taylorizme benzemektedir, üretim otomatik makine sistemi yerine parçalı hale getirilmiştir.

Üretim, kişi başına sabit sermaye oranı düşük olan tekstil ve elektronik gibi emek yoğun alanlarda yoğunlaştırılmıştır. Bu sistem, Taylorizme uygun emek gücü-emek sürecinin amaçlarını tam anlamıyla kabullenme ve işe tamamıyla kendini verme-bulmakta zorlanmamış, patriyarkal yapıdan yararlanmıştı; çünkü, ev kadınlarını patriyarkal sistemdeki sömürülmüşlüğü ve çaresizliği Taylorizmin ihtiyaçlarıyla uyuşmaktadır (Asya'nın serbest bölgelerinde günde 1-2 dolarla çalışan kadınlar, işgücünün %80'nini oluşturuyor ve bunlar genellikle zoraki evlilikten ve yoksulluktan kaçan kadınlardan oluşuyordu ve örneğin hamilelik şirketten atılma sebebi olarak görülüyordu). Güney Kore'de kadın işçiler günde 15 saat çalıştırılmakta, 30 yaşında gözleri ve vücutları çalışmaya dayanamadıkları için işten çıkarılıp, geleneksel iş olarak fahişelik yapmak zorunda kalmaktaydılar. (Lipietz, 1987). Yani, fordist birikim rejiminin kırılgan yapısını oluşturan sermayenin organik bileşiminin yükselişi, kadınların bedenlerinin sömürüsü üzerinden çözülmeye çalışılmaktaydı.

Lipietz'e göre (1982), bu sistem karlı olmasına rağmen, dünya kapitalist birikim sisteminin bölgesel ve sektörel sorunlarını gizlemekteydi. Ayrıca, çevre ülkelerde her zaman metropolün gardiyanlığını yapmak durumunda değillerdi. 19.yy şartlarında çalışan işçilerin bu koşullara dayanması uzun sürmeyecekti. Fordist krizin ihtiyacı olduğu ucuz işgücü göçmenler ve kadınlar tarafından sağlaması; toplumsal, ırksal ve kentsel sorunları ortaya çıkaracaktı. Artık daha sağlam bir hegemonya kurmak gerekliydi, ülke içi ücretler yükseltilecek, üretim taşeronlara verilecek ve ihraç mallarının teknolojik seviyesi arttırılacaktı (bu anlamda en önemli örnekler Güney Kore ve Tayvandır). Ve ihraç ikameciliğin yeni bir biçimi olan Lipietz'in deyimiyle "çevresel fordizme" geçiş sağlanacaktı.

- Çevresel Fordizm

Lipietz'e göre (1982) ister ithal ikameci dönemde, ister ihracat ikameci dönemde olsun artık "yeni sanayileşmekte olan ülkeler" zenginleşmiştir. Bu zenginleşme, beraberinde iki yönlü bir ithal ikamesi yolunu açmıştı: Dışsatım üretim sürecinin daha gelişmiş teknolojik aşamalarına geçme çabası ve yerel tüketim mallarının üretiminin geliştirilmesiydi. Temel çaba, otomotiv ve ev aletler üretiminde nihai montaj aşamasına geçişti. Bu anlamda, otomotiv sanayi, ithal ikamesi ile dışsatım ikamesinin birleşimi; yani çevresel fordizm anlamına geliyordu. Bu sektör, büyük pazarlara yakın; emek gücünün yeniden üretiminin ucuz olduğu ve nitelikli işgücüne sahip yerlere ihtiyaç duyuyordu. Bu noktada, iki farklı tip anlayış söz konusuydu: Her biri standart haline gelmiş bir parçayı, tüm kıta pazarı için üreten bir dizi üretim birimi, ikinci olarak pazara yakın ücret bölgelerinde merkeze yeniden ihraç edilecek olan araçların montajının yapılmasıydı. Birinci durum, genellikle sanayileşmiş ülkelere özgüydü. 1960 ve 70'li yıllarda fordist birikim rejiminde sıkıntı çeken çevre ülkeler ise bu sistemle bütünleşmiş hale geldiler. Fakat bu durum, fordizm ile olağan olarak uyum içinde olan sendikal biçimlerle ve yeni orta sınıfların istekleriyle çeliştiği için "kanlı bir diktatörlüklerin" varlığını ön gerektirmekteydi.

Jessop ve Sum (2006) Lipietz'in çevresel fordizm kavramını merkez ülke fordizminden ayrırırken üç faktöre önem vermiştir:

- Çevre ülkelerde sadece yarı kalifiye emek gücü kaynaklı bir fordist üretim söz konusuydu.
- Kitlesel üretim ve tüketim sadece ulusal ölçekte değil, uluslararası ölçekte gerçekleşiyordu.

- İç piyasa genişlemesi işçi sınıfın gelirlerinden ziyade şehirli orta sınıfa dayalıydı ve işçi sınıfı Keynesyen refah devletinin kazanımlarından yoksundur.

Diğer yandan, Jessop ve Sum; Lipietz'in analizine ilişkin ciddi eleştirilerde bulunmuşlardır. Jessop ve Sum'a göre (2006) Lipietz, çevreyi merkeze göre konumlandırmakta, çevreyi merkez ülkelerdeki fordizme göre karakterize etmekte ve çevrenin kendi özelliklerini dikkate almamaktadır. Diğer yandan, DO analizinde dualistik yapılar kullanmazken; Lipietz, çevreyi açıklarken çevreyi merkez fordizminin farklılıkları üzerinden kurguladığı için dualistik bir yapı yaratmaktadır. Lipietz, çevresel fordizm tanımını kısıtlı ülkeler üzerinden anlatmakta; Latin Amerika, Güney Avrupa, Doğu Asya ve Afrika'dan bahsetmemektedir. Diğer yandan, çevresel fordizm tanımı çok dağınık ve açıklayıcı görünmemektedir.

Bu eleştirilerden hareketle, Jessop ve Sum; çevre ülkeler için farklı bir tanımlama sunarlar. Jessop ve Sum, ithal ikameci sanayileşme dönemi (ISI)[4]; birincil ve ikincil dönem olmak üzere ikiye ayırır. Birincil dönem, (P-ISI) Lipietz'in ithal ikameci dönemine benzerken, ikincil dönem (S-ISI) Lipietz'in "çevresel fordizmi" tanımlamasına denk gelir. İhracata dayalı sanayileşme (EOI) dönemini de birincil ve ikincil olmak üzere ikiye ayrılır. Birincil dönem, (P-EOI) Lipietz'in "kanlı Taylorizmi" denk gelir, ikincil dönem (S-EOI) ise "ihracata dönük sanayileşme" olarak görülür. Bu durum ülkeler düzeyinde de farklılaştırılır. Ayrıca, Doğu Asya ülkeleri için kullanılan "çevresel fordizm" yerine ihracata dayalı birikim rejiminin (exportism) daha açıklayıcı olacağı ortaya konulmuştur.

[4] Türkçe kullanımı çakışıklık yarattığı için bundan sonra İngilizce kısaltmaları kullanılacaktır.

Jessop ve Sum'ın Doğu Asya ülkeleri için "çevresel fordizm" yerine ihracata dayalı birikim rejimi kullanmasının sebebi bu ülkelerde büyümenin kaynağının ihracata yönelik yatırımlar olmasıdır; aynı zamanda Jessop ve Sum, Lipietz'in Doğu Asya için kullandığı "çevresel fordizmi" fordizm ötesi olarak görür ve yaklaşımlarını detaylandırırlar. Bizim için bu noktada önemli olan ise Meksika'da fordizmin izlediği seyirdir, bu bağlamda Meksika'da Tablo 2'de de görüldüğü gibi 1930-55 yılları arası ithal ikamecilik, 1955-1970 arası çevresel fordizm ve 1970'den günümüze kanlı Taylorizm söz konusu olmuştur. Sonuç olarak, Jessop ve Sum Lipietz'in "kanlı taylorizm", "çevresel fordizm" gibi kavramları mekansal ve zamansal olarak dağıtmışlardır.

,

Şekil 3. Jessop ve Sum'ın Lipietz Çevre Ülkelerde Fordizm Modeli Ayrıştırması

Tablo. 2. Çevre Ülkelerde Fordizm

Latin Amerika			
Meksika ve Brezilya		Meksika 1955-1970	Meksika 1970- günümüz
1880-1930	1930-55	Brezilya 1955-68	Brezilya 1960-günümüz
Mal ihracatı	**P-ISI**	**S-ISI**	**S-ISI, P-EOI ile tamamlanıyor**
		P-EOI	**S-EOI, S-ISI ile Tamamlanıyor**
Tayvan			
1895-1945	1950-59	1960-72	1973-günümüz
Kore			
1910-1945	1950-60	1961-72	

Doğu Asya ---------- Çevresel Fordizm

Kaynak: Jessop ve Sum, 2006: 160.

BSY'de ise daha önceden belirtildiği üzere çevre ülkelerle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Seongjin Jeog'un (1997: 92-112) Güney Kore üzerinde yaptığı çalışma BSY'nin çevre ülkeleri nasıl değerlendirdiğine ilişkin bir yaklaşım sunması bakımından faydalı olabilir. Jeong, GWB'nin yaptığı tasnifi Güney Kore üzerinde uygulayarak analizine başlamıştır: Uluslararası politika, sermaye-emek ilişkisi, sermaye-vatandaş ilişkisi, uluslararası ekonomi gibi kurumsal yapıları kullanarak Tablo 3'te görüldüğü gibi bir yaklaşım izlemiştir.

Tablo. 3. Amerika ve Güney Kore'de birikimin sosyal yapıları

Amerika	
Uluslararası politika	Pax Americana
Sermaye-emek	Uzlaşı
Sermaye-vatandaş	Uzlaşı
Uluslararası ekonomi	Rekabetin yoğun olmadığı yapı
Güney Kore	
Uluslararası politika	Anti-komünizm
Sermaye-emek	Sermayenin emek üzerinde tahakkümü
Sermaye-vatandaş	Otoriter askeri rejim
Sermaye-devlet	Sermayenin aracı olarak devlet
Uluslararası ekonomi	Üçlü ticaret

Kaynak: Jeong, 1997: 94.

Soğuk Savaş sırasında, Güney Kore Amerika için kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, Amerika Güney Kore'de burjuvaziyi desteklemiş ve ihracatın arttırılmasına yardımcı olmuştur. Diğer yandan, sendikacılık bastırılmış sömürü oranı yüksek düzeylerde seyretmiştir. Kuzey Kore'nin yükselişine paralel olarak ise kamulaştırmalar ve sübvansiyonlar yoğunlaşmıştır. 1950'li yıllarda kapitalist gelişim ilkel düzeyde olup, devlet yöneticilerine ve büyük sermaye gruplarına verilen ad olan *chaebols*, Amerika yardımlarıyla devlet aracılığıyla desteklenerek sermaye birikim sürecinin temel yapısını oluşturmuştur. Basit sivil haklar, askeri totaliter rejim tarafından bastırılmış ve devlet her zaman chaebols'un temel destekçisi olmuştur. 1960'lı yıllarda ithal ikameci birikim modeli başarısız olunca ihracata yönelim başlamış; ihracata dayalı ekonomi Japonya, Amerika ve Güney Kore arasında gerçekleşen üçlü ticaret üzerine kurulmuştur. Güney Kore, Japonya'dan teknoloji ve sermaye ithalat ederek bunların çoğunu Amerika'ya ihraç eden bir ticaret yapısına sahiptir; bu ticaret yapısı ise ülkenin ekonomik büyümesinin temel kaynağıdır.

Fakat, birikimin soysal yapıları yavaş yavaş çözülme eğilimine girmiştir; komünist rejimin çöküşüyle Güney Kore stratejik önemi yitirmiş; baskı altında yoğun sömürüye maruz işçi sınıfı mücadelesi ülke genelinde grevlerle kendini göstermiş; 1987 yılında 3.000 grev yapılmış; devlet desteği ile güçlenen chaebolslar devletten bağımsız büyük bir güç haline gelmiş örneğin; maden ve imalat sektörünün %30'u chaebols'un kontrolüne girmiştir. 1983'ten sonra demokratik haklar için mücadele başlamış; 1970'lere üçlü ticaretin başarısına rağmen Amerika'ya yapılan ihracatın büyük bölümünün Japonya'dan yapılan ithalata bağlı olması ticaret açıklarını arttırmış, ülke ekonomisinin Amerikan mallarına açılması için büyük baskı

yaratmıştır. Yani, birikim sosyal yapılarının oluşturan sermaye-vatandaş, sermaye-devlet, sermaye-emek, uluslararası politika ve ekonomi yapıları çözülmüştür.

Jeong'un (1997) çalışması, çevre ülkeler için BSY yaklaşımın nasıl uygulanabilir olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Diğer yandan, çevre ülkelere dair yaklaşımlar DO ve BSY yaklaşımları arasındaki farkları da daha net ortaya koymaktadır. Örneğin, DO; "birikim rejimi" ve "düzenleme biçimi" temelinde iktisadi faktörler ağırlıklı bir yaklaşım izlerken, BSY yaklaşımı; birikimin sosyal yapılarının bir parçası olarak uluslararası politikayı analizine dahil ederek iktisat dışı faktörleri de kapsayan daha bütünlüklü bir analiz yapmaktadır. DO ve BSY'nin farklarına ilişkin daha bütünlüklü bir yaklaşım Kotz (1994b) tarafından ortaya konulmuştur. Kotz (1994b), DO ve BSY arasındaki farklılıkları dört başlık altında incelemiştir. Birincisi, BSY'nin amacı uzun dönemde sermaye birikim oranının kurumlar tarafından nasıl etkilendiğini nicel şekilde açıklamakken; DO birikim sürecinin farklılık olasılıklarını göstermeye çalışarak, sermaye birikim sürecinin nitel özelliklerini ve farklılıklarına bakar. Örneğin, Lipietz "çevresel fordizm", "kanlı taylorizm" şeklinde farklı birikim süreçlerine odaklanırken Jeong, sermaye birikim sürecini destekleyen tekil bir yapıdan bahsetmektedir. İkincisi, iki yaklaşımda kurumların birikim sürecini etkilediğini söylerken; kurumların nasıl etkide bulunduğunu söylemek açısından farklılaşırlar. DO'da kurum-birikim süreci; kar oranı ve değer üretimine etkisiyle ilgili daha Marksist bir yaklaşım iken, BSY'de kurum-birikim süreci; istikrar ve tahmin edilebilirlikle ilgilidir. Üçüncüsü, BSY'de krizin temel sebebi kurumsal çöküş iken; DO'da ekonomik krizin temelinde kurumsal çöküş yoktur, kurumlar ve birikim süreci çatışmasının birikim sürecine etkisi önemlidir ve yeni yapılar eskisinin içinde mevcuttur. Dördücüsü, krizin

çözümü BSY için çeşitli sınıf ve grupların yeni bir birikimin sosyal yapısı oluşturması ile ilgilidir. DO'da ise krizin çözümü basitçe birikim için uygun kurumsal bir bütünlüğün sağlanmasıyla ilgili olamaz. "Yeni bir birikim rejimi-düzenleme biçimi, sermayenin emeği yeni örgütleme yolları bulduğunda gelişir bu süreci sınıf mücadelesi şekillendirir". Ayrıca, BSY entegre edilmiş birbiriyle uyumlu kurumsal yapılardan bahsederken, DO'da kurumsal yapılar arasında hiyerarşi söz konusudur.

4. SERMAYE BİRİKİM SÜRECİ DEVLET, ÖZELLEŞTİRME VE KAMULAŞTIRMA

Düzenleme Okulu ve Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımı analizinden sonra temel sorunsalın cevaplanması, diğer bir deyişle; özelleştirme ve kamulaştırma ikilemine ilişkin teorinin gerçekle sınanması iki ayrı araca ihtiyaç duymaktadır. (1) özelleştirme ve kamulaştırma uygulamalarına ilişkin seyrin açıklanabilmesi bağlamında bu iki yaklaşımın özelleştirmeleri ve kamulaştırmaları hangi çerçevede konumlandırdıklarının ortaya konulması; (2) özelleştirme ve kamulaştırmanın temel öznesi olan devletin sermaye birikim sürecine ilişkin rolünün ortaya konulması.

Düzenleme Okulu'nda, devleti düzenleme biçiminin temel yapısal biçimleri arasına dahil etse de DO'ya özgü tek ve bütünlüklü bir devlet yaklaşımı söz konusu değildir. Jessop'a göre (1997) DO'nun devlete ilişkin dört yaklaşımı vardır.

- Yapı ve strateji diyalektiği tarafından ortaya çıkan kompleks kurumsal bir yapı olarak gören, Gramsci ve Poulantzas çerçevesinde tartışılan Fransız ve Alman DO'nun özellikle Jessop'un yaklaşımı.

- Modern toplumun değişen fonksiyonel karakteristiği olarak gören Theret'in yaklaşımı.

- Kurumsal uzlaşmada, değişimi politik olarak etkileyen farklı sosyal güçlerin karşılaştığı yer olarak gören Delorme'nin yaklaşımı

- Devleti politik aktörler topluluğu olarak gören ve en az ilgi gören İskandinav ve Amsterdam Okulunun yaklaşımı.

Bu bağlamda, devlete ilişkin daha yoğunluklu bir analizi olan Jessop'un yaklaşımını temel almak faydalı olacaktır. Jessop'un devlet yaklaşımı, *"sermaye kuramsal"* ve *"sınıf kuramsal"* devlet yaklaşımlarının eleştirisi üzerine inşa edilmiştir. Jessop'a göre (2005b: 120-121), "sermaye kuramsal yaklaşımlar, *Kapital*'den ve Marksist ekonomi politikten ilham alırlar; kapitalist üretim tarzı ile devlet arasındaki bağlantı üzerine odaklanırlar. Kapitalist devleti asıl olarak kapitalist birikiminin gereklerinin siyasi desteği olarak görürler. Devletin biçimi, üretim ilişkilerinin mevcut gelişim evresine; devletin işlevleri ise burjuva sınıf egemenliğinin mevcut ihtiyaçlarına denk düşer." Bu yaklaşımlar, devleti kurumsal bir bütün olarak görürler ve farklı sınıf güçlerine elverişli bir manevra alanının mevcudiyetini görmezden gelirler, devlet özü itibariyle kapitalist bir devlettir. Jessop'a göre (2005b: 121) ise sermayenin tek verili bir mantığı yoktur; farklı birikim rejimlerinin izlenmesini mümkündür; dolayısıyla bu yaklaşım son derece kısıtlayıcıdır. "Sınıf kuramsal yaklaşımlar ise, *Komünist Manifesto*'nun şimdiye kadarki tüm toplumların tarihi sınıf mücadelesinin tarihi olmuştur tezinden ilham almıştır. Devletin biçim ve işlevleri, basitçe sınıf mücadelesi dengesinde meydana gelen değişimleri yansıtmaktadır. Bu anlamda, modern devleti kapitalist toplumda

devlet olarak görürler." Jessop'a göre (2005b: 122) bu yaklaşım yetersiz ve mekaniktir. Bu yaklaşımlar sınıf birliğinin eğer varsa nasıl açıklanabileceği konusunda zayıf kalmaktadırlar.

Bu bağlamda Jessop (2005b: 123-150), *"stratejik kuramsal"* bir yaklaşıma yönelim yapar; stratejik kuramsal yaklaşım sermayenin soyut tekil ve hareket yasalarını somut daha takip edilebilir düzeye dönüştürebilmek için ortaya koyulmuştur. Jessop'a göre "*devlet ne doğrudan sermaye mantığına tabidir ne de sınıf güçlerinin bir aracıdır.***"** Devlet, sınıf mücadelesinin bir alanıdır; sınıf mücadeleleri alanı ise çatışan hegemonik projeler ve ittifak stratejileriyle açıklanmalıdır. Bu bağlamda, hegemonik proje kavramına bakmakta fayda vardır; Jessop'un "hegemonik proje" kavramı Gramsci kökenlidir. Gramsci, Marks'ı Hegelyen gözle okuyarak; devletin, salt zor yoluyla bir sınıfı baskı altına alan basit bir politika ya da aygıt olmadığını; ekonomik yapıların belirlenmesinde fikir ve ideoloji önemli bir yer aldığını ortaya koyar. Jessop da analizini bu paralelde ortaya koyar.

Jessop'a göre, (2005c: 157) "birikim rejiminin başarısı sermaye çevriminin farklı uğraklarının (para, ve banka sermayesi, endüstri sermayesi ve ticari sermaye gibi) belirli bir fraksiyon altında birleşmesine bağlıdır." Bu da hegemonik fraksiyonun farklı fraksiyonlarla uzlaşı için kendi ekonomik çıkarlarından fedakarlık yapma gönüllülüğüne bağlıdır ve bu ise hegemonik proje yoluyla olur; ve diğer bir birikim rejimine geçiş hegemonik projelerin çatışması yoluyla gerçekleşir. Devlet ise, farklı grupların hegemonik projelerinin çatıştığı alandır ve devlet bu çatışma alanında sadece "yapısal seçiciliğe" sahiptir ve yapısal seçicilik belirli bir sınıfsal yapıyı temsil etmeyebilir; çatışmanın sonucu hegemonik projenin başarısına bağlıdır;

yani devlet "kapitalist devlet" sıfatını almayabilir. Seçenekler arasında özgürlük, bir nevi tarafsızlığı ifade eder. Dolayısıyla, devlet; sınıf savaşımının bir alanı ve tarafsız bir devlet olarak görülür. Devlet, emek ve sermayeye eşit uzaklıktadır. Jessop'un (2005b: 133) verdiği örnek bu durumu daha somutlar:

"Örneğin; kendini işçi sınıfının yükselişine adamış siyasi güçler, devlet iktidarını umdukları gibi etkilemekte başarısız oluyorlarsa, bunun nedeni burjuva devletinin bu tür bir etkiye karşı mutlak direnci olmayabilir. Daha ziyade bu durum, söz konusu güçlerin mevcut konjonktürdeki çıkar oluşumunu hesaplamakta ve söz konusu özgül devlet biçiminin maruz kalabileceği türden siyasi stratejileri geliştirmekte başarısız olmalarından kaynaklanabilir."

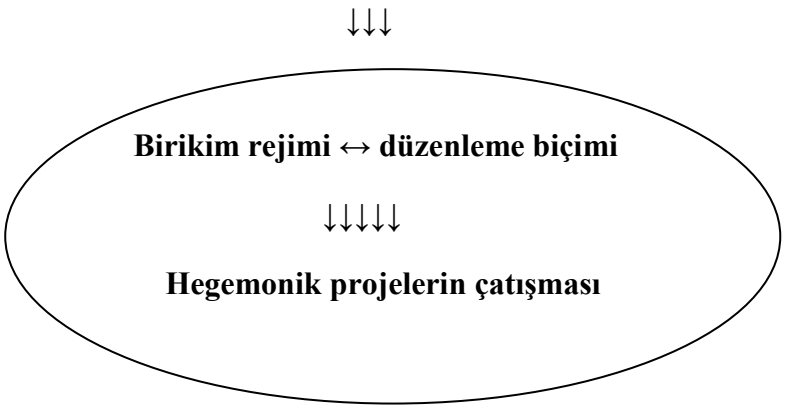
Jessop (2005b: 123-124), kendi yaklaşımlarının sermaye yönelimli görünmesine rağmen birikimin muhtelif kurumlar, toplumsal normlar, ağlar ve uzlaşma biçimleri gibi yollarla toplumsal olarak dolayımlanmasını sağlayan çok çeşitli biçimleri üzerinde ısrarla durduklarından dolayı sermaye yönelimli yaklaşımlardan ayrıştığını söylemiştir. Her ne kadar Jessop (2009) sermaye yöneliminden ayrıldığını söylese de devlete ilişkin analizinde daha öncede belirtildiği gibi bu yaklaşıma yaklaşır.

"[…] İlk olarak sermaye birikimine gerekli iç ve dış koşulları sağlamaya yardımcı olarak özel sermayenin kar edebilirlik koşulları sağlamaya yardımcı olarak özel sermayenin kar edebilirlik koşullarını desteklemek bakımından KURD, görece kapalı ulusal bir olarak […]"

Jessop (2009), *Kapitalist Devletin Geleceği* kitabında ortaya koyduğu bu ifadeyle KURD'u sermaye birikim sürecine yardımcı olacak şeklinde

değerlendirerek sermaye kuramsal yaklaşımdan çok da uzak değilmiş gibi görünür. *Fakat, Jessop'un analizinde "hegemonik projeler"in çatışmasının "birikim rejimi" ve "düzenleme biçimi"nin tesadüfü buluşumu içinde bir alanı vardır.*Bu anlamda, Jessop; hegemonik projelerinin birikim rejimi ve düzenleme biçiminin eşleşimi içinde yer verdiği için sermaye yönelimli yaklaşımdan uzaklaşmış göründüğünü söyler.Bu noktada, Clarke'ın (1991) eleştirisinin hatırlamak faydalı olacaktır. Clarke, DO'nun sınıf çatışmasının yapısal bütünleşmenin gerisinde ve ona bağlı olarak konumlandırdığını söyler. Jessop'un "birikim rejimi", "düzenleme biçimi", "devlet" ve "hegemonik proje çatışması" arasında kurduğu ilişkiyi Şekil 4'te görmek mümkündür.

Şekil 4. DO, Birikim Rejimi, Düzenleme Biçimi, Hegemonik Proje ve Devlet

Kaynak: Jessop 2005a: 2005b: 2005c temel alınarak düzenlenmiştir.

Jessop (2009), birikim rejimi ve düzenleme biçimi arasındaki fonksiyonalizmden kaçışı ise "yapısal eşleşim" kavramıyla yapmaya çalışır. Bu kavram esasen kendi ifadesiyle Şili biyolojisi'nden alınmış "autopoiesist"

yaklaşımından türetilmiştir. Bu kavram, kendini üreten kendini düzenleyen sistemler olarak incelenebilir. Bu yaklaşımla Jessop, görünmez elci ve doğal dengeci Yeni Smithyen bir yaklaşıma yelken açar. Çünkü, birikim rejimi ve düzenleme biçimi yapısal olarak başka bir deyişle "doğal" olarak eşleşmektedir. Fakat, bu noktada bazı sorunlar söz konusudur. Ekonomik süreç içerisinde kurumlar, biyolojide olduğu gibi canlı varlıklar değil insan müdahalesiyle oluşan yapılardır ve dolayısıyla canlı olmadıkları için kendilerinden yeniden doğmaları ve eşleşmeleri mümkün değildir, dolayısıyla bu süreçte "yapısal eşleşimden" ziyade "belirleyicilik" aramak daha faydalı olacaktır. Sınıf çatışması da yapısal eşleşimin gerisinde kaldığı için bu durum bize devleti kabaca, "birikim rejimine" uygun "düzenleme yapan devlet" olarak kavramsallaştırma olanağı verir. Diğer bir deyişle, devletin işlevi; birikim rejimi ile onun düzenleme biçimi arasında yeni bir yapısal bütünlüğü desteklemek üzere yeni bir kurumsallaşmış uzlaşma yaratmakla ilgilidir. Birikim rejimi, belli bir üretim ve tüketim ilişkisini barındırdığı için genel anlamda devlet bu ilişkinin kurulması üzerine kavramsallaştırılabilir. Örneğin; fordist birikim rejiminde devlet, kitlesel tüketim ve kitlesel üretim ilişkisinin temel düzenleyicisidir. Düzenleme Okul için bu ilişkide "emek ilişkileri" ve "para" anahtar kavramlar olduğu için devlet genel olarak bu iki kavram ve hatta daha çok ilk kavram etrafında şekillenmektedir.

Fordist birikim rejiminde devlet, kitlesel tüketimin sağlanması için, para ve bütçe politikasını kullanarak tam istihdamın sağlanmasına yönelik politikalar uygularken, diğer taraftan üreticilere de yatırım sübvansiyonları ve üretim teşvikler sağlamaktadır. Aglietta (1998) bu bağlamda fordist birikim rejimindeki devleti, kolektif mallar üreten, teknolojik gelişimi teşvik eden, finansal sistemdeki riskleri elimine etmeye çalışan ve eşitlikçi bir gelir dağılımı sağlayan devlet olarak

karakterize edilebileceğini söylerken, Lipietz (1982) de devleti emeği düzenleme, baskı ve entegre edici politikalarla birikim rejim paralelinde dönüştüren bir güç olarak analiz etmiştir. Fakat, şunu da belirtmek gerekir ki Aglietta (1998), fordist birikim rejiminin uygulanış şeklindeki farklılıklara göre devletin şeklinin de değiştiğini vurgulamıştı. Örneğin, İskandinav sosyal demokratlar; devleti sistemin göbeğine koyarken, Almanya'da esnek fordizme uygun devlet-piyasa ortaklığı, Fransa'da ise Kolbertizmden kalan güçlü bir devlet sistemi mirasının devamı olarak devlet sıkı bir şekilde üretimin içinde olması ve finansal sistemin sıkı bir şekilde kontrolü gibi farklı şekiller alabilmektedir. Birikim rejimi ve düzenleme biçimi her ülkeye göre farklılık göstereceği için devletin alacağı biçimde değişecektir. Bu bağlamda Jessop da (2009) refah devleti ortaya çıktığı ülke koşulları içinde liberal, sosyal demokrat, muhafazakar ve Güney Amerika modeli olarak ayırmıştır.

Diğer yandan, sermaye yönelimli yaklaşımlardan kaçış; farklı bir problem, devletin kökenine ilişkin bir kör nokta ortaya çıkarır. Bu bağlamda, Franz Oppenheimer'ın (2005) devlet analizine bakmak bize daha gerçekçi bir yaklaşım sağlayabilir. Oppenheimer, devleti ön kabul almak yerine tarihsel olarak nasıl oluştuğuna bakarak, devletin kökenine inerek açıklamaya ve anlamaya çalışır. Oppenheimer'a göre devlet kavramının temelde hangi nitelikleri içerdiği sorusunun yanıtı ancak, geçmişin ve günümüzün devletlerinin yapılabilirse tümünün, ortak özellikleri bakımından incelenmesiyle bulunabilir. Ve Oppenheimer analizine şöyle başlar, gelişmenin başlıca gücü; bugün bile insanı kendisi ve ailesinin beslenmesi, giyinmesi barınması için bir şeyleri elde etmeye zorlayan yaşam gereksinimleridir ve yaşam gereksinimlerin edilmesi için insanların iki seçeneği vardır; çalışmak veya soymak. İlkel toplumlarda (avcılar ve ilkel çapa tarımcılar), sömürme seçeneği

seçilebilir değildir ve bu toplumlarda devlet yoktur. Çünkü, köylünün bir başka köylüden, kendisinin sahip olmayıp da götüreceği hiç bir şey yoktur. Her çiftçi, kendisine yetecek kadar bir toprakta üretim yapar, ürünün bir kısmını saklama fırsatı bulsa bile ürünün fazlasını elde tutmanın bir faydası yoktur; çünkü bu ürün karıncalanacak, hava değişimi ve diğer koşullar dolayısıyla işe yaramaz hale gelecektir. Fakat, ne zaman ki çoban toplumuna geçilmiş, hayvanların bakımı için fazladan insan gücü gerekmiş, o zaman soygun bir seçenek haline gelmiştir. Çobanlar, köylü toplumlarından beslenmeleri ve yaşam koşulları bakımından daha güçlü oldukları için köylü toplumlarının topraklarını istila etmişlerdir. Yani, insanı bir iş makinesi olarak kullanma düşüncesi ancak, bir servetin biriktirebildiği, yalnızca bağımlı emek güçlerinin yardımıyla artırılabilen bir "kapital"in yaratılabildiği bir ekonomik düzeyde gerçekleşmiştir. Çobanlar, köyleri istila ettiklerinde bu yakıp yıkmanın bir faydalarına olmadığını anlayıp; köylülere çalışma hakkı, köylüler arası çıkacak kavgalar için köylülere güvenlik hakları vermenin ve bazı kurallar geliştirmenin, dışardan gelecek saldırılara karşı köylülerin korunmasının -bunlar işgücünü zayıflatacağı için- daha faydalı olacağını düşünmüşlerdir. Bu bağlamda, "*devlet zafer kazanmış bir insan grubunun yendikleri üzerindeki egemenliğini bir düzene bağlamak ve kendini içten gelecek ayaklanmalarla dıştan gelecek saldırılara karşı güvenceye almak amacıyla yendiği gruba zorla kabul ettirdiği bir kurumdur. Bu egemenliğin sonul amacı, yenilenlerin yenenler tarafından ekonomik alanda sömürülmesinden başka bir şey değildir.*" Dolayısıyla bu ilişki, feodal dönemde, serf ve feodal arasında kapitalist toplumda ise işçi ile kapitalist arasında tezahür bulmuştur. Bu yaklaşım Jessop'un yaklaşımdan daha tarihseldir ve devletin kökenine inmesi ve "sınıfsal niteliğini" ortaya koyma

konusunda daha gerçekçi görünmektedir, diğer taraftan şimdilik gerçekçiliğin teori ile pratiğin sınanması bağlamında ortaya çıkacağı söylemek daha doğru olacaktır

DO'nun devlet tartışmasına geri dönece kolursak: Jessop (2009), temelde iki devlet tipinde bahseder; fordist birikim rejimiyle; Keynesçi Ulusal Refah Devleti ve post-fordist birikim rejimiyle Schumpeterci Çalıştırmacı Post Ulusal Rejim. Fordist birikim rejimi üretim ve tüketimin paralel olduğu birikimi ifade eder. Devlet ise bu bağlamda Keynesçi Ulusal Refah Devleti olarak adlandırılır. Devlet, birikim rejimine uygun düzenleme yapan devlettir. Tam istihdam, talep yönetimi, kitle üretimi ve tüketimi desteklemek için altyapı sağlaması bakımından *Keynesçi*, toplu görüşme ve kitle tüketim normlarının genelleştirilmeye yardımcı olması ve refah haklarının yayılması bağlamında *Refah*, merkezi dağıtım kadar yerel dağıtımla da ekonomik ve toplumsal politika belirlenmesinde ulusal ölçeğin göreli birinciliği açısından *Ulusal* ve piyasa başarısızlıklarını telafi etmeye çalışan bir devlettir. Post-fordizmde ise kapsam ekonomileri bağlamında esnek üretim ve esnek çalışmayı ifade eder. Devlet, inovasyon ve rekabet gücüne odaklanması anlamında *Schumpeterci*, toplumsal ücretlere ve refah haklarına saldırıda bulunduğu için *Çalıştırmacı,* artan rekabet nedeniyle ulusun önemini yitirmesi bağlamında *Post-ulusal,* hem piyasa hem de devletin başarısızlıklarını düzeltmesi bağlamında yönetişime kayan bir rejim şeklindedir. Jessop, burada KURD'da olduğu gibi *devlet* kavramını kullanmaz çünkü artık "yönetişim" söz konusudur; bu yaklaşımı devletin yok olması olarak anlaşıldığı için eleştirilmiştir.

Diğer taraftan, böyle bir analiz içinde "özelleştirme ve kamulaştırma" nasıl konumlanabilir" sorusu önem arz etmektedir. Devlet, birikim rejimine uygun düzenleme biçimine göre şekillendiğinden bu paralelde özelleştirme ve

kamulaştırmayı birikim rejimine uygun düzenleme biçimi olarak analiz edebiliriz; diğer bir deyişle kamulaştırma, fordist birikim rejimine uygun bir düzenleme biçimi iken özelleştirme post-fordist birikim rejimine uygun düzenleme biçimi olarak görülebilir. Özelleştirme, esnek emek sürecine katkıda bulunarak post-fordist birikim rejimine uyum sağlarken, kamulaştırma ise fordist emek ilişkilerine uygun satın alma gücüyle donatılmış emek ilişkisine neden olur. Diğer taraftan, DO'nun yaptığı analizde özelleştirme ve kamulaştırmanın seyrine ilişkin bir analiz söz konusu değildir, BSY'nin yaptığı gibi döngüsel bir eğilim olduğu Düzenleme Okulu tarafından analiz edilmemiştir. Çünkü, DO'da birikim rejimleri ve düzenleme biçimlerinin çeşitliliği söz konusu olup, sermaye birikim süreci sınırsız olasılıklarla dolu bir yol olarak görülür, BSY'de olduğu gibi LIS ve RIS arasında döngüsel bir eğilim söz konusu değildir.

BSY, yaklaşımı ise son haliyle sermaye birikim sürecini bazı Marksist yazarların yaptığı gibi *evrimci* bir yaklaşımdan ziyade, liberal ve düzenlenmiş kurumsal yapı içinde *devinimci* bir şekilde analiz eder. LIS kendisinden sonra RIS'a ihtiyaç duyar ve genel olarak sermaye birikim süreci LIS'a eğilimlidir; bu geçişin seyrini belirleyen ise sınıf çatışmasıdır. Bu devinimsel süreç içerisinde *özelleştirme* LIS'ın bir parçası olarak görülürken, *kamulaştırma* da RIS'ı oluşturan bir parça olarak analiz edilmiştir. Ve belirtildiği üzere RIS dört tarihsel dönemeç içerisinde görülür; (1) kapitalist gelişimde geç kalan ülkelerde kapitalist gelişim sağlamak için (2) sert ekonomik krizlerde (3) kapitalizme karşı ideolojik tehdit söz konusu olduğunda (4) kapitalistler arası rekabetin hafifletilmesi durumunda. Yani, BSYperspektifinde kamulaştırma ve özelleştirme döngüsel bir süreçtir ve kamulaştırma bazı tarihsel durumlarda uygulama alanı bulur.

BSY'nin devlete ilişkin net bir analizi yoktur. Devlet, BSY'nin ilk çalışmalarında sisteme müdahale eden ve sınıf çatışmasının dışında bir devlet olarak analiz edilirken, BSY'nin son çalışmalarında sınıf mücadelesinin seyrini belirleyen ve ekonomik krizde doğrudan müdahale etmesi bağlamında ekonomiye dışardan müdahale eden bir devlet yerine, ekonominin tam da içinde bir devlet olarak görülebilir. Örneğin, Kotz'a göre (2010), devlet güçlü iken, işçi sınıfı güçlü fakat kriz hafif olduğundan sosyalizme geçiş olasılığı düşük; devlet zayıf iken kriz sert olmasına rağmen işçi sınıfı zayıf olduğundan yine sosyalizme geçiş olasılığı düşüktür. Bu yaklaşım devleti, sınıf mücadelesinin belirleyicisi olarak görmekte ve sosyalizmi Ortodoks Marksizmde olduğu gibi tarihsel bir zorunluluk olarak görmemekle beraber imkansız olarak da görmemektedir.

Bu bağlamda, BSY'deki yaklaşım farklılığını anlamak için Ortodoks Marksist (bundan sonra OM) analizlerle karşılaştırma yapmak faydalı olabilir. Örneğin, Kotz; devleti sınıf mücadelesini belirleyen aktör olarak konumlandırır; farklı bir sosyal yapıya geçiş ise sınıf mücadelesinin sonucu olarak yeni bir BSY'nin oluşumuna bağlıdır; DO'da ise devlet sınıf mücadelesinin tarafsız bir arenası olarak görülür ve diğer birikim rejimine geçiş sermayenin emeği yeniden örgütleme yolları bulmasına yani tesadüfi keşiflere bağlıdır. Diğer taraftan, günümüz OM'nin temsilcilerinden olan Clarke (2004), devleti sınıf mücadelesini bir ara durağı olarak analiz eder; yani devlet sınıf mücadelesinin bir sonucudur diğer bir deyişle ise sermaye birikim sürecinin çelişkisinin bir yüzüdür; liberal yapının çelişkisi; Keynesyen devletle sonuç bulurken, Keynesyen sistemin çelişkisi ise neoliberal devletle sonuç bulur. Aynı zamanda, devlet sistemi yeniden üretmesi bağlamında kapitalist bir devlettir. Dolayısıyla, Clarke'ın (2004) yaklaşımıyla kamulaştırma ve

özelleştirme sermaye birikim sürecinin çelişkili yapısının yüzü ve sınıf çatışmasının sonucu olarak görülebilir.

Bu iki yaklaşım, kamulaştırma ve özelleştirmeyi sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin sonucu olarak görme konusunda ayrılmazlar,BSY yaklaşımın farkı, sermaye birikim sürecinin iktisadi olmayan kısımlarının bu sürece ekleme çabasıdır. OM, ekonomik olanın ekonomi-dışı olan üzerinde etkisini daha ağırlıklı olarak vurgularken; BSY, sermaye birikim sürecinin devamı için ekonomik olan ve ekonomi dışı olan öğeleri birleştiren yapının ön gerekliliğine vurgu yapar. DO ise, ekonomik olan ve ekonomik olmayan öğelerin yapısal olarak eşleştiğini BSY'nin söylediği gibi bütünlüklü bir yapı olmadığını ortaya koyar.

Diğer taraftan OM'in günümüz temsilcilerinden bir olan Mandel (2008:628) devletin üç ana işlevini sayar:

- Egemen sınıfın üyelerinin özel etkinlikleriyle sağlanamayan genel üretim koşullarının sağlanması.
- Egemen sınıfın belirli kesimlerden gelebilecek her türlü tehditin ordu, polis, yargı ve cezaevi sistemi yoluyla bastırılması.
- Toplumun egemen ideolojisinin egemen sınıfın ideolojisi olarak kalmasını sağlamak.

Devletin ana işlevlerini sayan Mandel (2008: 639), geç kapitalizm aşamasında devletin işlevlerinin daha da genişlediğini vurgulamıştır. Geç kapitalizm aşamasında, sabit sermayenin devir süresinin kısalması, teknolojik yeniliğin hızlanması, teknolojik devrim yüzünden başlıca sermaye birikimi projelerinin maliyetindeki

muazzam artış gibi baskılar devletin geç kapitalizm çağında sadece "*ekonomik planlamasında artış değil* aynı zamanda sürekli ve artan sayıda üretken süreçteki *maliyetlerin devletçe sosyalizasyonuna* yönelik eğilimini artmasına sebep olmuştur." Örneğin, hammadde üreten belli sanayilerin kamulaştırılması yoluyla ucuz hammadde sağlanması ve böylece özel sektöre gizli sübvansiyon, elektrik sektörünün kamulaştırılmasıyla büyük sınai tüketicilere daha düşük elektrik sağlamaktır. Diğer taraftan bizim için önemli olan Mandel'in (2008: 644) aşağıdaki analizidir:

"*Geç kapitalizmde devlet hipertrofosi kaçınılmazdır ve toplam sermaye için gereklidir, fakat bununla birlikte yeni çelişkiler yaratır. Sermayenin bir kısmının ulusallaştırılması burjuva sınıfı açısından ancak özel sermayenin karlarında düşüşe değil de bir stabilizasyonuna ve mümkünse bir artışa yol açarsa anlamlıdır."*

Kamulaştırma, ancak karları arttırdığı sürece sistem tarafından kabul görür yani Mandel, kamulaştırmayı "kar oranı" temelinde analiz edilmiştir. BSY ise RIS içinde kamulaştırmaları iktisadi olmayan örneğin; ideolojik tehlike gibi unsurları da içine alarak analiz eder, iktisat dışı faktörlere de ağırlık vermesi açısından Mandel'in yaklaşımından ayrılır; ayrıca RIS ve LIS dolayısıyla bunların birer unsuru olarak özelleştirme ve kamulaştırma, kar oranı açısından değil "istikrar" bağlamında analiz edilir bu açıdan da Mandel'in yaklaşımından farklılaşmaktadır. Bu farklılığı nedeni de BSY'nin Keynesyen yaklaşıma yakınlığından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, DO, devleti "düzenleyici devlet" görürken Mandel'in devlet analizi devleti sermaye birikim sürecinin tam da içinde görür. Yaklaşımlar arasında, özelleştirme ve kamulaştırmaya ilişkin yaklaşım farklılıkları Tablo 4'te ve temel farklılıkları ise Tablo 5'de görmek mümkündür.

Tablo 4. BSY, DO, OM ve Özelleştirme ve Kamulaştırma

	Özelleştirme	**Kamulaştırma**
BSY	istikrarın sağlanması açısından ele alınır LIS'ın parçasıdır	istikrarın sağlanması açısından ele alınır RIS'ın bir parçasıdır
DO	post-fordist birikim rejimine uygun düzenleme biçimidir	fordist birikim rejimine uygun düzenleme biçimidir
OM	kar oranları çerçevesinde ele alınır	kar oranları çerçevesinde ele alınır

Tablo 5. BSY, DO ve OM

	Ekonomik Olan İle Ekonomik Olmayan Arası İlişki	**Sermaye Birikim Süreci**	**Devlet Sınıf İlişkisi**	**Devlet Ekonomi İlişkisi**
BSY	birleşik	döngüsel	devlet belirleyici	ekonomiye içkin devlet
DO	yapısal eşleşik	sınırsız olasılıklı	devlet sınıf mücadelesinin alanı	düzenleyici ve tarafsız devlet
OM	ekonomik olan ağırlıklı	evrimsel	devlet sınıf mücadelesinin ara durağı	ekonomiye içkin devlet

İKİNCİ BÖLÜM

ÜLKE DENEYİMLERİ

1. İNGİLTERE

1.1. Tarihsel Süreç ve Özelleştirme, Kamulaştırma

"*Fabrikaların yüksek bacalarının kentiydi. Bacalardan sayısız yılanlar gibi dumanlar yükseliyor, birbirine dolanıyor hiç çözülmüyordu…Kapkara bir kanalı, kötü kokulu mor boyalı suların aktığı bir nehri, pencerelerinden bir yığın gürültünün yayıldığı fabrika binaları, deli bir filin başını sallaması gibi inip, kalkan inip kalkan buhar pistonları vardı. Birbirine benzeyen bir iki büyük caddeyle birbirine benzeyen bir yığın küçük sokakta, birbirlerine benzeyen bir yığın insan, aynı saattegider gelir, sokaklarda aynı sesi çıkarır, aynı işi yapardı.Her günleri bir ötekine benzer, her yılları bir öncekiyle bir sonrakinden farklı olmazdı.*" Charles Dickens (2009), *Zor Zamanlar* romanında Coke-town'u (kömür şehri), 19.yy İngiltere'sini böyle anlatır. Sanayi devrimi ve beraberinden gelen kentleşme, fillerin başlarını sallayabilmesi ve mor boyalı suların aktığı nehirlerin temizlenmesi için bazı hizmetlere gereksinim duymaya başlamıştır.

Bu bağlamda, 19.yy İngiltere'sinde su, ulaşım ve enerjiye ilişkin hizmetler ilk önce özel monopoller tarafından sunulurken lağım, mezar, su ve barınma ile ilgili hizmetler 19.yy ortalarına doğru yerel yönetimler tarafından sağlanmıştır (Florio, 2004: 6-7). Gaz ve su hizmetleri, doğal tekel niteliğindeki durumları, yani ek

hizmetlerin sağlayacağı etkinsizlikten kaçınılmak, piyasa aksaklığını düzeltmek için kamu işletmesi olarak faaliyet göstermiştir (Hannah, 2008: 91). 1870'lere gelindiğinde ise "gaz ve su sosyalizmi" olarak adlandırılan gaz ve su hizmetlerin yerel yönetimler tarafından sunulduğu (bazı noktalarda özel sektörde var olmak üzere) bir yapı söz konusu olmuştur. Yani, İngiltere'de kamu işletmeciliği yerel düzeyde başlamıştır. Yüzyılın son yirmi yılında, elektrik arzı başlamış ve 1882 Electric Light Act ile yerel otoriteler, yirmi bir ile kırk dört yıl arasında olmak üzere özel sektöre işletme hakkı vermiş, böylelikle hem yerel yönetimler hem de özel sektör düzeyinde elektrik hizmeti verilmeye başlanmıştır (Haskel ve Green, 2004: 66). Telefon ise İngiltere'de 1879 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Post Office ve 1889'da National Telephone Company telefon lisansını almış, 1912 yılında ise tüm işletmeler Post Office'de birleşmiştir. Bu birleşmenin nedeni, özel sektör için ilk aşamada karlı olmayan bu alanın devletçe işletilmesi, ikincisi ise Birinci Dünya Savaşı öncesi merkezi hükümetin bilgi akışını kontrol etme istediğidir; 1913 itibariyle Avusturya-Macaristan, Belçika, Bulgaristan, Fransa, Almanya, Yunanistan gibi ülkeler de telefon hizmetini kamulaştırmışlardır (Millward, 2005: 99-104). Diğer taraftan, kamu işletmelerini değerlendirirken yapılarındaki farklılığı da dikkate almak gerekir; kamu işletmeleri üç farklı yapıya sahiptir. Birincisi, kamunun bir departmanı olanlar; çalışanları memur kabul edilen, bütçelerinin bir kısmı hükümete bağlı olanlar (telefon, telegraf); ikincisi, kamu işletmeleri; kendi bütçeleri ve kendi yasaları ve çalışanları olanlar (elektrik, BBC, Londra ulaşım); üçüncü olarak, kamu payı bulunan işletmeler (Milliward, 2005: 185). Bu bağlamda, Hannah (2008), 1945 yılı öncesi dönemi, kendi bütçesi ve kendi yasaları olan işletmelerin çoğunlukta

olduğuna dayanarak "yerel sosyalizmi" olarak değerlendirmekten ziyade "yerel kapitalizm" olarak değerlendirmiştir.

Diğer yandan, 1870-1914 dönemi, İngiltere'nin rakiplerine göre düşüş gösterdiği bir dönemdir. Amerika, fordist üretim biçimine geçmişken İngiltere'de üretime ilişkin ciddi sıkıntılar söz konusudur. Amerika'da Ford, 1904'te 300 işçiyle bir yılda 1700 araba üretirken, İngiltere'de 1914'te 1 işçiyle 1 araba üreten bir üretici yoktur. 1883'te ise Yeni Zellanda'dan 200 lokomatif istenirken, İngiliz firmalar ancak 18 ay sonra 2 adet lokomatif gönderebilmişlerdir. Aldcroft'a göre bu durumun sebebi: İngilitere'nin eski imalat yöntemlerinden yeni üretim biçimine geçemeyişi, standartlaşmış ucuz mallar yerine yüksek kaliteli aristokrat mallar üretimi, teknik ve bilgisel yetersizliklerdir. İngiltere, Amerika'da olduğu gibi değişimlere açık olmamış talep değişikliğine cevap verememiş, merkantalist dönem anlayışına devam etmiştir. İmalat sektörü üretimi ilkel bir seviyede, makine ve teçhizat eski, inovasyon farklı üretken alanlarda geri tepme nedeniyle pahalı ve zor olmuştur. Örneğin, İngiltere, 1883-1913 yılları arasında demir ve çelik üretimindeki liderliğini kaybetmiş, Amerika ve Almanya'da demir ve çelik fiyatları sırasıyla %20, %14 düşerkenİngiltere'nin çelik ve demir fiyatları bu fiyatlarının üçte biri fazla olmuştur. Dünya sanayi ürünü ihracatında, İngiltere'nin payı 1883'te % 37.1 iken, 1913'te 25.4'e düşmüş; Almanya ve Amerika ise bu paylarını arttırmışlardır (Aldcroft, 1964: 114-138). Almanya ve Amerika'nın, İngiltere karşısında bu yükselişi sömürgeler üzerinde yeni bir mücadele oluşmasına zemin hazırlamıştır. 1914 itibariyle, 46 milyon olan İngiltere; 392 milyon nüfusa sahip 55 sömürge ülkeye sahipken, 39 milyon nüfusa sahip Fransa; 62 milyon nüfusa sahip 29 sömürge ülkeye ve 64

milyon nüfusa sahip Almanya 13 milyon nüfuslu 10 sömürgeye sahiptir (Köymen, 2007).

1914-1918 yılları, bu duruma paralel olarak dünya pazarının yeniden paylaşıldığı yıllar olmuştur. Savaş döneminde, İngiltere; şeker ve bazı savaş gereçleri sömürge ülkelerinden sağlamıştır. Savaş öncesi, savaş malzemeleri üreten firmaların kamulaştırılması, petrol şirketlerinin hükümet kontrolüne girmesi ve bazı metal, kimyasal mal ve makine araçları üreten firmaların satışlarının ve arzlarının devletçe kontrolünü içeren "Munition Act" kabine tarafından reddedilmiştir. Çünkü, İngiltere'de; piyasa, serbest ticaret ve bireycilik felsefesi hala devletin temel doktrinidir ve piyasaya güven sonsuzdur. Fakat, kovan ve mermi arzındaki sorunlar; Shell krizi, fiyat artışına karşı arzın olmayışı, dolayısıyla enflasyon toplumda ciddi huzursuzluklar yaratmıştır. 1916 yılında, serbest piyasa ekonomisinin çalışmadığı anlaşılınca 1917 itibariyle hükümet kontrolünü arttırmış; fakat bu kontrol sadece gemi üretimi, savaş malzemeleri üretimi ve gıda malzemeleri üzerinde ve savaşa özel bir durum olmuştur (Pollard, 1970: 43-47).

BSY'ye göre *1873-1896 dönemi* 2. uzun dalganın durgunluk dönemi, ilk BSY'nin çöküşü ve Mcdonough'a göre (1994b) Tekelci BSY'nin oluşmaya başladığı dönemdir. Bu dönemin, kesin bir karakteri yoktur. Tekelci BSY ise, oligopolistik piyasa yapısı, sermaye lehine yeni emek-sermaye ilişkisi; sermayenin emeği, akan bant sistemiyle kontrolü, devlet ve sermaye arasında yeni işbirliği; tröstlerin yasadışı görünümünden yasallığa geçiştir. Bu dönem, İngiltere'de mülkiyet yerel yönetimler (bundan sonra yerel) ve özel sektör düzeyinde olup rekabetçi bir yapı sergiler. 1883'te lokomotif üretiminin durumu da akan bant sistemine geçişteki sıkıntıyı göstermektedir. Bu bağlamda, tekelci BSY'yi destekleyecek kurumların

oluşmadığını söylemek çok geniş bir analiz gerektirse de en azından kamu mülkiyeti açısından tekelci BSY'nin oluştuğunu söylemek zordur.

DO ise, 19.yy kapitalizmini üretim ve tüketimin paralel gitmediği, rekabetçi yapının olduğu ve devletin minimal rol aldığı "yaygın birikim rejimi" olarak adlandırmaktadır. İngiltere'de, UK National Statistics verilerine göre 1880-1890'larda kamu harcaması GSYİH'nın %10'unu oluşturmaktadır. Ve rekabetçi bir yapıyı işaret eden yerel ve özel düzeyde devam eden mülkiyet yapısı, DO'nun yaygın birikim rejimine daha uygun bir görünüm çizmektedir.

1896-1919 dönemi ise,3. uzun dalganın başlangıcı, Tekelci BSY'nin kurumlarının oluştuğu dönemdir. Bu dönemde, İngiltere'de mülkiyet yerel ve özel düzeyde devam eder, savaş döneminde de görüldüğü gibi kamulaştırma sınırlı, daha çok savaş gereçleri üreten birimler üzerinde kontrol söz konusu ve serbest rekabete güven sınırsızdır. Ford örneğinde olduğu gibi akan bant İngiltere'de Amerika'da başarılı olduğu gibi başarılı değildir. En azından, bu dönemde kamu mülkiyeti tekelci yapıları destekleyen bir görünüm almaz, bu yapıyı tek destekleyen durum Post Office'dir. Bu durum, BSY'nin yaklaşımını Amerika örneği üzerinden yapılandırmasından kaynaklanır.

Kapitalizmin bu dönemi, Marks'a göre tekelleşme dönemidir; serbest ticaret, üretimin yoğunlaşmasını doğurmakta, yoğunlaşma ise gelişmesinin bir aşamasında tekelleşmeyi başlatmaktadır. Lenin de (2008), *Kapitalizmin En Yüksek Aşaması: Emperyalizm* kitabında serbest ticaret ülkesi olan İngiltere'nin yoğunlaşmasının biraz daha geç ve farklı olduğunu ve Herman Levy'den alıntı yaparak yine de tekele yol açtığını saptamanın önemli olduğunu söyler. Almanya'da kartellerin sayısı 1896'da

yaklaşık 250 kadardır, 1905'de 12 bin işletmeyi kapsayan 385 kartel olduğu tahmin edilmektedir. Amerika'da ise tröstlerin sayısı 1900'de 185 ve 1907'de 250 olarak tahmin edilmektedir. 1873 krizi güçlü olanları ayakta bırakmış, üretimin yoğunlaşması beraberinde tekelleşmeyi doğurmuştur. Fakat, verilere bakıldığında İngiltere'nin üretim ölçeği anlamında Amerika'nın gerisinde olduğu görünmektedir. Lenin'in de Almanya ve Amerika yoğunluklu bir analiz çizdiğini söylemek mümkündür. Fülberth (2008: 179) de, sanayi devriminden sonra, sanayi devriminde olduğu gibi tek bir sermaye örgütlenmesinin olmadığını, beş farklı yapının bulunduğunu, İngiltere'nin ise tekelleşmemiş görece serbest ticaretçi kapitalizm modelini muhafaza etmeye çalıştığını söylemiştir. Diğer yandan, daha önce de belirtildiği gibi Kotz (2010) bu dönemi Mcdonough (1994b)'dan farklı olarak LIS olarak adlandırmıştır. Bu dönemi LIS olarak değerlendirecek olursak, kamu işletmeciğinin özel sektöre de alan tanıyan yapısını, bu dönemin LIS'ına uygun sosyal yapı olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla, bu dönemi Kotz'un (2010) analizi yardımıyla değerlendirdiğimizde kamu işletmeciliğini anlama konusunda BSY'nin açıklayıcı olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

DO ise, bu dönemi "kitlesel tüketimin olmadığı yoğun birikim rejimi" olarak adlandırılır. Kitlesel tüketimin olmadığı yoğun birikim rejimindeki tek fark yoğun birikim rejiminde, üretkenlik düşük olduğundan üretim ve tüketim arasındaki ilişki bozulmamış iken ise üretimde geliştirilen teknikler (elektrik ve kimya endüstrisinde gelişmeler) nedeniyle üretim ve tüketim arasında orantısızlık oluşmasıdır. Devlet yine minimal rol üstenmekte ve rekabetçi bir yapı söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, İngiltere'deki yerel özel ortaklığı "kitlesel tüketimin olmadığı yoğun

birikim rejimi'ne uygun düzenleme biçimi olarak görülebilir. 1873-1914 dönemi için DO'nun analizinin de açıklayıcı olduğu görülmektedir.

Diğer yandan, İngiltere'de kamu işletmeciliğinin ilk önce mezar, lağım ve barınma gibi özel sektör için karlı olmayan alanlar, gaz,su, telefon ve posta gibi doğal tekel niteliğinde dolayı özel sektör için riskli alanlarda ortaya çıkması Mandel'in (2008) kamu işletmesini "kar oranı" çerçevesinde değerlendiren yaklaşımının açıklayıcı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, devletin "üretimin genel teknik" önkoşullarını sağlaması bakımından sermaye birikim sürecinin temelinde olduğunu söylemek de mümkündür.

Savaş sonrası dönem, savaş dönemi yıkımın yarattığı işsizlik ve sosyal huzurluğun önlenmesi için yoğun uygulamaların yapıldığı bir dönemdir. 1920'de 20 milyon işçi içinişsizlik sigortası uygulaması başlatılması (1927'ye kadar genişletilmiş), Housing Act ile 170,000 evin yapımının yerel otoriteler tarafından üstlenilmesi, ortaokulun da devletçe sunulması, 1919'dan 1939'a kadar ise 1.3 milyon dolarlık konut sübvansiyonu verilmesi gibi uygulamalar söz konusu olmuştur (Florio, 2004: 13). Bu dönemin en önemli olaylarından biri 1926 yılı genel grevidir, bu grev; İngiltere'nin en büyük işgünü kaybının yaşandığı grevdir; 100 yıl boyunca yaşanan işgünü kayıplarının %90'ı bu yılda meydana gelmiştir (Hicks and Allan, 1999: 25).

Bu dönemin diğer bir önemli olayı 1929 krizidir. Birinci Dünya Savaşı Amerika'da önemli teknolojik gelişmeler beraberinde çıktı oranında kar ve gelirlerde artış sağlanmıştır. Diğer yandan, bu artış beraberinde spekülatif bir hisse senedi piyasası yaratmıştır. 1925-1928 arasında ABD, Avrupa'ya her yıl yaklaşık 1 milyar

dolarlık kredi açmış 1928'e gelindiğinde ise faiz olarak 525 milyon, savaş borçları olarak da 210 milyon gelmiş, bu durum spekülatif piyasaların gelişimini desteklemiştir. 1929'a doğru hisse senetlerinin yıllık kar getirisi ortalama %2 iken, insanlar bankalara %12 borçlanıp, hisse senedi almaya başlamıştır. Borç- krediye dayanan ekonomi çökmüş bankalara borç ödenememiş; 1930-32 arasında 9000 banka iflas etmiştir (Köymen, 2007). Çoğu ülke ise dış dengesini Amerika'nın verdiği borçlarla sağlarken 1929 kriziyle bu denge bozulmuş, İngiltere ekonomisi de bu bağlamda krizden etkilenmiştir, ithalatını düşürüp ihracatını arttırmaya çalışmış ama kriz nedeniyle döviz kazanımı engellenmiştir. 1931'de New York'tan gelen 41 milyon poundluk fon çekilmiş, bu periyot boyunca 200 milyon poundluk sıcak para çıkışı yaşanmıştır. Ama 1931'de %18'lik devalüasyon bu durumu kısmen terse çevirmiş, sterlinin devalüasyonu sterlin bölgesindeki ülkelerin İngiltere'ye borçlarını ödemesini sağlamıştır. 1932'nin çeyreğinde çöküntü yaşayan İngiltere 1937'ye doğru durumunu kısmi olarak düzeltmeye başlamıştır (Pollard, 1970: 223-227). İşsizlik oranı ise, 1930'larda 100 yılın en yüksek seviyesine %20'nin üstüne çıkmıştır (Hicks and Allan, 1999: 24). Diğer yandan ise, 1917 Ekim Devrimiyle kapitalizme alternatif olarak komünizmin uygulanır hale gelmesi ve kapitalizm 1929 krizini yaşarken Sovyetler'deki büyük sanayileşme hamlesi kapitalist birikim modelini tehlikeye sokmuştur. Örneğin, Sovyet'lerde 1913'e oranla 1940'ta üretim malları üretimi %22; tüketim malları üretimi % 6.5 artmış; tarımda üretim 1913'e oranla %57 artmışken sanayi üretiminde %714 gelişim gösterilmiştir (Tanilli, 2007:169). Bu bağlamda, İngiltere'nin durumu aşağıdaki gibi özetlenebilir:

(1) 1926 greviyle görünen işçi sınıfı militarizmi savaş sonrası toplumsal huzursuzluk (2) 1929 bunalımı sonrası çöken ekonomik yapı (3) Sovyetlerin

kapitalist üretim biçimine göre başarılı yapısı (4) 1870-1914 döneminden kalma eski basit üretim biçimi.

Bu çıkmaza nasıl cevap verilebilir? İkinci Dünya Savaşı'nın tam da bu döneme rastlaması bir tesadüfü andırmaz gibidir. Birinci Dünya Savaşı sonrası işsizliğe karşı önlemler alınmasına rağmen ya da 1929'dan sonra refah yönelimlerine rağmen işsizliğin yüksek boyutta devamı (1940'larda hala %10-%15 aralığında ve 1945-1970 %5'in altındadır) ve İngiltere'de ekonomisinin ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılandırılması, BSY'nin diğer uzun dalgaya geçişi sınıfsal refah kayıplarının sınıflar üzerinde yarattığı baskı nedeniyle yeni bir sosyal yapıya geçişi bir eğilim olarak görmesinden ziyade, Bonefeld'in (2007) "muzaffer kapitalist devletlerin işsizlik sorunun İkinci Dünya Savaşıyla çözdüğü" yorumunu ve Mandel'in (1991) bir uzun dalgadan diğer uzun dalgaya geçişin ekonomi dışı faktörlere bağlı olduğu yaklaşımını kanıtlar gibidir.

1939-1945 dönemi İngiltere'de savaş dönemidir. Howlett'e göre (2004 :1-25) bu dönemde kamu müdahalesinin sebebi savaş ve savaş sonrası yıkımdır. Savaş, üç sebepten dolayı devlet müdahalesi gerektirir: (1) enflasyon korkusu: savaş gereçleri, hammaddeye ihtiyaç talebi arttıracaktır, bunlar ekonomide kıt olabilir bu durum enflasyon vergisiyle elimine edilebilse de finansal yük sosyal ve politik baskı oluşturabilecektir. (2) Uyum zamanı: barış dönemi ile savaş dönemi arası geçen zamandır; örneğin hemen uçaklar üretilmelidir beklenirse savaş kaybedilebilir. (3) Piyasa mekanizmasının ödül ve cezaları: savaş dönemi üreticiler barış zamanında olduğundan daha fazla ödül isteyeceklerdir, geleceğe dair beklentilerin ne olacağı, savaş dönemi makine teçhizatlarının tahrip olup olmayacağı bilmedikleri için daha

yüksek fiyat ve düşük standartlar sunabileceklerdir bu da işgücü üzerinde etki yaratıp devrim tehlikesi yaratabilecektir.

Bu dönem İşçi Partisi lideri Attle'nin iktidar dönemi (1945-51) olup büyük bir kamulaştırma dalgası söz konusu olmuştur. Bank of England 1946, Cable and Wireless 1946'da, Kömür 1947'de, Gaz 1946'da Demiryolu, 1948'de Otobüs Taşımacılığı 1948'de, ve Çelik 1949'da kamulaştırılmıştır. Savaş durumu, önemli olsa da tüm kamulaştırmalarının nedenini açıklama konusunda yeterli midir? 1914-1918 arası savaş ekonomisi olsa da devlet çok sınırlı bir alanda müdahale etmiştir. Bu dönem paradigmal bir değişime mi işaret etmektedir?

Bu bağlamda, kamulaştırmalarının niteliklerinin bakmak faydalı olacaktır. Birincisi, 1944'de yayınlanan White Paper'da yüksek ve istikrarlı istihdam temel politika olarak görülmüştür. National Coal Board, 800 maden işletmesini birleştirerek Avrupa'nın en büyüğü ve 716,500 işçi istihdam eder olmuş, The British Electricity Authority bünyesinde 550 firma birleşmiştir (Hannah: 2004: 94). 1945'ten sonra British Rail 35.000 işçi almış ve 1948'de bu rakam toplam 671.000 işçiye ulaşmıştır (Zahariadis, 1999: 451). 1951'de Tablo 6'da görüldüğü gibi kamulaştırılmış işletmelerin toplam istihdam sayısı 2,3 milyon olmuştur (Florio, 2004:18). Diğer yandan, ücret düzeyleri ve çalışma koşulları ulusal düzeyde belirlenmeye başlanmış, yerel otoriteler bu bağlamda zayıflamış, iş organizasyonu da ulusal düzeyde belirlenmeye başlanmıştır. Aynı zamanda, kamulaştırılmış işletmeler piyasayı yatay ve dikey olarak entegre eden bir yapıda olurken, piyasaya giriş ve rekabet sıkı bir şekilde tekel haklarıyla düzenlenmiştir (Pendleton, 1997:148-152). İngiltere'de toplu sözleşmelerin kapsayıcılığı 1940'da %49 ile % 52 arasındayken,1950'de %71 -%73 düzeyine çıkmıştır. Bu bağlamda, kamulaştırma

ekonomik karar alma sürecini merkezileştirmiş ve işçileri bu karar alma sürecinin önemli bir unsuru haline getirmiştir (Howell, 2007:89-90). Peki neden kamulaştırmalar altyapı da yoğunlaşmaktadır? Birincisi, imalat sektörü malları dolar kıtlığına karşı ihracatın artması bağlamında önemliydi. Amerika, savaş sonrası Avrupa'nın hem temel kredi sağlayıcı hem de hammadde, ara mal ve sermaye malı satıcısı olmuştu. Dolara talep artıyordu, ihracatın arttırılması için kısa dönemde yapılacak en önemli şey imalat sektörü ihracatının arttırılmasıydı. Kömür, petrol, elektrik ve taşımacılık imalat sektörünün temel girdileriydi dolayısıyla bu alanlara yönelmek gerekliydi. İkincisi, çoğu altyapı hizmeti işçi sınıfının bütçesinde önemli bir yer tutuyordu. Su ve taşımacılık talep esnekliği düşük olan hizmetlerdi. Gaz, su, telefon, taşımacılık gibi hizmetlerin devlet tarafından sunumu bu bağlamda işçi sınıfının refahının arttıracak etki yaratıyordu (Millward, 2005: 172).

Tablo 6. 1951, Kamulaştırılmış İşletmelerde İstihdam

Sektör	**Çalışan Sayısı**
British Airways	23.300
Bank of England	6,700
Cable and Wireless	9.500
Electricity	176,200
Gas	143,500
British Steel	292,000
North Coal Board	765,000
Railways	600,000
North Scotland Hydroelectricity Board	2,700
Toplam	2,306,900

Kaynak: Florio, 2004: 18.

Savaş sonrası döneme baktığımızda, kamulaştırmalarla beraber işletmelerin birleşmesiyle büyük ölçekli üretim, tekelci yapılar, toplu sözleşmeye geçiş, kamulaştırmalarla istihdam artışı, bazı hizmetlerin devlet eliyle sunulmasıyla refah artışı, fordist birikim rejimi ve düzenleme biçiminin özelliklerine uymaktadır. Üretim ve tüketimin paralel artışı anlamana gelen, fordizmde DO'ya göre devletin yeri bu birikim rejimine ilişkin düzenlemelerdir, bu bağlamda bu dönem yapılan kamulaştırmalar bu tanıma uygun olarak görülebilir. Fakat, DO'ya göre devlet "düzenleyici" devlettir ve sistemin dışında görülür, fakat bu dönem de devlet, görüldüğü gibi sistemin yeniden üretilmesini sağlayan hamleler yaparak kamulaştırmalarla birikim rejiminin değişiminin temelinde rol oynayan bir devleti karakterize eder. DO'ya göre, bu dönemi aralayan olay, yani fordizme geçiş "hegemonik projeler"in çatışmasıdır. Bu hegemonik projeler çatışmışlar, devlet bu hegemonik projelerinden arasında yapısal seçiciliğini kullanarak "tek uluslu strateji olan" Keynesyenizmi seçmiştir. Devlet, bu bağlamda boks ringinde çarpışan iki boksörün tarafsız hakemi gibidir. Bu noktada önemli bir soru ortaya çıkar; bu iki boksör aynı sıklette midir? Bu çerçevede, Marks ve Engels'in (2004) *Alman İdeoloji*'sine dönmekte fayda vardır, *egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikirsel ifadesinden başka bir şey değildir.* Yani, maddi güçleri elinde bulunduranlar fikirsel aygıtları da elinde bulundururlar. Bu çerçevede, aynı sıkletten olmayan iki boksörün ringdeki hakeminin tarafsız olarak görülmesi bizi gerçekten uzaklaştırmaktadır. Bu duruma "birikim rejimi" ve "düzenleme biçimi"nin yapısal eşleşimini de ekleyecek olursak durumu farklı sıklette olan iki boksörün centilmenlik maçına çıkmasıyla metaforlaştırmak mümkün olacaktır. Birinci, ikinci ve üçüncü artık belli olmuştur; yani "birikim rejimi" "düzenleme biçimi"yle eşleşmiştir. Aynı

sıklette olmayan iki boksörün mücadelesi sonuç üzerinde sadece küçük değişimler yapacaktır, devleti ise aynı sıklette olmayan boksörlerin mücadelesinin "tarafsız" hakemi olacaktır. Diğer yandan, işçi sınıfının sermayenin de yararına olacak ya da sermayeye kısmi ödünler verdiği bir "hegemonik proje"nin olabilirliği mümkün değildir; işçi sınıfının kazanımı "hegemonik proje" yoluyla değil yalnızca "devrim" yoluyla olabilir. Dolayısıyla "hegemonik proje" bize ancak sermayenin toplum üzerindeki tahakkümünü anlatabilirken; sınıf mücadelesini ve devletin bu noktada yerini anlatamaz. Keynesyen devlet sağladığı refah imkanlarıyla işçi sınıfına verilen bir ödün ve bir hegemonik projedir; bu bağlamda işçilerin sisteme nasıl entegre edildiğini görmemiz açısından da çok faydalıdır. Fakat, Keynesyen devletin başarılı bir hegemonik proje olduğu için gündemde olduğunu söylemek; tüm gücüyle işçi sınıfını bastırmaya çalışan devletin sermayenin yanındaki yerini görmezden gelmek gibi tehlikeli bir sonuca yol açar.

Bu bağlamda, fordizme geçiş sürecini belirleyenin İngiltere için; 1926 genel grevi ve 1929 bunalımı olduğunu analiz etmek daha gerçekçi görünmektedir. Devlet, sermaye birikim sürecinin çelişkili yapısının yüzü ve sınıf çatışmasının sonucu olarak Keynesyen devlet olarak ortaya çıkmıştır. Devlet, sermeye birikim sürecinin devamlılığını sağladığından DO'nun söylediği gibi "tarafsız" değil "kapitalist" bir devlettir. Yani, refah devletine geçiş 1926 grevine ve 1929 bunalımına verilen bir yanıt yani, sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin ve sınıf çatışmasının sonucu olarak görünmektedir. Bu bağlamda, devleti; sınıf mücadelesinin ara durağı ve sermaye birikiminin çelişkili yapısının bir görüngüsü olarak gören Ortodoks Marksizmin yaklaşımı ve 1920-1945 yıllarını (3. uzun dalganın durgunluk dönemi) eski kurumsal yapının çöktüğü ve yeni kurumsal yapıların oluşmaya başladığı dönem

olarak analiz eden, geçişi ise sınıf mücadelesine bağlayan BSYyaklaşımının daha açıklayıcı bir çatı kurduğu söylenebilir.

BSY'de ise, kamulaştırma RIS'ın bir parçası olarak görülür; RIS tarihsel bazı koşullarda ortaya çıkar, bu bağlamda bu dönemdeki kamulaştırmalar; 1929 krizi sonrası kapitalist sınıfın ekonomik istikrarını sağlanması ve kapitalist sınıfa karşı oluşan komünizm tehlikesiyle ilişkilendirerek açıklanabilir. BSY'nin DO'dan farkı ekonomik olmayan bazı etkenleri de-"ideolojik tehlike" gibi- analizine dahil etmesidir. Fakat, bu durum DO'un iktisat dışı faktörlere önem vermediği anlamından ziyade "öncelik sorunu" olarak görülebilir. Diğer taraftan, DO'nun "birikim rejimi" "düzenleme biçimi" kavramları kapitalist birikim sürecini anlama konusunda "birikimin sosyal yapıları" na göre daha net bir analiz aracı sunar denebilir; çünkü BSY'nin kurumlarının ortaya konulması daha karmaşık bir yapıya sahiptir.

Bu dönemde, aynı zamanda BSY'yi destekleyen bazı yapılar da söz konusudur. Bu süreçte İngiltere, göçe karşı esnek tutum izlemiştir. 1949'da verilen kararla her yıl 140.000 genç göçmen alınması teşvik edilmiş, bu göçmenlerin çoğu Batı Hindistanlılardan oluşmuştur. Bu göçmenler, yoğunlukla British Rail, London Transport ve National Health Service'de çalışmışlardır. 1958'e gelindiğinde ise Notting Hill, Londra ve Nottingham'da büyük bir grup beyaz genç Batı Hindistanlı insanlara saldırmış bu durum medyada "ırk ayaklanması olarak" yer bulmuştur (Small ve Solomos, 2006: 240). Diğer taraftan, evli kadınların işgücü piyasasında yeri gittikçe artmış 1931'de %10 iken 1951'de 21.7, 1961'de ise %29.7 olmuştur (Howlett, 2006:23). Yani, İkinci Dünya Savaşı sonrası emek açığı göçmenler ve kadınlar tarafından kapatılmaya çalışılmış, Doğu Hindistan kökenli göçmenlere ırkçı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Ama bu yapıların, uzun dalganın başlamasından

önce yani; 1945-47 yıllarından önce bütünleşik bir hal aldığı konusu şüphelidir. Bu bağlamda, Mandel (2008) ve Aglietta (1979)'nın kurumların kar oranı etrafında organize olduğu yaklaşımı daha açıklayıcı görünmektedir. Diğer yandan, Kotz'un (1994a) uzun dalganın genişleme döneminin başlaması için temel kurumsal yapılarının yeterliliğini vurgulaması bu çıkarımı göz ardı etmemizi sağlar.

Bu dönemin "birikimin sosyal yapıları", GWB'nin savaş sonrası BSY'sine birkaç ek ve düzenleme yapılarak açıklanabilir. (a) emek-sermaye: emeğe yüksek ücret ve iş güvencesi sunulmasıyla uzlaşı, (b) sermaye-vatandaş: sosyal güvenlik, sağlık ve refah devletinin sunduğu diğer hizmetlerlerle uzlaşı, (c) rekabet: kapitalistler arasında azgın olmayan bir rekabet (d) göçe karşı esnek tutum ve kadınların emek piyasasına girişi (e) ırkçılık.

Diğer taraftan, İngiltere'de yaşanan fordizm üzerine tartışmalar da bulunmaktadır. İngiltere'deki fordizm "defolu fordizm (flawed fordism)" olarak adlandırılmaktadır. Bunun nedeni, İngiltere'nin ekonomik yapısında bulunabilir. İngiltere'nin savaş öncesi durumunu koruması ve devam ettirebilmesi için İmparatorluk ülkeleri ve sterlin bölgesindeki ülkeler önemlidir. Bu bölgelerde ise, standardize edilmiş mallardan çok basit mal talebi önemlidir. 1938'de İmparatorluk ve sterlin bölgesi ülkelerde standardize olmamış ürün ihracatı İngiltere'nin ihracatını %45'ini oluştururken 1950'de %50 ve olmuştur. Örneğin, Ford'a göre British Motor Corporation daha az standart model araba üretim yapmıştır. Dolayısıyla, İngiltere standardize edilmiş mallara uygun üretim biçiminden ziyade küçük ölçekli üretim yapısını korumuştur. Amerika'da fordist fabrikalara göre İngiltere'deki fabrikalar oldukça küçük olmuştur (bazı kamu işletmelerin büyük ölçekli olmalarına rağmen). İngiltere'de imalat sektöründeki fabrikaların %70'i 500'den az işçi çalıştırırken,

sadece 60 tanesi 5,000 işçi çalıştırmaktadır. Dolayısıyla, İngiltere'deki fabrikalar standartlaşmış mallardan uzak, yatay ve dikey entegrasyonun olmadığı aile işletmeleri şeklinde organize olmuşlardır. Diğer taraftan, Amerikan tipi kitlesel üretimi geçişte isteksizlik yaşanmış; fordizmde fabrikanın yöneticiler tarafından kontrol edilmesi gerekirken, işçiler bu sisteme direnç göstermiş ve yöneticiler yerine işçiler fabrikaları yönetir olmuşlardır. Bunun sebebi, bazı tartışmalara göre işverenlerin fordist üretim sistemini istememeleri ve sendikaların tutumları olarak ortaya koyulmaktadır (Clark, 2001: 32-40).

İngiltere'de 1960'lara kadar görece iyi seyreden ekonomik yapı giderek bozulmaya başlamıştır. Bu yıllar, BSY'ye göre 3.uzun dalganın durgunluk dönemi 1967-1979 RIS'ın çelişkilerinin ortaya çıktığı dolayısıyla çökmeye başladığı ve sınıf mücadelesinin sonucuna bağlı olarak yeni kurumsal yapının oluştuğu, DO yaklaşımıyla ise "birikim rejiminin" çelişkilerinin başladığı ve "hegemonik projelerin" çatışması sonucu yeni birikim rejimine geçişin yaşanacağı dönemdir.

Bu bağlamda, İngiltere'de, savaş sonrası fiyat kontrolü rekabetçi yapıyı zayıflatmış; Japonya'nın rekabet gücünün artması, İngiltere ekonomisinin temeli olan sterlin bölgesi ve imparatorluk ülkelerine ihracatı etkilemiş, Japonya'nın bu bölgeye girişiyle İngiltere savaş öncesi ihracatının % 40'ının kaybetmiştir. İthalat ve ihracat arası açılmış, ithalatın azaltılması için talep azaltıcı politikalar izlenmiş, sterline yönelimi arttırmak için yüksek faiz uygulamasına gidilmiştir. Aşırı birikim, makineleşmeyi beraberinde getirmiş, makineleşme emek talebini arttırarak ücretleri arttırmıştır. Ücretler, üretkenlikten daha fazla artmaya başlamış; ithal malların pahalılığı yaşam standardını düşürerek sendikaların ücret artışı istemesine ve işverenlerin buna fiyat artışı ile karşılık vermesiyle katı bir ücret-fiyat sarmalına

sebep olmuştur. 1967'de ithalatın azaltılması amacıyla yapılan devalüasyon ise ithalata bağımlılık nedeniyle tam tersi etki yaratarak enflasyonu körüklemiştir (Glyn ve Harrison, 1980: 34-56). Bu bağlamda, İngiltere'nin sorunları şöyle özetlenebilir: (a) rekabet edememe (b) düşük üretkenlik (c) güçlü sendikalar, sonucu kar oranında düşüş.

- Birikim oranı imalat sektöründe sabit kalmış, 1960-1965 %3.6 ve 1965-1970 %3.7 olmuştur.

- Rakiplerine oranla imalat sektörü yatırımlarında ara gittikçe açılmış, İngiltere'yi 100 olarak kabul edersek, Amerika'da 1965 ve 1970'te sırasıyla 365 ve 355, Japonya'da 100 ve 218 Fransa'da ise 197 ve 238 olmuştur.

- Yüksek teknolojili ürünlerde İngiltere ve rakipleri arasındaki fark açılmıştır. Bir ton Alman makine ihracatı, tonaj olarak değişmemesine rağmen 1960'da İngiltere ihracatından %12 den fazla değere sahip değilken, 1976'da %60'dan fazla değerli olmuştur.

- İngiltere'nin dış piyasa payı düşmüştür. İngiltere'nin dünya ihracatındaki payı 1964'de %14.4 iken 1970'de %10.8'e düşmüştür.

- Sanayi ve ticaret işletmelerindeki kar oranları ise vergi öncesi ve vergi sonrası olmak üzere sırasıyla 1960'da % 14.2 ve %8.9, 1965'de %11.8 ve %6.4, 1970'de ise %8,7 ve %4.9 olmuştur (Glyn ve Harrison, 1980: 52-54).

- İşsizlik oranı, 1960'larda %5'in altında seyrederken 1970'lerde %5'ün üstüne doğru tırmanmaya bağlamıştır (Hicks ve Allen, 1999: 24).

İngiltere'nin temel sıkıntısı, toplu sözleşmeler dolayısıyla güçlü bir sendika yapısının emek piyasasını aşağı doğru hareketlerini engellemesi, aşırı birikim sonucu üretkenlikle ücretler arası makasın açılması ve defolu fordizmden kalan küçük ölçekli birimlerin Almanya ve Japonya gibi yüksek teknolojili ülkelerle rekabet edememesi olarak görülebilir.

Marksist anlamda anlatacak olursak; sermayenin organik birleşimindeki (c değişir v değişmez ve s artı değer olmak üzere) c/v artış, kar oranlarının azalmasına sebep olmuştur. BSY'ye göre ise krizin sebebi, sermaye birikim sürecinin çelişkisi, sosyal yapının çelişkisi "sınıf çatışması" ve "rekabet" in elimine edilememesi ve sermaye birikim süreci ile birikimin sosyal yapıları arasındaki çelişkiyle ilgilidir. Bu bağlamda, sermayenin organik bileşimi artmış, artan rekabet sınıf uzlaşının zora sokmuş birikim sosyal yapıları çökmeye başlamıştır. DO'ya göre ise kriz, kar oranının düşmesini sönümleyen "birikim rejimi"nin ve "düzenleme biçimi"nin krizidir. Bu durumda, Marksist yaklaşım kapitalizmin, sınıf çatışmasının sonucuna bağlı olarak kar oranını arttırmak için artı-değer kütlesini arttırmak sermayenin organik bileşimini azaltmak gibi çarelere gideceğini, BSY sınıf savaşının sonuçlarına bağlı olarak yeni bir "birikimin sosyal yapıları" nın oluşacağını, DO ise hegemonik projeler arasında verilecek mücadele sonucu sermayenin emeği yeni örgütleme biçimleri keşfine çıkacağını ve yeni birikim rejimi ve ona yapısal olarak eşleşecek düzenleme biçiminin oluşacağını ön görmektedir. Peki İngiltere'de ne olmuştur?

1970'de İngiltere'de Heath başkanlığındaki Muhafazakar Parti hükümeti iktidara gelmiştir. Heath hükümeti, daraltıcı politikalar ve ücretlerin baskılanmasıyoluyla düşük büyüme oranını arttırma yoluna gitmiştir. Industrial Act'i çıkararak kamu sektöründeki işçilerin ücret artışını "n-1"e endekslemişlerdir. Yani,

ücret artışları bir önce yılın 1 eksiği şeklinde uygulanacaktır. Güçlü sendikal yapılara sahip olan İngiltere'de n-1'e karşı 1972-1973-1974 yıllarında maden işçileri grev başlatmıştır. 7 Şubat 1972'de Yorkshire maden işçileri 2.000 kişiye ulaşmış ve 47 kamyonu devirmiş, 8 Şubat'ta 12 grevci ve 6 polis yaralanmış 9 Şubat'ta 43 kamyon devrilmiş, 10 Şubat'ta ise Yorkshire maden işçilerinin liderinin çağırısıyla grevci sayısı 15.000 kişiye ulaşmış 6 gün boyunca 76 kişi tutuklanmıştır. Yani, işçi sınıfını radikalizmi bu dönemde yükselişe geçmiş 1973-1974 maden işçilerinin grevleri ise Heath hükümetini düşürecek etki yapmıştır (Glyn ve Harrison, 1980: 60-61). Bu durum görüldüğü gibi, "birikim rejimi" veya "birikimin sosyal yapılarını" öndeleyen unsurun sınıf mücadelesi olduğunu gösterir niteliktedir. Bu dönemde, Muhafazakar Parti'nin programına aykırı olsa da su işletmesi, Rolls Royce ve Upper Clyde Shipbuilders kamulaştırılmıştır. Bu kamulaştırmalar, ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecektir.

Artan işçi sınıfı militarizmine karşılık olarak, Muhafazakar Parti'nin iktidarda olduğu dönemde İşçi Partisi, işçi sınıfının lehine dağılımın yeniden sağlanacağını, sermayenin ekonomide kontrolünün azalacağını ve sendikaların gücünü arttıracağını, yoğun kamulaştırmalar içeren bir program hazırlayarak, 1974'te seçimlerden galibiyetle çıkmıştır. İşçi Partisi bu programı ilk yıllarda uygulayabilmiş, kira ve yiyecek sübvansiyonları verilmiş kurumlar vergisi ve gelir vergisi arttırılmıştır. Vergi öncesi kar oranı 1973'te %7.2 iken vergi sonrası kar %4'e düşmüş, 1974 de ise bu oranlar sırasıyla %3.4, % 0.3'e düşmüştür. Heath hükümetinden geriye kalan ücret fiyat sarmalıyla vergi yükü birleşmiş, 1973-1974 petrol fiyatlarının artışla beraber, sermaye üzerindeki yük artmış, 1974'te çıktı oranları düşmüş, dünya sanayi üretimi %10 daralmış, işsizlik oranı yükselmiştir. İşçi Partisi, bu krizden sonra sermayeden

işçiye doğru gelirin yeniden dağılımı politikasını, işçiden sermayeye doğru olarak değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde, iflas eden British Leyland, Jaguar, British Shipbuilders, British Aerospace'un tamamı ve British Petroleum'un bir kısmı kamulaştırılmıştır. Sermayeye çeşitli krediler açılmış, kurumlar vergisi düşürülmüş vergi sonrası kar 1974'ün tersine %4.1'e yükselmiştir. 1975'te deflasyonist bir bütçe hazırlanmış 1976'da IMF ile yapılan anlaşma sonucu kamu harcamaları bastırılmaya başlanmıştır (Glyn ve Harrison,1980: 91-119).

1960'ların sonlarına doğru başlayan süreci BSY ve DO gözüyle daha geniş bir şekilde anlatacak olursak: Japonya'nın artan rekabet gücü savaş sonrası BSY'nin sınırlı rekabet kanadını çökertmiştir, yine azalan rekabet gücü ücretlerin baskılanmasını gerektirdiğinden emek-sermaye uzlaşı çatırdamış; sermayenin krizi devletin sermaye üzerinden aldığı vergileri azaltmasına dolayısıyla refah harcamalarıyla sağlanan sermaye-vatandaş uzlaşısının çökmesine neden olmuştur. Maden işçileri grevinde görüldüğü gibi kaybedilen haklara ilişkin bir mücadele söz konusu olmuş, fakat devlet bu muhalefeti zor gücüyle bastırmıştır. 1979 yılında ise Muhafazakar Parti lideri Thatcher'ın seçilmesiyle yeni birikimin sosyal yapıları oluşmaya başlamıştır. Thatcherizm bu bağlamda "iki uluslu hegemonik proje" olarak adlandırılmaktadır. Yani, savaş sonrası dönemde olduğu gibi tüm ulusu kapsayan değil de sermayedar ve girişimci kesimleri kapsayan bir hegemonik projedir. Dolayısıyla, DO'ya göre Thatcherizm başarılı bir hegemonik proje olduğu için kazanmıştır; bu yaklaşım maden işçilerinin eylemini bastıran; üretimden çekilerek kamu harcamalarını kısarak emekçileri köşeye sıkıştıran ve sermaye birikim sürecinin yeniden üretilmesini sağlayan devletin karakterini göstermesi bakımından çok büyük bir kör nokta oluşturmaktadır.

Diğer önemli nokta, 1960 ve 1970'lerde İngiltere'de yapılan kamulaştırmaların niteliğinin ne olduğunun ortaya konulmasıdır. Bunu yapmadan önce 1945-1979 kamulaştırmalarını tabloya dökerek bu tablo üzerinden ilerlemek faydalı olabilir. 1945-1979 yılları kamulaştırmaları ve özelleştirmeleri Tablo 7'de görmek mümkündür. Attle döneminde, kamulaştırmaların hem RIS'ın bir parçası hem de birikim rejimine uygun düzenleme biçimi olabileceği, dolayısıyla DO ve BSY'nin bu dönem kamulaştırmaları anlama konusunda açıklayıcı olduğu daha önce ortaya konulmuştur.Fakat, bu noktada önemli olan RIS'ın ve fordizmin krize girdiği 1967-1979 yıllarında yapılan kamulaştırmaların ne anlama geldiğidir. Bu bağlamda, British Steel'in öyküsünü incelemek faydalı olacaktır.

Tablo 7. 1945-1979 Kamulaştırmalar ve Özelleştirmeler

Başbakan ve Çoğunluk	**Yıl**	**Kamulaştırılan veya Özelleştirilen İşletmeler**
Attle-İşçi Partisi(İP)	1945-1951	British Steel, British Airways, Bank of England, Cable and Wireless, Electricty Board, Gas board, North Coal Board Transport Comission, NSEB.
Churchill- Muhafazakar Parti	1951-1955	Özelleştirme British Steel
Wilson-İP	1964-1970	Kamulaştırma British Steel
Heath İP	1970-1974	Rolls Royce, su işletmesi
Wilson-Callaghan	1974-1979	British Leyland, Shipbuilders Jaguar, British Aerosapace

Kaynak: Florio, 2004: 25.

British Steel

British Steel, Attle döneminde kamulaştırılmıştır, bu kamulaştırma hem "birikimin sosyal yapıları"na hem de "birikim rejimi"ne uygun bir düzenleme biçimi olarak görülebilirdi. Fakat, Churchill iktidara geldiğinde İP'in beş yıl boyunca yaptığı kamulaştırmaları eleştiriyor, bazı kritik alanlarda var olan kamu mülkiyetini kabulleniyor, daha fazla kamulaştırma yapılmayacağını ve özel sektörün destekleneceğini söylüyordu. Çeliğin ise ihracat sektöründe önemli yerini vurguluyor ve kamu mülkiyetinin pahalı, hantal ve katı bir yapısı olduğunu söylüyordu (Murphy, 1952: 157-158).

Bu dönemde, kamulaştırma yapılmamış ve 1953'te ise British Steel özelleştirilmişti. Özelleştirme, LIS'ın ve post-fordist üretim biçiminin bir parçası olarak bu dönemin yapısına uymuyordu. Diğer yandan, British Steel ekonomik bir dar boğaza da girmemişti bu bağlamda bu özelleştirmenin MP'nin kamu mülkiyetine karşı aldığı tutum yani "ideolojik" nedenle yapıldığı söylenebilirdi.

Özelleştirilmesinden kamulaştırılmasına kadar, yani 1967 yılına kadar British Steel altı işletmeyle üretim yapmıştır. İşletmenin oligopolistik yapısı, düşük çıktı düzeyi ve gerekli yatırımların yapılmaması üretimin rekabetten yoksun kalması ile sonuçlanmıştı. British Steel, 1953-1967 yılları arasında artan talep ve artan yurtiçi piyasa koşullarında ayrıca bir yatırıma gerek duymamıştı. Sonuç ise küçük, eski fabrikalar ve yatırım eksikliği olmuştu. Yani, Churchill'in kamu mülkiyetine ilişkin yaptığı eleştiriler aslında özel mülkiyet için de geçerli olmuştu: pahalı, hantal ve katı… Kamulaştırılmasından önce, British Steel rakiplerine göre basit oksijen tekniklerini bile kullanamayan kötü bir duruma gelmişti. İngiltere'de kişi başına çelik

çıktısı Almanya ve Amerika'nın 3'te 1'i ve Japonya'nın yarısı kadardı (Blyton, 1992: 638-9). Teknik açıdan geri, rakiplerine göre küçük üretim kapasitesine sahip yüksek maliyetli ve düşük üretkenliğe sahip olduğu gerekçesiyle modernize edilmek ve rekabet gücünün arttırılması için 1967'de Wilson tarafından kamulaştırıldı. 1970 ve 1971 döneminde 26.1 milyon tonluk üretim yaparak şimdiye kadarki en fazla üretimi yakalamış oldu. 1972'de ise Muhafazakar Parti yeni ek tesisler yaparak büyük bir modernizasyon hamlesi yaptı (Beuman, 1996: 16-17). Fakat, 1974'e gelindiğinde bu durum tersine dönmeye başlamıştı. 1973'te İngiltere Avrupa Ekonomik Topluluğuna girmiş, Almanya ve Fransa'ya göre rekabet gücü düşüktü. 1970'lerde grevler çok yoğundu ve işçiler istedikleri ücreti alana kadar 18 aya varana kadar grevlere gidiyorlardı. 1974 kömür işçileri grevi çelik sektörünü etkilemişti. Diğer yandan, petrol krizi enerji maliyetlerini arttırıyor mekanik mühendislik ve otomotiv gibi sektörlere olan talebi düşürüyor ve çelik de bundan etkileniyordu. Japonya çelik üreticisi olarak, teknolojik yeniliklerle maliyet avantajlı, yüksek kaliteli enerji tasarruf eden ve daha hafif ürünler üreterek ihraç piyasasını ele geçiriyordu. İngiltere'de ise aşırı kapasite ve yeni kapasiteye devam eden bir yapı mevcuttu. Bu durum, durgun piyasa; aşırı kapasite, artan rekabet ve ciddi kayıplar ortaya çıkıyordu (Blyton, 1992: 639-640). 1976 yılında IMF ile olan anlaşma gereğince de kamu harcamaları baskılanmalıydı. Krize verilen ilk cevap işçi çıkarmalar oldu, bu dönem 25.000 işçi çıkarıldı. Thatcher hükümeti zamanında, işçi çıkarmalara karşı 1979 Aralık ayında 13 hafta süren çelik işçileri genel grevi oldu. Thatcher'ın bu greve vereceği yanıt belliydi. Grevden 3 ay sonra, British Steel işçilerinin %99'unu içeren performansa dayalı ödeme sistemi sözleşmesi kabul edildi. Bu sözleşme, fabrika kapatmalar; üretim organizasyonunda değişim, esnek çalışma, işçi çıkarmalar, (Sout

Wales'de 12.000'den 5.000'e Llanwern'de ise 9.000'den 4.500'e düşüş) toplu sözleşmeler yerine işletme düzeyinde sözleşme gibi hükümleri içermekteydi (Beuman, 1996: 23). 1980-1981 yıllarında fabrika kapamalarıyla 20.000 işçi çıkarılmış ve 14.4 milyon tonluk kapasite azalımı söz konusu olmuştu. 1980 yılından 1986'ya kadar çalışanların Llanwern'de %50, Ravenscraig'de %52.4, Shotton'de %58.6, Scunthorpe'da %52.5 ve Teesside'de % 67'si işten çıkarılmıştı (Blyton, 1992: 640).

İngiltere rekabet gücünden yoksundu, aşırı kapasiteyi elimine etmek için fabrikaları kapatıyor, rekabeti arttırmak için işçi maliyetlerini azaltmaya çalışıyordu. BSY'nin ve DO'nun dediği gibi RIS'ın kurumlarının ve birikim rejiminin çelişkileri başlamış rekabetçi olmayan yapı Japonya'nın rekabet gücünü arttırması diğer piyasaları ele geçirmesiyle, rekabetçi olmaya doğru ilerliyor; rekabet, ulusal sınırlar içinde yüksek ücrete bağlı birikim rejimini zedeliyor, yüksek ücret ve sendikalaşma gibi unsurların yerini aşırı rekabet koşullarıyla paralel gidebilecek esnek ve sendikasız yapılar almaya başlıyordu. Ulusal düzeyde toplu sözleşmeler yerine bunların desentralizasyonu, üretim organizasyonunun değişmesi, performansa dayalı ödeme sistemi ve işten çıkarma gibi uygulamaların amacı buydu. Fakat, bu uygulamaların gerçekleşmesini öndeleyen sınıf mücadelesiydi. Yani, devlet sermayenin aracı olmaktan ziyade sınıf savaşının bir sonucuydu ve sistemi yeniden üretmesi açısında da kapitalist bir devlet portresini çiziyordu.

Diğer yandan, 1953 özelleştirilmesi "ideolojik" olarak değerlendirilebilirdi ve birikimin sosyal yapılarına ve birikim rejimine uygun bir yapı oluşturmuyordu. Fakat, hem BSY hem de DO birikimin sosyal yapıları ve birikim rejimine uyumsuzluk gösterecek unsurların olabileceğini kabul ediyordu. Rekabetin

arttırılması için yapılan, 1967 kamulaştırması ise RIS'ın ve fordizmin rekabetçi olmayan yapısı göz önüne alındığında, RIS ve fordizmin çelişkilerinin bir sonucu ve yeniden yapılanmanın sinyalleri olarak görülebilirdi. Ayrıca RIS'ın parçalarından biri de göçe karşı izlenen esnek tutumdu. 1971-1981 yılları arasında ise bu politika tersine dönmüştü, bu açıdan da bu dönemin yeniden yapılandırmaya işaret ettiği söylenebilirdi. Diğer yandan, 1973'te Heath hükümeti tarafından yapılan Rolls Royce, 1970'de Upper Clyde Shipbuilders kamulaştırmasını incelemek analizin genişletilmesi anlamında faydalı olacaktır

Rolls Royce

Rolls ve Royce 1906'da motor ve araba şirketlerinin birleşimiyle kurulmuş, Birinci Dünya Savaşı sırasında uçak ve araba üretimi yapmış, 1940 yıllında jet mühendisliği teknolojisinde önder firmalardan biri olmuştur (Yarrow, 1993). 1950 ve 1960'larda bir çok birleşme meydana gelmiş havacılık alanında üretim yapan işletme sayısı üçe inmiş ve Rolls Royce Bristol Siddeley'i kendi bünyesine katmıştır. Havacılık üretiminde Amerikan şirketlerin ağırlığı söz konusudur. Rolls Royce, Amerikalı şirketler olan Pratt&Whitney, McDonell Douglas/Boeing gibi dev şirketlerle rekabet etmektedir. 1967 yılına gelindiğinde Lockheed firmasıyla RB211 üretimi için anlaşır. RB211 ekibi düşük maliyetli ve teknolojik olarak avantajlı bir uçak üretme amacındalardır. Üç şaft teknolojisi ve fan mekanizması kullanılarak diğer üretimlere göre teknolojik üstünlük sağlanmak istenmektedir; dolayısıyla eski üretimlere göre %40 daha hafif parçalar kullanılacak ucuz, basit, hafif bir uçak üretilecektir. Bu uçağın yapımı için, Pratt& Whitney 280.000 sterlin teklif etmiş ve General Electric Engine bunu 240.000'e çekmişken, Rolls Royce 203.000 sterlin teklif ederek Lockheed'le anlaşmıştır. Hükümette bu durum çok sevinçle

karşılanmış, İngiliz teknolojisinin çok büyük bir başarı elde ettiği yorumları yapılmıştır. Fakat, sorun İngiltere'nin vaat ettiği üretimi yapamaması olmuştur, çünkü bunları yapacak teknoloji üretimi söz konusu değildir. Örneğin, ince karbon teller yapılamıyordu ve uçağın ağırlığı eskisinden daha artmaya başlamıştı. Yapılan motorların çalışıp çalışmadığı bile test edilemiyordu; çünkü test çok pahalı ve maliyeti aşırı derece yukarıya çekiyordu. Yani, Rolls Royce'un başarısı sadece fiyat kırmasıyla ilgiliydi. 1969'dan itibaren kötü bir finansal duruma giren Rolls Royce, 1970'de, 1967-1971 yılları arasında varlığını sürdüren ve amacı İngiliz firmalarını yeniden yapılandırıp rekabete uygun hale getirme olan Industrial Reorganisation Corporation'dan 10 milyon sterlinlik yardım istemiş ve Lockheed ile yaptığı sözleşmeyi askıya almıştır. 1970'in sonlarında hükümet Rolls Royce'a 89 milyon sterlinlik faizsiz kredi, Bank of England 8 milyonluk kredi ve Midland ve Lylonds Bank 5 milyonluk kredi vermiştir. Sonra hükümet yine 60 milyon sterlinlik kurtarma paketi oluşturmuş ve 1971'de Rolls Royce iflastan kurtarılmak için kamulaştırılmıştır. Kamulaştırılmasıyla beraber yeniden yapılandırma çalışmaları yapılmış, Rolls Royce 1971'den 1979'a kadar 425 milyon sterlin devlet yardımı almış, 1979'dan 1988'e kadar ise 437 milyon sterlin yardım almıştı. 1979 genel grevi ise Rolls Royce'a 58 milyon sterlin kaybettirmişti, 1990'a gelindiğinde ise 20.000 işçi işten çıkartılmıştı. 1987'de özelleşti ve 1987'de pazar payında %5'lik artış yaşandı (Lazonick ve Prencipe, 2005: 1-14). Rolls Royce'un bu başarısı da özelleştirmenin başarısı olarak lanse edilmişti.

Rolls Royce, teknolojik yetersizlik nedeniyle iflastan kurtarılmak için kamulaştırılmış, devlet fonlarıyla yeniden yapılandırılmış, 200.000 işçisi işten çıkarılmış, bazı üretim birimleri kapatılmış, Rolls Royce'un zararı finanse edilmiş ve

devlet yeniden yapılandırmalar için 20 yıl boyunca 1 trilyon sterlin yardımda bulunmuş, Rolls Royce rekabet edebilir duruma geldiğinde özelleştirilmiştir. Yani, devlet Rolls Royce'un zararını üstlenmiş, Rolls Royce'u yeniden inşa etmiş, yenilenmiş haliyle de özelleştirmeştirmiştir. Rolls Royce 2003 yılı itibariyle kendi alanı içinde ilk üçe girmiş ve bu başarı da özelleştirmeye bağlanmıştır.

Devlet, Rolls Royce örneğinde de görüldüğü üzere DO'nun söylediği gibi sadece düzenleyici değil, gerektiğinde özel sektörün zararını üstlenen ekonominin tamda içinde sermaye birikim sürecinin devamı için uğraşan bir devlet olarak görülmektedir. Bu durum, Mandel'i (2008) haklı çıkarır niteliktedir. Mandel'e göre (2008) geç kapitalizm aşamasında sermayenin devir süresinin kısalması, teknolojik yeniliklerin hızlanması, teknolojik devrim yüzünden başlıca sermaye birikim projelerinin maliyetindeki artışlar, devletin maliyetlerin sosyalizasyonuna yönelik baskıyı arttırmaktadır. Rolls Royce'da bu duruma çok uygun bir örnektir. Rolls Royce dünya ölçeğinde teknoloji gelişimiyle rekabet etmeye çalışmış ama başaramamış çok yüksek teknolojik altyapı isteyen RB211 projesinin maliyetini devlet sosyalize etmek zorunda kalmıştır. British Steel'de de durum farklı değildir. 1967'de rakiplerine göre rekabet gücü ve teknik kapasitesi çok düşük olan British Steel, yeniden yapılandırılmak için kamulaştırılmıştır. Aynı zamanda, bu iki örnek ve bu dönemde yapılan kamulaştırmalar birikim rejimi ve birikimin sosyal yapılarının çatırdadığının da göstergesidir. Uluslararası rekabet artmakta ve bu durum ekonomik modelle çelişmektedir. Rekabet için daha düşük ücret, esnek çalışma, sendikaların baskılanması gibi unsurlar önemli olacak, bundan sonraki iktisadi süreçte sermaye birikim sürecinin bu çelişkili yapısını çözecek kurumsal yapılar ve birikim rejimleri üzerine inşa edilecektir.

Upper Clyde Shipbuilders (UCS)

Gemicilikte ise durum çelik sektörüyle yakından ilişkilidir.İngiltere'de 1960-1965 yılları arasında 186 işçi saatte bir ton çelik üretirken, Japonya ve İsviçre bu üretim sırasıyla 70 ve 80 işçiyle yapılıyordu. Yani, çelikte rekabet gücü zayıftı, bu gemiciliği de etkiliyordu. Karlılık, 1960'da %5.2'den 1964'e %2.4'e düşmüş, 1956-1965 arası ortalama piyasa payı % 14 iken, 1970 ile 1978 ortalama olarak %4.5'in altına düşmüştü. Grevler de bu sektörde yoğundu. 1960 -1964 arası işgünün %50 sini iş bırakmalar oluşturuyordu (McGoldrick, 1983: 197-203). Durum, Rolls Royce'dan farklı bir tablo çizmiyordu. 1970'de UCD iflas etti. MP, UCD'nin dört tersanesinden üçünü 6.000 istihdam kaybıyla kapatma kararı aldı ve hükümet "üretken ve gerçekçi üretim düzenlemeleri ve ücret düzeyleri gerekli" şeklinde açıklamalar yapıyordu. İskoçya'daki 160.00 işçi grev yaparak hükümet üzerinde baskı yaratmaya çalışıyordu. Sonunda, üç tersane devletin 35 milyon sterlinlik yardımıyla Govan Shipbuilders'la birleştirildi ve dördüncüsü ise devletin 12 milyon sterlinlik yardımıyla Amerikalı şirket Marathon'a satıldı.

Bu bağlamda, savaş sonrası döneme ilişkin durum, şöyle bir tablo çıkarmaktadır: RIS'ın kurumları ve fordizme uygun düzenleme biçimi 1920-1945 oluşma, 1945-60'a kadar olgunlaşma ve 1967-1979 yılları içinse hem RIS'ın hem de fordizmin çelişkileri ortaya çıkmakta; RIS ve fordizm çözülmeye başlamakta ve yeni kurumsal yapı ve birikim rejimlerinin temelleri atılmaktadır. Bu durum, uzun dalgalarla paralellik göstermektedir. 1920- 45 yılı, 3. uzun dalganın durgunluk dönemi 1940/45-67/73 4. uzun dalganın genişleme dönemi ve 1968 sonrası ise uzun dalganın durgunluk dönemini işaret eder. BSY'de uzun dalgaları analizine koyar durgunluk çöküş ve yapılanma, genişleme ise yeni BSY'ye işaret eder. 1920-1945'te

bahsedildiği gibi refah devleti uygulamalarının temelleri atılmakta işsizlik sigortası, barınma gibi hizmetler devlet tarafından sunulmaktadır. 1945-1952 arasında kamulaştırmalar ise fordist birikin rejimi ve RIS'a uygun olmakta; fakat 1960'lardan sonra artan rekabet bu iki yapıyı bozmakta ve yeni birikim rejimi ve BSY arayışı başlamaktadır. Dolayısıyla, bu dönemde yapılan kamulaştırmalar, örneklerde görüldüğü üzere iflas eden şirketlerin kurtarılması ve yeni kurumsal yapı için yeniden yapılandırma anlamına gelmektedir. Uzun dalganın genişleme dönemi birikim rejimine ve BSY'ye uygun kamulaştırmalar anlamına gelirken durgunluk dönemi BSY ve birikim rejiminin çelişkilerinin çözülmesi ve yeniden yapılandırma anlamına gelir. Bu durumu, Tablo 8'de görmek mümkündür.

Tablo 8. Uzun Dalga, BSY, DO ve 1945-1979 Kamulaştırmaları

1920-1945 3.Uzun dalga durgunluk	RIS ve fordizmin oluşmaya başlaması
1945-1967 4.Uzun dalga genişleme	RIS ve fordizm'in olgunlaşması, RIS ve fordizme uygun kamulaştırmalar.
1968-1979 4.Uzun dalga durgunluk	RIS ve fordizm'in çöküşü ve yeniden yapılanma. İflas eden işletmelerin kamulaştırılması ve kamulaştırma yoluyla yeniden yapılandırma

Dolayısıyla, kamulaştırma yoluyla devlet bu dönemde ikili bir işlev yerine getirmiştir. Uzun dalganın genişleme döneminde, RIS'a ve fordizme uygun kamulaştırmalarla genişlemeye uygun zemin yaratmak. Uzun dalganın durgunluk

döneminde, RIS'ın ve fordizmin çelişkilerinden doğan ve iflas eden işletmelerin zararını üstlenmek ve bu çelişkilerin çözülebilmesi bağlamında bu işletmeleri yeniden yapılandırarak, yeni birikim rejimi ve sosyal yapılara uygun zemin hazırlayarak, sermaye birikim sürecinin devamlığını sağlamaktır. Fakat, tüm bunlar devletin basitçe sermayenin aracı olduğu anlamına gelmez, daha önce de belirtildiği üzere bunları öndeleyen sınıf mücadelesidir. RIS ve fordizmin oluşması dönemi; 1926 işçi sınıfının militarizminin Keynezyenizmle, faşizmle yenilgiye uğratılmasıyla, fordist çözülüş ve RIS'ın çözülmesi sonrası yeniden yapılandırma; 1973-74, 1979 işçi sınıfı radikalizminin ve Thatcher dönemi 1984-1985 maden işçileri grevinin yenilgiye uğratılması, sendikaların ve işçi sınıfının hallaç pamuğu gibi dağıtılmasıyla mümkün olmuştur. Bu bağlamda, LIS ve post-fordizme geçişin anlaşılması içinThatcher dönemini incelemek faydalı olacaktır.

Glyn ve Harrison'a göre (1980), Thatcherizm'in temel amacı piyasa güçleri için uygun artı değeri sağlayacak kuramlar bütünün devreye sokulması olmuştur. İngiltere rakiplerine göre rekabet gücünü yitirmiş, katı bir emek piyasasına sahip ve kar oranları sürekli düşen bir ekonomiye sahipti, bu bağlamda rekabeti arttırmak ve dolayısıyla kar oranlarını yükseltmek için esnek emek piyasasına ihtiyaç söz konusudur. Thatcher'ın bu kurumsal yapıyı devreye sokması konusunda en önemli engeli Heath hükümetinin düşmesine neden olan "sendikalar" dı. Dolayısıyla, Thatcher'ın ilk hedefi sendikalar ve emekçiler olacaktı. Bu bağlamda, Thatcherizmin anahtar politikalarını aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Kamu sektörü üretken değildir ve genel ekonomi ve özellikle vergi ödeyicilerin üzerinde büyük bir yük oluşturmaktadır. Dolayısıyla, kamu

harcamaları kesilmeli ve piyasaya geçiş sağlanmalıydı, dolayısıyla özelleştirme uygulamalarına geçilmeliydi.

- Hükümetin temel ekonomi politikası, para arzının kontrolü yoluyla fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Sendikalar, ücret talepleriyle işverenlerin ödeyemeyeceği bir noktaya gelmekte, bu da işsizliğe ve durgunluğa neden olmaktadır; işsizliğin temel nedeni sendikalardır. Hükümetler de işsizliğin durgunluğun yarattığı durumla baş etmek için para arzını arttırmakta bu da enflasyona neden olmaktadır. Talebi arttırarak, yüksek istihdam ve büyüme sağlamaya çalışan Keynesyen genişletici para politikası ekonomide "doğal işsizlik" ve "doğal büyüme" oranı olduğundan başarısızdır. Bunlar talep tarafından değil piyasa güçleri tarafından belirlenir, talep yalnızca enflasyona neden olur.

- Devletin rolü, piyasayı işleyişini engelleyecek unsurları ortadan kaldırmak, uygun bir para düzeni, sözleşmelerin tanınması ve mülkiyetin korunması gibi düzenlemeleri yapmaktır (Gamble, 1980).

Glyn ve Harrison'a göre (1980) Thatcher'in uyguladığı para politikası basitçe enflasyonu kontrol etme amacını taşımıyordu. Sıkı para politikası, piyasada rekabeti sağlamak için çok güçlü bir araçtı. Sıkı para politikasıyla faizler yükselecek krediler azalacak, bunun sonucunda eskiden kredileri alıp etkinsiz şekilde kullananlar yerine sadece rekabet edebilenlerin piyasada kalması sağlanacaktı. Diğer taraftan, sıkı para politikası ücretler üzerinde ciddi düşüşler yaratacaktı. Firmalar, sıkı para politikası yüzünden kredisiz kalacak, işsizlik artacak ve yöneticiler iflas tehlikesine karşı ücret taleplerine direnç gösterecekti. İşçiler ise, iflas sonucu işsiz kalma tehlikesiyle ücret

artışlarından vazgeçecek; sendikalar, grevin işveren üzerindeki maliyetinden dolayı da greve gitmeyecekler ve işsizlik baş gösterdiğinden illegal ve düşük ücretli olarak her işte çalışmaya razı olacaklardı.

Thatcherizm'in işçi sınıfı radikalizmine ve rekabet edememe sorununa ilişkin çözümlerinden biri ise özelleştirmeydi. Bu bağlamda, Yarrow ve Vickers'ın (1993) sınıflandırmalarıyla Thatcher dönemi özelleştirmelerini üç döneme ayrılabilir:

1979-83 Dönemi: Bu dönemde tekellerden ziyade yarışabilir piyasalar British Aerospace, Britoil, Cable and Wireless, National Freight ve British Petroleum'un hisse satışı özelleştirmeleri gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde devlet rekabet ve regülasyon konusunda etkinlik sağlamaya çalışmış; telekomünikasyon, gaz, elektrik ve taşımacılık alanında faaliyet gösteren kamu işletmelerde rekabetin artırılması için yasal düzenlemeler yapılmış, British Telecom'la rekabet etmesi için ikinci bir kamu işletmesi olan Mercury'ye 1982'de işletme lisansı verilmiştir (Yarrow ve Vickers, 1991: 122).

İngiltere, ilk önce mülkiyet değişikliğine gitmeden, bazı alanları kamu mülkiyeti altında rekabete açmıştır. Fakat, böyle bir girişim İngiltere için satış öncesi için bir hazırlık yeniden yapılandırma anlamına gelmekte, kamu mülkiyetinden vazgeçmeme durumu anlamına gelmemektedir. İngiltere'de de özelleştirmelerden önce yeniden yapılandırma sürecine girilmiş, yani sermayeye kamu kaynaklarının aktarılması söz konusu olmuştur. Bu yeniden yapılandırma sürecini Tablo 9'da görmek mümkündür. Görüldüğü üzere, İngiltere'de özelleştirme öncesi ciddi bir yapılandırma süreci söz konusu olmuştur.

Örneğin, British Rail; Porterbook, Angel ve Eversholt olarak üç ayrı anonim şirketine dönüştürülerek satışın kolaylaştırılması için parçalanmıştır. Ayrıca, British Aerospace gibi yüksek teknolojili ve karlı işletmeler de satılmıştır (Clarke ve Pitelis, 1993).

1983-1987 Dönemi: Bu dönemde yarışabilir piyasalarda özelleştirmeler devam etmiş, Enterprise Oil; Jaguar, Trustee Bank, British Airways, Rolls Royce gibi kamu işletmeleri özelleştirilmiştir. Bu dönemin ilk dönemden farkı British Telecom ve British Gas gibi ağ endüstrilerinin bu dönemde özelleştirilmesidir. 1987'ye kadar en önemli özelleştirmeler British Telecom, British Gas ve British Airways olarak görülmektedir. British Rail, British Coal ve su işletmesi ise bu dönemde henüz satışa hazır değildir (Chapman, 1990: 299).

Ayrıca, bu dönemde özelleştirme uygulamalarına halkın desteğini sağlayabilmek için yöntemsel bir değişikliğe gidilmiş ve halka arz yöntemi kullanılmıştır. Özellikle, Brtitish Telecom ve British Gas özelleştirmelerinde özelleştirme olgusuna destek kazandırmak ve hisse senetlerinin satışını teşvike etmek amaçlı ciddi bir kampanya yürütülmüş "Söyleyin Sid'e, artık o da zengin olacak" şeklinde propogandalar altında özelleştirmenin temel mantığı kamufle edilmiştir (Dikbaş, 1997: 178).

1987-91 Dönemi: British Steel ve British Airport önemli satışlar olmak üzere üçücü dönemde 1989'da su işletmesi ve 1990-91 yılları arasında elektrik özelleştirmeleri söz konusu olmuştur.

Bu özelleştirmeler, Yarrow ve Vickers'ın anlattığı gibi, bir romanı andırır şekilde gerçekleşmemişti. Bu politikalara karşı, 1980'de çelik, posta hizmetleri, kömür ve

demiryolu işletmeleri işçileri ve 1984-1985 yılında maden işçileri greve gitmişlerdi. Yeni bir paradigmal geçişi öndeleyen yine sınıf mücadelesiydi ve Thatcher'in politikalarını uygulaması için bu gücü yenmesi gerekmiştir. Thatcher, işçi sınıfının gücünden o kadar tedirgindi ki Ken Loach'ın British Steel greviyle ilgili işçilerin konuşmalarından oluşan *A Question of A Leadership* belgeseli bile sansürlemişti.

Tablo 9. Yeniden Yapılandırma

Sektör	**Kamulaştırma**	**Özelleştirme Kapsamına Alınma**	**Kamuda Yeniden Yap.**	**Özelleştirme**
British Airports	1965	1985		1987
British Airways	1939	1979	1982	1987
British Coal	1946	1988	1985	1994
British Gas	1948	1985		1986
British Rail	1948		1981-93	1994-97
British Steel	1967		1980	1988
British Telecom	1912	1982	1981	1984
Elektrik	1948	1987	1983-90	1990-91
Su	1973	1986	1983-88	1989

Kaynak: Haskel ve Green, 2004: 75.

Sendikaların gücünü yıkmanın en önemli yolu toplu sözleşmelerden yerele geçiş olmuştur. Bu dönemde, toplu sözleşmelerden yerele geçilmiş işçi sınıfının pazarlık gücü zayıflatılmıştı. Toplu sözleşme oranı 1984'te %70 iken 1998'de 40'a düşmüştü. Sendikaların yapısı değişti, sendikal yönetişim adıyla grev oylamaya bağlandı bu durumda sendika üyelerinin katılımını kısıtladı, 5 yılda bir sendika başkanı seçilmeye başlandı ve sendikanın yapısı bürokratikleşip yetkiler sendika başkanına doğru kaydı. Sendikalı sayısı 1979 7.4 milyon kişi iken 1998'de 5 milyon'a düşmüştü. Grev ve eylem sayısı 1891'den beri en düşük seviyesine çekildi. Özelleştirme politikalarıyla kamu işletmelerinde çoğu işçi işten atıldı ve 1995'e gelindiğinde demiryolu işçileri grevi genel bir grev olamıyordu, çünkü toplu sözleşmeler desantralize olmuştu ve özelleştirme bir anti-genel grev stratejisi gibi görev görüyordu (Howell, 2004: 162-163). İngiltere'de özelleştirmelerin sonucu ise aşağıdaki gibi özetlenebilirdi:

- İngiltere'de de özelleştirme uygulamaları sırasında yolsuzluklar olmuştur. Örneğin bir kamu kuruluşu olan Rover 250 milyon dolara satılmış bu işletmeyi alanlar ise kısa süre sonra 1 milyar 320 milyon dolara satıp 1 milyar 70 milyon kar elde etmişlerdir. Yine bir kamu kuruluşu Property Service Agency 20 milyon dolara satılmış, bu işletmeyi alanlar kısa bir süre sonra 140 milyon dolara satıp120 milyon dolar kar elde etmişlerdir. British Rail'in parçalanmış bir kısmı olan Porterbrook'u 870 milyon dolara alan grup yedi ay gibi kısa bir süre sonra şirketi 1 milyar 360 milyon dolara satarak 490 milyon kazanç elde etmişlerdir (Dikbaş, 1997: 171-172). Bunun dışında British Aerospace'e Austin Rover'ı (eski adıyla British Leyland) satın alması için hükümet vergi muafiyeti 48 milyon poundluk sübvansiyon vermiştir (Chapman, 1990: 34).

- İngiltere'de özelleştirme mülkiyetin tabana yayılması amacını gerçekleştirememiştir. Özelleştirme uygulamasından kısa bir süre sonra hisse sayısı Amersham'da 62 binden 10 bine düşmüş, ciddi düşüşlerden biri halka arzdan bir yıl sonra Cable and Wireless'da olmuş hisse sayısı150 binden 26 bine , British Aerospace 158 binden 27 bine düşmüş yani hisseler belli gelir gruplarının elinde tekelleşmiştir. İşçilerin pay sahipliği konusunda da paralel bir durum söz konusudur. Amersham'da işçilerin pay sahipliği %3.7, Associated British Port'da %4.3, Cable and Wireless'da %1.4, Jaguar'da %1.3, Britoil'de %0.1, Enterprise Oil'de %0.03, British Aerospace'de %3.6, British Telecom'da %4.6 olmak üzere çok düşük düzeylerde kalmaktadır (Yarrow ve Vickers, 1993).

- Özelleştirme sonrası istihdamda da ciddi düşüşler oluştur. Özelleştirme programlarının uygulamaya konulmasından sonra işsizlik oranında artış Rover Steel'de %43, British Steel'de %54, Rolls Royce ve British Airways'de ise %19 olarak gerçekleşmiştir. British Telecom'da ise işten ayrılanların sayısı daha düşük oranda %4 civarında olmuş; bu düşük oranı kalitedeki düşüşleri önlemek amacıyla, çıkarılan işçilerin yeniden işe alınmalarından kaynaklanmaktadır (Şener, 1994: 57).

- Özelleştirme sonrası fiyatlar konusunda da olumlu bir değerlendirme yapmak söz konusu değildir. Özelleştirme sonrası monopolcü eğilimleri önlemek ve

tüketicileri korumak için fiyat kontrolü sistemi (RPI-X)[5] uygulanmış, fakat kamu kuruluşlarının bir an önce satışını gerçekleştirmek için ideal fiyat sisteminden ciddi sapmalar yaşanmıştır. Örneğin, su fiyatlamasına ilişkin olarak, firmaların borç geri ödemeleri nedeniyle karşılaşacakları sıkıntıyı gidermek için, fiyatın enflasyonun üstünde saptanmasına izin verilmiştir. 1991-92 yılları arasında su faturalarını ödeyemedikleri için suyu kesilen aile sayısı, özelleştirme öncesine göre üç kat artmıştır. Enflasyonun düştüğü dönemlerde RPI-X fiyatlama yöntemi enflasyonun düşüşünün fiyatlara yansıtacak şekilde uygulanması gerekirken, enflasyonun düştüğü 1986 döneminde bu düşüş telefon fiyatlamasına yansıtılmamıştır. Diğer yandan, 1990 yılında yerel konuşma ücreti %5.9; jetonlu yerel konuşmalar %41 oranlarında arttırılırken, ticari ya da iş konuşmalarında %15 indirim yapılarak, çapraz destekleme politikasının tersine uygulanması söz konusu olmuştur (Şener, 1994: 56).

- Özelleştirme sonrası işletmelerin emek verimliliğinin ve üretkenliğin arttığı söylencesi hakimdir. Bu bağlamda, Haskel ve Szymanski 1992'de İngiltere'de 1979'da kamu mülkiyetinde bulunan yirmi işletmenin girdi ve çıktılarıyla ilgili yaptıkları çalışmada ortaya çıkan bulgular şu yöndedir; Özelleştirme verimliliği arttırmamaktadır. Verimlilik artış özelleştirme öncesi yeniden yapılandırma ile ilgilidir ve emek üretkenliğinin artışının en önemli sebebi emek gücünün nicel olarak düşüşüdür (Haskel ve Green, 2004: 88).

[5]RPI (Retail price index), perakende fiyat endeksi ve X ise karlılık oranını yansıtacak parametrelerdir. Firmanın kar marjının ne olacağını, perakende fiyat endeksinden; karlılık oranını çıkarılmasıyla oluşacak oran belirleyecektir (RPI-X).

Tüm bu unsurlar göz önüne alınarak Thatcher dönemi birikimin sosyal yapılarını şöyle sıralamak mümkündür: (a) sermaye-emek: sendikalara ve emek haklarına saldırıyla sermayenin emek üzerinde tahakkümü (b) rekabet: deregülasyon, ticaret ve sermaye üzerinde kısıtlamaların kaldırılmasıyla sınırsız rekabet (c) sermaye-emek: ailenin ve girişimciliğin yüceltilmesiyle kısmi uzlaşı (d) sermaye-devlet: reel sektörü caydırılmasıyla finans sermaye çıkarına çalışan devlet.Bu bağlamda sendikasızlaştırma, esnekleştirme, ücretlerin baskılanması ve kamu işletmelerin parçalanmasıyla rekabetin arttırılması gibi sonuçlar ortaya çıkaran "özelleştirme"leri hem neoliberal BSY'ye uygun bir kurumsal yapı hem de post-fordist "birikim rejimi"ne uygun bir "düzenleme biçimi" olarak görmek mümkündür..

Bu analizden sonra önemli olan Thatcherizm'in İngiltere'de nasıl sonuçlar ortaya çıkardığıdır. Bu bağlamda, Kevin Bonnet ve Simon Bromley (2005:229-264)'den hareketle Thatcherizm sonrası dönemi bir kaç unsur üzerinden tartışmak mümkün olabilir.

- 1970'lerde İngiltere'nin en önemli sorunlarından biri dış ticaret açığı olmuştur. 1990'a gelindiğinde ise imalat sektöründeki başarısızlıktan dolayı bu durumun daha kötüleştiğini söylemek mümkündür. 1970'ten bu yana ihracattaki artış %1 iken, ithalat %3.5 büyümüştür. Kuzey denizi petrol geliri de düşmeye başlayınca dış ticaretteki açık sıcak para akışı tarafından finanse edilmiştir.
- 1978-1988 döneminde toplam yatırım % 37.4 yükselmiş, tarım ve endüstriye yönelik yatırımlar %8.4 düşerken; hizmetlere yapılan yatırım

ise %93.1 artmıştır, yani büyüme ağırlıklı bankacılık, finans ve hizmet sektöründe olmuştur.

- Hem bankacılığın düzenlemelerden arındırılması hem de karşı enflasyonist politikalar reel yatırımları caydırmış; bankacılık sektöründe kontrol edilemeyen kredi yarışını başlatmıştır.
- Kamu Kesimi Borçlanma Gereğini azaltmak için yapılan astronomik vergi indirimleri ve özelleştirmeler, devlet finansmanının; kendisini büyük kayıba uğratacak kısa vadeli varlıklara bağlı kalmasına neden olmuştur.
- İmalat sektörüne yapılan yatırımlar düşük kaliteli olmuştur. Bunun sebepeleri ise: işçilerin vasıflarını arttırmak yerine süreci hızlandırmaya yönelik uygulamalar yapılması, örgütlülüğün zayıflatılması, çalıştır at sistemi ve esnekliğe rağbetin artması olarak görülebilir.
- Diğer yandan, Thatcher seçim desteği ümidiyle mülk sahiplerine önemli kazanımlar sağlamıştır. Konut mülkiyetini özendirmiş, bu durum tüketici patlamasını körüklemiştir.
- Neoliberalizmin kısmi başarısının sebebi İngiltere'nin güneydoğu bölgesine daymıştır; çünkü özelleştirme, vergi indirimleri, liberalizasyon bu bölgeki rantiye ve hizmet sektörüne yaramış; kuzeyde imalat sektöründe işini kaybedenler güneye göre daha yüksek olmuştur.

Tüm bu unsurlar bir araya getirilince Bonnett ve Bromley'e göre (2005: 247) , İngiltere için Thatcherizm sonrası (yatırımın hizmetler sektörüne kaymasıyla ilişkili

olarak)"iktisadi büyüme, borçlanma ile temettü ödemeleri, faiz gelirleri, kıdem tazminatları ve devlet yardımlarına (işsizlik yardımları, emeklilik aylıkları) ayrılan bütçenin artırılamasıyla finanse edilen bir tüketim patlaması biçimini almıştır."

İngiltere'de konut sektörüne teşvikler 2000'li yıllarda da devam etmiş; konut edindirmeye ilişkin teşvikler ipotekli konut kredisi (mortgage) piyasını büyütmüştür (BDDK, 2009: 3). İpotekli konut kredisinde krize giden sistem şöyle işlemiştir: kredi sicili düşük insanlara konut kredisi verilmiş, kırılım noktası ise kredilerin menkul kıymetlere dönüştürülmesi (menkul kıymetleştirme-sekürizasyon) olmuştur. Bu menkul kıymetler banka kredi kartı gibi borçlarla birleştirilerek farklı finansal araçlar yaratılarak satılmıştır. Borca dayalı menkul kıymetlerin tahsil edilememelerine karşı riski sigorta şirketleri üstlenmiştir. Sigorta şirketleri, bu karmaşık varlıklardan oluşan finansal araçların artan riskliliklerinden dolayı primlerini arttırırken, yatırım bankerleri ise bu finansal araçların el değiştirmesi üzerinden komisyon almışlardır. Bu zincirin en önemli halkasını borç sahibi kişiler oluşturmaktadır ve bu kişiler borçlarını kendi gelirlerinden yani ücretlerinden ödeyeceklerdir. Fakat, borçlar gelirlerden fazla artmaktadır (Boratav, 2009: 168-169). Tablo 10'da görüldüğü gibi Amerika, Kanada, Avrupa ve İngiltere gibi ülkelerde harcanabilir gelir içinde borçlar hızla artmıştır.2001 yılında ise borçlar harcanabilir gelirleri aşmış; 2006 yılında ise sürdürülemez hale gelmiştir. Diğer yandan, İngiltere'nin Tablo 10'da görülen ülkeler içinde en borçlu ülke olduğunu söylemek mümkündür. 2001 yılında İngiltere için harcanabilir gelir içinde borçların payı %118 iken, bu oran 2006 yılında%168'e yükselmiştir. Diğer yandan, 2001-2006 arasında ise bu oranın sürdürülebilirliği ortadan kalkmıştır.Sistemin ana aktörü olan mortgage kredileri sahipleri borçlarını ödeyemeyince, mortgage kredilerinin ödenmeme riski üzerinden oluşturulan"menkul

kıymetler”“toksik atıklar” haline gelmiş, bu varlıklara sahip bankaların bilançoları bozulmuş; bankalarda birbirine borç vermeyince finansal sistem çökmüştür (Boratav, 2009: 170).

Tablo 10. Bazı ülkelerde harcanabilir gelirin yüzdesi olarak borçlar, 1996, 2001, 2006

Ülke	**1996**	**2001**	**2006**	**1996-2001 Değişim %**	**2001-2006 Değişim %**
Amerika	92	106	140	15.22	32.08
İngiltere	105	118	168	12.38	42.37
Kanada	107	114	128	6.54	12.28
Avrupa	-	73	81	-	10.95

Kaynak: O’Hara, 2009: 323.

Bu durumun sonucu olarakortaya çıkan 2007 kriziyle beraber İngiltere’de devlet, çoğunluğu mortgage kredisi veren bankaları kamulaştırmış veya finansal destekte bulunmuştur. Kamulaştırılmış veya finansal yardımda bulunulmuş bankaları Tablo 11’de görmek mümkündür.

Tablo 11. 2007-2009 İngiltere'de Banka kamulaştırmaları ve yardımlar

Kuruluş	**Tarih**	**Müdahele**
Bradford and Bringley	Ekim 2008	finansal yardım
DBS Bridge Bank	Nisan-Haziran 2009	finansal yardım
HBOS	Kasım 2008	finansal yardım
Lloyds Banking Group	Ocak 2009	kamulaştırma
Lloyds TSB	Kasım 2008	finansal yardım
Northern Rock	Ağustos 2008	kamulaştırma
The Royal Bank of Scotland Grp.	Kasım 2008	finansal yardım

Kaynak: Kellaway, 2009: 10-11.

Diğer yandan, 2007 krizine ilişkin gözönünde bulundurulması gereken iki husus söz konusudur. Birincisi, krizden önce kamulaştırılan işletmelerin "çökmemesi gerekecek denli büyük" konuma gelme arayışı içinde birleşmeler yaşaması (Foster ve Holleman, 2011: 11), diğeri ise şirket yöneticilerine krizden önce ödenen devasa primler düşünüldüğünde; şirketlerini batıran bu kişilere "hangi gerekçeyle" ödeme yapılmış olduğudur (Boratav, 2009: 171). Bu durum, banka yönetici ve sahiplerinin; devletin mahiyetine ilişkin tespiti bizden önce yapmış olduklarını göstermektedir. Fakat, bu dönemde yapılan kamulaştırmalar hakkında daha net çıkarımlarda bulunmak için Northern Rock kamulaştırmasını kısaca incelemek faydalı olacaktır.

Northern Rock

Northern Rock, 1965'te Northern Countries Permanent (1850) ve Rock konut kredisi işletmesi birleşmesiyle kurulmuştur. Kuruluşundan sonra 53 farklı konut kredisi işletmeleriyle birleşmiş; bu birleşmelerin en önemlisi 1994 yılında North of England konut kredisi işletmesi birleşmesi olmuştur. Bu birleşmeler, bankanın "çökmemesi gerekecek denli büyük" olma isteğiyle paralel görülebilir. Bu bankanın en önemli faaliyeti mortgage kredileridir. 2007'ye kadar banka yılda ortalama 5,800 mortgage kredisi sözleşmesi imzalamış, verilen uzun vadeli mortgage kredileri kısa vadeli borçlarla sağlandığından kısa zamanlı likidite bulma ihtiyacı kritik öneme sahip olmuştur. 2007 yılı itibariyle banka likidite krizine girmiş; ödenmeyen mortgage kredileri 31 Aralık 2008'de tüm varlıkların %2.9 iken 31 Mart 2009'da %3.67 olmuştur (sektör ortalaması %1-2 arasında seyretmektedir).Northern Rock'a devlet tarafından 2007'den sonra finansal yardım yapılmış; 2008 yılı itibariyle ise kuruluş kamulaştırılmıştır.

Northern Rock'ın bilançosuna bakmak gerekirse: 2007 yılında bilançonun aktif kısmının %64'ünü mortgage kredileri oluşturmaktadır. Pasif tarafının ise % 37'si menkul kıymetletleştirilmiş varlıklar ve % 15 devlet borçları oluşturmaktadır. 2008 yılında mortgage kredileri aktiflerin %84'ünü oluştururken pasiflerin % 39'unu menkul kıymetleştirilmiş varlıklar oluşturmakta, devlet borçlarının pasifdeki oranı %26'ya çıkmıştır. Görüldüğü gibi Northern Rock'ın bilançosunun önemli kısmı hatta neredeyse tamamı mortgage alacaklarından oluşmaktadır. Northern Rock finansmanın önemli bir kısmını ise mortgage kredileri karşılık gösterilerek çıkarılan menkul kıymetlerden sağlamaktadır. Mortgage kredileri kredi alanlarca

ödenemeyince buna bağlı olarak çıkarılan menkul kıymetlerde ödenememekte kıymetleri alanların menkul kıymetleri "toksik atık"lara dönüşmektedir. Northern Rock'da görüldüğü gibi durum devlet tahvilleriyle düzeltilmeye çalışılmış ve daha sonrasında ise kuruluş kamulaştırılmıştır. [6]

Bu kamulaştırma veya finansal yardımların kamu sektörüne getirdiği toplam yük Northern Rock için 100 milyar sterlin, Brandford and Bingley için 50 milyar sterlin ve bunlara ek olarak büyük çoğunluğu Lloyds Banking Group ve Royal Bank of Scotland'a ait olmak üzere yaklaşık 1-1.5 trilyon sterlin olmuştur (O'Donoghue, 2009:1). Bunun sonucu ise kamu kesimi borçlarının ve kamu kesimin ekonomideki yerinin artışı olmuştur. GSYİH içinde kamu payı, 2006-7 dönemine kadarki 20 yıl boyunca %40'larda seyrederken, finansal krizin başlamasıyla 2009-10 döneminde %48 olarak dönemin en yüksek seviyesine çıkmıştır. Kamu sektörü net borcu 2009 yılında GSYİH'nın %11'ine ulaşmış, 2014-2015 yılında bu oranın % 1.1'e indirilmek istenmekte, bu bağlamda 81 milyar sterlin tutarında tasarruf hedeflenmektedir. Bu hedefin 30 milyar dolarlık kısmının hangi kısıntılarla elde edileceği ise 2010 yılında bütçe görüşmelerinde netlik kazanmıştır. Elde edilmesi düşünülen tasarrufların 11 milyar dolarının sosyal harcamalardan kesintiyle, 3.3 milyar dolarının ise kamu sektörü ücretlerinin 2011-2012 yılları boyunca 2 yıllık süreyle dondurulmasıyla sağlanması beklenmektedir (HM, 2010). Diğer yandan, finansal krizle birlikte 2007 yılında Gordon Brown "Britanyalı'nın işleri Britanyalı

[6]Rakamlar, Kellaway(2009), İngiltere Hazinesi ve Northern Rock 2008 Faliyet Raporu'ndan derlenerek hazırlanmıştır.

işçilere" söyleminde bulunmuş, ülkede göçmen işçilere[7] yönelik ırkçı tavırlar oluşmaya başlamıştır (Ekingen, 2009).

Tüm bu sürecin sonunda ise 30 Haziran 2011 tarihinde 750 bin kamu işçisi emeklilik haklarında meydana gelen kesintilere ilişkin olarak greve gitmiş, bu grev ülkede 1926'dan beri gerçekleşen en büyük grev olarak değerlendirilmiştir (BBC, 2011), diğer yandan, Ağustos ayında polis tarafından öldürülen Mark Duggan için başlayan direniş büyüyerek, binlerce insan sokağa dökülmüş yoksul göçmenlerin yaşadığı kuzey bölgelerde yolcu otobüsleri, marketler, mağazalar ateşe verilmiş 215 kişi ise göz altına alınmıştır (Sol, 2011a).

İngiltere'de 2007 kriziyle beraber yaşanan kamulaştırmalar, bize sermaye birikim sürecinde kamulaştırmalar, özelleştirmeler ve devletin niteliğine ilişkin daha net sonuçlar verebilecek örneklerdir. Bu bağlamda devlet, 2007 krizi nedeniyle sıkıntıya düşen bankalara finansal yardım yapmış veya kamulaştırmış; yani sermayenin zararını doğrudan üstlenmiştir, aynı zamanda finansal sektörde deregülasyon aracılığıyla da bu zararların oluşmasına izin vermiştir. Bu zararr,doğrudan bütçe yoluyla emekçilerin ücretlerin dondurulması ve refah harcamalarının düşürülmesiye emekçi kitlelere ödettirilmiştir. Kriz sonrası ortaya çıkan işsizliği ise zaten çok düşük ücretlere çalıştırılan göçmen işçilere yöneltilen

[7] " Britanya genelinde 3,8 milyon göçmen işçi bulunuyor. Göçmen işgücü toplam iş gücünün yüzde 13'ünü oluşturuyor . Bu işçilerin yaklaşık 2,6 milyonu, AB sınırları dışında kalan ülkelerden geliyor. Başta Polonya olmak üzere 1 Mayıs 2004'te AB'ye üye olan Doğu Avrupa ülkelerinden gelen göçmenler bu rakamın son 10 yılda 1,4 milyon artmasına yol açtı. Son 12 ayda ülkeye gelen yabancı işçilerin sayısı ise 230 bin dolayında. Göçmenlerle birlikte ülkedeki iş gücü oldukça ucuzlamış durumda. Özellikle Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluktan gelen işçiler inşaat gibi ağır işlerde günde 12 saat için sadece 25 sterline çalışıyorlar. 5.73 sterlin olan asgari saat ücretinin çok altında çalışıyorlar." (Ekingen, 2009).

ırkçı tavırlarla çözülmeye çalışılmış bu ise İngiltere'nin kuzey bölgesinde yaşanan olayları doğurmuştur[8].

Kamulaştırmaların nedeni ise neoliberal BSY'nin ve post-fordist birikim rejiminin çelişkilerinin kısmi olarak çözülmeye çalışılması olmuştur. Neoliberal BSY ve post fordizm ile sermaye üzerinden her türlü engellerin kaldırılması ve sınırsız rekabet büyük bir finansal balon yaratmıştır. Diğer yandan özelleştirme, sendikasızlaştırma ve devletin üretimden çekilmesiyle çok düşük ücretlere çalışan emekçi kitleler söz konusudur.Bir yandan karlar artarken bu karların realize edilmesi sorunu ortaya çıkmış, görüldüğü gibi realizasyon sorunu borçlanma üzerinden çözülmeye çalışılmıştır.Kotz'un (2009) dediği gibi kendini ücretlerin bastırılması üzerinde kurulu sistem kendini borçlanma üzerinden sürdürememiştir.Sermaye birikim sürecindeki bu çelişki 2007 krizi olarak tezahür bulmuş, devlet bu çelişkileri kamulaştırmalar yaparak çözmeye çalışmıştır. Bu çözümü kısmi bir çözüm olarak ele almak gerekmektedir, çünkü sorun sermaye birikim sürecine içkin bir sorun olduğundan sistem içi bir çözümde ancak sermaye birikim sürecinin yeniden örgütlenmesine ilişkin olabilir. Diğer yandan, "emek", Polanyi'nin(2008) de söylediği gibi hayali bir metadır, emeği meta olarak görürsek ortaya çıkacak sonuç İngiltere'nin kuzey bölgelerinde olduğu gibi marketlerin ve dükkanların yağmalanması otobüslerin yakılması ve devasa grevler olacaktır.Dolayısıyla, neoliberal BSY'nin sermaye-emek, sermaye-vatandaş ve sınırsız rekabet kanadı çatırdamaya başladığını söylemek mümkündür. Bundan sonra ne olacağına ise BSY'ye göre sınıf mücadelesinin seyri karar verecekken, DO'ya göre "birikim rejimi" ve "düzeleme biçimi"ne ilişkin tesadüfü keşifler söz konusu olacaktır. Diğer

[8]Bu durumun sosyalist bir geçiş yaratıp yaratmayacağı farklı bir tartışma konusudur.

taraftan, İngiltere'de son dönem yapılan kamulaştırmalar bize Tablo 8'deki çıkarımlarımızı genişletme imkanı vermektedir bu durumu Tablo 12'de görmek mümkündür.

Tablo 12. Uzun Dalga, BSY, DO ve Kamulaştırma, Özelleştirme

1920-1945 3.Uzun dalga durgunluk	RIS ve fordizmin oluşmaya başlaması.
1945-1967 4.Uzun dalga genişleme	RIS ve fordizm'in olgunlaşması, RIS ve fordizme uygun kamulaştırmalar.
1968-1979 4.Uzun dalga durgunluk	RIS ve fordizm'in çöküşü ve yeniden yapılanma. İflas eden işletmelerin kamulaştırılması ve kamulaştırma yoluyla yeniden yapılandırma
1980-2007 5. Uzun dalga genişleme	LIS'a ve post-fordizme uygun özelleştirmeler.
2007-..... 5. Uzun dalga durgunluk	LIS ve post-fordizmin çöküşü, LIS ve post-fordizmin çelişkilerini çözmeye çalışan kamulaştırmalar.

Her ne kadar uzun dalganın sona erişine dair net çıkarımlar yapmamız söz konusu olmasada 2007 krizi ve kamulaştırmaları, İngiltere için devletin uzun dalganın genişleme döneminde hakim sosyal yapı veya birikim rejimine uygun kamulaştırma ve özelleştirme yaptığı, uzun dalganın durgunluk döneminde ise

birikim rejiminin ve sosyal yapılarının çelişkilerini kamulaştırmalar yaparak çözmeye çalıştığına ilişkin analizimizi doğrulamaktadır. Dolayısıyla, devlet sermaye birikim sürecinin devamlılığını sağlaması açısından "kapitalist" devlet sıfatını almaktadır. Fakat, daha önce de belirtildiği üzere bu süreci öndeleyen sınıf mücadelesi olmuştur, İngiltere'de devlet finansal sektörün zararını emekçilere ödetirken, emekçilerkaybedilen haklarına karşı mücadele vermektedirler. Bu bağlamda, 2007 krizi kamulaştırmaları, özelleştirme ve kamulaştırmaları sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin sonucu; devleti ise,sermaye birikim sürecinin temelinde gören BSY ve OM yaklaşımlarının açıklayıcı olduğunu göstermekte iken DO'nun "düzenleyici devlet" yaklaşımını yanlışlamaktadır. Diğer yandan, İngiltere'de krizle beraber artan ırkçı eğilimler düşünüldüğünde, BSY'nin ırk ilişkilerini de barındıran analizinin sermaye birikim sürecinin çok katmanlı yapısını göstermesi konusunda başarılı olduğunu söylemek mümkün olabilir.

2.MEKSİKA

2.1.Tarihsel Süreç, Özelleştirme ve Kamulaştırma

Meksika'yı anlamak Latin Amerika sömürgeciliğini anlamaya eşdeğerdir. Latin Amerika sömürgeciliği kıtanın doğal kaynakları altın, gümüş, tarım ürünleri ve işgücüne göz koyan İspanyollar ve Portekizlilerin işgali ile başlar. Dönemin Latin Amerika'sına Mayalar, İknalar ve Aztekler hakimdir. Kıta, Portekiz ve İspanyollar tarafından paylaşılır; Meksika İspanyollara kalır. İspanyollar kendilerine karşı gelen yerlileri öldürüp geri kalanları ise köleleştirirler, işgücü kaybını ise Afrika'daki diğer sömürge ülkelerden gelen zencilerden karşılarlar. Bugün Latin Amerika nüfusu, sömürgeciliğin mirası olarak; İnka ve Maya yerlileri, İspanyol, Portekiz ve Afrika gruplarının bir karışımıdır. Diğer yandan, İspanyollar doğal kaynakları kontrolleri

altında tutmak ve yerli halkın isyanlarını önlemek için kendilerine yakın merkezi hükümetler kurarlar bunlara *cacique* denir; aynı zamanda bu durum yerli halkların kendi geleneklerini ve haklarını korumak için yerel yönetimler, yani *cabildolar* oluşturmalarına yol açar Yani, Meksika'da sınıflar mücadelesi cephesi sömürge ülke hakimiyetinde merkezi hükümet ve kendi haklarını savunan yerel yönetimler üzerine kurulu gibi görünmektedir (Topal, 2007: 22-24).

İspanya'nın sömürgecilik dönemi Napolyon Bonapart'ın 1808'de İspanya'yı işgali ile biterken, Meksika Fransızların kukla imparatoru Maximilien'in denetimine girmiştir. Juarez, Maximilien'i iktidardan indirip Meksika'ya bağımsızlık kazandırsa da 1872'de ölümünden sonra süren 5 yıllık mücadele sonrası İngilizlerin desteklediği Diaz hükümeti iktidara gelir ve Diaz hükümetine karşı olanlar hemen mahkemeler kurularak idam edilirler. Diaz hükümeti, yabancılara büyük imtiyazlar tanımıştır. Petrol, demiryolları, hayvancılık Amerika ve İngiliz sermayesinin eline verilmiş; petrol, maden ve altın üretimi hızla artmış; fakat tüm bu kaynaklar ülke dışına aktarılmıştır. 1890 yılında bir kararname ile Meksikalı köylünün tek geçim kaynağı olan komün topraklarına (ejido) el konularak satılmış, 1894 yılında ise toprak sahipleri serf durumuna düşürülmüştür. Ülke topraklarının beşte biri olan komün mülkiyeti yabancılara satılmış, toprak işçilerinin ücretleri 1790'dan beri arttırılmamıştır (Bozbağlı, 1966:50-51). Diaz iktidarı döneminde (1876-1910) nüfusun %1'i toprakların %97'sine sahip olmuştur (Jewis, 2002). Örneğin, Mirand ailesinin topraklarını bir baştan bir başa geçmek için iki gün üç gece harcamak gerekmektedir. Topraklarda olduğu gibi, ülkenin diğer kaynakları da yabancı şirketlerin elindedir. 1890-1905 yılları arasında 5 demiryolunun 4'ü yabancı şirketler tarafından kontrol edilmektedir. 1910 yılında maden yatırımlarının yüzde 80'i

Amerika'lılar tarafından kontrol edilirken, maden ihracatı toplam ihracatın %65-73'ünü oluşturmakta ve bunların büyük bir kısmı Amerika'ya yapılmaktadır. Elektrik sektörü ise iki büyük yabancı şirketin denetimi altındadır. Meksika ekonomisi bütünüyle Amerika ve İngiliz sömürüsü altındadır. Demiryolları ele geçirilmiş, değerli madenler bu yolla Amerika'ya taşınmış, Meksikalı işçiler ve köylüler köle olarak kullanılmışlardır. Meksikalılar bu sömürüye kayıtsız kalmamış, Amerikalılara ait olan Cananea bakır işletmesinde Amerikalılara oranla yarı ücretle çalışan Meksika'lı işçiler 1906 yılında greve giderek ilk büyük direnişi gerçekleştirmişlerdir. Eylem sonrası 100 Meksikalı işçi polis tarafından öldürülmüş, eylem Meksika ordusu tarafından bastırılmıştır (Teichman, 1995). İşçilerle beraber köylüler de Diaz hükümetine ciddi muhalefet göstermişlerdir. On binlerce köylü Diaz hükümetine karşı ayaklanmış Carranza, Villa, Zapata ve Madero önderliğinde yapılan devrimle Diaz 1911 yılında istifa etmek zorunda kalmış, Madero aynı yıl ihtilal hükümeti kurmuş ama baskılardan dolayı toprak reformunu gerçekleştirememiştir. Madero'nun iktidarına karşı Amerikalı ve İngilizler ciddi endişe duymuşlar, İngiltere'nin desteğiyle Madero, Diaz'ın generali Hutherto tarafından öldürülmüş, sonrasında büyük bir iç çatışma yaşanmıştır. Fakat, ihtilal yanlısı Carranza, hükümeti tekrar devralmış ve 1917 Anayasası kabul edilmiştir. 1917 Anayasası, köylülerden alınan komün topraklarını iadesi, özel mülkiyetin genel menfaate bağlanması, kilisenin ve yabancı şirketlerin durumunu sınırlanması gibi hükümleri içermekteydi. Amerika ise bir bahane bularak yasanın kabul edildiği yıllarda Meksika sınırlarına girmiştir. Carranza da bu baskılar dolayısıyla Madero gibi toprak reformunu gerçekleştirememiş iki yılda ancak 48 bin aileye toprak dağıtılabilmişti ve ihtilalciler tarafından ihtilale ihanetle suçlanmıştır (Bozbağlı, 1966: 47,58). Diğer yandan, 1917

Anayasası işçi sınıfı açısından önemli kazanımlar içermektedir: grev hakkı, toplu sözleşme, asgari ücret, kadın ve çocukların gece çalışmasının yasaklanması, 8 saatlik çalışma hakkı, karın yönetici ve işçiler tarafından paylaşılması bunlardan bazılarıdır. (Botz, 1992: 43). 1920 başlarında ise, Carranza'ya karşı Obregon ve Calles adlı iki general ayaklanmış, Obregon'un iktidarıyla toprak reformu bir kenara bırakılmış, ardından iktidara gelen Calles de Amerika'lı şirketlere petrol konusunda önemli imtiyazlar vermiştir. Calles'den sonra tekrar iktidara gelen Obregon, 1929 yılında toprak reformunu sona erdiğini söylemiş ve sendika liderlerinin komünist olduklarını ileri sürerek sürgüne yollamıştır (Bozbağlı, 1966: 52-60). Diğer yandan, Obregon işçi sınıfını zaptı raptına almak için devlet sendikası olan CROM'u (Confederacion Regional Obrera Mexicana) kurmuştur (Teichman,1995). Zapataların başlattığı ihtilal yolu Obregon hükümetiyle beraber sona erdirilmiş, yükselen işçi ve köylü muhalefeti siyasi iktidar üzerinde hegemonya kurmayı başaramamıştır.

1910-1921 yılları, Meksika'da iç savaşın yaşandığı yıllar oluştur. Nüfus yaklaşık olarak 1 milyon azalmış, İspanyol gribi ülkeyi kasıp kavurmuş, Amerika'ya göç artmıştır. Amerika hem Meksika kaynaklarını sömürürken hem de Meksika'da yarattığı kargaşayla Meksikalı göçmenleri ülkesinde ucuz işgücü kaynağı olarak ağırlamıştır. Ölü doğan bebekler ve göç de eklendiğinde 2.1 milyonluk nüfus kaybı yaşanmıştır. 1910- 1915 yılları arası para emisyonu beş kat artmış, demiryolu sistemi çökmüş bu durum tüketim ve ara malı tedarikini sıkıntıya sokmuştur. 1910-1920 yılları arasında mısır üretimi %40 düşmüştür. Golf sahillerinde petrol rezervi bulunmasına rağmen bu rezervler Amerikalı ve İngiliz şirketlerce çıkarılmış %80'i Amerika'ya ihraç edilmiştir. 1920-1925 yıllarında ise savaş sonrası yeniden yapılanma dönemi olmuş; madencilik sektörü büyümeye başlamış, altın standardı

sistemine dönülerek fiyat istikrarı sağlanmış, kısmi ücret artışları görülmüştür. Fakat, 1926 ortalarında Amerika'da yaşanan durgunluk, ekonomisi bütünüyle Amerika'ya bağımlı olan Meksika'yı etkilemeye başlamıştır. Mineral ve petrol ihracatı düşmüş, yatırımlar 1925'de %12.1 iken 1932'de %4.5'ye düşmüştür. Devlet gelirleri de ekonomik krizden etkilenerek 1929-1932 yılları arasında %34 azalmıştır. İhracatın azalmasıyla ticaret açıkları verilmiş, devalüasyon yapılmasına rağmen ithalat %91 artmış; diğer yandan yerli paranın değersizleşmesi ithal ikameciliğe zemin hazırlamıştır. Bu dönemde, 1925 yılında Banco de Mexico (Meksika Bankası) ve 1926 yılında Banco Nacional de Credito Agricola (tarım bankası) kamu işletmesi olarak kurulmuştur (Monero-Brid ve Ros, 2009: 71-77).

1931 yılında ise, 1917 Anayasasını tam tersine çeviren Federal Emek Yasası (Federal Labor Law) kabul edilmiştir. Bu yasaya göre, sendikaların varlığı iktidarın kabulüne bağlanmıştır. Ayrıca, bu yasa bir işyerinde birden fazla sendikanın olmasını kabul ederken, toplu sözleşme hakkını en çok üyeye sahip olan sendikaya vermiştir. Bu yolla, bağımsız sendikaların toplu sözleşme ve grev hakkı elinden alınmıştır; çünkü eğer bir sendika yasal değilse toplu sözleşme ve grev hakkı yoktur. Diğer yandan, eğer kaza eseri bağımsız bir sendika iktidar tarafından kabul görür ve grev kararı alırsa bu durum seçime bağlanmış, seçimlerde yöneticiler kimin neye oy verdiğini ifşa ederek ve hile yaparak devlet sendikaları yönünde sonuçlar çıkarmışlardır. 1917 Anayasasına göre, eğer bir işçi işten atılır ve bu karar haksız bulunursa; işe yeniden girme ya da işten çıkıp 3 aylık parayı alma hakkı arasındaki seçim işçiye aitken, 1931 yılındaki yasayla bu karar işverene verilmiştir. Diğer yandan, eğer işçi sendikadan atılırsa bu işten atıldığı anlamına gelmektedir.

Sendikalar, kurucu iktidar PRI[9] (Kurumsal Devrimci Parti) ile, sendikaların görüşlerini farklı sendikalarla paylaşmayacakları ve PRI'ya bağlı kalacaklarını içeren bir sözleşme imzalamışlardır. Yani, işçiler artık düşüncelerinden dolayı da işten atılabilir hale gelmişlerdir. En çarpıcı uygulama ise grev kararı alındığında sendika üyelerine tutuklama kararı çıkarılabileceğine ilişkin uygulama olmuştur (Botz, 1992: 43-50).

1929 bunalımının etkisiyle Meksika'da 1931'de 9 maden işletmesi kapatılmış, Ferronales (demiryolu) 4.000 işçi çıkarmış ve ücretlerde önemli ölçüde kesintiler olmuştur. Buna karşılık demiryolu, petrol, telekomünikasyon ve maden işçileri devlet tarafından tanınmadıkları için illegal olarak grev yapmışlar, sanayi düzeyinde iş sözleşmeleri yapmak ve yabancı işçilerle aynı ücret ve çalışma koşullarına sahip olmak istediklerini dile getirmişlerdir; fakat grev devlet tarafından bastırılmıştır (Teichman, 1995).

1934-1940 Cardenas döneminde ise, maliye politikası; iktisadi dalgalanmaları müdahale etmek ve bütçe açıkları vererek üretken yatırımları teşvik etmek amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, ilk defa plan hazırlanmış; tarım, sanayi, altyapı ve sosyal alanlarda 6 yıllık programlar yapılmış, ticaret tarifeleri de yükseltilmiştir. Dönem boyunca; 19 KİT, 7 kamu bankası ve 114 özel banka kurulmuştur. Kamu harcamaları altı yıl içinde %41 artmış, sosyal harcamalarda kamu harcamalarının %15'inden %18'ine çıkmıştır. Bu dönemde, ara malı ve tüketim malı üretimine yoğunlaşılmıştır (Monero-Brid ve Ros, 2009: 85-86). Toprak reformu ilk defa Cardenas zamanında yapılmış, altı yıl içinde 800.000 kişiye 20

[9]1920'lerde ki Ulusal Devrimci Parti'nin adı 1930'larda Meksika Devrim Partisi ve son olarak Kurumsal Devrim Partisi olarak değiştirilmiştir.

milyon hektarlık toprak dağıtımı yapılmış, topraksız köylü sayısı yarıdan fazla azalmıştır (Lewis, 2002). Bu dönemim en önemli kamulaştırmaları, PEMEX (petrol) ile Compania de los Ferrocarriles de Mexico (demiryolları) olmuştur. 1940'da toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1920'lerin dörtte birinden daha az bir miktar olan 500 milyon dolar civarına düşmesine rağmen maden ve elektrik hala yabancıların mülkiyetinde bırakılmıştır (Chua, 1995: 231). Diğer yandan, 1931 yasası hala yürürlükte kalmış, emek üzerinde tahakkümler devam etmiş, 1936 yılında Cardenas tarafından devlet denetiminde olan Meksika İşçileri Konfederasyonu (CTM) kurulmuştur.

1873-1896 dönemi BSY'ye göre birikim sosyal yapılarının ilkinin çöküşü ve tekelci BSY'nin oluşum yılları iken, 1896-1919 tekelci BSY yıllarına işaret eder. DO için ilk dönem "yaygın birikim rejimi" ikinci dönem ise kitlesel tüketimin olmadığı yoğun birikim rejimi"dir. Meksika'da ise durum buna benzemez. 1873-1910 sömürgeciliğin kurumsallaştığı BSY'nin gözüyle bakılacak olursa birikim sosyal yapılarının değil "sömürünün sosyal yapılarının" oluştuğu; 1910-1930 yıllarını ise "sömürünün sosyal yapılarının" sömürünün çelişkilerinin ortaya çıkmasıyla çözülmeye başladığı ve sınıf mücadelesine bağlı olarak yeni kurumsal yapıların oluşmaya başladığı dönem olarak görebiliriz. Bu bağlamda, İngiltere ve Meksika arasındaki ayrım Dickens ve Fuentes arasındaki ayrıma benzer. Charles Dickens, *Zor Zamanlar'da* İngiltere'de Sanayileşme Devrimi sonrası toplumsal sıkıntıları anlatırken, Carlos Fuentes'in (2004) *Koca Gringo* kitabında Diaz'a karşı mücadele eden bir general Meksika'ya ilişkin farklı bir sorundan bahseder:

"*….Kaç İspanyollardan, kaç Kızılderililerden, kaç tutsak ırgatlıktan; geniş sığır çiftliklerini kötünün iyisi olarak kabullenen az sayıdaki kamu topraklarını*

İspanya Kralı'nın tanıdığı toprak ve su kullanma hakkını paha biçilmez bir ada gibi koru ve sakla; zoraki işçilikten kaçın köle, sığır hırsızı, isyancı ve göçe zorlanmış Kızılderili olmaya bak. Ne var ki en sonunda onlar bile, hepsinin en güçlüsü en onurlusu en alçakgönüllüsü olmakla birlikte en gururlusu olan onlar bile, bir yenilgiler yazgısına boyun eğmişlerdi: köle, sığır hırsızı ama başkaldırmadıkça asla özgür değil…"

1870-1910 yılları Meksika kaynaklarının Amerika ve İngilizler tarafından yağmalandığı, "sömürünün sosyal yapılarının oluştuğu" yıllardır ve sömürünün sosyal yapıları şöyle sıralabilir: (a) sermaye-emek ilişkisi: sermayenin emek üzerinde tahakkümü (b) sermaye-vatandaş ilişkisi: Diaz önderliğinde sömürge yanlısı diktatörlük rejimi (c) sermaye-devlet: sömürgeci ülkelerin çıkarına yapılanmış devlet yapısı (d) uluslararası ekonomi: maden ve tarım ürünü ağırlıklı olmak üzere basit mal ihracatı.

Fakat, köylülerin topraklarının ellerinden alınması, işçilerin çok düşük ücretlere tabi olarak çalıştırılması "sömürünün sosyal yapılarının" temel çelişkisi olmuş ve sosyal yapıların çatırdamasına sebep olmuştur. Köylü ve işçiler ayaklanarak Diaz iktidarına son vermiş, 1917 Anayasasını getirmişlerdir; fakat Amerika'nın baskıları ve ihtilal yanlısı liderlerin suikastlar ve farklı yollardan iktidardan indirilmesi ve Amerika yanlılarının zor gücüyle iktidara getirilmesi 1917 Anayasası kazanımlarının uygulanmasına izin vermemiştir. Sınıf muhalefeti siyasi iktidar üzerinde hegemonya kuramamıştır. Obregon ve Calles iktidarları ile 1917 Anayasası hükmen uygulanamaz hale gelmiş, devlet sendikası olarak kurulan CROM aracılığıyla işçiler devletin kontrolü altına girmiş; bu hakimiyet, bağımsız

sendikaların grev ve toplu sözleşme haklarının kabul edilmemesini öngören 1931 yılı Federal Labor Law ile pekiştirilmiştir.

1910-1930 yılları arasında "sömürünün sosyal yapıları"na karşı işçiler ve çiftçiler mücadele vermiş; bu mücadele sömürünün aktörleri tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Fakat, bir yandan işçi ve çiftçilerin sömürgeciliğe karşı muhalefeti bir yandan 1929 krizinin ülkeyi soktuğu dar boğaz, sömürgeciliğin çelişkilerinin kısmi olarak çözülmesi anlamına gelen Cardenas dönemi "ithal ikamecilik " olarak tezahür bulmuştur. Dolayısıyla, Clarke'ın (2004) devleti sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin sonucu olarak görünen yaklaşımı, devletin büründüğü biçimi anlama konusunda açıklayıcıdır demek mümkündür, bu nokta ortaya çıkan önemli fark Meksika'daki çelişkinin temelinin "sömürgeciliğin" özünde olmasıdır.

Lipietz'in analizinde ise, merkez-çevre ilişkisinde önemli olan "çevrenin" yapısıdır; yani Lipietz daha çok ülkenin iç dinamiklerine önem verir. Bu noktada, Jessop ve Sum'ın (2006) eleştirisi doğru gibi görünmektedir. Lipietz, dikotomik bir yapıdan kaçarken kendi de farklı bir dikotomi yaratmıştır. Meksika'daki gelişmelere bakarken ne merkez ne çevre ülke üzerine kurulu bir analizin açıklayıcı olmadığı görülmektedir. Bir yandan, Amerika ve İngiltere tarafından demiryolları ele geçirilerek petroller, madenler Amerika'ya aktarılırken; diğer yandan Meksikalı emekçiler gerek Amerika'ya göç gerekse kendi ülkelerinde düşük ücretlerle çalıştırılarak sömürülmektedir, fakat bu sömürü, karşısında ülkenin kendi dinamiklerinden doğan direniş yaratmaktadır. Merkez-çevre ülke ayrımında, merkeze önem vermek Zapataları görmezden gelmek anlamına gelirken, çevreye yoğunlaşmak ise Amerika ve İngiltere'nin Meksika üzerindeki talanın hafife almak

anlamına gelmektedir. Bu noktada, Holloway'in yaklaşımı ufuk açıcı olabilir. Holloway'e göre (2007: 150-151), "…ulusal devleti anlamaya çalışırken; iç-dış, içsel-dışsal iç etkenli -dış etkenli arasındaki ayrım ulus devletin görünüşteki bağımsızlığını yeniden üretir ve böylelikle ulusal sınırların tanımladığı toplumsal ilişkilerin son derece tehlikeli biçimde fetişleştirilmesine neden olur…..devleti anlamak….ulusal devletin, küresel sermaye ile ilişkisinin bir durağı olduğunu söylemenin ne anlama geldiğini söylemeye çalışmaktır…belli bir ulusal devleti anlamak kendisinin de içsel bir parçası olduğu kapitalist toplumsal gelişimi bağlamında anlaşılabileceği demektir…." Dolayısıyla Meksika'ya ilişkin daha bütüncül bir analiz yapmak faydalı olabilir. Meksika, kapitalist toplumsal gelişime sömürge ülke olarak eklemlenmiş, bu sömürgecilik beraberinde sömürüye karşı sınıf mücadelesi doğurmuş, 1929 krizinin ülkeyi soktuğu bunalım ve sınıf muhalefetinin sonucu olarak ithal ikameciliği benimseyen bir devlet doğmuştur denilebilir. Diğer yandan, bu dönemde yapılan kamulaştırmalarının niteliğinin ne olduğu sorusuna 1970'ler ve 1980'ler sonunda cevap vermek daha faydalı görünmektedir.

1940-46 Camacho döneminde ise, sanayileşme temel hedef olmuş, bu hedefi sağlamak için ise dış ticarette korumacılık temel politika haline getirilmiş, özel sektör yatırımları da bu bağlamda teşvik edilmiştir. Diğer yandan, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Meksika 1980'lere kadar ulaşamadığı ihracat düzeylerine ulaşmış, ihracat ithalatın altı kat fazlasına kadar çıkmıştır. Bu dönemde, ithal ikameciliğin tersine büyümenin kaynağı iç talepten ziyade dış talep olmuş, ücretlerde 1940-1945 yılları arasında düşüş yaşanmıştır. Diğer yandan, savaş dolayısıyla artan ticaret beraberinde yeni sınıfsal yapılar doğurmuş, ticaret burjuvazisi güçlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle Meksika krize girmiş; ticari açık ve enflasyon

ekonominin temel sorunları haline gelmiş, ticari açıklardan kurtulmak için devalüasyona gidilmiştir (Monero-Brid ve Ros, 2009: 105). 1946-52 Aleman döneminde ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış görülmektedir. 1946 yılında 575 milyon olan bu rakam 1952 sonunda 730 milyon dolara çıkmış, petrol işletmesinin ise bir kısmı özelleştirilmiştir (Chua, 1995: 233). Yine, Aleman döneminde Meksika emek tarihin en sert olaylarından biri yaşanmıştır. 1950 yılında Amerikalı ASARCO şirketi tarafından işletilen maden işletmesi Nueva Rosita'da işçiler greve gitmiş, ücret artışları istemişlerdir. Buna karşı, işçilerinin direnişlerini kesmek için acımasız bir uygulama başlatılmıştır. ASARCO şirketi, işçilerin evlerindeki elektriği ve gazı kesmiş çevreden alışveriş yapmaları engellemiştir. Devlet, ise sendikanın fonlarına el koymuş, yerel tüketici kooperatifini ve sağlık kliniklerini kapatmıştır. Diğer yandan, Nueva Rosita'ya orduyu gönderilmiş sokağa çıkış ve konuşma yasağı uygulanmış, tüm bu baskılar sonucu işçiler işe dönmek zorunda kalmıştır. 1952 yılında 4,000 erkek 100 kadın ve 30 çocuktan oluşan bir grup 800 mil ötede olan Mexico City'ye yürüyerek Aleman'a durumlarını anlatmak istemişlerdir. Mexico City'ye vardıklarında polisin sert müdahalesiyle karşılaşmış bir kısmı ise tutuklanmıştır. Daha sonra grev yaptıkları için işten çıkarılan 1.000 işçinin işe dönmesi için bir düzenleme yapılmış, bunların 800'ü işe geri alınırken kara listedeki 200 kişi farklı maden işletmelerine gönderilmiş, bazıları da Amerika'ya göç ettirilmiştir (Botz, 1992: 68-69).

1950'li yılların ikinci yarısında ithal ikameci dönemin ikinci safhasına geçilmeye başlanmıştır. 1940'da ithalatın %30'ı tüketim mallarından oluşurken, 1955'de sermaye malları ithalatın %40 'ına çıkmış; üretim dayanaksız tüketim malları ve ara mallardan dayanıklı tüketim malları ve sermaye malları üretimine

doğru kaymıştır. NAFİNSA, imalat sektörü için önemli olan çelik, çimento ve petrol gibi alanlarda aktif olarak finansman sağlamakla görevlendirilmiştir. Sanayileşmeye paralel olarak, 1950'li yılların ortasında çok sayıda yoksul köylü kentlere plansız ve programsız bir şekilde göç etmeye başlamıştır. Kamu harcamaları, 1930'lardan 1960'lara doğru sanayiye doğru kaymıştır: Kamu harcamalarında tarımın payı 1934-1940'da yüzde 17.7 iken; 1953-1958 yılında 13.9 düşmüş sanayi payı ise 7.4'ten 34.5'e yükselmiştir (Monero-Brid ve Ros, 2009: 103-105).

Diğer yandan, Kore Savaşı'nın başlaması, tarımsal ürünlerine ve maden ürünlerine olan talebi arttırmış ihracatın artmasıyla beraber büyüme hızlanmıştır. 1940-1970 yılları arasında, 1970 yılı ihracat düzeyi 100'e endekslendiğinde, 150 ile 1940 yılı; 160 ile 1950 yılı otuz yıllık dönemin en yüksek ihracat düzeylerinin gerçekleştiği dönemler olmuştur. Kore Savaşı'nın bitimiyle mal fiyatlarındaki düşüş; 1958-1959 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinin yarattığı etkide olduğu gibi Meksika'nın krize girmesine sebep olmuştur. 1958 yılı ise istikrarlı büyüme programının uygulandığı yıllar olmuştur. Enflasyonist büyümeye karşı önlemler alınmış; yabancı doğrudan yatırımlar ve yerel sermaye vergi avantajlarıyla teşvik edilmiştir. 1958-1964 Mateos döneminde ise, elektrik işletmeleri kamulaştırılırken; istikrarlı büyüme politikası gereği özel sektör teşvik edilmiş, yeni çıkarılan bir yasayla maden işletmelerinin "Meksikalılaştırılması" kararı alınmıştır. Meksika ihracatı ithalatı destekleme kurumu yoksullara gıda üretimi yapan Compania Nacional de Substincencias Populores işletmesine dönüştürülmüş, hem devlet hem de şehirli çalışanlar için sosyal güvenlik sistemi oluşturulmuştur. 1940-1961 yılları arasında yapılan kamulaştırmalar Tablo 13'de görüldüğü gibidir.

Diğer yandan, ithal ikameci birikim rejiminin temel özelliklerinden biri ücret artışları ve refah artışlarıyla beraber giden üretkenlik artışlarıyken, Meksika'da işçi ücretlerinin üretkenlik artışı ile paralel gidebileceğini söylemek reel minimum ücret ve reel sanayi sektörü ücretler arasındaki farktan dolayı Tablo 14'de de görüldüğü gibi zor gibi görünmektedir. Diğer yandan işçilerin toplu sözleşme hakkını ve grev hakkını kısıtlayan 1931 Federal Labor Law hala yürülüktedir. Grev hakkı kısıtlanmakta ve toplu sözleşme hakkı devlet tarafından kullanılmaktadır. Sosyal harcamalara bakıldığında ise Tablo 15'de görüldüğü üzere Cardenas, Camacho, Valdes ve Cortines hükümetleri döneminde bütçe harcamalarında sosyal harcamalara en çok Cardenas döneminde yer verildiği, daha sonraki dönemlerde ise bu harcamaların ekonomik harcamalara doğru yöneldiği görülmektedir.

Tablo 13. 1940-1961 Yılında Kurulan veya Kamulaştırılan Bazı Önemli Kamu İşletmeleri

1942 Altos Hornos (çelik)
1943 Guanos y Fertilisantes (tohum)
1944 Instituto Mexicano de Seguro (sosyal güvenlik)
1947 La Cia Minera Santo Roseli (maden)
1947 La Cia del Real del Monte y Pachuge (maden)
1951 Diesel Nacional (otobüs, motor)
1952 Instituto Mexicano de Ferrocarril (demiryolu, araba)
1959 Aeromexico (havacılık)
1960 Instiuto de Seguridad y Servicias Sociales de los Trabajores del Estanto (sosyal güvenlik)
1960 Comision Federal de Electricidad (elektrik)
1961 Compania Nacional de Substincencias Populores (gıda)

Kaynak: Teichman, 1995: 28.

Tablo 14. Meksika 1940-1965 Reel Minimum Ücret ve Reel Sanayi sektörü Ücretleri (1970 esas alınmış)

Yıl	Reel Minimum Ücret	Reel Sanayi Ücreti
1940	208,53	494,77
1945	142,55	463,38
1950	163,42	520,35
1955	192,97	508,13
1960	223,51	585,99
1965	298,11	680,07

Kaynak: Toledo, 1991: 161.

Tablo 15. Federal Bütçe Harcamaları (yüzde olarak)

	Toplam	Ekonomik	Sosyal	İdari
1935-1940 Cardenas	100	38	18	44
1941-1946 Camacho	100	39	17	44
1947-1952 Aleman Valdes	100	52	13	35
1953-1958 Ruiz Cortines	100	53	14	33

Kaynak: Monero-Brid ve Ros, 2009: 99.

Meksika'da 1965'lerin ortasına gelindiğinde ise ithal ikameci birikim rejiminden kaynaklanan sorunlar su yüzüne çıkmaya başlamıştır. 1964-1970 yıllarında Ordaz hükümeti borçlanmaya başlamış özel bankalardan çok Dünya Bankası, AID, Eximbank gibi kurumsal bankalardan borç alınmış, çoğunluğu kamu işletmelerinin olmak üzere 1965-1970 yıllarında toplam 2.3 milyar dolarlık borç stoku oluşmuştur (Frieden, 1981). İthal ikameciliğin ithalata bağımlılığından kaynaklanan ticaret açıklarından kurtulmak için Meksika 1970'lerin başından itibaren ihracata yönelmiş, Meksika Bankası imalat yatırımlarının finansmanını üstlenmiştir. Fakat, 1974 petrol kriziyle beraber uluslararası talebin düşüşü ihracat hedefini suya düşürmüş, 1975 yılında Meksika Bankası ihracat için yapılan ithal makine ve teçhizat ithalatının %75'ini sübvanse etmek zorunda kalmıştır.

Yani, Meksika için ihracata yönelim ithalata bağımlılığın başka bir modelinden başka bir şey olmamıştır. İthal ikameciliğin ortaya çıkardığı sorunlar ticaret açıkları ve borçlanma iken, diğer yandan yatırımların yoğunluklu olarak yabancı sermaye tarafından yapılması da önemli bir sorun olmuştur. Örneğin, imalat sektöründe Amerika kaynaklı yatırımlar 1960'da 391 milyon dolar iken 1975'e gelindiğinde bu rakam 2.433 milyon dolara yükselmiştir (Mc Kinley ve Alarcon, 1992). Bütçe açıkları, GSYİH'nın 1971'de %1'i iken, 1976'da bu oran %3.8'ye çıkmıştır. (Frieden, 1981). Dolayısıyla, Echeverria döneminde yapılan kamulaştırmaları ithal ikameci dönemin sıkıntılarının başladığını düşünerek analiz etmek faydalı olacaktır. Yani, Echeverria dönemi (1970-1976), ithal ikameci dönemin otuz yıllık sorunlarının kendini gösterdiği dönem olarak görülebilir. Peki bu durumun sebebi ne olabilir?

Meksika'da sanayileşme amacıyla yapılan ithalatın çoğu tarım sektöründe yaratılan artıkla (Amerika'ya ihracat) finanse edilmektedir. Fakat, 1960 yıllarda hızlı nüfus artışı, köyden kente plansız göç tarım sektöründe düşüş yaratarak sanayi malları ithalatı için yaratılacak olan tarımsal artığı yetersiz kılmıştır. Ağır sanayide teknolojinin ve iç piyasanın sınırlarına ulaşılması Tablo 16'da görüldüğü üzere üretkenlik düşüşlerini beraberinde getirirken, sanayileşmenin ithalata bağımlılığı kronik cari açıkları, tarım ve sanayi arasında plansız aktarım bozuk iç talep yapısı ve eşitsiz gelir dağılımı gibi sorunları ortaya çıkmıştır (Teichman, 1995).

Tablo 16. Meksika'da Üretkenlik, Karlılık ve Ücretler (büyüme % olarak)

Yıl	**Üretkenlik**	**Ücretler**	**Karlılık trendi**
1950	2.2	2.1	0.1
1950-1960	3.39	3.89	-0.5
1960-1970	5.26	7.22(*)	-1.96
1970-1982	1.56	3.93	-2.37

Kaynak: Etelberto, 2005: 222.(*) Ücret artışı yatırım artışı ve istihdam artışı ile ilgilidir, kar oranının düşüşünün sebebi olarak görülemez.

Diğer yandan, çevre ülkelerde ithal ikameciliğin sorunlarının ne olduğunun anlaşılması açısından Mandel'in (1974) yaklaşımına bakmak faydalı olabilir. Mandel'e göre Amerika'nın Batı Avrupa'ya göre uluslararası rekabette üstün olmasının sebebi yüksek ücretlere karşın daha düşük birim maliyetlerle üretme yeteneğidir. Amerika'da yüksek verimliliğin iki nedeni ölçek ve teknolojik verimliliktir. 1964'de kapitalist dünyadaki yüz büyük şirketin 65'i Amerikan, 18'i

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), 11'i İngiliz ve 5'i Japon kökenlidir. AET'nin en büyük motor imalatçısı Volkswagen en büyük Amerikalı otomobil imalatçısının ürettiği otomobil sayısının sadece 5'te 1'ini yapar. En büyük beş Amerikan korporasyonunun ciroları toplamı İtalya'nın gayrisafi milli hasılası kadardır. General Motors'un cirosu en büyük on üç Alman şirketlerinin toplam cirosuna eşittir. 1954-1958 yıllarında Amerika'da 4400 birleşme olmuşken AET'de sadece bin kadardır. Amerika tekelleri çok büyük ölçekte olmaları, kar oranlarının yüksek olmasına, kar oranının yüksek olması daha çok teknolojik harcama yapmasına, daha çok teknoloji ise daha çok kar anlamına gelmektedir. Örneğin; IBM yatırımının kar getirip getirmeyeceğine emin olmadan son tip bilgisayar yapımına dört yılda beş milyar dolar harcayacaktır. Mandel (1974), bu noktada "hangi Avrupa şirketi buna dayanabilir" diye sormaktadır. Bu bağlamda, önemli nokta, IBM için önemsiz görülen yatırım miktarının Meksika'yı yani bir ülkeyi moratoryuma götüren borçların 6'da 1'ine eşit olmasıdır.

Diğer yandan, Batı Almanya, Fransa ve İtalya her biri rekabetçi bilgisayar sanayi kurmak için yeterli sermayeyi sağlayabilir, fakat Mandel'e göre (1974) bu varsayım iki nedenle gerçekçi değildir. Birincisi, riskleri yayma ilkesine karşıdır ve beklenen kardan daha çok bir sermaye bir sanayi sektörüne yatırılmış olacaktır. İkincisi, benzer üç firma yoğun üretim fazlasına neden olacaktır. Ayrıca, bu üç firmaya dünya pazarında yeterince yer yoktur, dolayısıyla bu firmalar iç içe gireceklerdir. Avrupa ülkelerinin dev firmaları bile rekabet gücü kazanmak için birleşme ihtiyacı duyarken, 1998 yılında dünyanın 100 ekonomisi içinde General Motors Norveç'in önünde, Boeing Hollanda'nın önünde yer alırken listede bile yer almayan Meksika'nın ve Altos Hornos'un (çelik), Aeromexico'nun (havacılık),

Diesel Nacional (motor)'un başarılı olması teknoloji üretmesi nasıl mümkün olabilir? Örneğin, 1954 yılında İngiltere'de 1054, 1961'de 1206 adet binden fazla işçi çalıştıran işletme varken Meksika'nın en önemli birkaç kamu işletmesi 50.000 ile 90.000 arasında işçi çalıştırmaktadır, diğer yandan 26 işletmeden oluşan en büyük özel sektör firması olan ALFA ise 15.000 işçi çalıştırmakta, bu bağlamda Meksika ölçek konusunda avantajlı görünmediği aşikardır.

Lipietz'in (1982) dediği gibi sorun çevre ülkelerin fordist birikim rejimini gerçekleştirememeleri midir, yoksa dünya pazar paylarının önceden paylaşılması ve çevre ülkelerinin kaynaklarının yağmalanması mıdır? Bu soruların cevabı, 1980'lerin iktisadi yapısı ve Aeromexico, Cananea ve Sıcarsta kamulaştırmaları ve özelleştirmelerini ayrıntılı incelenmesi verebilecek gibi görünmektedir.

Meksika sömürgeciliğin mirası olarak 1980'lere kadar tek parti olan PRI ile yönetilmesine, emek üzerindeki her türlü tahakküm uygulanmasına rağmen, 1970'lerde artan işsizlik ve enflasyon toplumsal muhalefeti yükseltmiş, yoğun bir grev dalgası baş göstermiştir. 1971'den başlayarak ülke genelinde bir çok grev ve eylem düzenlenmiştir. Özellikle petrol, demiryolları ve maden işçileri, devlet sendikalarına karşı bağımsız sendikalarda örgütlenmişlerdir. Diğer yandan, 1971'de demiryolu işçileri greve gitmiş, polis tarafından tutuklanmışlardır. Tüm bu baskılara rağmen 1970-1976 toplumsal muhalefet açısından yüksek tansiyonlu yıllar olmuş, grevler demiryolu ve elektrik işçileri yoğunluklu olurken üniversite öğrencileri de eylemler düzenlemişlerdir. 1970-1986 yılında en yoğun grevin olduğu 1977 yılını 100 kabul edersek 1975 yılı 53 1970-1976 14-36 olarak görülebilir (Toledo,1991). Diğer yandan, Echevveria hükümetin toplumsal dinamikleri kontrol etme yöntemlerinden biri televizyon ve sinema sektörünün büyük kısmının

kamulaştırılması olmuştur. Sinema sektöründe bazı kamulaştırmalar yapan Echevveria yönetmen olan kardeşini bu alanlarda yetkili yaparak, toplumsal muhalefeti bastırmanın "ideolojik" kanadını da işler hale getirmiştir. İspanyol kolonyalizmini anlatan *Nueva Munda* filminin gösterimi konusunda bazı sıkıntılar çıkarılmış, petrol sendikasının içindeki yolsuzlukları anlatan *Viaje al Paraiso* için ise yolsuzluk yerine çevre konularıyla ilgilenilmesi istenilmiş, Diaz hükümetine karşı toprağı için savaşanları anlatan *Longtud de Guerra* filmine ise bütçe kısıtı uygulanmıştır (Maciel ve Hershfield, 1999). Tüm bu toplumsal muhalefet ve ithal ikamecilik krizine karşı Echevveria kamu mülkiyetinde artışa gitmiş, bu dönemde 700 adet kamu işletmesi kurulmuştur. 1978'e gelindiğinde ise, mali açık 162 milyar peso iken bunun 69.7'si borçlar yoluyla finanse edilmekte, 1979 ise hükümet yaklaşık 30 milyar dolar dış borcu olduğunu açıklamaktadır. 1982 yılında ise GSYİH'nın yarısından fazlasını dış borçlar oluşturmaktadır. Portillo hükümeti de bu kriz öncesi banka kamulaştırmalarıyla beraber son müdahalelerini yapmış, kamu işletme sayısı 1.155'e çıkmıştır. Fakat, ithal ikamecilik 1982'de iflas etmiş, IMF ile yapılan stand-by anlaşmasıyla Meksika farklı bir biçimde küresel sermaye birikim sürecine eklemlenmiştir. Echeverria ve Portillo dönemi bazı önemli kamulaştırmaları Tablo 17'te görüldüğü gibidir.

Tablo. 17. Echeverria ve Portillo Dönemi Bazı Önemli Kamulaştırmalar

1971 Siderurgia Lazaro Cardes-Los Truchos (SICARTSA) (çelik)

1971 Cananea (bakır)

1972 TELMEX

1978 Fundidora Monterrey (steel)

1982 Mexicana de Aviacion (havayolu)

1982 18 Bankanın Kamulaştırması

Kaynak: Teichman, 1995: 28.

1983'e gelindiğinde ise, GSYİH %4.4 düşmüş, dış borç 93.8 milyar dolar, işsizlik %5.3 olmuş, enflasyon %100 artmış, mali açık ise GSYİH'nın %12'sine yükselmiştir. De la Madrid döneminde (1983-1988), ısınan ekonomiyi soğutmak, talebi kontrol etmek için IMF eşliğinde istikrar programı uygulanmıştır. Daraltıcı maliye ve para politikası, KİT fiyatlarına zam, vergi ve sübvansiyonların düşürülmesi, enflasyona karşı döviz çıpası, istihdamın azaltılması, ücretlere tavan sınırları ve toplu iş sözleşmelerin sınırlanması, küçük ölçekte kamu işletmelerinin özelleştirilmesi programın temel unsurları olmuştur. Diğer taraftan, 3.000 kategoride tarifeler düşürülmüş GATT'a girilmiş ticarette liberalizasyon temel hedef olmuştur.

İkinci kuşak reformlar, seçimi; rakip PRD (Demokratik Devrimci Parti) adayı öndeyken elektrik kesintisi sonrası kazanan Salinas tarafından gerçekleştirilmiştir. 1988'de anti-enflasyonist politikalarla daha fazla ticaret

liberalizasyonu, özelleştirme ve deregülasyon programına devam edilmiştir. 1989'da Ulusal Planda finansal deregülasyon, yabancı sermaye yönelik sınırlamaların kaldırılması, özelleştirme temel hedefler oluşmuştur. 1992'de ejido reformu, ile ejidoların satılmasının önü açılmış, devlet tarım sektöründen tüm sübvansiyonlarını çekmiştir. Dünya Bankası; su, tarım, çevre gibi alanlarda kullanılmak üzere sektörel krediler sağlamış; IMF ile anlaşmalar devam etmiş kamu kesiminin açığının azaltılması dolayısıyla kamu harcamalarının baskılanması IMF'nin temel hedefi olmuştur. 1994'te NAFTA'ya girilmiş, bu yıl itibariyle devletin elinde 200'den az kamu işletmesi kalmıştır (Teichman, 2000).

Bu politikalarının temel hedeflerden birinin "emek gücünün çıplaklaştırılması" olduğu görülmektedir. Anti-eflasyonist politikaların hedefi, ücret artışlarının engellenmesi; devletin ekonomiden çekilmesinin sebebi ise, emeği her koşulda çalışabilecek, güvencesiz ve aciz bir şekilde sermayeye mahkum edilmesidir. Bu politika, 1970'lerde krize giren ve fabrikalardan kaçan finansallaşan sermayenin çıkarlarıyla örtüşmektedir.

1990'lı yıllar itibariyle sermayenin önünde hiçbir engel bırakmayan Meksika bu yıllarda büyük oranda yabancı sermaye çekmiştir. 1991-1993 yılları arasında gelişmekte olan ülkelere giden yabancı sermayenin beşte birine tekabül eden 91 milyar dolarlık yabancı sermaye Meksika ekonomisine girmiştir. Bu giriş daha çok kısa vadeli portföy yatırımı şeklinde olmuş ve döviz kurunu değerlenmesi sonucu artan ithalatı finanse eder bir duruma gelmiştir. Bunun sonucu, cari işlemler açığının GSYİH'ya oranı 1991'e % 4.6 iken 1994 %7.9'a çıkmış, dolayısıyla yabancı sermaye için devalüasyon riski artmıştır. Bu riskin önlenmesine için Merkez Bankası bu girişleri sterilize etmek için kısa vadeli kağıtlar çıkarmış, yabancı sermayeyi

devalüasyondan korumak için vadesi geldiğinde peso olarak ödenmek üzere dolara endeksli tesebonolar çıkarılmıştır. Yerli kağıtların risklerinin de artması sonucu nominal faizler yükselmiş, Merkez Bankası bu artışın önüne geçmek için yurtiçi kredileri arttırmış fakat; bu durum banka rezervlerinin azalmasına sebep olmuştur. 1994 Aralık ayında Hazinenin ödemesi gereken 28 milyar dolar iken rezerv seviyesi 12 milyon dolardır. Ağustos seçimlerinden sonra, Zedillo hükümeti %29 devalüasyon kararını açıklayınca tesebonolar hızla nakte çevrilmeye başlamış, bu dönemde açık pozisyonu olan bankalar zarar etmiş ve rezervler 6 milyar dolara inmiştir. 1995'te ekonomi çökmüş GSYİH %6.2 düşmüş ve ücretler de %25 baskılanmıştır (Türkerkaya, 1998: 22-24).

Bu kriz diğer yandan farklı bir "ilkel birikime" tekabül etmiştir. Meksikalı işletmeciler yeni özelleşen bankaları, maden işletmelerini, telefon işletmelerini satın almak için yüklü miktarda borçlanmışlardır. 1995'ten önce faizlerin %100 artması çoğu işletmenin faaliyetini sürdürmesini engellemiş, Meksikalı yatırımcılar işletmelerini satın almak isteyen yabancı alıcılara satmaya gönüllü olmak zorunda kalmışlardır. Devalüasyon, NAFTA'ya giriş, düşük ücretler tam da Amerika için ihracata dayalı yatırımlara zemin hazırlar hale gelmiştir

Bu tezi kanıtlayan en önemli durum 1990'lı yıllarda "maquiladora"ların yükselişi olmuştur. Maquiladolar, Amerikalı imalat firmalarına verilen isimdir. Maquiladoralar, gümrüksüz olarak getirilen parçaları birleştirmekte ya da hammaddeyi mamul maddeye dönüştürmekte, mamul maddelerin en az %80'i de Meksika'da üretim sırasında eklenen katma değerle sınırlı bir gümrük vergisiyle tekrar Amerika'ya ihraç etmektedirler. Bu program, Meksika Sınırı Sanayileşme

Programı altında 1965'te başlamış; ancak ücretlerin düşüşüyle beraber 1980 sonrası yaygınlaşmıştır (Tümertekin ve Özgüç, 2009: 494).

Maquiladoralar ihracatlarını 1990'dan 1997'ye %17-20 civarında büyütmüşlerdir. Toplam ihracattaki payları, aynı yıllarda %33.7'den %40.9'a çıkmıştır. 2000 yılı itibariyle ihracatın %47'sini, imalat ihracatlarının ise %54'ünü maquiladora yapmaktadır. Diğer yandan, maquiladoralarda çalışanların ücretleri maquiladoralı olmayan işçilerinin ücretlerinin % 47'sinden daha azdır. İşçilerin %35'i lağım hizmetlerinden yoksundur ve %12'si temiz suya ulaşamamaktadır. General Motors, Ford, Volkswagen, Daimler-Chrysler ve Nissan Meksika'daki yabancı üretimin %80'ini oluşturmaktadırlar ve Meksika en çok bu şirketlere sübvansiyon sağlamaktadır. General Motors Amerikalı işçilere saat başına 19 dolar ücret öderken, Meksikalı işçilere 1.54 dolar ödemektedir. Diğer yandan, 1990-1994 otomotiv sektörü üretkenlik %10.3 artarken ücretler %20 düşmüştür (Landsberg, 2002: 6-9).

Meksika'da yapılan kamulaştırmalar ve özelleştirmeler böyle bir yapı üzerine okunmak gerekmektedir. Fakat, bu incelemeleri yapmadan önce Meksika'daki gelişmelerin sermaye birikim sürecinin küresel kriziyle beraber okunmasında fayda vardır. 1940-1970 dönemi merkez ülkeler için "fordist birikim rejimi" ve ya "RIS" ın yaşandığı yıllarken, Meksika'da "ithal ikameci birikim rejimi" uygulanmaktadır. Bu dönem merkez ülkeler için "kar oranlarının düşüşü"yle sonuçlanırken Meksika'da "borçluluk krizi" ile sonuçlanmıştır. Merkez ülkeler, fordist birikim rejimi veya RIS'ın çelişkilerini çözüme kavuşturmanın en önemli faktörlerinden biri emek maliyetinin düşürülmesi olarak görürken; Meksika, ithal ikameciliğin mirası olan borçların geri ödenmesi amacıyla "liberalizasyon" politikalarına geçişle merkez

ülkelerin bu ihtiyacına bir karşılık oluşturmuştur. Dolayısıyla, Meksika için sanayileşme amacı kalkınma hedefinden ziyade sermaye birikim sürecine eklenmenin önemli bir aracı haline gelmiştir. Borçlanma yani "ithal ikamecilik" "sömürgeciliğin farklı bir yüzü" ve sömürünün devamının bir aracı olarak tezahür bulmuştur. Meksika için bu durumun kaynağını da sömürge dönemlerinde aranabilir: Meksika 1870'lerde Diaz diktatörüne karşı mücadele ederken, aynı yılda Amerika'da petrol tekeli olan Rockefeller işletmeleriyle yarışma veya büyük ölçek ve verimliliğe ulaşma şansı yoktur. Bakır, petrol, çelik, motor gibi alanlar ölçeğin ve teknolojinin önemli olduğu alanlardır. Merkez ülkeler bu alanlarda üretim devleri yaratmışken Meksika gibi ülkelerin bu ülkelerle yarışma şansını pek görünmemektedir.

Bu, noktada Aeromexico, Cananea, Sıcarsta ve Tarım ve Bankacılık sektörüne ilişkin çalışmalar, özelleştirme ve kamulaştırmanın niteliği, ithal ikameciliğin başarısızlığı ve Meksika'nın sermaye birikim sürecine eklemlenme sürecinin anlaşılması açısından faydalı olabilir.

Aeromexico

Aeromexico'yu anlamak bir anlamda uçak imalat sektörünü anlamaya eşdeğerdir. Modern uçak imalatı sektörü sermaye yoğun, araştırma geliştirme ve imalatta önemli harcamalar gerektiren bir sektördür. Teknoloji gelişimi ve ölçek büyüklüğü bu bağlamda çok önemlidir ve yapım maliyeti sektöre giriş açısından önemli bir bariyerdir. Örneğin, Amerika'da 1960 yılında 12 adet firma varken 1980'lerde Boeing ve McDonnell Douglas olmak üzere bu sayı 2'ye inmiştir (Vasign, Tacker ve Fleming, 2008: 197). Diğer yandan, Boeing firmasının uçak kalkış maliyeti, Meksika'nın ithal ikameci dönemi 1970 yılı sonu borçlarının

yarısından fazlası olan 1.5 milyar dolardır. İngiliz Rolls Royce bile Amerikalı şirketlerle rekabet edemezken Meksika'nın Amerika karşısında rekabet edip edemeyeceği cevabı baştan görünen bir soru gibidir.

Meksika'da ise havacılık sektörü 1921'de Mexicana ve 1934 yıllarında Aeromexico'nun özel sektör eliyle kurulmasıyla başlamıştır. Amerikalı şirket, Pan American 1940'da Mexicana'yı ve Aeromexico'nun %40 hissesini satın almıştır. Dolayısıyla havacılık, yabancı sermayenin kontrolü altında bir düopol halini almıştır. Mexicana daha yoğun hatlarda pazar payını elde ederken, Aeromexico daha düşük yoğunluklu genellikle turist bölgelerinde uçuş yapmıştır. 1947'de havacılık sektörünün Meksikalılaştırılması gündeme gelince 1957 yılında Aeromexico Meksikalı bir şirket tarafından alınmıştır. Fakat, bu şirket 1959 iflas etmiş ve devlet bu işletmeyi kamulaştırmıştır. Aeromexico, 1959'dan 1988'e kadar sürekli olarak para kaybeden yükümlülükleri gelirlerini her yıl aşan bir işletme haline gelmiştir. Aeromexico, finansal durumu gittikçe kötüleşmiş toplam gelirinin %15'i kadar sübvansiyon almak zorunda kalmış; seferler aksamış, servisler çok düşük kalitede seyretmiştir. 1980'lerin sonu doğru gelindiğinde ise özelleştirmenin parlak elemanlarından biri olarak görülmüştür (Williams, 2001: 66-68). 1987 yılına gelindiğinde ise De la Madrid Aeromexico'ya 100 milyon dolarlık sübvansiyon sağlamıştır. Bu sübvansiyon özelleştirmeye hazırlık amacını taşımaktadır. Fakat, yüksek işçi sayısı, katı iş kategorileri potansiyel alıcılar için tehlike oluşturmaktadır. Dolayısıyla, 100 milyon dolarlık sübvansiyonla başlayan sürecin işçi sayılarının azaltılması iş kategorilerini daraltılmasıyla sonuçlanması gerekmektedir. Bu amaçlara ulaşmak için De la Madrid iktidarı ilginç yöntemler denemiştir. Örneğin, özelleştirme fikrine pilot sendikası, uçuş ekibi sendikası ve Aeromexico teknik

çalışanları karşıdırlar; fakat hükümet pilot sendikasına özelleştirilme sonrası %35'lik hisse teklif ederek muhalefetin içinden kopartılmıştır. 1988'de Aeromexico yönetimi; uçuş sayısında düşüşler, rota kısaltmaları ve uçaklara ilişkin sübvansiyon kısıntıları olacağını açıklamıştır. Bu kısıtlamalar en azından 2.000 işçinin işine son vermek demektir, aynı yılın kışına kadar mücadeleler devam etmiştir. Özelleştirmeye karşı mücadeleye dur diyemeyeceğini bilen hükümet, 1988'de 13 uçağın artık hizmette olmadığını ve Aeromexico'nun iflas ettiğini dolayısıyla çalışanların sözleşmelerinin iptal olduğunu açıklamıştır. Aeromexico'nun tüm maliyeti böylece çalışların üstüne yıkılmıştır (Williams, 2002). Bu özelleştirmeden çıkarılacak ders hükümet için sendikaların gücünün kırılması ve özelleştirme öncesi yeniden yapılandırmanın maliyetinin işçilere yıkılması için "iflasın" önemli olduğudur.

Tarım: Şekerden Böğürtlene: Rockefeller'in İntikamı

"*....1897 yılında yayınlanan bir Teksas gazetesi şöyle yazmaktadır: John D. Rockefeller, her gece sekiz buçuk saat uyur; 10.30 yatağa girer ve sabah 7'de kalkar. Her sabah kalktığında önceki günden 17,705 dolar daha zengindir. Sabah 8'de kahvaltıya oturur ve 8.30'da masadan kalkar. O yarım saatlik süre içinde zenginliği 1,041,50 dolar daha artar. Pazar günü kiliseye gider ve uzak kaldığı iki saat içinde 4,166 dolar daha zenginleşir. Akşam en sevdiği şey, keman çalmaktır. Her akşam kemanını eline alıp yatağına gittiğinde, önceki geceden 50,000 dolar daha zengindir...*"(Mars, 2000: 58).

1941'de Amerika hükümeti, Meksika'ya tarımsal gelişmeye ağırlık verilmesi konusunda baskılarını yoğunlaştırmıştır. 1943 yılında Meksika ve Amerika hükümeti arasında Rockefeller Vakfının desteklediği ve adına "Yeşil Devrim" denilen tarımsal

gelişmenin desteklendiği bir anlaşma imzalanmıştır (Chollett, 2009). Peki "Yeşil Devrim" ne içermektedir? Yeşil devrim, tohum vermeyen hibrid tohumların kullanılması, gübre ve ilaç kullanımı ağırlıklı tarımsal ürünlere yoğunlaşılması yönünde bir tarımsal gelişim politikası öngörür. Hibrid tohum tekrar tohum vermediğinden, gübre ve ilaçlar Meksika'da üretilmediğinden bu ürünlerin ithal edilmesi gerekmektedir. Diğer yandan, hibrid tohumu toprağın verimliliğini azaltmakta, gübre ve ilaç kullanımı ise tarım sektöründe üretim maliyetini arttırmaktadır. Bu durum, bir yandan köyden kente iş bulmak için göç eden daha doğrusu "göç ettirilen" ve her koşulda çalışabilecek ucuz işgücü sağlarken, diğer yandan Rockefeller petrol şirketleri gibi gübre ve tarımsal ilaçları satan şirketlerin yararına olmuştur. Diğer yandan, sulama gereksinimi baraj ihtiyacını doğurmuş, bu durum ülkeleri Dünya Bankası kredilerine daha bağımlı hale getirmiştir (Engdahl, 2007). Yani, Zapataların zorlu mücadeleler sonucunda kazandıkları ejidoları, Rockefeller intikam alırcasına "yeşil devrim" yoluyla geri kazanmıştır. 1940-1970 yılı tarımsal alanlarda kamulaştırmalar yapılsa da devlet çiftçiye tohum sübvansiyonu sağlasa da 1960'ların sonuna doğru Meksika tarımsal anlamda kendine yetmeyen bir duruma gelmiştir. Tarımın ihracat içinde payı, Meksika'da 1959'da %45.2, 1964'te %46.1 iken 1976'da 36.3 1980'de ise %8.7'e düşmüştür (Heat, 1988: 139). Meksika'da tarıma ilişkin çalışmalarda (Heath, 1988; Taylor, 1995) Meksika'nın 1940-1960 yılları arasındaki tarım sektörünün başarılı görülmekte ve 1960'lardan sonraki başarısızlığın nedeni yoğunluklu olarak nüfus artışı üzerinden tartışılmaktadır. Fakat, 1960'lardaki başarısızlığın nedenini, 1940'lardaki üretim artışının yapısal kökenlerinde aramak faydalı görünmektedir.

Bu noktada, emperyalist ülkelerin dünya pirinç[10] piyasası ihraç payı 1959-63'de %19'den 1969'da %40'a yükselirken Latin Amerika'da bu oranın %66'dan % 45'e düşmesinin (Cleaver, 1972: 183) "yeşil devrim" sonrasına denk gelmesi tesadüf olarak görülemez. Bu bağlamda, tarım üretimindeki başarısızlığın, tarımda çarpık gelişmeyle beraber geldiği konusunda "böğürtlen" örneği farklı yılları anlatsa da öğretici olabilir.

1970'li yıllarda Meksika borçların geri ödenmesi konusunda finansal kuruluşlar tarafından sıkıştırılmakta; Dünya Bankası, geleneksel olmayan ürünlerin ihraç edilmesinin tarımda yaşanan sorunları çözeceğini söylemektedir. Bu ürünlerden biri hem Meksikalı çiftçilere hem de Meksika toprağına yabancı olan "böğürtlen" dir. Meksikalı çiftçiler daha çok şeker kamışı üretmektedirler. Böğürten ise üretimi şekerden daha kısa olan ve üretimi için kadın emeğinin yeterli olduğu bir üründür. Diğer yandan, üretimi hem çevreye hem de sağlığına zararlı olan bazı böcek ilaçları gerektirmekte ve bu böcek ilaçları ülkede üretilmediğinden ithal edilmektedir. Dünya Bankasının politikaları paralelinde, Meksika 1970'lerin sonunda geleneksel ürünü olan "şeker" yerine "böğürtlen" üretmek zorunda kalmıştır. Meksika'nın NAFTA'ya girişiyle beraber şeker piyasası çökmüş, şeker ihracatı 1 yılda 1 milyon ton azalmıştır. Diğer yandan, böğürtlen özellikle Avrupa'ya ihraç edilen lüks bir mal olduğundan taşıma maliyeti yüksek düzeydedir, dolayısıyla küçük ejidolar için risk taşımaktadır. Bu durum üretimim tekelleşmesi sonucunu doğurmuştur. 1992'de ejido reformu ile toprakların yabancılara satışı kabul edilince, piyasa Amerikalı Driscolls, Hursts ve Sunny Ridge; Şili'li Hortifrut ve SunBelle; Meksikalı El Molinito, Exifrut

[10]Pirinç, Meksika'da çok miktarda üretilmeyen bir ürün olmasına rağmen rakamlar "yeşil devrimin" sonuçlarını göstermesi açısından önemlidir.

ve Expofrut son olarak Şili ve Amerika'lıların ortak olduğu VBM-Giumarra firmalarına kalmıştır. Diğer yandan, şeker üretimi çökünce Los Reyes Şeker Sendikası dağılmış, böğürtlen üretimi dokuz şirkete dağıldığından sendikal yapılanmalar çökmüş; bu çöküş işçilerin pazarlık gücünü ciddi şekilde zayıflatırken yabancı sermayeyi teşvik etmiştir.

Hortifrut'ta, işçiler alanlarda olup olmadıklarının anlaşılması için elektronik kodlu kimlik kartlı kıyafetler giyerken; tek odalı banyosuz, sobasız ve buzdolapsız evlerde yaşamaktadırlar. Günde 8-14 saat çalışan işçiler günlük 10 kutu, yani 120 konteyner böğürtlen doldurmakta, her konteyner 4 dolar etmekte fakat işçiler günlük 9 sent almaktadırlar. Yani, işçiler günde 480 dolarlık değer yaratırken bunun sadece 9 sentini almaktadırlar. Diğer yandan, Amerika gibi gelişmiş ülkelerde yasak olan ve Meksika'da böğürtlen üretimi için kullanılan böcek ilaçları yoğun miktarda kanserojen madde içermekte bunları kullanan işçiler kanser riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar (Collett, 2009). Böcek ilacından dolayı kanser olan işçiler ise Lipietz'in "Kanlı Taylorizm" tanımında kullanılan "kanlı" kelimesini trajik şekilde kanıtlar görülmektedir. Diğer yandan, Meksikalı işçilerinin; kanser olma pahasına ürettikleri böğürtlenlerin, Avrupalı ailelerin sofralarındaki dondurmalarda süs olarak durması, Madam Defarge'ın[11] nefretinin ve kininin 21.yy'a taşınmasının en önemli örneklerindendir.

Tarımdaki talan sadece "böğürtlen" üretimine özgü değildir. Tarıma verilen girdi sübvansiyonlarının yerini doğrudan gelir desteği olan PROCAMPO programı almış, 1980 ve 1994 yılları arasında tarıma verilen destek %20 azalmıştır (Lewis,

[11] Charles Dickens'ın İki Şehrin Hikayesi kitabında Fransız Devrimi'nde aristokratlara karşı büyük öfkeyle savaşan kadın karakter.

2002). Diğer yandan, su özelleştirmesini tarımdan bağımız düşünmek mümkün değildir. 1992'de Yeni Tarım Yasası'yla sulama yönetimi devletten kullanıcıya devredilmiştir. 1960'dan önce su maliyetlerinin %80'i devlet tarafından sübvanse edilirken 1980'lerde bu oran %15'e düşmüştür. Yeni sulama sistemi yapılmış, bu siteme ulaşım maliyetleri artmış, küçük toprak sahiplerini bu maliyeti karşılamakta zorlamıştır. Tarım alanında kredilerin azalması ve maliyetlerin artması ise ejidoların; makinelerini, topraklarını ve sulama haklarını satmak zorunda bırakmıştır. 20,000 su kullanıcısı sulama hakkını satışa çıkarmış 12,000'i dört büyük şirket tarafından alınmıştır.

Yani, "ilkel birikim yoluyla", ejidoları zorlayarak ve mülksüzleştirerek tarım sektörü tarım tekelleri eline bırakılmıştır. Özelleştirmeyle beraber sulama politikası akıldışı işlemiştir; örneğin, fasulye pamuktan az su istese bile iki ürüne de aynı sulama maliyeti çıkarılmıştır. Diğer yandan, su miktarı dönemlere göre değişen bir yapıya sahiptir, devlet kıtlığın olduğu durumlarda sübvansiyon uygularken şimdi durum kendiliğine bırakılmıştır. Tarım ürünlerine talep fazla olduğu zaman özel sektör arza önem verecek, talebi kontrol etmek yerine aşırı üretim yapabilecek bu da su kıtlığına neden olabilecektir (Ahlers, 2010).

Lewis'in (2002), Yaqui Valley'de yaptığı çalışma sonucu ejidoların topraklarını satma nedenleri: (1) sınırlı kredi imkanları (2) yüksek tarımsal girdi fiyatları (3) yüksek su fiyatı olarak sıralanmaktadır. Diğer yandan, Sammson'a göre göre (2010), özelleştirme toplumda kadın ve erkeğin rollerinin yeniden dağılımına ve pekişmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin, belediye hizmetlerinin özelleştirmesiyle beraber temizlik işçilerin kadınlardan seçilmesi kadının geleneksel rolünü pekiştirirken, su özelleştirmesiyle su fiyatlarının artması kadınların ev emeğini

arttırmalarına ve geleneksel işbölümlerindeki yerlerinin pekişmesine katkıda bulunmaktadır. Sammson'un (2010) çıkardığı sonuç, özelleştirmeyle beraber kadının eve daha bağlı hale getirilmesi, devletin sosyal alanlardan çekilmesi gibi politikaların toplumda yaratacağı tahribatın "anne" unsuru üzerinden kısmi çözüme kavuşturulmaya çalışılması ile ilgilidir şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan, su özelleştirmesiyle beraber fiyattaki artışın, (kadınların temizlik işlerinde suyu az kullandığı için daha fazla emek harcayacaklarından dolayı) kadınların ödenmemiş emeklerinin arttırılması üzerinden finanse edilmesi ise özelleştirmenin sonuçlarına ilişkin çarpıcı bir sonuçtur. Lewis'in çalışmasında ise toprağını satan kadın sayısı erkeklerden % 62 fazladır ve topraklarını satma gerekçelerini artık "geleneksel işleri" olan ev işlerini yapmaya geri dönmelerinin gerektiği olmuştur.

Bu çalışmalardan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkün olabilir: kadın ve erkeğin toplumsal rolleri hakkındaki vurgunun tonu sermaye birikim sürecinin krizinin niteliğine ve mekanına göre değişmektedir. Örneğin, Thatcher; neoliberalizmin yaratacağı yıkımı engellemek amacıyla "aile" kavramını sürekli vurgularken, Meksika'da da kadınların sahip oldukları ejidoların ellerinden alınması için kadınlara "geleneksel işleri" olan "ev işleri" yapmaları tekrar hatırlatılmıştır. Fakat, ortak amaç aynıdır: sermaye birikim sürecinin devamlılığı.

Cananea (Bakır)

Cananea'ya bakmadan önce bakır üretimine ilişkin temel özelliklere bakmak faydalı olabilir. Bakır, elektrik; yapı ve ulaşım sektörlerinde kullanılan dolayısıyla sanayileşmeyle doğrudan ilgisi olan bir madendir. Bakır üretimi, yoğun sermaye ve altyapı yatırımı gerektirir, ayrıca nadiren bulunan bir maden olduğundan fizibilite

arama gibi faaliyetlerde yüksek maliyete sahiptir. Yeni üretim birimlerinin işleyişe geçişi 2-5 yıl sürebilir, bu dönemde süresince piyasa koşulları değişebilir, dolayısıyla bu alanlara yatırım ciddi risk taşır. Diğer yandan, yerleşim yerlerinden uzak bölgelerde kurulan bir üretim birimi yeni bir şehirleşmeyi gerektirir; okullar, hastaneler işçilerin kalacağı evler gibi. Bu riskleri ve maliyetleri ancak devlet işletmeleri ya da büyük ölçekli işletmeler göze alabilir, dolayısıyla piyasa yapısı da buna göre belirlenir. 1947 itibariyle bakır sektörü üretimin %60'ını dört büyük işletme karşılarken 1974'te bu oran yaklaşık %19'dur. 1984 yılı itibariyle Amerika, 37 ülkenin 7.4 milyon tonluk üretimin, 1.6 milyon tonunu üreterek bakır üretiminde birinci sırada bulunmaktadır. Diğer yandan, bakır piyasasında talep ve fiyatlar çok değişkendir, kamu işletmeleri özel işletmeler gibi sadece kar odaklı olmadığından piyasa koşulları değiştiğinde bakır üretimiyle ilgili sorunlar ortaya çıkabilir (OTA, 1988: 45-54).

Cananea bakır işletmesi de, Cananea şehrinin temel geçim kaynağı olması ve 1906'da başlatılan ayaklanma ile Amerika'ya karşı gerçekleşen ilk işçi direnişinin gerçekleştiği yer olması bakımından Meksika'da önemli bir yere sahiptir. 1971'e kadar özel sektörde kalan Cananea, madenciliğin Meksikalılaştırılması politikasına paralel olarak 1971 yılında %51'i NAFİNSA tarafından alınarak kamulaştırılmıştır (Williams, 2001:1995b). Portillo döneminde, madencilik sektörüne vergi teşvikleri uygulanırken, Madrid döneminde 5 yıllık plan ile bu sektöre 1.7 milyar dolarlık yatırım yapılması düşünülmüştür. 1982 yılında borç krizi arifesinde, Amerika İthalat-İhracat bankası, Japon İhracat-İthalat bankası ve Banco Exterior Espana'nın verdiği borçlarla Madrid döneminde milyar dolarlık yenileme yapılmış, bu proje dönemin en pahalı kamu projesi olmuştur (Bryne, 2000). Bu restorasyon 1980-1982

arasında bakır fiyatları düşerken yapılmış, 1982'den sonra bakır fiyatlarında artışla beraber Cananea üretimini 3.000 tondan 14.000 tona çıkarmıştır. 1988 yılında ise özelleştirme kararı alınmıştır. Dolayısıyla, özelleştirme öncesi yapılan bu restorasyon özelleştirmeye hazırlık olarak görülebilir. İlginç olan bunun borç krizi öncesi yine borçlanma yoluyla yapılmasıdır. Özelleştirmeye karşı sendikalar eyleme geçmiş iki aylık iş aksatmalar sonucu 15 milyon dolarlık maliyet oluşmuştur. Hükümet, Aeromexico'da olduğu gibi işletmenin iflas ettiğini açıklayarak, bu dirençten kurtulmayı planlamıştır. Yönetim, ücretlerde %330 artış öngörecek, daha sonra bu artışı karşılayamayacağını söyleyerek iflasını açıklayacak, iflas; sendikaların gücünü kıracaktır. Diğer yandan, planın diğer kısmını da hazırdır: 1988'de ordu, iflasa karşı protestoları önlemek için iflas açıklanmadan önce fabrikanın önünde yerini almıştır. İlginç olan, Cananea' nın 1988 yılı karının 75 milyon dolar olup üretkenliğinin de artmış olmasıdır. Sendika yöneticileri, iflasın sahte olduğu konusunda dava açmış; fakat bu davadan sonuç alınamamıştır. Bu sürecin sonunda Cananea 1990 yılında Grupo Industrial Minera Mexico'ya 150 milyon dolara satılmıştır (Williams,2001). Özelleştirmeyle beraber Cananea'nın iş örgütlenmesinde önemli değişiklikler olmuştur. Örneğin, ücretler; dört düzeye indirilmiş ve sekiz kategoride düzenlenmeye başlanmış; elektronikçiler, kaynakçılar ve mekanikçiler gibi ayrımlar ortadan kaldırılarak, meslek kategorileri genelleştirilmiştir.

Sıcartsa (Çelik)

1971 yılında çelik üretiminde Meksika'nın Japonya ve Amerika karşısında rekabet edemeyen İngiltere'den daha iyi bir performans sergilemesi beklenemez bu bağlamda Sıcartsa, finansal durumunun düzeltilmesi ve yeniden yapılandırılmak için 1971 yılında kamulaştırılmıştır. Sıcartsa, 1980 yılında Meksika'nın ikinci büyük çelik üreticisi olmuştur. Fundiro de Monterrey ve Altos Homos çelik işletmeleri kapatılınca SIDERMEX olarak yeniden oluşturulmuştur. 1982 yılında yaşanan borç krizi ve liberalizasyon kararı sonucunda özelleştirme kararı alınmıştır. Satışı kolaylaştırmak için Sıcartsa ikiye bölünmüştür (Williams, 2001: 111-112). Sıcartsa 1 ve 2 olarak bölünen çelik işletmesine bu yeniden yapılandırma sırasında özelleştirme gelirlerinin yarısına tekabül eden 580 milyon dolarlık yatırım yapılmıştır. Özelleştirmeye karşı 1989-91 yılları arasında yoğun mücadeleler verilmiştir. 1991 yılı itibariyle ücretler katmanlaştırılmış, performans esaslı ücret sistemine geçilmiş, örneğin haftalık 12 bin tonluk üretime aylık maaşın %7'lik ek ödeme öngörülmüştür. 1989'da 1,119 işçinin işçine son verilmiş daha sonra işletme dörde ayrılmış, her işletmede alınan kararlar o işletmeye özgüleştirilmiştir. Örneğin, bir işletmede grev kararı alınması diğer işletmeleri bağlamaz hale getirilmiştir. (Zapata, 1999: 4-9). Sıcartsa 2006 yılı itibariyle dünya çelik devi Arcelor Mittal'a 1 milyar 439 milyon dolara satılmıştır (Habertürk, 2006). Yani, dünya çelik devleriyle rekabet edemeyen Sıcartsa kamulaştırılmış, kamu kaynaklarıyla yeniden organize edilmiş daha sonra ise "dünya devlerine" hediye edilmiştir.

Banka Kamulaştırmaları

Meksika'da 1982 yılı banka kamulaştırmalarına bakmadan önce 1960'lardan itibaren bankacılık sektörüne bakmak faydalı olacaktır. Meksika'da 1960'lı yıllarda bankalarda bulunan toplam rezervler GSYİH'nın %13.3'ünden %29.4'üne çıkmıştır. Fakat, kredi verme hem enflasyon hem de döviz kurundaki dalgalanmalar yüzünden riskli görünmektedir; ayrıca Meksikalı bankacılar, kredilerin zamanı geçmiş makineler ve üretken olmayan alanlara yöneltileceğini bildiklerinden verilen kredilerin karlı olamayacağını düşünmüşlerdir. En önemli finansal kurumlar bile bu yüzden kısa vadeli borçlar vermekte, uzun dönem borçlar; ancak Nafinsa gibi devlet kurumları tarafından verilmektedir. Diğer yandan, bu dönemde Banco de Mexico'nun zorunlu karşılık oranını %50'den %100'e çıkarması bankaların borç verme işlevini yerine getirememelerine neden olmuştur. Dolayısıyla, sanayileşmeyi finanse edecek kaynak sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Bazı finans çevrelerin yüksek faiz vererek piyasadaki rezervleri toplamaları tekelleşmeye yol açmış, sanayileşme bu tekelci finans kuruluşlara bağlı kılınmıştır. Bu durum, hem diğer finansal kuruluşların büyük tekellerle rekabet edememesine hem de küçük sanayicilerin kredilerinden yararlanamamasına neden olmuştur. Sabit faizli finansal araç ve menkul kıymet değiş tokuşu, piyasayı yaratan sadece birkaç bankadan ibaret olduğu için sınırlı düzeyde olmuş, uzun dönemli tahvil piyasası da zayıf kalmıştır. Yüksek maliyetli borçlanma ve uzun dönemli kredilerin yokluğu Meksika sanayileşmesini kötü etkilemiştir (Adams, 1997: 15-16). IMF ile yapılan 1976 yılındaki anlaşmayla beraber 1977 yılında "uluslararası bankacılık" sistemine geçildiğinde Meksika'ya finansal piyasalardan akan fonlar devletin kontrolünden çıkan bir yapı doğurmuştur.

Bankacılık sisteminin uluslararasılaşması kapitalistlerin spekülatif amaçlara yönelmesini teşvik etmiştir. Bu durum devletin finansal sektörde kontrolünü azaltmıştır. Portillo, 5 Ağustos günü "tek bir bankanın 3.000 milyon doları tek gün içinde Meksika'nın dışına çıkardığını" söylemiştir. Yabancı bankacıların Meksika bankalarıyla entegrasyonu, para politikasını geçersiz kılmış, fonlar üzerinde devlet kontrolünü azaltmış, sermaye hareketlerinin kontrol dışına çıkışı kırılgan bir yapı meydana getirmiştir. Cari açığın artışı dolayısıyla devalüasyon korkusu 1982 Ağustos'unda sermaye çıkışlarını arttırmış, Portillo da spekülatif amaçlı yatırımların önünün kesilmesi, üretken yatırımların teşvik edilmesi, sermaye çıkışlarının önlenmesi için 3 Eylül 1982'de bazı bankaların kamulaştırması kararını almıştır. Faizlerin düşürüleceği, kredilerin planlı bir şekilde sosyal ihtiyaçlara göre dağıtılacağı açıklanmıştır. De la Madrid hükümeti ise bu kontrollere karşı çıkmıştır. Portillo döneminde, banka kamulaştırmları için en büyük özel bankalar olan Banamex, Bancomer ve Serfin'e 47 milyar peso teklif edilmiş iken, bankalar bu miktarı kabul etmemiş bu teklif De la Madrid döneminde iki katına çıkarılarak 118 milyar dolar olmuştur. De la Madrid'in bankacılık sektöründe devlet kontrolüne karşı çıkıp, Portillo döneminin iki katı kadar kamulaştırma bedeli teklif etmesi ironiktir. Diğer yandan, De la Madrid kamulaştırılan bazı bankaları sahiplerine yeniden satmıştır, bu satışlar kamu bankacılığıyla rekabet eden bir yapıya büründükleri için kamulaştırmalarda bu bağlamda anlamını yitirmiş ve Salinas döneminde tüm bankaların özelleştirilmiştir. (Maxfield, 1992: 75-103).

Meksika'da Özelleştirme Bilançosu

Meksika'da özelleştirme uygulamaları 1982 yılında başlayıp 88-93 Salinas döneminde zirveye ulaşmıştır. Ayrıca Meksika programı 1982-2003 yılları arasında

1.155 kamu işletmesinden 210 işletmeye düşüşün olduğu bir ülke olarak dünyanın en geniş kapsamlı özelleştirmesidir. 1982-2003 arası bu ilişkiyi Tablo 18'de görmek mümkündür. İlk dönem diyebileceğimiz 1982-1988 arasındaki dönem Cananea, Sıcartsa olduğu gibi "yeniden yapılandırma" sürecini karakterize etmektedir. Kamu sektörünün etkinliğinin arttırılması, yani satışa hazırlanması söz konusudur. Bu yeniden yapılandırma bir anlamda temizleme niteliği taşımaktadır; tasfiye, birleşme, transfer gibi uygulamalar yapılmış devletin ekonomide rolü düşürülmeye çalışılmıştır. Yaklaşık 300 işletme kapatılmış veya tasfiye edilmiş ve 157 tane işletme ise özelleştirilmiştir. Bu durum, "tasfiyelerin" büyük çoğunlukta olması bakımından İngiltere'deki özelleştirme uygulamalarından ayrılmaktadır. İngiltere'de amaç "rekabet gücünü arttırmak" iken Meksika'da amaç su özelleştirmesinde, tarım özelleştirmesinde, Sıcartsa özelleştirmesi örneğinde olduğu gibi "ilkel birikim" yoluyla kaynakların büyük tekellere transfer edilmesi olmuştur.

Özelleştirme programı 1988-1993 yılında Salinas döneminde en yüksek düzeyine çıkmış bu dönemde tüm özelleştirme dönemi varlık satışlarının %96'lık kısmı gerçekleştirilmiş, bu da 311 bin işçinin istihdam edildiği ve toplam kamu işletme istihdamının %35'ini oluşturan kısmı teşkil etmektedir.

Üçüncü dönem yani 1994-2003 yılları arasında telekomünikasyon, liman, havaalanı, kara taşımacılığı, demiryolu ve gaz dağıtımı gibi stratejik alanlarda özelleştirmeler yapılmıştır (Chong ve Silanes, 2004: 353-355).

Tablo 18. Meksika'da Kamu İşletmeleri 1982-2003

	1982-1988	**1989-1993**	**1994-2003**
Periyot başı toplam	1,155	666	258
Kurulan	59	39	108
Tasfiye/kapatma	**294**	**193**	**58**
Birleşme	72	17	16
Transfer	25	11	26
Özelleştirme	**157**	**226**	**56**
Özelleştirme Sürecinde			37

Kaynak: Chong ve Silanes, 2004: 353.

Meksika'da yapılan özelleştirme uygulamalarının sonuçlarını şöyle özetlemek mümkündür:

- En dikkat çekici olarak kapatılan kamu kuruluşlarının sayısı özelleştirilen firmalarının sayısını geçmiş olmasıdır.
- Kapatma nedeniyle sadece çalışanlar işsiz kalmamış olup, ayrıca bu kuruluşlara mal üreten köylüler de zarar görmüşlerdir. Özellikle kamu işletilmelerinin kapatılması nedeniyle, çok sayıdaki şeker pancarı üreten köylü zarar görmüştür.
- İşsiz kalanların sayısı 400.000'i bulmuştur.

- Kamu kuruluşlarının hisse senetleri belli ellerde toplanmış, özelleştirme sonunda, en çok çıkar sağlayan 13 aile işletmesi olmuştur.
- Telefon yönetiminin özelleştirilmesi nedeniyle, hizmet arzında önemli tıkanıklar ortaya çıkmış olup, telefon almak isteyenler için bekleme süresi 1 yılı geçmiştir.
- Yabancılara satılan kamu kuruluşlarının bir bölümü iflas etmiş, kamu bankalarının yeni sahipleri kredi faizlerini anormal derecede yükseltmişlerdir (Şener, 1996).

Meksika'da 1982 yılında De la Madrid döneminde başlayan neoliberal saldırı, günümüz Meksika'sında da devam etmektedir. Bu durum beraberinde neoliberal politikalara karşı farklı direnç grupları oluşturmuştur. Bu bağlamda, Meksika'nın siyasi tarihine bakmak faydalı olacaktır. 1988 yılında Meksika çok partili sisteme adım atmıştır. 1989 yılında, sol fraksiyonlar ve sosyalist sol PRI içinden ayrılarak kendini "sosyal demokrat" olarak tanımlayan PRD'yi (Demokratik Devrimci Parti) kurmuştur. 1988 yılında Salinas'ın hileli başarısından sonra, 1994'te yine PRI'dan Zedillo iktidarı alarak Salinas reformlarına devam etmiştir. 2000 yılında ise, PRI'nın muhafazakar çizgisini sürdüren PAN (Ulusal Hareket Partisi) lideri Fox, PRI liderlerinde olduğu gibi iktidara şaibeli şekilde gelmiş, özelleştirmeler başta olmak üzere neoliberal politikaları uygulamaya devam etmiştir. PAN lideri "PRI ile stratejik işbirliği içinde 'inançlı' imajını kullanarak Katolik kilisesi ile politik ve ideolojik bir yakınlaşma sağlamıştır". 2006 yılında ise iktidarı, PRD adayı Obredor'u şaibeli şekilde geçen PAN adayı Calderon almıştır. Calderon'un en önemli uygulamalarından biri ise kamu sektörü çalışanlarının emeklilik primlerinin

özelleştirilmesini içeren yasayı meclisten sessiz sedasız şekilde geçirmek olmuştur. (Bejar, 2008: 168-196).

PAN ile 2002 yılında iktidarı alan AKP'nin benzerlikleri bu bağlamda manidardır. AKP lideri Tayyip Erdoğan'ın PAN lideri Fox gibi 'inançlı' imajını kullanmaları tesadüfün ötesinde bir durumdur. Diğer yandan, neoliberal politikalara direnç gösteren önemli muhalefet odakları vardır. "Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu" (EZLN) ve "Oaxaca Halk Meclisi" (APPO) bunlardan en önemlileridir. EZLN, 1994 yılında tarımda yaşanan özelleştirmeye karşı büyük direnç göstermiş, 2006 yılında seçimlere karşı "öteki kampanya" adlı alternatif bir siyasi girişimde bulunmuştur. APPO, ise demokratik temsil ve siyasi partiler sistemi krize girdiğinde doğrudan müdahale eden bir örgütlenme biçimidir. 2006 yılı seçimleri Meksika'da hareketli geçmiştir. "Ulusal Demokratik Birlik" Calderon'un başkanlığı kabul etmeyip PRD adayı Obredor'u meşru başkan ilan etmiş, enerji sektörünün özelleştirmesine karşı eylemler düzenlemiştir. Diğer yandan EZLN, PAN, PRD ve PRI'nın dışında bir siyasi seçenek olarak gördüğü "öteki kampanya" adlı bir yürüyüş düzenlemiş, bu yürüyüş 2 kişinin ölümüyle kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Ulusal Eğitim İşçileri Sendikası'nın demokratik birimlerine 2005 yılında yapılan baskın ve göz altılar ise APPO'nun direnişine sahne olmuştur. APPO, aynı zamanda gelişmemiş bazı bölgelerde kalkınma amacı içeren "Panama Puebla Planı" nı ortaya koymuştur. Bu muhalefet sonucu 23 kişi hayatını kaybetmiş, 1000 kişi keyfi bir biçimde göz altına alınmış, bu göz altılarda polis teşkilatından kişilerin kadın ve erkeklere tecavüz etmesi gibi olaylar yaşanmıştır (Bejar, 2008:168-196).

Peki, Meksika 2009 yılı krizinden nasıl etkilenmiştir? 2000'li yıllarda Meksika'nın yabancı yatırımının yarısını ABD sağlamakta, ihracatının %85'ini

almakta ve milyonlarca işçiye iş sağlamaktadır. Meksika'nın nüfusunun yüzde 10'u; yaklaşık 10 milyon kişi yaşamak ve çalışmak için son 10 yıl içinde Amerika'ya göç etmiştir. Meksika'da banka varlıklarının yüzde 80'inden fazlasına yabancılar sahiptir; bunların 3'te biri ise Amerika bankalarınındır. Dolayısıyla, ABD'deki kriz Meksika için, daha az yabancı sermaye, daralan ihracat pazarı, yurtdışına daha az göç, işçilerden gelen dövizin azalması ve işsizliğin artması demektir. Örneğin, Meksika Çalışma Bakanı Javier Lozano Alarcon bir yıl içinde 200,000 Meksikalı göçmenin geri dönebileceğini belirtmektedir (Botz, 2009: 56-57). Meksika'da işsizlik 2008 yılında %3.6 iken 2009 yılında %5.3'e çıkmıştır. İhracat piyasasısında büyüme 2009 yılında -%13.4 olurken 2010 yılında %13.5 olmuştur. Meksika ekonomisi, 2009 %6.1 küçülürken; 2011 ilk çeyreğinde %4.6 büyümüştür (OECD, 2011). Bu büyümenin kaynağı, Amerika ekonomisinin krize karşı önlemlerinde bulunabilir. Amerika'daki krize karşı Amerika Merkez Bankası (FED) faiz oranını sıfırın etrafında tutarken 600 milyar dolarlık hazine bonosu alımı yapmıştır bu da likidite bolluğu anlamına gelmektedir. Bu bolluk da çevre ülkelerde finansal araçlara talebi arttırmıştır (Boratav, 2011). Peki, tüm bu dönemler boyunca kamulaştırma ve özelleştirmeleri nasıl analiz etmek gerekir.

1930-1955 yılları Jessop ve Sum'ın (2006) değerlendirmesi paralelinde Meksika'da "ithal ikameci birikim rejimi"nin yaşandığı yıllardır. İthal ikamecilikte amaç: Lipietz'in söylediği gibi petrol, maden ve tarım ürünleri ihracatıyla ekonomik artık yaratmak ve bu artığı sanayileşme için kullanmaktır. Bu bağlamda, DO; bu dönemde yapılan kamulaştırmaları "ithal ikameci birikim rejimi"ne uygun "düzenleme biçimi" olarak görür. 1930-1955 yılında yapılan kamulaştırmalara bakıldığında: Cardenas döneminde PEMEX (petrol), demiryolları kamulaştırılmıştır,

1940'lar ve 50'lerde; çelik, maden işletmeleri kamulaştırılmış, sosyal güvenlik sistemi ve tarımsal KİT'ler kurulmuştur. Diğer yandan, Cardenas döneminde 7 adet kamu bankası kurulmuş, tarım bankası ve Nafinsa tarım ve sanayi sektörüne krediler sağlamıştır. Bu bağlamda, bu dönemde devlet bankacılığı aracılığıyla tarım desteklenmeye çalışılmakta; petrol, tarım ve maden alanlarında devlet kontrolüyle bir gelişim sağlanarak sanayileşme için artı değer yaratılamaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla, bu dönemdeki kamulaştırmaları "ithal ikameci birikim rejimine" uygun "düzenleme biçimi" olarak görmek mümkündür.

Diğer yandan, Lipietz'in çevre ülkelerde ithal ikameci birikim modeli konusunda ortaya attığı sorunların Meksika'da da yaşanmış olduğu söylenebilir. 1931 Federal Labor Law, dolayısıyla emek-sermaye arasında bir uzlaşı yoktur; merkez ülkelerde "örgütlenmeyeni örgütle" parolası Meksika için geçerli değildir; çünkü bağımsız sendikalar devlet tarafından kabul görmemekte, dolayısıyla grev ve toplu sözleşme hakkına sahip olamamaktadırlar. Ücret düzeyleri de Tablo 4'te görüldüğü üzere düşük düzeyde seyretmekte ve kamu harcamaları içinde sosyal harcamaların payı Tablo 5'te de görüldüğü gibi 1950'lere doğru düşüş göstermektedir. Yani, Meksika Keynesyen devlet kazanımlarından yoksundur denebilir. Ayrıca, ASARCO olayında görüldüğü üzere devletin emek üzerinde ciddi bir tahakkümü vardır. Diğer yandan, ekonomi ancak İkinci Dünya Savaşı ve Kore Savaşı'nın yarattığı taleple canlanmakta, savaş sonrası ise kriz baş göstermektedir. Dolayısıyla, büyümenin temel dinamiğinin, fordist birikim rejiminde olduğunun aksine gibi "ücretli emek" yerine "dış talep" olduğu söylenebilir. Aeromexico örneğinde ise Meksikalılaştırılan Aeromexico'nun 1957'de iflas etmesi sonucu kamulaştırılması, Lipietz'in "sanayileşme sürecinin ileri teknoloji kullanan ülkelerin

rekabet baskısı altında kalması" tanımlamasına uygun düşmektedir. Fakat, Aeromexico'nun iflası sonucu kamulaştırılması, özel sektörün zararının sosyalize edilmesi anlamına geldiğinden DO'nun devleti "düzenleyici" olarak görmesini yanlışlayan bir tablo çizmektedir. Devleti, DO'nun söylediğinin aksine özel kesimin zararının üstlenen; dolayısıyla düzenleyici olmaktan ziyade sistemin tam da içinde bir devlet olarak analiz etmek daha gerçekçi görünmektedir.

BSY gözüyle Meksika'da bu dönem ki kamulaştırmaları anlamak "birikimin sosyal yapıları"nı analiz etmekle daha mümkün görünmektedir; fakat bundan önce BSY'nin RIS'ın ortaya çıkışına ilişkin ortaya koyduğu birkaç durumdan Meksika'ya ilişkin olanı değerlendirmek faydalı olabilir. BSY'ye göre RIS'ın ortaya çıktığı tarihsel koşullardan biri kalkınma konusunda geride kalmış ülkelerde kalkınmanın sağlanmasıdır. Dolayısıyla, bu dönem kamulaştırmaları "kalkınma yarışında geri kalmış ülkelerin" kalkınma çabalarının ürünü olarak görülebilir. Fakat, daha önce de belirtildiği gibi bu ülkelerde "sömürün sosyal yapıları" sınıf mücadelesiyle çatırdadığı halde Cardenas'la başlayan dönem "sömürünü sosyal yapılarının" farklı bir yüzüne tekabül etmektedir. Çünkü, dünya pazarının paylaşıldığı ölçek avantajının öncelerden sağlandığı dünya ekonomisinde Aeromexico'nun iflası kaçınılmazdır. Dolayısıyla, ölçek avantajı olmayan ve teknoloji üretmeyen bir ekonomik yapının bunu tarımsal artıkla ve özellikle "hibrid tohumlarıyla" yapmaya çalışması sonuçları 1970'lerin sonunda görüldüğü gibi farklı bir sömürü biçimi ortaya çıkaracaktır. Diğer yandan, Meksika'nın kalkınma amacını özel sektör ve yabancı sermaye desteğiyle yapmaya çalışması kalkınmanın özüyle tezat bir yapı oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu dönemi farklı bir "sömürünün sosyal yapıları" olarak analiz etmek faydalı görünmektedir. Merkez ülkelerin gelişiminin tek nedeni, çevrenin talanı olamamakla

beraber bu talanın "çevre ülkeler"in iktisadi yapılarındaki çarpıklığın birincil nedenlerinden biri olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Fakat, Lipietz'e göre çevrenin başarısızlığının temel nedeni "fordizmi" uygulamadaki başarısızlıktır, bağımlılığın sebebi de budur. Lipietz, fordizmin neden uygulanamadığı sorusuna ise ülkenin kendi içsel dinamikleri çerçevesinde bakar. Aeromexico'nun iflasının nedeni dev şirketlerin rekabet gücü değil, Meksika'nın uygulama başarısızlığıdır.

Diaz döneminde, köylü ve işçilerin artan sömürüye ve topraklarının ellerinden alınmasına karşı başlattıkları mücadele ve 1929 krizinin Meksika'yı kendine yeter bir ekonomik yapı kurmaya zorlaması "ithal ikameci birikim rejimi olarak" tezahür bulmuştur. Bu bağlamda, bu dönemin "sömürünün sosyal yapıları şöyle özetlenebilir: (a) sermaye-emek ilişkisi: toprak dağıtımı ile kısmi uzlaşı (b) sermaye-vatandaş ilişkisi: resmi parti PRI yönetimi ile otoriter rejim (c) sermaye-devlet: yabancı ve yerel sermaye ile uzlaşmış devlet (d) uluslararası ekonomi; tarım ihracatı ve dış talebe bağlı yapı. (e) tarımı ve sanayiyi destekleyen özel ve kamu bankacılığı üzerine kurulu finansal yapı. Dolayısıyla, bu dönemin kamulaştırmaları "sömürünün sosyal yapılarının" bir parçası olarak görülebilir.

1955-1970 yılları ise, Jessop ve Sum'ın değerlendirmelerine göre Meksika'da "çevresel fordizm"in yaşandığı yıllardır. "Çevresel fordizm" Lipietz'e göre otomotiv ve ev aletlerinde imalat aşamasına geçiş anlamına gelmektedir, bu yolla ileri teknoloji üreten ülkeler parça üretim yapacak ve bu parçalar ucuz işgücü olan bölgelerde montaj edilecektir. Fakat, Jessop ve Sum "çevresel fordizm"i Latin Amerika gibi ülkeler için ithal ikameciliğin ikinci dönemi olarak adlandırmaktadırlar. Çevresel fordizm "montaj aşamasına" geçişten çok; gelişmiş teknolojik aşamalara geçilen, kitlesel üretim ve tüketimin ulusal ölçekte değil,

uluslararası ölçekte gerçekleştiği, iç piyasanın genişlemesinin işçi sınıfı gelirlerinden çok şehirli orta sınıfa dayandığı ve işçi sınıfının Keynesyen refah devletinin kazanımlarından yoksun, üretimin küresel piyasaya ihracat üzerinden gerçekleştiği "yoğun birikim rejimi" olarak adlandırılmaktaydı. Dolayısıyla, bu dönem yapılan kamulaştırmaları "çevresel fordizm"e uygun "düzenleme biçimi" olarak yorumlamak mümkündür.

Meksika 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren dayanıksız tüketim malı ve ara malı üretiminden dayanıklı üretim malı ve sermaye malı üretiminde geçmiş bu bağlamda ithalatın kompozisyonu sermaye mallarına doğru evrilmiştir. Kore Savaşı'nın başlayışıyla yüksek büyüme oranlarına erişilmesi, savaş sonrası ekonomik kriz yaşanması ekonominin temel büyüme kaynağının dış talep olması açısından "çevresel fordizmle" örtüşen bir yapı yaratmaktadır. Bu dönemde elektrik kamulaştırması, NAFİNSA'nın imalat için önemli çimento, petrol ve çelik gibi alanlarda finansman sağlaması, şehirli çalışanlar için sosyal güvenlik sistemi kurulması ve yoksulların için gıda üretimi yapan Kit'lerin kurulması "çevresel fordizme" uygun düzenleme biçimi olarak görülebilir. Çünkü, çevresel fordizmde olduğu gibi sanayileşme ile daha yüksek teknolojik aşamaya geçme çabası vardır. Her ne kadar sosyal güvenlik, gıda üretimi gibi işçi sınıfının gelirine etki edecek düzenlemeler yapılsa da 1931 yılı Federal Labor Law yürürlüktedir, dolayısıyla merkez ülkelerde olduğunun tersine işçi sınıfının kazanımları sınırlı ölçüdedir.

1970 sonrası yıllar ise Meksika için "Kanlı Taylorizm" olarak adlandırılmaktadır. Taylorizm, üretimin otomatik makine sistemi yerine parçalı hale gelmesi anlamına gelirken, kanlı kelimesi üretimin çok düşük ücretlerle gerçekleştirilmesi ile ilgiliydi.

Meksika'da ise 1970'lerde durum şöyleydi: Sanayileşme hedefi ülkeyi yüksek borçluluk altına sokmuş, 1970'lerin başında çoğu kamu işletmelerinin olmak üzere 2.3 milyar dolarlık borç stoku oluşmuştur. Cari açık, enflasyon ve işsizlik ekonomin temel sorunları haline gelmişti. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için Meksika ihracata yönelmeye başlamıştı. Bu bağlamda "böğürtlen üretimine geçiş" bu yıllara tekabül etmektedir. Merkez ülkelerin çevre ülkelere eklemlenme süreci sanayileşme çabasının sonucu oluşan borçluluk paralelinde ilerlemiş gibi görünmektedir. Fakat, bu dönemde bir çok kamulaştırma yapılmış, kamu işletmelerinin sayısı 700'e yükselmişti. Kanlı Taylorizme geçiş için 1982'lerin beklenilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, 1970'ler için kanlı Taylorizm erken bir tanımlama olarak görülebilir.

BSY gözüyle bakacak olursak, 1930-1955 yılları "sömürünün sosyal yapıları"nın 1970'e kadar uzatmanın mümkün olmadığını görmek mümkündür. Çünkü, ekonomi tarım artığı yaratmanın ötesinde sanayileşme sürecine geçmiştir bu bağlamda 1955-1970 "sömürünün sosyal yapılarını" şöyle özetlemek mümkündür: (a) sermaye-emek ilişkisi 1931 yılı Federal Labor Law'a rağmen kısmi uzlaşı (b) sermaye-vatandaş ilişkisi: resmi parti PRI yönetimi ile otoriter rejim (c) sermaye-devlet: yabancı ve yerel sermaye ile uzlaşmış devlet (d) uluslararası ekonomi; borçlanmaya dayalı sanayileşme ve dış talebe bağlı yapı. (e) sanayiyi destekleyen özel ve kamu bankacılığı üzerine kurulu finansal yapı. Dolayısıyla bu dönem kamulaştırmaları "sömürünün sosyal yapılarına" uygun kurumsal yapılar olarak görülebilir.

Fakat, 1970'li yıllara gelindiğinde, borçlanmaya dayalı sanayileşme ekonominin dar boğaza girmesine sebep olmuş, bu durum enflasyon ve işsizlikle

beraber işçi sınıfı üzerinde ciddi baskı yaratarak sermaye-emek ilişkini çatırdatmaya başlamış, fabrikadan kaçan sermaye finans sektörü ve sanayileşme arasındaki bağı koparmış, bozulan iktisadi yapı otoriter rejime karşı muhalefet yükselterek devlet-vatandaş ilişkisini çökertmeye başlamış ve bu dönemin "sömürünün sosyal yapıları" yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır. Bu bağlamda, 1970'lerdeki kamulaştırmaları sömürünün sosyal yapılarındaki bu çelişkilerin çözülmeye çalışılması olarak görülebilir. 1982 banka kamulaştırmaları çöken finansal yapıyı kurtarmaya çalışırken, 1971 Cananea ve Sıcartsta kamulaştırmaları istihdam yaratmak ve bozulan iktisadi yapıyı düzelterek sanayi hedefini gerçekleştirmek için yapılmıştır denebilir. Dolayısıyla, BSY'nin yaklaşımı bu dönemde yapılan kamulaştırmaları anlamakta DO'nun yaklaşımına göre daha açıklayıcı görünmektedir. Devlet, bu bağlamda "sömürünün sosyal yapılarını" oluşturmakta rol oynayan ve "sömürünün sosyal yapılarındaki" çelişkileri çözmeye çalışan yani sermaye birikim sürecinin devamlılığını sağlamaya çalışan bir devlet olarak karakterize edilebilir.

Meksika'da 1955-1970 yılları "sömürünün sosyal yapılarının" bir parçası olan "borca bağlı sanayileşme" 1982 borç krizini doğurmuş, bu durum beraberinde IMF aracılığıyla borçların ödenmesi için dayatılan "istikrar" ve "yapısal" uyum politikalarını getirmiştir. Merkez ülkelerden kar oranın düşmesi sonucu kaçan sermayenin temel amacı artan rekabete uyum sağlamak ve en ucuz maliyetle üretim yapmaktır. İstikrar politikaları sanayileşme sonucu darboğaza giren ekonominin kısmi şekilde soğutulmasını yapısal uyum ise bu yapının dönüştürülmesini içermektedir. Kit ürünlerine zam, sıkı para ve maliye politikası, ücretlerin düşürülmesi talebi baskılamış yapısal uyum politikalarına zemin hazırlamıştır. Özelleştirmeyle devletin üretim alanından çekilmesi piyasa karışında çıplak işgücü

yaratırken sermaye kontrollerinin kaldırılması, ticaret liberalizasyonu merkez ülkelerin fabrikalarından kaçan sermaye için uygun zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla, Meksika'nın sanayileşme hedefi merkez ülkelerin çıkarlarıyla uyuşan bir yapı oluşturmuştur. Aslında sömürgecilik döneminden kalma iktisadi yapı kendini farklı biçimlerde ortaya koysa da ortaya çıkan sonuç "Diaz döneminin daha modern" bir biçimi olarak tezahür bulmuştur. Dolayısıyla 1970'lerden başlayan süreç eski "sömürünün sosyal yapılarının çöküşü" ve 1990'lara kadarki dönem ise yeni "sömürünün sosyal yapıların" doğuşu olarak görülebilir. Fakat, bu durumu öndeleyen ise Diaz'a karşı verilen mücadele olduğu gibi sınıf mücadelesidir. Yeni "sömürünün sosyal yapıları" ancak Aeromexico işçilerinin iflasla, Cananae işçilerinin sahte iflas ve orduyla, şeker işçilerinin sendikalarının dağıtılması yoluyla, ezilmesi sonucu mümkün olabilmiştir.

Dolayısıyla, 1990'lı yılı itibariyle sınıf mücadelesi ve eski "sömürün sosyal yapıların" çelişkilerinin sonucu olarak oluşan yeni "sömürün sosyal yapılarını" şöyle sıralamak mümkündür: (a) sermaye-emek: sermayenin emek üzerine tahakkümü (b) sermaye-vatandaş ilişkisi demokratik görünümlü neoliberalizmle uyumlu "muhafazakar" yönelimli PAN-PRI yönetimi ile otoriter rejim (c) sermaye-devlet sermayenin aracı olarak devlet (d) uluslararası ekonomi: ucuz işgücüne dayalı montaj ekonomisi, Amerika'ya ihracat (e) serbestleştirilmiş finansal yapı. Dolayısıyla, bu dönemde yapılan "özelleştirmeler" sömürünün sosyal yapılarına uygun kurumsal yapılar olarak görülebilir.

Diğer yandan, maquiladolar, böğürtlen işçileri, Sıcartsta ve Cananea özelleştirmeleri DO'un "Kanlı Taylorizm"ine uygun bir emek biçiminin ortaya çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla, devlet tarım alanında yaptığı özelleştirmeler ve

tarım sübvansiyonlarının azaltması yoluyla çiftçileri mülksüzleştirerek çok kötü koşullarda çalışacak ucuz iş gücü sağlarken; Sıcartsa ve Cananea'da görüldüğü üzere meslek ve ücret kategorilerinin azaltılması, işletmelerin parçalanmasıyla da sendikalar yapıların zayıflamasıyla çokuluslu şirketler için çalışacak, devlet tarafından emek piyasasına çıplaklaştırılmış şekilde atılmış "kanlı" bir sistemin ana ögelerini yaratmıştır. Diğer yandan, 2006 eylemlerinde görüldüğü gibi "ordu" bu kanlı sisteme muhalefet eden her toplumsal dinamiği yine "kanlı" şekilde bastırmaktadır. Dolayısıyla, Jessop'un söylediği gibi devlet farklı "hegemonik projelerin" yarıştığı bir arenada "yapısal seçici" kullanarak başarılı hegemonik projeyi seçen bir devlet olmanın ötesinde Zapataların ve Oaxaca'ların hegemonik projelerini "kanlı" şekilde bastıran bir devlet olarak görünmektedir.

Tüm bu değerlendirmelere genel olarak bakacak olursak, Meksika'da özelleştirmelerin ve kamulaştırmaların OM ve BSY'nin söylediği gibi sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin ve sınıf mücadesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu noktada, Meksika için farklı olan husus daha önceden de belirtildiği gibi krizini "sömürgecilik" kaynaklı olmaktadır. Bu bağlamda, devlet kamulaştırmalar ve özelleştirmeler yoluyla sömürgecilikten kaynaklanan krizi çözmekte ve yeni birikim rejimi ve sosyal yapıya uygun bir zemin hazırlamakta,sermaye birikim sürecinin devamlılığını sağladığından dolayı ise kapitalist devlet sıfatı almaktadır.

Diğer yandan, 2009 kriziyle beraber BSY'nun anlatımıyla "sömürünün sosyal yapıları"nın çözülmeye başladığını DO'nun yaklaşımıyla ise "Kanlı Taylorizm"e karşı önemli bir muhalefet başladığını söylemek mümkündür. Amerika'da başlayan kriz Meksika'yı etkilemekte işsizlik yükselmekte ve toplumsal muhalefet

artmaktadır. Sömürünün sosyal yapılarının çözülmesindeki başlıca neden Meksika'nın Amerika'ya bağımlılığı üzerinden yürümektedir. Diğer yandan, özelleştirmenin ve neoliberal politikaların yarattığı toplumsal yıkım bu krizle birleşmektir. Amerika'da yaşanan kriz Meksika'nın ihracat payını azaltmakta, daha az doğrudan yatırım ve işsizlik yaratmakta diğer yandan düşük ücretler yoksulluğu yükseltmektedir. PAN ve PRI üzerinden devam eden sahte demokrasi EZLN ve Oaxaca Halk Meclisi gibi gruplar tarafından kabul edilmemekte, Calderon'un baskıcı tavrı halk üzerinde huzursuzluk yaratmaktadır. 2009 yılı itibariyle madenciler bir yıldan uzun bir süredir grevde ve muhalif öğretmenler bazı eyaletlerde okulları kapatmış durumdadır. Amerika'da krize karşı izlenen genişletici para politikaları yarattığı likidite bolluğu ile artan yabancı sermaye girişlerinin yarattığı 2011 yılı ilk üç ay % 4.3'lük büyüme oranı olumlu gibi görünse de bu "kanlı" sistemin mevcut haliyle devamlılık sağlanmayacağı görünmektedir. BSY'ye göre geleceği sınıf mücadelesinin sonucu belirleyecekken; DO'ya göre sermaye emeği yeni örgütleme biçimleri bulmaya çalışacak Jessop'un deyimleriyle farklı "hegemonik projeler" oluşturulacak ve çatışacak, devlet bu projeler arasından "yapısal seçiciliği"ni kullanarak en başarılı olanının seçimini yapacaktır.

3.TÜRKİYE

3.1. Tarihsel Süreç, Özelleştirme ve Kamulaştırma

Meksika'yı anlamak Latin Amerika sömürgeciliğini anlamaya eşdeğerken Türkiye'yi anlamak Osmanlı'lı analizinden başlayabilir. Bu bağlamda, Türkiye analizine Osmanlı'nın iktisadi yapısını irdeleyerek başlamak faydalı olabilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişimi temelde iki kaynaktan beslenmektedir. Birincisi, ele geçirilen topraklardaki artı ürünün bir bölümünün merkeze aktarılması; ikincisi, Doğu- Batı ticaret yollarının ele geçirilmesiyle dönemin en önemli ticaret ağından yüklü bir payın ele geçirilmesidir (Savran, 2010: 37-38). Fakat, Osmanlı ilerleyen süreç içinde bu iki temel kaynağı elde etme konusunda bazı sıkıntılar yaşamıştır.

Afrika kıtasının güneyinden Hint Okyanusu'na ve batıdan Amerika'ya ulaşmanın yollarının bulunması, Osmanlı'nın Ortadoğu ticareti üzerindeki hakimiyetini yitirmesine neden olurken, ticaretin hızla artışı toplam üretimin merkezi devletin denetimi altında dolaşan kısmını küçültmeye başlamıştır (Savran, 2010: 39-40). İmparatorluk azalan vergi gelirlerini arttırmak için iltizam yöntemine gitmiş, mültezimler yoluyla tahsil edilen vergiler, mültezimlerin tahsilattan aldıkları paydan dolayı tam tersi bir sonuç yaratmıştır. Batıda ordunun hızla gelişmesi, imparatorluğun ateşli silahları kullanılmasına bu da fetihlerin maliyetinin arttırmasına neden olmuş, dolayısıyla imparatorluğun giderleri daha da artmıştır.

Diğer yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları da tehdit altındadır; Rusya, Osmanlı toprakları üzerinde taleplerini dile getirmekte, dış ticarette tekeli eline almış Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa İsyanı baş göstermektedir (Pamuk, 1978:12). Pamuk'a göre (1978), Osmanlı toprak bütünlüğünü korumak için Avrupa'dan medet ummuş, 1838 Serbest Ticaret Anlaşması bu nedenle imzalanmıştır. 1838'den önce devlet, bir malın ihracatını özel bir kişinin eline bırakabiliyor; belirli hammaddelerin ya da gıda maddelerinin kıtlığında ihracatı yasaklayabiliyor; savaş döneminde ek gelir sağlamak için dış ticaretin üzerine yüksek miktarda vergi uygulayabiliyordu. Balta Limanı Antlaşması ise, devletin dış

ticaretteki tekelleri kaldırmasını; olağanüstü vergiler ve sınırlamalardan vazgeçmesini öngörüyordu. Diğer yandan, ihracata %12 ithalata ise %5 vergi uygulanıyor; yerli tüccarlar iç gümrük ödemeye devam ederken, yabancı tüccarlar imtiyazlar elde ediyordu (Pamuk,1978). Bunun sonucu ise, Avrupa mallarıyla rekabete dayanamayan, ithalatı sürekli artan bir Osmanlı ekonomisi olmuştu. Örneğin, Çukurova Bölgesinde 1853 yılında 50 pamuk imalathanesi ve 22 basmahane varken, 1882'de pamuk ve yün işleyen imalathane sayısı 34'e düşmüştü (Akkaya, 2010:19).Toplam Osmanlı ihracatı, cari fiyatlarla 1840'ta 4.7 milyon sterlin iken, 1913'te 28.4 milyon sterline çıkmış; ithalat ise aynı yıllarda sırasıyla 5,2 milyon sterlinden 39.4 milyon sterline çıkmıştı (Pamuk,1978).

Vergilerdeki düşüş, artan giderler ve dış ticaretteki dengesizlikler Osmanlı'yı 1850 yılında ilk borcunu almaya itmiştir. 1854-1862 yılları arasında 23 milyon sterlinlik borç alınmış, bunların %90'ı İngiliz kaynaklı olmuştur. 1854-1865 yılları arasında 44 milyon sterlin borcun %52'si Londra %48'i ise Fransa kaynaklı olmuş; 1914'te ise ödenmemiş tahvillerin %53'ü Fransa,%21 Almanya ve %14'ü İngiltere kaynaklıdır (Kıray, 1995: 24). Bu bağlamda, Osmanlı'nın borç kaynaklarının yapısı bize kapitalist ülkeler arasında sömürgecilik mücadelesi seyrini verirken; diğer yandan Osmanlı üzerinde tek bir ülkenin hakimiyetinden ziyade bir mücadelenin söz konusu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Meksika'da olduğu gibi sömürgeci ülkenin siyasi iktidar üzerinde doğrudan hakimiyeti yoktur.

Diğer yandan, borçlanma Osmanlı üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. 1854-1875 yılları arasında 15 dış borç sözleşmesiyle 220 milyon sterlin alınmış, bu borçlar Osmanlı Bankası'nın oluşturulması, devletin modernleşmesi ve yabancılara toprak hakkı edinme hakkı verilmesi gibi durumları şart koşmuştur. 1862 yılı borçlanması

sonucu Osmanlı Bankası 1863'te Fransız sermayesine katılmış, banka; kağıt para basma tekeli, gelir ve giderleri takip etme, para ve faiz ödemelerini kontrol etme, borç tahvillerinin satışının gerçekleştirilmesi görevini almıştır (Kıray, 1995: 25-26).

1866 yılında, yabancılara toprak satışının başlamasıyla İngilizler Osmanlı'dan toprak satın almışlardır. Bu durum, yeni tarım sahalarının açılmasını, yeni üretim tekniklerinin denenmesini, bölgedeki çiftçilere yeni iktisadi imkanlar sunulmasını sağlamış, öncelikle Batı Anadolu'da ilkel usuller ve kötü tohum kullanılarak yapılan pamuk tarımının iyileştirilmesi için Amerikan tohumu dağıtımı yapılmıştır. Hükümet, 1862'de ekili olmayan devlet arazisine pamuk tarımı yapacak çiftçilerin bu topraklara sahip olacağı, bu topraklardan 5 yıl vergi alınmayacağı, pamuk temizlemekle ilgili araçların her türlü vergiden muaf olacağını açıklanmış, 1863'te pamuk ekili alanlar 70.000 dönüme yükselmiştir. 1864 yılında, Osmanlı'dan İngiltere'ye yapılan ihracatın %50'sinden fazlası pamuktan oluşmuştur. İngilizlerin amacı ise Amerikan pamuğuna bağlı olmamak ve alternatif üretim bölgeleri oluşturmak olmuştur (Akyıldız, 2005: 47). İngiltere, bu amacını Osmanlı'da dış borçların sağladığı imtiyazlar sayesinde gerçekleştirirken; Hindistan'da ise zor gücünü kullanarak elde etmiştir. 1813 yılında Hint pamukluları ve ipeklileri İngiliz kumaşından %50-%60 oranında daha ucuzdur. İngiltere Hindistan'ı işgal ederek İngiltere'ye giden Hint kumaşlarına, kumaş fiyatının %70 ile %80'i oranında, daha sonraları %20'si oranında ve Hindistan'a giren İngiliz kumaşlarından ise %3-%4 oranında vergi uygulamış, İngiliz pamukluları Hindistan'ı istila etmeye başlamıştır. (Başkaya, 2005: 74).

1877 yılında Rus Savaşı'nın patlak vermesinin de etkisiyle borçlarını ödeyemeyeceğini açıklayan Osmanlı, borçların konsolide edilmesini istemiş; anapara

ve faiz ödemelerinin azaltılması, Osmanlı gelirlerinin denetiminin temsilcilere bırakılması gelirlerin tümüyle borç ödemelerine ayrılması şartıyla kabul edilmiştir. Bu şartları içeren, Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasını sağlayan ve Muharrem Kararnamesi olarak bilinen resmi anlaşma 20 Aralık 1881'de imzalanmıştır. Bu anlaşma ile borç alma yetkisi de Düyun-u Umumiye'ye verilmiştir. 1883-1914 yılları arasında 26 borç alınmış; ayrıca demiryolu şirketleri için kilometre garantisiyle demiryolu yapılması için 14.5 milyon sterlin dolayında 5 borç alınmıştır. 1882-1914 yılında 91 milyon sterlinlik borç alınmış, 75 milyon sterlini hazineye girmiş; 124 milyon sterlin anapara ve faiz ödemesi yapılmış, 32 yıllık dönemde net fon çıkışı 49 milyon sterlin olmuştur (Kıray, 1995). Diğer yandan, yapılan demiryollarına bakıldığında ülke içi merkezlerini birbirine bağlamaktan çok İzmir-Aydın hattında olduğu gibi Osmanlı'dan diğer ülkelere kaynak aktarımı sağlayacak şekilde yapılanmaya sahip olduğunu söylemek mümkündür; demiryollarının yapılmasının sebebi ise önceden kağnı gibi ilkel biçimde yapılan mal transferlerinde kaybedilen zamanın kazanılması ve ziyan olabilecek ürünlerin sağlam bir şekilde taşınmasının sağlanmasıdır (Akyıldız, 2005). Osmanlı'nın gelişimini sağlayan temel iki kaynağı kaybetmesi, vergi tahsilatının azalması, toprak kayıpları ve artan savaşlar Osmanlı'yı mali krize sokmuş; bu mali krizle beraber borçlanma kaçınılmaz bir finansman kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Borçlanma ise öngördüğü şartlar gereği Osmanlı'nın sermaye birikim sürecine hammadde ihraç eden bir yapıyla eklemlenmesine sebep olmuştur. Alınan borçların da idaresinin kaybedilmesiyle beraber demiryolları örneğinde görüldüğü gibi tam bir talan süreci başlamıştır.

Osmanlı'da yaşanan iktisadi dönüşüm beraberinde siyasi dönüşümü de getirmiştir. Osmanlı'da, 1789 Fransız Devrimi'nden etkilenen 1860 yılında bir aydın

hareketi olarak Genç Osmanlı olarak adlandırılan Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın içinde yer aldığı Avrupa'da kurulan anayasal monarşilerden etkilenen ve Osmanlı Devleti'nin de monarşiyle yönetilmesini savunan bir akım ortaya çıkmıştır. 1870'lerde Osmanlı'nın borç içinde yüzmesi ve ekonomik bunalım gibi sebeplerden dolayı Mithat Paşa öncülüğünde, Abdülaziz 1876 yılında tahtan indirilmiş, 2.Abdülhamit, Meşrutiyeti ilan edeceği düşüncesiyle tahta çıkarılmıştır. Fakat, 1908'e kadar Padişah üzerinde tam bir denetim söz konusu olmamış; 1908 ile beraber Padişah sembolik bir yere sahip olmuş; İttihat ve Terakki ancak 1913 yılında iktidarı tamamen ellerine geçirebilmiştir (Wikipedia, 2011). İttihat ve Terakki'nin ve devamı olarak nitelendirebileceğimiz Kemalist kadronun yönetimi denetimde bulundurduğu 1911-1922 yılları arası 11 yıl ise, savaşlarla geçmiştir: Trablusgarp (1911-1912), 1. ve 2. Balkan Savaşı (1912-1913), 1.Dünya Savaşı (1914-1918) ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922). İttihat ve Terakki'nin 1. Meşrutiyeti ilan edene kadar tek amacı meşrutiyet iken (Toprak, 2005: 159), en ileri ve en verimli eyaletlerin olduğu Rumeli'yi kaybetmesi ideolojisinde değişikliğe, siyasetlerinin merkezini Anadolu'ya kaydırmalarına neden olmuştur. Balkan Savaşı sonrası toprakların üçte birinin kaybı topraklarda nüfusun homojenleşmesi yani Türkleşmesine sebep olmuş; İttihat ve Terakki bu yıllardan sonra Osmanlıcılıktan Türkçülük fikrine geçiş yapmıştır. İttihat ve Terakki, Cavit Bey'in liberalizminden ve Ziya Gökalp'in sosyolojisi ve Türkçülüğünden esinlenerek "devletçi burjuvazi sistemi" ni benimsemiştir (Dündar, 2001: 31).

Birinci Dünya Savaşı bittiğinde ise, Osmanlı savaştan yenilgiyle çıkmış; İttihat ve Terakki'nin savaşın başlamasıyla ilga ettiği kapitülasyonlar Sevr Antlaşmasıyla güçlenerek geri gelmiştir. Buna göre, eski kapitülasyonlar aynen

süreceği gibi, Türkiye'de mali denetimin yoksunluğundan dolayı sinai girişimlerin kurulması imkansız kılınmış; adli hizmetlerde yabancı denetimine girmiştir. İttihat Terakki'nin devamı olarak düşüneceğimiz Kemalist kadrolar Kurtuluş Savaşı boyunca Sevr Antlaşmasına karşı zorlu ve anti-emperyalist bir mücadele verilmişlerdir.

Bu bağlamda, İttihatçıların ve Kemalist devrimcilerin siyasi iktidar üzerinde hakim olduğu yıllarda (1908-1922) Genç Cumhuriyet'i ilgilendirecek üç önemli unsur saymamız mümkündür. İttihatçılar ve onların devamı olan Kemalist devrimciler, Rusya'da Narodniklerde olduğu gibi kapitalist bir yolun ilerici bir yol olmayacağını değil; tam tersi olarak ister "serbest ticaret" olarak ileri sürülsün isterse de "milli iktisat" olarak ileri sürülsün kapitalist bir yolun kalkınmacı bir yol olacağını düşünmüşlerdir.

Diğer yandan, Birinci Dünya Savaşı Batı'dan İstanbul'a ulaşan ticaret yollarını tıkamış, İstanbul'da beslenme sıkıntısı ortaya çıkınca, Anadolu çiftçisi metropol tüketicileri için üretim yapmaya başlamıştır. Anadolu'dan İstanbul'a mal sevki ise en önemli kar kaynaklarından biri haline gelmiştir. Savaş, demiryolları ulaşımında tıkanıklık yarattığından buğday için vagon bulabilen tüccarlar, bunları İstanbul'da yüksek fiyatlara satarak yüksek karlar elde etmişlerdir (Boratav, 2009: 28-29). Diğer yandan, savaş sırasında Ermeniler ve Rumlar ülkeyi terke zorlanmış; geride kalan Rumlar Cumhuriyetin kuruluşundan sonra mübadele konusu olmuşlar; Rum ve Ermenilerin geride bıraktığı mülkler yerli burjuvazini güçlenmesinde etkili olmuştur (Keyder, 1993: 25-26). Dolayısıyla, burjuva devrimi için tarihsel ön koşullar oluşmuş diyebiliriz, bu bağlamda 1923'ü anlamak için Savran'ın (2010:57-60) "burjuva devriminde iki evre" tanımlamasına bakmak faydalı olabilir. Bu iki

evreyi ayıran 1848 Almanya Devrimi'dir. İngiliz Devrimi (1640), ulusal bağımsızlık yönü ağır olan ABD Devrimi (1776) ve Fransız Devrimi'nin (1789) oluşturduğu birinci evrenin özelliği devrimin köylüleri, kentlerdeki zanaatkarları, doğuş halindeki proletaryayı seferber etmesidir; yani burjuvazi kendi çıkarlarını savunurken hakim sınıfın dışındaki kitleleri de mücadelesine dahil etmiştir. Burjuva devrimini geç yaşayan ülkelerde (Almanya, İtalya v.b.) köylülük yoksullaşma sürecine girse de ve proletarya zayıf olsa da bu durum kapitalistleşme ile el ele gitmekte; dolayısıyla bu ülkelerde proletaryanın devrimi daha ileri bir sürece götürme olasılığı korkusu burjuvaziyi eski sınıfla uzlaşmaya daha yatkın kılmaktadır. Bu evre ise "tepeden devrim" olarak adlandırılmaktadır. "Tepeden devrim, eski düzenin hakim sınıfları ile yükselen burjuvazi arasında bir uzlaşıya dayanmaktadır." Tepeden devrimin sebebi ise: sanayileşme evresinde geç kalmış bu toplumlarda tarımın, gecikmiş kapitalizme göreli olarak daha gelişmiş olması, ticarileşmesi ve burjuvazinin devrim sürecinde proletaryadan korkusu olmuştur.

Bu bağlamda, Osmanlı için belki bu unsurların yanına toprak mülkiyet biçimini eklemek ve proletaryadan korku unsurunu biraz daha açarak incelemek faydalı olabilir. Osmanlı, sanayileşme sürecinde geri kalmış; dış borçlanma yoluyla kapitalist birikim sürecine hammadde ihracatçısı olarak katılmış; savaş koşulların sağladığı karlar ve nüfus mübadelesi toprak yoğunlaşması yaratmış; sanayiye görece tarım ticarileşmiştir. Marmara Denizi'nin batı kıyısı ve Güney Ege bölgesi ve Adana'da 5.000 dönümün üstünde ticari çiftlikler bunun birer örneği olabilir. Ticaret burjuvazisinin ve toprak ağalarının hakim olduğu bu dönemde Kemalist devrimin bu unsurlara dayanması kaçınılmaz olmuştur. Diğer yandan, toprak mülkiyetine baktığımızda, mülkiyette en büyük kategorinin "kendi topraklarını işleyen köylüler"

olduğunu söylemek mümkündür. Meksika'da olduğu gibi köylülerin elinden toprakları alınmamıştır. Osmanlı'nın parçalanması sonucu ise işçi sınıfının öncüsü sayılan gayrimüslim işçiler ülke toprakları dışında kalmış, işçi sınıfı görece güçsüz kalmış; dolayısıyla işçilerin hakim sınıfları tedirgin edecek bir varlık göstermedikleri söylenebilir. Fakat, proletarya güçsüz olsa da 1909'da Tatil-i Eşgal uygulamasında görüldüğü gibi hakim sınıflar için tedirginlik yarattığı yorumu yapılabilir. Meksika'da demiryolu örneğinde olduğu gibi emperyalizmin ağır etkisi işçi sınıfını daha militanlaştırmış; dolayısıyla, Meksika'da köylüler ve işçilerin sömürge yanlısı iktidara karşı verdikleri sınıf mücadelesi; Türkiye'de toprak ağaları, ticaret burjuvazisi ve Kemalist kadroların emperyalist ülkelere karşı "ulusal kapitalizm" kurma mücadelesi olarak tezahür bulmuştur. Bu durum, hem 1923-1929 dönemi yapılan kamulaştırmaları hem de 1960'lara varan süreci şekillendirmesi açısından önem arz etmektedir.

Toprak ağaları, ticaret burjuvazisi ve Kemalist kadroların emperyalist ülkelere karşı "ulusal kapitalizm" kurma mücadelesi başarılı olmuş; bu sınıf mücadelesinin bir sonucu olarak 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihinde, Lozan Antlaşması'ndan 4 ay önce Türkiye İktisat Kongresi yapılmıştır. Fakat, bu analize geçmeden önce, dünya siyasetine ilişkin birkaç nota değinmek faydalı olabilir. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra, Lenin yeni bir Enternasyonal kurulmasını, yeni Enternasyonal'in dünya devrimini yönetmek üzere bir dünya partisi olmasını düşünmüştür. Enternasyonalin 2. Kongresinde ise Lenin, "anti-emperyalist bir karakter taşıyorsa burjuvazi önderliğinde bile olsa ulusal kurtuluş hareketlerinin desteklenmesi gerektiğini söylüyor"; "sömürge ülkelerdeki devrimin burjuva demokrasisine devredilmesi gerekmediğini, ileri ülkelerin bilinçli proleterlerinin yardımıyla bu ülkelerin

doğrudan doğruya komünizme ulaşabilecekleri kabul ediliyordu" (Şenel, 2010: 41-47). Sovyetler, Kurtuluş Savaşı döneminde bu politika paralelinde Türkiye'ye yardım etmişti. Diğer yandan ise, İtilaf devletleriyle Lozan Anlaşması yapılması durumu söz konusuydu. Dolayısıyla, Türkiye bu iki noktada kendine bir yer edinmeliydi bu yer edinme açısından 1923 Türkiye İktisat Kongresi önem taşıyordu. Bu kongrede alınan bazı önemli kararlar aşağıdaki gibiydi:

Çiftçi Grubunun iktisadi esasları

- Tütün Rejisinin kaldırılması
- Tütün ziraat ve ticareti serbest olup ihraç edilecek tütünlerin işlenmiş olması
- Aşarın Kaldırılması
- Hükümetin Ziraat Banka'sından aldığı paraları mümkün mertebe iade etmesi ve bundan böyle Ziraat Bankası sermayesinin hükümet tarafından hiçbir bahane ve sebep ile diğer tarafa sarf edilmemesi, seferberlik dolayısıyla alına tüm malların ücretlerinin hükümetçe ödenmesi
- Memleketin her tarafını örümcek ağı gibi nakliye ile teçhizi; taze olarak sevk edilecek meyve ve sebzelerin nakline hususi vagonların itası, kesilmiş hayvanlar için soğuk mahzenli vagonların verilemesi.
- Avrupa ve Amerika'da zirai makineleri fabrikaların ve yerli zirai makine yapanların teşvik edilmesi
- Traktörler için gerekli teşviklerin yapılması

Tüccar grubunun iktisadi esasları

- Ticaret Bankası kurulması
- Kabotaj hakkının kaldırılması, madenlerin ülke eliyle işlenmesi

- Kükürt,kok, antrasit cinslerinin maden kömürlerinin rekabeti karşı korunması
- Tahvil borsaları kurmak, borsayı bankaların alt üst etmesine mani olmak
- Armatörlere vapur almak için sermaye temin edecek bankaların kurulması, sanayi, ticaret, ziraatın ihtiyacı olan gerekli gümrük indirimlerini yapmak

Sanayicilerin İktisadi Esasları

- Sanayi için gerekli olan makinelerin gümrükten muafiyeti
- Sanayi Bankası tahsisi
- Teşvik-i Sanayi Kanunun genişletilmesi

İşçilerin İktisadi Esasları

- 8 saat çalışma hakkı
- Bir sene işbaşında bulunan işçilere senede bir ay izin verilmesi ve tam gün itası (üç grup tarafından reddedilmiştir).
- İş başında sakatlanan işçilerin sermayedarlar ve müesseseler tarafından hayatlarının emniyete alınması (üç grup tarafından reddedilmiştir).
- Sendikalar kanunun düzenlenmesi (Ökçün, 1997: 289-315).

Alınan bu kararlarla, Türkiye'nin, (kendini oluşturan sınıfsal yapılar gereği) Lozan Antlaşması öncesi 1923 İktisat Kongresiyle dünya sisteminde yerini belli etmiş olduğu söylenebilirdi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise Meclise iki yasa tasarısı sunulmuştur. Bunlardan ilki hükümetin doğrudan doğruya sanayi birimleri kurması, ikincisi ise özel kişilerle birlikte kurmasıydı. Birinci yasa kabul edilmiyor, meclis doğrudan doğruya devlet işletmesi kurulması yerine özel kişilerle birlikte işletme

kurma yetkisini öngörüyordu (Küçük, 1975: 226-227). Bu kararlardan sonra yapılan bazı uygulamalar ise aşağıdaki gibiydi:

- 1924 yılında çıkarılan kanunla Haydarpaşa-Ankara, Eskişehir-Konya, Arifiye-Adapazarı demiryolları ile Haydarpaşa liman ve rıhtımının devletçe satın alınmasına izin verilmişti. 1928 yılında ise bu hatlar ile Mersin-Tarsus demiryolu için yabancı şirketlere 204 milyon İsviçre frangı ödenmesi öngörülmüştür. 1927 yılında devlete ait liman ve demiryollarını işletmek ve tarifeleri belirlemek için Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi adı altında bir kuruluş kuruldu (Boratav, 2006: 115).
- 1926 yılında Lozan Anlaşmasına ek olarak imzalan Serbest Ticaret Sözleşmesine istinaden "deniz kabotajını ve liman hizmetlerinin kendi ulusal bayrağının tekelinde tutma hakkı Türkiye'ye veriliyor" du. 1925 yılında Limanlar Kanunu limanların işletilmesi görevini devlete veriyor; hükümet sermayesine katkıda bulunmak üzere her limanda birer Türk Anonim Şirketi meydana getirmeye yetkili kılınıyordu (Boratav, 2006: 116-117).
- 1925 yılında Reji idaresi dört milyon dolara satın alınıyordu. Tütün alımı, işletilmesi, tütün-sigara imalatı ve satılması doğrudan doğruya devlete geçiyordu. Tüccarlar devletin müdahalesinin kendi aleyhlerine olduklarını söylerken çiftçiler devletin güçlü bir alıcı olarak piyasaya girmesinin kendileri için faydalı olacağını söylüyorlar ve çiftçilerin bu teklifi tüccarlar lehine yapılan birkaç değişiklikle kabul ediliyordu (Boratav, 2006: 119).
- 1926 yılında çıkarılan bir kanunla traktör ve motorlu pulluk sahiplerinin kullandığı petrol, benzin ve mazot gümrük, istihlak ve inhisar resimlerinden

muaf tutuldu, devlet malı traktörler çiftçiye kiralık olarak verildi (Köymen, 2008: 117-118).

- Bu dönemde, devlet Ziraat Bankası yoluyla tarımsal krediler sağlamıştı. Fakat, tüccarlar; bu sıfatlarıyla bankadan borç alıyor; küçük köylünün malını satın alıp satıyor; aynı zamanda ise, bankadan %15'lik faizle aldıkları parayı köylüye %60 faizle veriyorlardı (Köymen, 2008: 119).
- Teşvik-i Sanayi Kanunu ile "hangi maddelerin serbestçe ithal edileceğine sanayicilerin kendilerinin karar vermesi ve hükümetin harcamalarında yurtiçinde üretilen mamul malları ithal mallarına göre %20 daha pahalı olsa bile yabancı mallara tercih edilmesi" öngörülüyordu (1927 yılında meclisten geçmişti). "Kanunun getirdikleri arasında vergi muafiyeti, toprak bağışı, yatırım mallarının gümrüksüz ithal izni, taşıma ücretlerinde indirim, devlet kurumlarının teşvik edilen firma ürünlerini %10'a kadar fiyat farkı durumunda satın alınması bulunuyordu" (Keyder, 1993: 77). İlginç olan bu teşviklerden yaralanan işletmelerin kimler olduğuyla ilgiliydi. Keyder'e göre (1993: 78) 1927-1929'a ilişkin veri yok iken, 1932 yılındaki durum bazı yorumlar yapılmasına kaynak teşkil edebilirdi. "1932'de teşvike uygun görülmüş 1473 firmada, işyeri başına ortalama 38 işçi çalıştırmaktaydı." 1927'de tüm imalat sektörü ortalaması 3.9 olduğuna göre teşvik alan firmalar modern fabrikalara yakın ölçekliydi.
- 1924 yılı itibariyle kabul edilen Telgraf ve Telefon Kanunu ile Türkiye'de haberleşme tekeli PTT Genel Müdürlüğü'ne verildi. "Yurdun her tarafına açık ve kapalı mektuplar ve posta kartı kabul etmek, taşımak ve dağıtmak, telgraf-telefon gibi her türlü haberleşme tesisi kurmak ve işletmek ve radyo-

TV verici istasyonları ile program linklerini planlamak, projelendirmek, yenilemek ve işletmek PTT tarafından gerçekleştirilebiliyordu" (Koç, 2010b: 193).

- 1925 yılında kurulacak işletmelerin finansmanı için Sanayi ve Maadin Bankası, 1926 yılında imar ve inşaata destek olması için Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştu (Koç, 2010a: 190).
- 1926 yılında devlet ve özel girişimiyle Uşak ve Alpulu Şeker fabrikaları kurulmuştu. Uşak fabrikası %30'u Sanayi ve Maadin Bankası hissesi ve bankanın kredileri desteğiyle kurulmuş hissedarları arasında Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) yöneticileri de vardı. Alpulu fabrikası ise Ziraat ve İş Bankası ortaklığıyla kurulmuştu. Teşvik-i Sanayi Kanunu gereğince fabrikaların kuruluşu için gerekli olan on-onbeş dönüm arasında olmak şartıyla parasız olarak gerekirse istimlak edilerek veriliyor; nakliye ve taşıma konusunda vergilerde indirim uygulanıyor; şeker pancarı üreten tarlalar on yıllık arazi vergisinden muaf tutuluyordu (Boratav, 2006: 119-121).

En kaba haliyle 1923 yılında Türkiye'de devlet, Oppenheimer'in (2005), söylediği gibi zafer kazanmış bir insan grubunun (toprak ağaları, ticaret burjuvazisi, sanayi burjuvazisi) yendikleri üzerindeki (işçiler, çiftçiler) egemenliğini bir düzene bağlamak ve kendini içten gelecek ayaklanmalarla dıştan gelecek saldırılara karşı güvenceye almak amacıyla yendiği gruba zorla kabul ettirdiği bir kurum olarak görülüyordu. Bu egemenliğin sonul amacı, yenilenlerin yenenler tarafından ekonomik alanda sömürülmesinden (işçilerin yılda bir ay izin hakkı ve iş kazaları geçirdiklerinde güvencelerin olmaması) başka bir şey değil gibiydi. Fakat, Marks ve

Engels'in (2005) Komünist Manifesto'da belirttiği gibi burjuva toplumu ikili bir işlev yerine getirmişti: bir yandan bacaları tüten çok sayıda fabrikalar kurarken ve ticareti, gemiciliği kara ulaşımını, demiryollarını genişletirken; bir yandan bu fabrikaların yanında işçiler için inler üretmekteydi; bir yandan insanı doğal efendilerden feodallerden kopartırken, insan ile insan arasındaki ilişkiyi nakdi ilişkiye dönüştürüyordu. Bu bağlamda, 1923 burjuva devrimi, doğal efendilikten kurtuluş anlamına gelen kulluktan vatandaşlığa geçişi sağlaması, bu dönem kurulan bazı işletmelerin Türkiye'nin önemli işletmelerinin kaynağı ve kendileri olması açısından önemli kazanımlardı. Genç Cumhuriyet'in demiryollarının olması, şeker fabrikaları, sanayi ve tarım bankalarının olması önemliydi. Fakat, demiryolları toprak ağalarının mallarının ucuza taşıyor; şeker fabrikaları sahipleri devletin kanalıyla zengin oluyor, Ziraat Bankası aracılığıyla verilen krediler küçük çiftçinin karabasanı haline geliyor; Medeni Kanunla gelen özel mülkiyet büyük çiftçilerin çok geniş toprak parçaları üzerinde hak iddia etmelerine sebep oluyordu. Bu anlamda, bu dönem yapılan kamulaştırmalar Mandel'in (2008) "Sermayenin bir kısmının ulusallaştırılması burjuva sınıfı açısından ancak özel sermayenin karlarında düşüşe değil de bir stabilizasyonuna ve mümkünse bir artışa yola açarsa anlamlıdır" yaklaşımıyla uyum sağlıyordu. PTT yatırımları ile sermayeye altyapı hazırlanıyor; Tütün rejisinin kamulaştırmasıyla çiftçiler imtiyazlar elde ediyor, Kabotaj hakkı kazanılsa da devlet katkılarıyla limanlarda Türk Anonim Şirketleri kurarak tüccarı zengin ediyor; bankaların kaynakları büyük işletmeler tarafından kullanıyordu. Yani, "sermayenin ulusallaşması" burjuva sınıfı için kar sağlıyor; hiç kuşkusuz bu durum sınıf mücadelesi sonucu olarak doğuyor, devletin düzenlemekten çok, doğrudan

ekonominin içinde olması açısından yine DO'nun "düzenleyici" ve "tarafsız" devlet anlayışını doğrulamayan bir tablo ortaya çıkarıyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kabul edilmeyen devletin doğrudan doğruya işletme kabul etme hakkı ancak 1932'de kabul edilmişti. 1932 yılında "devletin doğrudan doğruya işletme kurabilmesi" amacıyla Devlet Sanayi Ofisi kuruldu. Bir yıl sonra bu ilga edilerek Sümerbank kuruldu. "Hareketli sermayenin en az yarısını Bankanın iştirak ve alakası bulunmayan hususi sanayi müesseselerine kredi olarak tevzi etmesi kanuni bir mecburiyet olarak ifade edilmişti". Büyük işletmeleri devlet kurmalı; böylece hem sanayinin dayanak noktaları yaratılmalı hem de özel sanayinin gelişme yolları açılmalıydı (Küçük, 1975: 229). Diğer yandan, Teşvik-i Sanayi Kanunu değiştirilmiş, bu kanundan yararlanmak bazı koşullara bağlanmıştı:

(1) Eğer arz talebi aşarsa yeni girişimler bu kanundan yararlanamayacaktı.

(2) Yerel hammadde öncelikli kullanılacaktı

(3) Daha çok işgücü kullanmak amaç görülmeliydi (Küçük, 1975: 246).

Önemli olan soru, kamu işletmelerindeki bu değişikliğe neden gidildiğiydi. Böyle bir geçişi zorlayan temel etkenlerden birisi ise 1929 yılında yaşanan kriz olarak görülebilirdi. Bu dönemde, çevre ülkeler uluslararası işbölümü içinde hammadde ihracatçısı ve sinai ürün ithalatçısı olarak yer almaktaydı. Krizle beraber hammadde fiyatları sinai fiyatlardan çok daha fazla düşmüş ve bu da ihracatta reel alım gücü düşüşüne paralel ithalat kapasitesinde de düşüşe sebep olmuştu. Zorunlu sinai tüketim malları olan şeker, un ve kumaş gibi ürünlerin ithalatın düşmesi hayat standartlarında önemli gerilemelere neden olmuş, dolayısıyla temel tüketim mallarının ülke içinde üretilmesi şartlarını zorlamıştı. Diğer taraftan, 1923-31 yılları

arasında milli bağımsızlığa saygı göstermek şartıyla yabancı sermayenin teşvik edilmesi sonucunda imar ve kalkınma hamlelerine katkılar yapacak genişlik ve biçimde yabancı yatırım gerçekleşmemişti. Yerli sermaye de ona paralel şekilde yabancı sermayenin paravanlığını yapmış, ayrıca birçok alanda özellikle dış ticaret, madencilik, armatörlük gibi faaliyet kollarında özel teşebbüsün kısa dönemli karlar uğruna uzun dönemli kamu çıkarını çiğnediği gözlemlenmiştir. 1929'dan itibaren uygulanmaya başlanan himaye politikası da özel sanayicilerin aşırı kar elde etmelerine ve bunu sağlamak için tüketiciye insafsızca yüklenmelerine neden olmuştur. Köylerde tefeci-tüccar saltanatı; şehirlerde ise gümrük himayesi ve Teşvik-i Sanayi Kanunu ile çeşitli devlet desteklerinden yaralanan talancı bir sanayici türemiş, yeni gümrük tarifesinin arkasına sığınarak dünya fiyatından birkaç misli yükseğe satan bir sanayici biçimi oluşmaya başlamıştı (Boratav, 2007). Yani, devletçiliğe geçişin iki sebebi zorunluluk ve başarısızlık olarak görülebilirdi.

Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı dokuma sanayi, kağıt, maden, porselen ve kimya gibi tüketim malı üreten alanlarda yoğunlaşmıştı. 1934 yılında Birinci Sanayileşme Planı uygulanmaya başlandı, 1937'de Nazilli basma fabrikası ve Malatya dokuma fabrikası, 1938 yılında ise dokuma sanayinin muhtaç olduğu yün ipliği imal etmek için Bursa merinos fabrikası açılmıştır. İzmir kağıt fabrikası 1936'da, Keçiborlu kükürt ise 1935 yılında kurulmuştu. İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Plan ise, ağır sanayiye yöneliyor; madenlerin işletilmesi için 1935'te Etibank kurulurken; elektrik altyapısının güçlendirilmesi de hedefleniyordu (Derin, 1940: 93-96). Fakat, 1940'lı yıllara gelindiğinde görüleceği üzere bu program uygulanamıyordu. Afet İnan (1977: 17), devletçiliğin dayandığı esas ilkeyi şöyle açıklıyordu: "büyük ve amme yararına olan kuruluşların, hükümet eliyle ve planlı bir

şekilde yapılması, özel teşebbüse ise, milli sermayeyi israf etmekten kaçınmak ve milli menfaatlerimizi ahenkli bir şekilde yürümesi için, devletin yol gösterici ve koruyucu olması."

Diğer yandan, 1929 krizinin etkisiyle tarım fiyatlarında düşüş yaşanmış; bu düşüşü engellemek için 1932 yılında Ziraat Bankası'na buğday alımı görevi verilmiş, 1937'de tarım aletleri, makine ve ilaçları satın alarak halka tanıtım yapılması amacıyla Zirai Kombinalar İdaresi, 1938'de buğday üreticisini desteklemek için Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştu. Fransızlara ait Ereğli Şirketi 1936 yılında kamulaştırılmış, Zonguldak limanı, demiryolu ve madenler, Kozlu ve Kilimli demiryolları işletmesi Ereğli'den alınmıştı. 1935 yılında İş bankası tarafından kurulan Sömikök ve Briket fabrikaları 1940 yılında kamulaştırılmıştı. 1935'te Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri kanunu çıkmış, 1938'de Türk Anonim Elektrik Şirketi devletleştirilmişti.İzmir-Kasaba(1934), Samsun-Çarşamba(1933) demiryolları imtiyazlı şirketlerin ellerinden alınarak kamulaştırılmış, Kayseri-Sivas (1930), Samsun-Sivas (1932), Kütahya-Balıkesir (1932), Ulukışla- Kayseri (1933) arası demiryolları 1937'de Orman Yasasıyla özel mülkiyette ormanların büyük kısmı devletleştirilmiştir. 1923 yılında kurulan Uşak şeker fabrikası da zarar etmiş, 1933 yılında Sümerbank'a devredilmiştir (Koç, 2002: 279-304).

Afet İnan'ın (1977) da dediği gibi bu dönemde "devletin rolü özel sektör için yol göstericilik ve koruyuculuk" olmuştu. Bu bağlamda, Mandel'in (2008: 630) devletin üretimin genel koşullarını sağlama işlevini açmak faydalı olabilir. Üretimin genel koşullarını sağlamada devletin alanı esas olarak, fiili üretim süreciningenel teknik önkoşullarını (ulaşım ya da iletişim araçları, posta) sağlaması, üretimin genel-toplumsal önkoşullarının koşullarının (kapitalizmde kanun ve nizam, ulusal pazar ve

teritoryal bir devlet, para birimi) sağlamasını içermektedir. Dolayısıyla, 1923 devrimi kapitalist üretimin genel toplumsal ön koşullarının sağlanmasına hizmet ederken; devletçilik döneminde elektriğin kamulaştırılması, demiryollarının kamulaştırılması gibi uygulamalar üretim sürecinin genel teknik önkoşullarının sağlanmasına yönelikti. Devlet, Uşak fabrikası kamulaştırmasında görüldüğü gibi 1923-29 döneminde verdiği imtiyazlardan pay kapanların ortaya çıkardığı zararı sosyalize etmesi bağlamında sermaye birikim sürecinin tamda içinde, sermayenin zararını üstlenen bir devletti; dokuma, kağıt, maden, porselen ve kimya gibi alanlarda faaliyet göstermeye başlayan devlet özel sektöre girdi sağlaması açısından da sermaye sınıfı lehine çalışan bir görünüme sahipti. Bu bağlamda, 1923'lerde devletin sermaye birikim sürecindeki yeri, mahiyeti itibariyle aynı kalırken, 1930'lardaki fark, 1923'lerde özel sektöre verilen imtiyazların oluşturduğu ekonomik yükün üstlenilmesi ve tüketim malı üretimine yoğunlaşması açısından daha artmış olmasıydı.

Diğer yandan önemli bir soru, devletçi sanayileşmenin neden makine ve motor yapımı, makine yapan makineler ve ara malı üretimiyle başlamadığıydı. Ara malı ve yatırım malı üretilmesi için sadece bazı girdilerin değil, nitelikli işgücünün de dışarıdan sağlanması söz konusuydu, üretilecek yatırım mallarının yerli pazarı oluşmamıştı ve dış pazara satımı da dönemin koşulları dolayısıyla sınırlı kalacaktı. Yatırım ve ara mallarının yerli kullanımının sağlanması için devletçilikten daha uzun dönemli bir planlama gerekliydi (Kepenek, 1990: 27). Küçük'e göre (1975: 248, 252), devletçilik dönemindeki plan bütünleyici özelliğe sahip olmamış ve birimler arasındaki bağlar üzerinde durulmamıştı, Tablo 19'da görüldüğü gibi tüketim mallarında bile kendi kendine yeter bir ekonomi kurulamamıştı.

1936 yılı boyunca Resmi Gazetelerde Devlet Demir Yolları'nın verdiği alım ilanlarına bakıldığında, devletçilik dönemindeki planlamanın bütünleyici özellikte olmadığına ilişkin yargıyı destekleyecek birkaç bulgu tespit etmek mümkündür. Örneğin, 1936 yılı boyunca çok sayıda çam tahtası, çam kalas, çam dilme, kayış, elektrik malzemesi, çelik, kereste,çivi ve lastik ihalesi ilanları mevcuttur; yani Devlet Demiryolları kamulaştırılırken ve kurulurken gerekli girdilerin sağlanacağı birimler arası ilişkilerin net bir şekilde kurulmadığı yorumunu yapmak mümkündür.

Tablo 19. Bazı Mallarda Üretim ve İthalat: 1938-39 (bin ton)

	Yerli üretim	İthalat	Yerli üretim oranı (%)
Pamuklu Dokuma	12.1	10.5	53.4
Pamuk İplik	21.2	5.3	80
Yün İplik	5.5	0.9	86.6
Şeker	68.5	44.7	60.5
Kağıt Mukavva	8.7	10.4	45.5

Kaynak: Küçük, 1975: 252.

Bu dönemde emek sürecine bakacak olursak: 1936 yılında 3008 Sayılı İş Kanunu çıkarılmış, İş Kanunu kapsamında olan işçilere grev yasaklanmış diğer iş yerlerinde ise grev yapma yasağı konusunda bir engel söz konusu olmamıştır, (Koç, 2010a:129) yine aynı kanunla sürekli işçiliği sağlamaya özel önem verilmiş, ücretler, sağlık ve sosyal güvenlik, izin ve tatiller konusunda görece iyi olanaklar sunulmaya çalışılmıştır (Üstün, 2002).Bu uygulamanın devletçilik döneminde kurulan fabrikalarda işgücü yaratma çabası olduğu gayet açık görünmektedir; fakat sunulan teşvik edici olanaklara rağmen işçilerin hala devletin denetimi altında olduğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan,1936 yılı itibariyle vergi yapısına baktığımızda; aşar vergisi kaldırıldığı için tarımdan alınan arazi vergisi gündemdedir; fakat 1960'a kadar arazi değeri elli misli artsa da arazi üzerinden alınan vergiler 2.7 kez artmıştır, vergide esneklik az iken, dolaylı vergiler gittikçe artmaya başlamıştır (Küçük, 1975: 270). 1940 yılı itibariyle KİT'leri Tablo 20'de görmek mümkündür.

Tablo 20. 1940 itibariyle Türkiye'de KİT'ler[12]

SÜMERBANK
ETİBANK
T.C. ZİRAAT BANKASI
TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ
DEVLET ZİRAAT İŞLETMELERİ KURUMU
ŞEKER FABRİKALARI KURUMU
TC. DEVLET DEMİRYOLLARI

Kaynak: BYDK, 2011

1870'lerden başlayarak İkinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemi BSY'nin yaklaşımıyla okuyacak olursak; bu yıllarda Meksika'da Amerika ve İngilizler tarafından yapılan sömürünün Osmanlı'da Düyun-u Umumiye aracılığı ile yapıldığını; dolayısıyla, 1870-1908 dönemini Meksika'da olduğu gibi "sömürünün sosyal yapıları" üzerinden anlatmanın mümkün olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, sömürünün sosyal yapıları şöyle sıralanabilir: (a) sermaye-emek ilişkisi: sermayenin emek üzerinde tahakkümü, (b) sermaye-vatandaş ilişkisi: 1876 1. Meşrutiyet'e rağmen padişah egemenliğinde otoriter yapı, (c) sermaye-devlet ilişkisi: Düyun-u Umumiye eşliğinde sömürgeci ülkelerin yörüngesinde devlet (d) uluslararası ekonomi: hammadde ihracatı üzerine kurulu yapı.

Fakat, bir yandan padişahın otoriter yapısından ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumdan memnun olmayan İttihat Terakki ve diğer yandan dünya pazarındaki paylarından memnun olmayan sömürgeci devletlerin başlattığı Birinci

[12]1920'lerden 40'lara kadar kurulan işletmeler Tablo'daki KİT'ler çatısı altında kurulduklarından BYDK tarafından ayrı ayrı sayılmamışlardır.

Dünya Savaşı Osmanlı'da kurulan sömürünün sosyal yapılarını çatlatmaya başlatmıştır. 1909'da İttihat ve Terakki padişahın egemenliğini sınırlandırırken, Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı'nın yenilmesiyle Osmanlı hakimiyeti tamamiyle sona ermiştir. Kemalist kadrolar İttihat ve Terakki'den devraldıkları ideolojiyi devam ettirerek 1923'e kadar bir mücadele vermişlerdir. Dolayısıyla, 1909-1923 Osmanlı'da "sömürünün sosyal yapıları"nın çöktüğü ve Birinci Dünya Savaşı'yla temelleri atılan, Kurtuluş Savaşı ortamında güçlenen ticaret ve toprak burjuvazisi ile Kemalist kadroların emperyalist ülkelere karşı verdiği sınıf mücadelesinin yaşandığı yıllardır. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması yeni bir sosyal yapının oluşmasını sağlamıştır. Bu sosyal yapı Osmanlı'dan kalan iktisadi yapının üzerine kurulduğundan yeni bir "sömürün sosyal yapı"larının oluştuğunu söylemek mümkündür. Fakat, bu dönemi 1932-1939'dan ayırmak gerecektir.

Bu bağlamda, 1923-1929 yılları sosyal yapıları şöyle sıralayabiliriz: (a) sermaye-emek:1909 Tatil-i Eşgal Kanunu ile sermayenin emek üzerine tahakkümü (b) sermaye-devlet: tarım ve ticaret burjuvazisinin çıkarına çalışan devlet (c) sermaye-vatandaş ilişkisi: Kemalist devrim sonrası kulluktan vatandaşlığa geçişle kısmi uzlaşı (d) uluslararası ekonomi: hammadde ihracat eden mamul mal eden ithal eden yapı (e) Sanayi ve Maadin Bankası kredileri aracılığıyla tarım ve ticaret burjuvazisini destekleyen finansal yapı.

1929 yılına girildiğinde dünya ticaretinin daralan hacmi hammadde ihraç ederek mamul mal ithal eden Türkiye'yi sıkıntıya sokmuş; mamul mal üretimini zorunlu kılmıştır; dolayısıyla sosyal yapının uluslararası ekonomi kanadını çatırdatmaya başlamıştır. Diğer yandan, devlet aracılığıyla imtiyaz verilen ticaret ve tarım burjuvazisinin kendi çıkarına çalışması da sıkıntı yaratarak sermaye-devlet

ilişkisinin çökmesini sağlamıştır. Devlet eliyle yapılmak zorunda kalınan sanayileşme hamlesi, bu sanayi merkezlerinde çalışacak işçiler gerektiğinden sermaye-emek ilişkisinin yeniden düzenlenmesi gereğini ortaya çıkmıştır.

1929-1931 yılları yeni bir birikimin sosyal yapısının oluştuğu yıllar olmuştur. 1932 -1939 yılları arasındaki birikim sosyal yapıları şöyle sıralamak mümkündür (a) sermaye- emek ilişkisi: ücretler, sağlık ve sosyal güvenlik konusunda görece iyi olanaklar sağlayan 3008 Sayılı İş Kanunu ile kısmi uzlaşı (b) sermaye-devlet ilişkisi: sanayi burjuvazisi çıkarına çalışan devlet (c) uluslararası ekonomi: görece kapalı temel tüketim malı üreten ekonomik yapı (d) Teşvik-i Sanayi Kanunu ve Sümerbank aracılığıyla sanayi burjuvazisini destekleyen finansal yapı.

Bu bağlamda, BSY gözüyle 1923-1929 yıllarını LIS ve 1932-1939 yıllarını RIS olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir. Dolayısıyla, bu dönem yapılan kamulaştırmaları LIS ve RIS'a uygun kurumsal yapılar olarak görmek mümkündür. Her ne kadar kamulaştırma RIS'ın bir parçası olsa da 1923-1929 döneminde yapılan kamulaştırmalar LIS'ın yapısına uygun işlev yerine getirmektedir. Diğer yandan, BSY'ye göre RIS bazı tarihsel dönemlerde ortaya çıkmaktadır. BSY, Türkiye için RIS'ın 1930'larda ortaya çıkışını kapitalistleşme sürecinde geç kalmış ülkelerin kalkınma hamlesi çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu dönemde yapılan kamulaştırmalar kalkınma hamlesi olarak görülebilir,fakat daha da önce bahsedildiği üzere bu dönemde yapılan kamulaştırmaların 1923-1929 uygulanan ekonomi politikalarının başarısızlığı gibi farklı boyutları da bulunmaktadır. Dolayısıyla, BSY'nin bu döneme ilişkin yaptığı kalkınma amacı değerlendirmesi bu dönemdeki kamulaştırmları anlamak açısından yeterli değildir denebilir.

DO ise, Meksika için 1930-1955 yıllarını "ithal ikameci birikim rejimi" olarak ele almıştır. Fakat, Meksika İkinci Dünya Savaşı'nda ihracatını arttırırken Türkiye için İkinci Dünya Savaşı ithal ikameciliğin kesintiye uğradığı yıllar olmuştur. Dolayısıyla, 1930-1955 yılları yerine 1932-1939 yıllarını "ithal ikameci birikim rejimi" olarak ele almak mümkün olabilir. Bu dönemde şeker, dokuma, kağıt, kimya gibi ürünler üreten işletmeler kurulmuş, ithal edilemeyen bu ürünlerin ülke içinde üretilmesi amaçlanmış, diğer yandan ücretlerde ve sosyal haklarda görece iyileşmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda, bu dönemde yapılan kamulaştırmalar "ithal ikameci birikim rejimine" uygun "düzenleme biçimi" olarak görülebilir. Fakat, devletin, 1923-1929 yılında verdiği imtiyazlar sonucu zarar eden işletmelerin zararını Uşak Şeker Fabrikası'nda olduğu gibi üstlenmesi bakımından "düzenleyici" olmaktan ziyade sermaye birikim sürecinin tam da içinde bir devlet olduğunu söylemek mümkündür.

1940-1945 dönemi, İkinci Dünya Savaşı sebebiyle planlamanın kesintiye uğradığı ve sınai yatırım programlarının savunma harcamalarının bütçeye hakim olması yüzünden ertelendiği bir dönemdir. Azalan üretim ve ithalat koşullarında oluşan darlık ve önlenemeyen enflasyonist baskıların halk yığınlarının üstünde büyük baskılar yaratmış, büyük kentlerin beslenmesini, ısınmasını ve giyinmesini sağlayabilmek ciddi sorun olmuştur. Refik Saydam hükümeti sorunu katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koyma yöntemiyle çözmeyi denemiş, 1940 yılında Milli Korunma Kanunu aracılığıyla ücretli iş yükümlülüğü, çalışma süresinin uzatılması ithalat ve iç ticarette azami, ihracatta asgari fiyatları saptama, temel malların vesikayla dağıtılması gibi geniş yetkiler kullanılmış, Saraçoğlu hükümeti ise piyasa üzerinden sıkı denetim mekanizmalarını kaldırınca, fiyat

artışları sonrası ciddi kazançlar oluşmuş, bunlar Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi ile vergilendirme yoluna gidilmiştir. Yani, bu dönemde hem işçi hem toprak sahibi hem de ticaret burjuvazisi ile CHP'nin arası açılmıştır. Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu da toprak sahiplerini rahatsız eden uygulamalar olmuştur (Özçelik, 2010).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle ise Japonya ve Batı Avrupa'nın yıkımı üzerine doğan,savaş sonrası BSY'nin bir parçası olan Pax Americana, Bretton Woods ile Amerikan dolarını güçlendirip, Marshall Yardımıyla nüfuz alanını genişletmeye uğraşmıştır. Türkiye'nin bu hegemonya sürecine girişi, savaş öncesi hazırlanan İkinci Sanayileşme Planına kaynak bulma çabası ve Bretton Woods sistemine 1946 devalüasyonuyla girişle mümkün olmuştur. Marshall Yardımından yaralanabilmek, kurulmuş sanayi işletmelerini kapatılmasını, kaynakların %60'ının tarıma ayrılmasını söyleyen Thornburg Raporu; kalkınmada planlamaya gidilmemesi hammadde ve tarım üretimine ağırlık verilmesi, yabancı sermayeye karşı sınırların kaldırılmasını öneren Baker Raporu,1950'li yılların Türkiye'si Amerika'nın 75 yıl önceki haline tekabül ederken, Kolorado eyaletinde ne kadar karayolu varsa aynı miktarda karayolunun yapılmasını öngören Hilts Raporu gibi raporların uygulanmasına bağlanmıştır. Bu çerçevede, Amerika hegemonyasına giriş CHP ile başlarken, tarım burjuvazisinin gelişimi; CHP ile işçi, köylü, ticaret ve tarım burjuvazisinin arasının açılması; DP'nin muhalefet yıllarında "sendika kurma hakkını" vereceği gibi popülist açıklamalarda bulunması ve bizzat tarım burjuvazisinin çıkarlarını temsil etmesi; Amerika hegemonyasına uygun sınıfsal tabanının bulunması; 1950 yılında iktidarı almasını sağlamıştır.

1946 yılından sonra ise kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikaları terk edilmiş, ithalat serbestleştirilerek artmış dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarına dayalı bir ekonomik yapının hüküm sürdüğü yıllar olmuştur. (Boratav, 2007). Chenery Raporu'na göre Türkiye'de şöyle bir durum söz konusudur: 1948'den başlayarak farklı bir büyüme modeli ortaya çıkmış; Meksika'da olduğu gibi Kore Savaşı'nın etkisi ve iyi hava koşulları büyüme hızına katkıda bulunmuş, 1948'den beri yapılan Amerikan yardımları 1953'te 420 milyon dolara ulaşmış "ithalatın yarısını ve yatırımların üçte birini" finanse eder duruma gelmiştir. En önemli gelişimlerden biri ise 24.000 km yol ağının yapılması olmuştur. 1950-1953 yılları itibariyle milli gelirin %75'i tüketim %13'ü kamu harcamaları ve %12'si yatırım harcamalarına gitmiştir, milli gelirin artışı ithal mallarda talebin artışına sebep olmuştur ve rapora göre eğer ithal malların ikamesi ve ihracat yönelik malların üretimi için yatırım yapılmazsa ödemeler dengesi açığı sorunu ortaya çıkacaktır (Türkcan, 2010: 123-127).

Bu noktada, Amerika kanalıyla gelen kaynakların ne için kullanıldığı sorusu önemlidir. Bu kaynakların bir kanadı Amerika'dan traktör alımı için kullanılmıştır. Amerika'nın kullanmadığı birinci nesil traktörler yine Amerika kredileriyle alınmış; bu kredilerden en çok 600 dönümden fazla toprağı olanlar yararlanmıştır. 1948'de 2000 olan traktör sayısı 10 yıl içinde 40.000 artmış, tanktan bozma traktörler, toprağı derin bir şekilde yaralamış; traktörlerden yararlanan büyük toprak sahipleri küçük çiftçileri kentlere sürmüş 1950 öncesi %10 artan kent nüfusu 1950-60 arasında %79 artmış (Köymen, 2008: 137-138) birinci nesil "ilkel birikim" süreci başlamıştır. Baker Raporuyla beraber ise sanayi sektöründe geliştirilmesi gereken alanlar; hafif

metaller, tarım ürünlerinin işletilmesi, hafif makineler ve deri sektörü olarak görülmüş; bu durum DP'nin temsil ettiği toprak ağaları ve ticaret burjuvazisiyle ortak çıkar noktası yaratmıştır. 1949 yılında ise Türkiye Dünya Bankasından (DB) proje için destek istemiş; DB bu öneriyi kabul etmemiş ve Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankasını (TSKB) kurdurarak kredilerini özel sektöre bu banka aracılığıyla devlet garantili şekilde aktarmaya başlamıştır. TSKB, enerji, ulaşım gibi altyapı sektörlerinden ziyade özel imalat sektörünü kredilendirmiştir. 1950'li yıllarda TSKB'nin kredi verdiği bazı kuruluşlar: Bossa, Aksu Tekstil, Kavel Kablo, Tamek, Otosan, Profilo, Eti Bisküvi, Erel Çelik eşya (şimdi Arçelik), Sunta Sanayi, Eskişehir Çimento gibi işletmeler olmuştur (Yarkın, 2010: 148-152). Görüldüğü gibi, bu dönemde bir yandan kente göç dolayısıyla fabrikalarda çalışacak emek gücü oluşmaya başlarken diğer yandan DB'nin verdiği kredilerle Türkiye sermaye birikim sürecine emek yoğun mal imal eden bir ülke olarak katılmış; bu durum "ithal ikameci birikim modeli"ni üstlenecek bir sınıfsal yapı oluşturmaya başlamıştır.

1953 yılına gelindiğinde ise, Kore Savaşı'nın bitmesi olumsuz hava koşulları tarımsal ihracatı azaltmış, tarıma dayalı Türkiye ekonomisi sıkıntıya girmiştir. 1953-1954 yılları arasında uygulanan kredili ithalat politikası[13] ithalatın artmasına neden olmuş, bu uygulama Merkez Bankası'nın kısa vadeli döviz borçlarını arttırmış, artan ithalatla ortaya çıkan cari işlemler açığının dış borç anaparalarının ödenmesi durumu ile birleşerek 1956-1958 yılları arasında döviz darboğazına sebep olmuştur. Diğer yandan, hükümetin bu dönemde taban fiyatları çok yüksek tutması, Ziraat Bankası'nın kredilerini sürekli arttırması, yatırımların emisyon ve dış borçla

[13]İthalatçı firmaların, ihracatçı tarafından keşide edilen poliçeyi kabul ederek mallara ödeme yapmadan sahip olmasına olanak veren bir kredi türüdür.

sağlanmaya çalışılması enflasyona sebep olmuş, ekonominin içinde bulunduğu sıkıntılı durum devlet müdahalesini gerekli kılmıştır (Özçelik, 2010: 129).

DP'nin 10 yıllık süren iktidarına baktığımızda 22 Mayıs 1950'de okunan hükümet programında "iktisadi sahada devlet sektörünün mümkün olduğu kadar daraltmak…hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek" ve bazı işletmeler hariç devlet işletmelerinin bir plan dahilinde elverişli şartlarda özel teşebbüse verileceği söylenirken, DP yönetimi bu programı uygulayamamıştır.

DP, 1954 sonrası konjonktür nedeniyle parti programının aksine KİT'lere önem vermek zorunda kalmış;1950'li yıllarda KİT'lerin ekonomi içindeki yeri önemli bir niteliksel değişime uğramış, KİT'lerin özel kesimi doğrudan desteklemesi yolu açılmıştır. DP döneminde birçok yeni KİT oluştuğu gibi birçoğu da önceden kurulanlardan ayrılarak bağımsız KİT'lere dönüştürülmüştür. PTT, Devlet Demir ve Denizyolları, KİT olarak yeniden örgütlenmiş; Sümerbank'tan SEKA ve T. Demir Çelik; Etibank'tan T. Kömür İşletmeleri ayrılarak KİT özelliği kazandırılmış; Et Balık Kurumu, TMO'dan ayrılarak KİT yapılmış ve son olarak Devlet Malzeme Ofisi, Türkiye Petrol Anonim Ortaklığı (TPAO) ve T.C. Turizm Bankası kurulmuştur (Kepenek,1990). KİT'lerin toplam yatırım içindeki payları da 1957 yılına kadar artış göstermiştir. 1953'den 1957'ye sırasıyla KİT'lerin toplam yatırım içindeki payları %9.1, %12.1, %14.0, %14.9,% 16.5 olmuştur (Sağlam, 1967: 122). Tablo 21'de 1960 yılı sonu itibariyle KİT'leri görmek mümkündür.

Tablo 21. 1960 yılı sonu itibariyle Türkiye'de KİT'ler

SÜMERBANK GRUBU
TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK İŞLETMELERİ
TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK DİVRİĞİ DEMİR MADENLERİ MÜES.
ETİBANK GRUBU
TÜRKİYE KÖMÜR İŞLETMELERİ KURUMU
TÜRKİYE SELÜLOZ VE KAĞIT FAB. İŞL.
T.C. DEVLET DEMİR YOLLARI İŞL.
T.C. PTT
T.C. ZİRAAT BANKASI
İST. EMNİYET SANDIĞI
TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ
DEVLET MALZEME OFİSİ
TÜRKİYE ZİRAİ DONATIM KURUMU
MAK. VE KİM. END. KURUMU
T.C. EMEKLİ SANDIĞI
İŞ VE İŞÇİ BULMA KURUMU
İŞÇİ SİGORTALARI KURUMU
DEVLET ÜRETME ÇİFTLİKLERİ
A.O.Ç

İLLER BANKASI
MİLLİ PİYANGO İDARESİ
AMORTİSMAN VE KREDİ SANDIĞI
PETROL OFİSİ
ET VE BALIK KURUMU
MİLLİ KORUNMA
TÜRKİYE PETROLLERİ ANONİM ORTAKLIĞI (TPAO)
TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş
TÜRKİYE EMLAK KREDİ BANK. A.O.
T.C. MERKEZ BANKASI A.Ş.
T.H.Y A.Ş
UÇAK SERVİSİ A.Ş.
TÜTÜN BANKASI T.A.Ş
TÜRKİYE ŞEKER FAB. A.Ş.
MADEN HURDACILIĞI T.A.Ş.
ORDU SOYA SANAYİİ A.Ş.
ANKARA İMAR VE EMLAK İŞLET. A.Ş.
ELEKTROMETALÜRJİ SANAYİİ A.Ş.
İÇEL SELÜLOZ VE KAĞIT SANAYİİ A.Ş
GÜNEŞ SİGORTA A.Ş.
ÜLFET GIDA VE SABUN SAN. A.Ş.
KİLİS ZEYTİNYAĞ VE SAN. A.Ş.
TÜRKİYE ÇİMENTO SAN.T.A.Ş. GRUBU
ANK. ÇİM. SAN.T.A.Ş.
ANKARA HALK SANDIĞI T.A.Ş.

İSTANBUL HALK SANDIĞI T.A.Ş.
İZMİR HALK SANDIĞI T.A.Ş.
GÜVEN TÜRK ANONİM SİGORTA ŞTİ.
GIDA İHTİYAÇ MAD. T.A.Ş
KEPEZ VE ANTALYA HAVALİSİ ELEKTRİK SANTRALLERİ T.A.Ş.
AZDAVAY KÖMÜR İŞLET.T.A.Ş.
AMAÇ TİC. T.A.Ş.
BURSA KAP.T.A.Ş.
GÜNEŞ MATBAACILIK T.A.Ş.
ETİ YAPI LTD. ŞTİ.
TÜRKİYE İNE.VE MALZ. LTD. ŞTİ.
ANK. İMAR LTD ŞTİ
İLBANK VE TEMEL ARTEZYEN VE SONDAJ LTD ORT.
SU,İNŞ,MAK. ELEKT. LTD. ŞTİ

Kaynak: BYDK, 2011.[14]

İthalat için 1955'ten beri sürekli borçlanan Türkiye ekonomisi 1958 yılında kriz yaşamış bu kriz IMF eşliğinde devalüasyon ve ABD-OECD (Avrupa İktisadi İşbirliği) ve IMF'ye verilen "ithal ikamesi" politikaları taahhüdüyle borçların konsolidasyonu şeklinde sonuçlanmıştır (Ekzen, 2009: 38-39). Diğer yandan, Demokrat Parti toplum üzerindeki baskısını da artırmaya başlamıştır. DP'den kopan bir grup Millet Partisi'ni kurmuş, bu parti başkanının Kırşehirli olması ve buradan milletvekili seçilmesi sonucu DP bu ili ilçe haline getirmiş (Özçelik, 2010), mecliste sadece DP üyelerinden oluşan ve olağanüstü yetkilere sahip Tahkikat Komisyon'u kurulmuş; örneğin, her türlü toplantı yasaklanmış 14 Mayıs 1960'da CHP'nin ilçe binasında 10-15 kişiyle çay içen Muammer Aksoy, toplantı yapıldığı gerekçesiyle binada bulunan diğer CHP'lilerle tutuklanıp Ağır Ceza'ya sevk edilmiştir (Esen, 2010).

[14]BYDK, KİT'lerin finansal denetimi görevini üstlendiğinden kurulan KİT'lere ilişkin bilgiler BYDK'nın denetim kapsamında olan KİT'ler temel alınarak yapılmıştır, dolayısıyla KİT sayılarına ilişkin net sonuçlar söz konusu olmayabilir, fakat BYDK verileri KİT sayılarındaki artışın görülmesi açısından faydalıdır.

1950'den sonraki süreci BSY'nin yaklaşımıyla değerlendirecek olursak, bahsedildiği üzere İkinci Dünya Savaşı sonrası güçlenen tarım burjuvazisinin temsilcisi olan DP'nin 1950 yılında CHP'yi yenmesiyle yeni bir sosyal yapının oluşmaya başladığını söylemek mümkün olabilir. Bu dönem "sömürün sosyal yapısını" şöyle sıralamak mümkündür: (a) sermaye-emek ilişkisi: 3008 sayılı İş Kanunun genişletilmesi ve ücretlerde artışlar ile uzlaşı (b) sermaye-vatandaş ilişkisi: Marshall Yardımlarının yarattığı refah etkisiyle uzlaşı (c) sermaye- devlet ilişkisi: tarım burjuvazisi çıkarına çalışan devlet (d) uluslararası ekonomi: Kore Savaşı'nın etkisiyle tarım malı ihraç eden; ithalata ve dış borçlara bağlı ekonomik yapı (e) TSKB aracılığıyla sağlanan kredilelerle çarpık sanayileşme sağlayan finansal yapı.

Fakat, Kore Savaşı'nın bitişi, artan ithalat ve dış borçların ödeme sıkıntıları yaratması sosyal yapıların uluslararası ekonomi kanadını çözmüş, DP'nin baskıcı tutumu sermaye-vatandaş ilişkisini çökertmiş, ekonomik darboğaz sonucu ücret artışlarında görece düşüşler emek-sermaye ilişkisinin bozulmasına sebep olmuştur.

1954 yılı itibariyle devlet bu çelişkileri çözmek için kamu işletmelerine sarılmış; korumacı politikalara gitmiştir. Borçluluğun yapısal olmasından dolayı devlet müdahalesi sorunun çözümünü sağlayamamış; borçluluk OECD eliyle ithal ikameci politikalara gidişe yani merkez ülkelerin çıkarlarına göre eklemlenmeyi sağlamıştır. Bu durum aynı zamanda, devlet desteğiyle 1930'larda temelleri atılmaya başlayan; 1950'lerde TSKB'nin fonları ve 1954 yılı korumacılığı ile gelişen sanayi burjuvazisi, DP'nin baskıcı tutumuna muhalefet eden memur, aydın, öğrenci ve işçi sınıfının bir bölümünün de desteği ile gerçekleşen 1960 askeri müdahalesiyle el ele gitmiştir. Görüldüğü üzere bu dönem kamu işletmelerinin artışının sebebi "sömürünün sosyal yapılarının" çelişkisinin çözülmesi olmuştur. Bu dönemde

ithalata ve dış borca dayalı bir ekonomik yapı kendini Kore Savaşı'nın yarattığı etkiyle sürdüremeyeceğinden "devlet" yine kurtarıcı olarak sahneye çıkmıştır.

Sınıf mücadelesinin sonucu olan darbe sonrası anayasa ile "ithal ikameci birikim rejimi"ne geçiş sağlanmıştır. İthal ikameci birikim rejiminde temel mantık Lipietz'in de (1982) söylediği gibi fordist üretim malları ithalatının tarım, maden ve petrol gibi malların ihracat artığıyla sağlanması ve ülke içindeki üretimi soğuracak talebin yaratılması yani ücretlerin arttırılması olmuştur.

İktidarın, Adalet Partisi (AP) ve CHP tarafından paylaşmasıyla ithal ikameci birikim rejimi 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) ile uygulanmaya başlanmıştır. İthal ikameci dönemini (i) emek süreci, (ii)büyüme modelinin finansman kaynakları, (iii) kurulan işletmelerin ölçekleri ve (iv) dış ticaret yapısı üzerinden tartışmak bize bir perspektif sunacaktır.

Bu bağlamda, ilk olarak emek sürecine ilişkin olumlu gelişmeler olduğunu söylemek mümkündür. Memurların sendikalaşma, işçilerin grev hakkı ve toplu sözleşme yapma hakkı anayasal güvece alınmış (Koç, 2010c: 230), 1960 yılında DİSK kurulmuş, 1960-1970 yılları arasında sendikalı işçi sayısı 4-5 kat artmış; 1963 yılında grevle kaybedilen işgünü sayısı 19.719 iken 1969'da 357.799'a çıkmıştır (Üstün, 2002). Tablo 22'de görüldüğü gibi 1963 yılını 100 olarak alacak olursak ortalama ücretler KİT'lerde 1970 itibariyle 142'ye yükselmiştir. Diğer yandan, KİT'lerde istihdam sayıları artmış 1968'de 360 bin (toplam istihdam içindeki payı %10.1) iken bu rakam 1971'de 393 bin kişiye çıkmıştır (Hamitoğulları, 1975: 183).

Tablo 22. KİT'lerde ortalama ücretler 1965-1971(1963=100)

Yıllar	**Ücretler (sosyal ödemeler dahil)**
1965	100
1966	110
1967	119
1968	127
1969	133
1970	142

Kaynak:m Hamitoğulları, 1975: 184.

Emek sürecinin yanı sıra ithal ikameci birikim rejiminin önemli unsurlarından biri finansal kaynakların yapısıdır. Bu bağlamdaDPT, 1. BYKP'de üretim mallarına talebin artacağı bu malların iç kaynaklardan elde edilemeyeceğini vurgulamıştır. 1960'larda gelir, kurumlar, arazi ve binavergilerine ilişkin bazı düzenlemeler yapılmak istenmiş; fakat yoğun tepki yüzünden bu vergilerde artış gerçekleştirilememiştir. 1961'de mecliste 158 toprak ağasının bulunması bu durumunun nedenini açıklığa kavuşturmaktadır. 1963 yılında ise DPT İktisadi Daire Başkanı Atilla Sönmez ve uzmanlarından Nermin Kırdar, bütçenin plana göre değil planın bütçeye göre uydurulup yazıldığını söyleyerek görevlerinden istifa etmişlerdir (Akçay, 2007).Diğer yandan DPT,sadece planın hazırlanması değil döviz sağlama ve dağıtma görevini yüklenmiş; bu kaynakları genellikle sanayi burjuvazisine aktarmış; bu kredilerin nasıl kullanılacağı, kredilerin teknolojik yatırım ve teknoloji gelişime

yönlendirilmesi konusunda bir düzenleme yapılmamıştır (Yarkın, 2010). 1. BYKP'nin dış yardım gereksinimi 1.9 milyar olmuş bu gereksinim büyük ölçüde OECD'nin Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu ve ABD'nin AID yardımlarıyla karşılanmıştır (Ekzen,2009: 65). Merkez Bankası'nın kaynaklarının kredi ihtiyacı olan işletmelere ilişkin bir politikasının olmaması; finansmanın tamamen bankaların iradelerine bırakılmasına sebep olmuştur. (Öztürk, 2008). TSKB'nin 1962-1967 yılları arasında verdiği kredilere baktığımızda tekstil, demir-çelik, gıda, renkli gazete, inşaat, beyaz eşya gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Arçelik, Profilo, Şişe-Cam da TSKB'den kredi alanlar arasındadır. Aynı dönemde, Türkiye'ye yönelik teknolojik transfere baktığımızda 1968 yılında Koç-Fiat ortaklığıyla Tofaş, 1969 yılında Ordu Yardımlaşma Kurumu ile Renault'un kurulduğunu görmek mümkündür (Yarkın, 2010: 159-160).

Diğer yandan, Türkiye için üretken sermayenin gelişiminin daha ilk aşamada bulunması, bu aşamadan sıyrılışın ise içe yönelik birikim modeliyle sağlanmaya çalışılması sanayileşme hedefiyle çelişik bir durum ortaya çıkarmıştır. İçe yönelik birikim modelinde, sanayi üretimi yüksek gümrükle korunduğu ve iç pazarda alıcı bulunabildiği ölçüde üreticinin ileri teknolojiye ya da büyük ölçeğe gerek duyması söz konusu olmamaktadır. Dayanıksız ve dayanıklı tüketim malı üretimi çok büyük ölçek gerektirmediğinden hammadde ve ara malı bakımından dışa bağımlı bir yapıya bürünmektedir. Tablo 23'da görüldüğü gibi 1975 yılında bazı malların Türkiye'de üretimi ve etkin üretim için gerekli olan en az miktar karşılaştığında Türkiye'nin üretiminin bu miktarların çok altında olduğu gözlenmektedir. Hatta, toplam üretimin; etkin üretim için gerekli olan miktarın altında olduğu alanlar bile vardır. Örneğin, gazete üretiminde etkinliğin sağlanması için gerekli en az üretim 500 bin ton iken

Türkiye'de toplam üretim 96 bin ton olmuş; küçük dizel motor üretiminde etkin üretime ulaşılması için gerekli en az üretim 250 bin adet iken Türkiye'de toplam üretim 16 bin adet olmuştur (Öztürk, 2008: 227-228).

Sanayileşmenin başarısında sektörel bağlantıların güçlülüğü önemlidir. Sektörel bağlantı ise; bir sektörün diğer sektörlerden aldığı ve onlara sattığı ara girdilerin toplam üretim içindeki yeridir; bu bağlantı ileri ve geri bağlantı olmak üzere ikiye ayrılır. Bir sektörün üretimi, bu üretimi girdi olarak kullanacak diğer sektörleri tetiklemesine ileri bağlantı etkisi; bir sektörde girdi olarak kullanılan ürünlerin, bu ürünlerin üretildiği sektörde üretimi uyarmasına geriye doğru bağlantı etkisi denir; bu bağlamda; 1963-1972 yılları arasında ileri ve geri bağlantı ilişkilerine baktığımızda, ileri bağlantı etkisinin en yüksek olduğu alanlar; temel metal, metal dışı kimya, kağıt-basım, petrol ve madendir. Geri bağlantı etkisinin yüksek olduğu alanlar ise gıda, orman, deri, madeni eşyadır. Her iki bağlantının yüksek olduğu kilit sektörler ise; temel metaller, kimya ve kağıt ürünleridir; sanayi üretiminin gelişmiş olduğu ülkelerde bu demir-çelik, dokuma, makine, kimya olarak karşımıza çıkarken ilk evrede tarım, hayvancılık, gıda, içki-tütün ve ticaret kilit sektörlerdir. Bu noktada, Türkiye'de kilit sektörler, ara mal üreten sektörler olsa da önemli olan; bu sonuca ithalatın sektörel bağlantı etkileri açısından bakmaktır. İthalatın ileriye doğru bağlantı etkisi, ithal edilen ve farklı sektörlerin üretiminde kullanılan girdilerin, toplam sektörel üretime oranıdır. Geriye doğru ithalat bağımlılık oranı ise, hangi sektörlerin üretiminde ithal girdilerin ne derece önemli olduğunu gösterir. İthalatın sektörel bağlantı etkisi şu açıdan önemlidir; örneğin diğer sektörlerin girdi olarak kimya sektörüne talebi, bu sektör üretiminin %90'ına eşittir; fakat bu oranın %41'i yerli %49'u ithaldir. İleriye ve geriye bağlantı yönünden üretimleri ithalat dayalı olan

sektörler, kimya, taşıt araçları, elektrik makineleri ve makine sektörleridir. Temel metaller ve madencilikte ileriye; plastik ürünlerinde geriye doğru ithalata bağlılık oranı yüksektir (Öztürk, 2008: 257-262). Kilit sektörlerin üretimlerinin ithalata bağlı olması planlamanın sonucunun bir hezimete uğrayacağının işaretlerini vermektedir.

Bu paralelde ithalatta 1972 yılına gelindiğinde önemli bir artış söz konusu olmuştur.1952 yılında ithalat 556 milyon dolar iken 1972 yılında 1.563 milyon dolara ulaşmıştır. 1950-1972 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %70.4 iken, planlı dönem ortalamasında bu oran %66.4'e düşmüştür (Tunca, 1979: 688).

Tablo 23. Seçilmiş mallarda etkin üretim için gerekli en az üretim miktarları ve Türkiye'deki üretim hacmi

Mal	**En az üretim**	**Türkiye ortalama üretim***	**Türkiye toplam üretim**
Gazete kağıdı (bin ton)	500	48	96
Pencere camı (bin ton)	100	39	118
Bira (milyon litre)	140	19	113
Deterjan (bin ton)	70	1	44
Sabun (bin ton)	10	1	57
Süperfosfat (bin ton)	250	43	348
Amonyum nitrat (bin ton)	360	134	267
Etilen (bin ton)	300	44	44
Sülfürik asit (bin ton)	1000	25	277
Çimento (bin ton)	2000	279	8932
Tuğla (bin adet)	25000	2826	862000
Küçük dizel motor (bin adet)	250	2	16
Traktör (bin adet)	50	4	26
Bisiklet (bin adet)	100	11	85
Otomobil (bin adet)	500	20	60

Kaynak: Öztürk, 2008: 227 *****Ortalama üretim, 1974 yılı toplam üretimin bu üretimi gerçekleştiren işyeri sayısına bölünmesiyle bulunmuştur

Bu bağlamda, ithal ikameci birikim rejiminin sorunları 1960'lı yılların sonunda ortaya çıkmaya başlamıştır denebilir. Montaj sanayi 1964 yılından sonra en üst aşamasına gelmiş, gümrük duvarları ve kota uygulamalarıyla korunan bu sanayilerde bu duruma paralel olarak ithal hammadde gereksinimi artmıştır. Yüksek koruma oranları nedeniyle ihracat mümkün olmamış; 1968-1969 yılları arasında montaj sanayinde yüksek stoklar oluşmaya başlamış ve 1970 yılında devalüasyon kararı alınmıştır (Ekzen, 2009: 72-73). Sermaye birikim sürecinin temel iticisi olan Türkiye imalat sanayi için kar oranları 1969 yılında %25.2, 1971'de %14.1 olmuş, 1979'da ise %8.9'a düşmüştür (Altıok, 2002: 86). İthal ikameci birikim rejiminin ithalata bağımlı yapısı, kar oranlarının düşüşü, dış borç işçi dövizleriyle çözülmeye başlanmıştır. 1962- 1974 yılları arasında kısa ve uzun vadeli borç ve dış yardımlar 500 milyon dolar civarında seyretmiş ve 1970'li yıllarda işçi dövizleri 1 milyar doları aşmıştır (Boratav, 2007: 122). Diğer yandan, kar oranlarında düşüşe karşı işçi hakları üzerinde kısıntılara gidilmeye çalışılmıştır. 1970'li yıllarda, işçilerin istedikleri sendikalara serbestçe üye olmalarını ve beğenmedikleri sendikalardan ayrılma hakkının güçleştiren, toplu sözleşme ve grev hakkını kısıtlayan, sendikaların ülke çapında faaliyet gösterebilmesi için sendikalı işçilerin üçte birini örgütlemesi barajı getiren bir tasarı ortaya atılmıştır. Bu tasarıya karşı 15-16 Haziran 1970'de 200 fabrikadan 150 bin işçi sokaklara dökülmüştür (Ateşoğlu, 2003). 1977 yılına gelindiğinde ise kısıtlanmış haldeki ithalat 5.8 milyar dolar ve ihracat 1.7 milyar dolar olmuştur; ithal ikameci birikim modelinin çelişkilerinin kısmi olarak sönümleyen işçi dövizleri 1 milyar dolar olup açığı engelleyecek miktarda olmamıştır; diğer yandan ödeme vadesi geçmiş 2 milyar dolarlık borç ile dış kaynaklar da artık çözüm olmaktan çıkmıştır (Ekzen, 2009: 83).

Diğer yandan bu dönemde kurulan KİT'lere bakacak olursak: 1960'da Erdemir, Sovyetlerle yapılan anlaşmalar sonrası 1968'de İskenderun Demir Çelik Fabrikası kurulmuş; petro-kimya sanayi, petrol rafinerisi ürünleri doğalgazdan plastik, yapay kauçuk, yapay elyaf hammaddeleri, boya, yapıştırıcı gibi çok sayıda kimyasal madde üreten PETKİM 1965'te kurulmuştur. Sovyetler Birliğiyle yapılan anlaşmalar sonucu Etibank'a bağlı olarak 1967'de Seydişehir Alüminyum Tesislerinin temeli atılmıştır. TÜMOSAN (Türk Motor Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi), TAKSAN (Takım Tezgahları Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi), TEMSAN (Türkiye Elektromekanik Sanayi A.Ş.) TESTAŞ (Türkiye Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.) 1975'te kurulmuştur (Koç, 2010b). 1980 yılı sonu itibariyle KİT'leri Tablo 24'de görmek mümkündür.

Tablo 24. 1980 yılı sonu itibariyle Türkiye'de KİT'ler

ANADOLU BANK. A.Ş.
DEVLET SAN. VE İŞÇİ YATIRIM BANK.
DEVLET YATIRIM BANK.
İST. EMNİYET SAND.
TUTUM BANK.T.A.Ş.
T.C. ZİRAAT BANKASI
TÜRKİYE EMLAK KREDİ BANK. A.O.
TÜRKİYE HALK BANK. A.Ş.
TÜRKİYE ELEK. KURUMU
ANK. İMAR LTD.Ş.
TİMLO
TSEKA FAB. İŞL. VE GRUBU
SEKA VE GRUBU
AZOT SAN. T.A.Ş.
SÜMERBANK VE GRUBU
TDÇİ VE GRUBU
TDÇİ KARABÜK
ETİBANK VE GRUBU

KARADENİZ BAKIR İŞL. A.Ş.
TKİK VE GRUBU
ADAŞ AKARYAKIT DAĞ.A.Ş.
ISILİT PETROL VE TİC. LTD. Ş.
ISILİTAŞ PETROL ÜRÜNLERİ PAZ. VE TAŞ. A.Ş.
İGSAŞ
PETKİM PETROKİMYA A.Ş.
PETLAS LASTİK SAN. VE TİC. A.Ş.
BAĞ-KUR
GÜVENTÜRK A.SİG.Ş.
İŞ VE İŞÇİ BULMA KURUMU
MİLLİ PİYANGO İDR.
MPM
T.C. EMEKLİ SAND.
YÜKSEK ÖĞR. KREDİ VE YURTLAR KURUMU
SÜMERBANK
THY .O.
TÜRKİYE UÇAK SAN. A.O.
UÇAK SERVİSİ A.Ş.
TCDD
TCDD ADAPAZARI VAGON SAN. MÜES.
AKSARAY AZMİ MİLLİ T.A.Ş.
AOÇ
BURSA SOĞUK DEP. LTD.Ş.
ET VE BALIK KURUMU
EBK BALIKÇILIK MÜES.
GÜNEYDOĞU SAN. VE TİC.A.Ş.
SÜMERBANK ORDU SOYA SAN. MÜES.
TOPRAK VE TARIM REFORMU FONU
ÇAY-KUR
TSEK VE GRUBU
TÜRKİYE ŞEKER FAB. A.Ş.
TÜRKİYE YAPAĞI VE TİFTİK A.Ş.
ÜLFET GIDA VE SABUN SAN. A.Ş.
YEM SAN. T.A.Ş.

YURT ÜRÜNLERİ SAN. VE TİC A.Ş.
DMO VE GRUBU
GÜNEŞ MATB. T.A.Ş.
TMO
TÜRKİYE ZİRAİ DONATIM KURUMU
TZDK ZİRAAT ALET. VE MAK. FAB. MÜES.
ADANA KAĞIT TORBA SAN. A.Ş.
ANK. ÇİM. SAN. T.A.Ş.
SÜMERBANK VE GRUBU
TÜRKİYE ÇİM.SAN. T.A.Ş. VE GRUBU
ABANT VE BOLU ÇEVR. TURİZM A.Ş.
T.C. TURİZM BANK.A.Ş.
DİTAŞ
DENİZCİLİK BANK. T.A.O.
D.B. DENİZ NAK. T.A.Ş.

Kaynak: BYDK, 2011.

Türkiye'de ithal ikameci dönemin bilançosunu şöyle özetlemek mümkündür: İthal ikameci dönem boyunca ücretler ve sosyal harcamalar artmış; fakat bu artış vergilerle karşılanamamış, dolayısıyla bütçe açıklarının GSMH'ya oranı 1973'te %3 iken 1979'da % 6.8'e çıkmıştır. Bütçe açıklarının Merkez Bankası kanalıyla kapatılmaya çalışılması yüksek enflasyona neden olmuştur. Kamu açığının GSMH'ye oranı 1973'te %2.3iken 1979'da %9.4'e çıkmıştır. Sanayileşmenin kapalı sınırlar içinde yapılmaya çalışılması, verimlilik için yeterli ölçeğin yakalanamamasına sanayileşmenin ithalata bağlı yapısını ise dış borçların yükselmesiene neden olmuştur. Dış borçların GSMH'ye oranı 1973'te 13.6 iken 1979'da 22.8'e yükselmiştir.[15]

[15] Değerlendirmeler DPT ekonomik verileri temel alınarak yapılmıştır.

Türkiye'nin ithal ikameci dönemden miras aldığı borçlu yapısı çevre ülkelerin merkez ülkelerin krizine çözüm olacak şekilde sermaye birikim sürecine eklenmesini kolaylaştırmıştır. 1978 yılında ağırlaşan ekonomik kriz karşısında IMF ile Nisan 1978 ve Temmuz 1979'da yapılan anlaşma sonucunda borç krizine karşı %20 devalüasyon, ithalat kısıtlamaları, Kit fiyatlarına zam, döviz çıkışlarının sınırlanması gibi politikalar uygulanırken 24 Ocak 1980 yılı IMF ile yapılan anlaşma sonucu ihracata yönelik birikim rejimine geçilmiştir. Kuşkusuz, bu durum sadece merkez ülkeler açısından değil 1971'den beri 1961 Anayasa'sından şikayet eden işçi sınıfının gücünden ve örgütlülüğünden korkan yerli sermayenin de çıkarına olmuştur. Fakat, bu eklemlenmeyi sağlayacak 24 Ocak kararlarının örgütlü, ve görece militan işçi sınıfının yenilgisi olmadan başarılması olasılık dışıdır. Dolayısıyla, 24 Ocak karaları ancak 12 Eylül 1980 darbesiyle işçi sınıfının yenilgiye uğratılmasıyla uygulanabilmiştir.

Diğer yandan, neoliberalizmin ortaya çıkaracağı yıkımı soğurması açısından bazı araçlara gerek duymuştur. Thatcher'in aile'yi vurgulaması ya da Meksika'lı kadın ejidoların artık ev işlerine dönmek zorunda oldukları için topraklarını bırakmaları bunlara birer örnekken Türkiye'de 12 Eylül 1980 darbesinin sonucu olan Turgut Özal iktidarının arkasındaki sermaye bloğunun böyle bir çerçeveye yerleştirilmek anlamlı olabilir. Turgut Özal, dini muhafazakarlar ve liberallerin bir ittifakı olarak ortaya çıkmış, küçük girişimcilerle büyük sermaye/Anadolu İstanbul sermayeleri arasında kurulan bir ittifakın ifadesi olmuştur (Doğan, 2009 : 283). 1983-1991 yıllarında camilerin ve imam hatip liselerinin artışı, üniversitelerde ve bakanlıklarda kadrolaşma, Arap sermayesinin İslami/faizsiz bankacılık altında ülkeye girmesi İslami burjuvaziyi güçlendirmiş, (Doğan, 2009: 288) bu durum

neoliberalizme uygun bir toplumsal yapının güçlenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla aile, din gibi söylemlerin Meksika, İngiltere ve Türkiye'de 1980'lerle beraber ağırlık kazanması tesadüf değildir.

Diğer yandan, 24 Ocak Kararlarıyla birlikte ekonomi ihracata dönük birikim modelinin gereklerine göre evrilmiştir. İhracata dönük birikim rejimi için gerekli olan bazı uygulamalar söz konusu olmuştur: Kısa vadeli olarak, döviz darboğazı; enflasyon sonucu sermayenin üretken alanlardan spekülatif alanlara kaçışının önlenmesi için ekonominin arz talep dengesinin kurulması; istikrar politikalarıyla verimsiz alanlarda üretim yapan yani iç pazara dönük gümrük duvarlarıyla üretim yapan sermaye birimlerinin elenmesi. İç pazarın rekabete açılmasıyla kaynakların ithal ikameci sanayiden ihraç sanayilerine aktarılması; sanayi sermayesinin tarım ürünlerini girdi olarak kullanması ve bunun sonucu tarım ürünlerinin iç pazarın bir unsuru olarak önemini kaybetmesiyle tarım fiyatlarının düşürülmesi; ücretlerin ise artık talep kaynağı olmak yerine maliyet olma unsuru olacağından dolayı düşürülmesi. (Gülap, 1993: 39-40). Bu bağlamda, 1980-83 istikrar programı 1983-89 üretimin ve dış ticaretin serbestleşmesi programı ve son olarak 1989-1993 mali sermayenin serbestleşmesi uygulamaları bu amaçlar doğrultusunda uygulanmıştır.

1980-1983 yılları arasında sıkı para ve maliye politikalarıyla ticaretin serbestleştirilmesi için ön koşullar hazırlanmış; bu dönemin ilk yol kazası faiz oranının serbest bırakılmasıyla yaşanmıştır. Faiz oranlarının serbest bırakılması bankerler arasında mevduat toplamak için faiz yarışına dönüşmüştür, kredilere talep artınca bu durum katmerlenmiş; bankerler mevduatları kredi olarak verdikleri, kesimlerden bu borçları geri alamayınca iflas etmişlerdir. İstanbul Bankası,

Hisarbank, Odibank ve Bağbank olmak üzere dört banka kamulaştırılmış bu krizin ekonomik maliyeti GSMH'nin %2.5'i kadar olmuştur (Altıok, 2002: 94). Devlet, artık geleneksel işlevi haline gelen sermayenin riskini üstlenme görevini koşulsuz olarak yine yerine getirmiştir.

1983-1988 yılları arasında ise üretimin ve ticaretin serbestleşmesi hedeflenmiş, ithalat sınırlamaları kaldırılmış, ihracat teşvikleri uygulamış, dolaysız vergiler düşürülmüş sermaye birikimi için gerekli ortam yaratılmıştır. Vergi gelirlerinin düşüşü borçlanma ile ikame edilmiş "özelleştirme" politikalarına başvurulmuş bu çerçevede KİT'lere aktarılan kaynaklar kesilmiştir. Kamu kesiminin borç yükünün azaltılması çerçevesinde KİT yatırımlarının ve cari harcamalarının kısıldığı gözlenmiş yani sermaye birikimin devamlılığının sağlanmasının faturası emekçilere ve kamu işletmelerine çıkarılmıştır. Sermaye birikiminin devamının sağlanması için kamunun finansmanının vergiler yerine iç borçlanma yoluyla karşılanmasının tercih edilmesiyle, iç borç stokunun GSMH'ya oranı 1982'de %12.6 iken 1983 yılında %22.8'e yükselmiş dış borç stoku 1982'de %25.2 iken 1987-1988 arasında %46'ya çıkmıştır.

1989-1993 döneminde sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle finansman ihtiyacı olan Türkiye yüksek faiz oranları vermiş, sermaye girişi TL'yi değerlendirerek ithalat artışına bu da cari işlemler açığını arttırması ve devalüasyon korkusu ise sıcak paranın kaçması ile krizle sonuçlanmıştır .1994 krizinden sonra ise döviz kurunun kontrol altına alınması ve kamu finansmanının çevrilecek duruma getirebilmesi yine Hazinenin çok yüksek reel faiz vermeyi kabul etmesiyle gerçekleşebilmiştir. Hazine bono tahvil ihalelerinde gerçekleşen ortalama faizin yıllık getirisi 1995 yılında %18'den 1996'da %32'ye çıkmıştır. Aynı zamanda IMF

ile yapılan enflasyonu önleme programıyla beraber döviz kuru çıpa olarak kullanılmış ve sıcak paranın riski bir anlamda ortadan kaldırılmıştır (Somçağ, 2007). Bankalar ise hazine bonosunu teminat gösterip kısa dönemli, teminatın 5-7 katı olan döviz kredisi (sendikasyon kredisi) alıp, kredinin tahvil tutarını devlete verip gerisini kendi kullanma yolunu seçmişler ve döviz kurunun değişmeyeceğini bildikleri için bankalar bu işlemleri rahatlıkla yapabilmişlerdir. Bu durum Türkiye'yi bir rantiye cenneti haline getirmiş Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşunun devlete borç vererek elde ettiği karlar toplam gelirlerin 1999 yılında %88'ine yükselmiştir. Bankaların bilanço karları ve bankacıların maaşları şişerken, aslında ekonomik anlamda yapılan iş bütün bir ülkenin üretip kazandığı katma değerin devlet aracılığıyla belli yerli-sermayedar rantiye çevresine ve uluslararası sıcak paraya aktarılmasından ibaret olmuştur (Köymen, 2007). Devlet, kamu finansmanını sağlamak için bu dönemde bankacılık sektörünü bir araç olarak kullanmıştır. Çok sayıda banka kurulmuştur. Aralık 2000'de toplam 79 banka olmasına karşın 4 adet kamu bankası ve ilk beş büyük banka toplam aktiflerin %66.7'sine sahiptir. Kalan kısmı 70 banka tarafından paylaşılmaktadır. Yani, çok sayıda küçük banka ortaya çıkmıştır. Bankaların öz kaynakları yetersiz ve finansal yapılarını büyük kısmını DİBS'den (Devlet İç Borçlanma Senedi) oluşmakta, bu pay %10 iken 1999'da %23'e çıkmıştır (Toprak ve Demir, 2003). Cari açığın artması ise yatırımcılarda tedirginlik yaratmıştır. Örneğin, Deutsche bank Demirbank'tan açtığı kredi karşılığında ek teminat istemiştir ama banka bunu ödeyememiş bunun üzerine Deutsche Bank toplam 1,4 milyar dolarlık bono satarak dövize çevirip Türkiye'den ayrılmıştır. Deutsche Bank'ın bono satmasının asıl neden Telekom ve THY özelleştirmesi'nin gecikmesi ve yabancıların istediği koşullarda olmamasına bir tepki

olarak ortaya çıkmıştır. Demirbank piyasadan para toplamak için yüksek faiz vermiş diğer bankalardan çekilen mevduat ve repolar bu bankaya yatmaya başlayınca, diğer bankalar da etkilenmiş, banka krizi yaygınlaşmış döviz ve piyasadaki para arzı azalınca borsadaki hisse senetlerine talep azalmış ve borsa düşmüştür (Köymen, 2007). Hükümet 81 bankadan iflas eden 11 bankayı alarak mevduat sahiplerine paralarını ödemeyi taahhüt etmiş söz konusu bankalar para spekülasyonu ve usulsüz kredi dağıtımı sonucu iflas etmiş ve devlet bu bankaların çarçur ettiği paralar kamulaştırılmıştır. BDDK tarafından el konulan bankaların (Egebank, İnterbank, Yurtbank, Etibank, Türkbank, Sümerbank, Bankkapital) el konulmadan önceki sahipleri kendi bankaların içini planlı bir şekilde boşalttıkları iddiasıyla yargılanmışlardır. İktisat Bankası'nın sahibi el konulunca, kendi beceriksizliğinin cezasını devlet üstlendiği için sisteme teşekkür etmiştir. TMSF tarafından el konulan bankaları Tablo 25'de görmek mümkündür. Devlet bu dönemde, TMSF bankalarının sermayelerini güçlendirmek ve kamu bankaların görev zararını kapatmak amacıyla toplam 43.7 katrilyon TL borcu tereddüt etmeden yüklenmiştir. Yani, devlet sermayeye vergi ödeme onun yerine bana borç ver, riski de ben halka yüklüyorum demiştir[16]. Bu kriz dev şirketlerin daha da büyümesini sağlamıştır. HSBC, TMSF el koymalardan önce Demirbank'ı satın almak için 1 milyar dolar teklif etmişken TMSF'nin el koyması sonrası Demirbank'ı 350 milyon dolara satın almıştır.

Türkiye'de uygulanan özelleştirme ve kamulaştırmaların sermaye birikim sürecindeki yerine baktıktan sonra özelleştirme ve kamulaştırmlara ilişkin daha derinlikli bir analiz yapabilmek için Erdemir, Seka, T.Demir Çelik İşletmesi,

[16]Rakamlar TMSF ve BDDK'dan derlenmiştir.

Sümerbank, Etibank örneklerini incelemek ve bir bütün olarak özelleştirme uygulamalarına bakmak faydalı olacaktır.

Tablo 25. TMSF Bünyesinde Alınan Bankalar

Banka Adı	**Hisselerin Fona Geçiş Tarihi**
T.Ticaret Bankası	6 Kasım 1997
Bank Ekspres	12 Aralık 1998
Interbank	7 Ocak 1999
Egebank	22 Aralık 1999
Yurtbank	22 Aralık 1999
Sümerbank	22 Aralık 1999
Esbank	22 Aralık 1999
Yaşarbank	22 Aralık 1999
Etibank	22 Aralık 1999
Bank Kapital	27 Ekim 2000
Demirbank	6 Aralık 2000
Ulusal Bank	27 Şubat 2001
İktisat Bankası	15 Mart 2001

Kaynak: BDDK, 2011.

Ereğli Demir Çelik (Erdemir)

Ereğli Demir Çelik Fabrikaları T.A.Ş. (Erdemir) Türkiye'nin ithalatla karşılanan yassı haddelenmiş demir çelik ihtiyacını karşılamak için 1960 yılında

kurulmuştur. Kuruluş sermayesi 600 milyon lira olup bu miktarın %5'i Sümerbank'a ve Karabük Demir Çelik İşletmeleri'ne; 100 milyonluk bölümü halka; geriye kalanı ise eşit oranlarda Türkiye İş Bankası'na, Ankara Ticaret Odası'na ve merkezi Amerika'da olan Koppers Associates'e aittir (Koç, 2005: 148).

Erdemir'in planlanması ve kurulması AID tarafından verilen krediler tarafından sağlanmış, kredilerin nasıl kullanılacağına hükümetten çok kompleksi planlayıp gerçekleştirecek olan Koppers liderliğindeki konsorsiyum karar vermiştir. Bu konsorsiyum bütün mühendislik işlemlerini ve faaliyetlerini yüklenmiş, Erdemir'in projelerini yapmış ve işletmenin kuruluşunu gerçekleştirmiştir. 129 milyon dolarlık kredinin önemli bir bölümü Amerika'dan demir-çelik üreten üretim araçları satın almaya yaramıştır (Şeni, 1978: 81-82). AID'den alınan kredi TSKB'ye aktarılarak devlet garantisi altında kullanılmış, kredi anlaşmasında işletmenin kurulumunda gerekli üretim araçlarının satın alınması ve taşınması Amerika tekeline bırakılmıştır (Şeni, 1978: 85,87). Görüldüğü üzere, Erdemir'in kurulması iç kaynaklarla değil dış borçlanma yoluyla gerçekleştirilmiş; dış borcun bağlayıcı niteliği teknoloji üretmek yerine eskiyen fordist makinelerin Amerika'dan transferini zorunlu kılmış, dolayısıyla teknolojik bağımlılığın zemini hazırlanmış; bu durum Türkiye'nin değil Amerika'nın "kalkınmasına" yaramıştır.

Diğer yandan, Erdemir'i anlamak için; demir-çelik sektörünün genel yapısına bakmak faydalı olabilir. Demir-çelik dalının temel hammaddesi demir-cevheridir. Demir cevherindeki demir oranı ise üretim için gerekli miktarı taşımalıdır. Erdemir ise Zonguldak'ta bulunan demir cevheriyle beslenmiştir, bu cevherin demir oranı ise %60 ile %65 arasında değişmektedir. Bu oran, 1960 yıllarından başlayarak uluslararası rekabet koşullarının demir cevheri konusunda bulduğu asgari

standartlara denk gelmektedir. Bu oranın altında demir içeren cevherler için yatırım yapılmamaktadır. Zonguldak ve yöresinde elde edilen demir cevheri 1969'a kadar Erdemir'in ihtiyacını karşılasa da 1970'lerden bu yana önemli oranda ithal demir cevheri kullanılmaya başlanmıştır. 1967 yılında Erdemir, iç kaynaklardan elde ettiği demir değerinin yarısı kadar ithal demirle beslenirken, 1972'de bu oran tersine dönmüş; Erdemir'in kullandığı ithal cevherin değeri yerli cevherin üç katına çıkmıştır (Şeni, 1978: 94-96). Teknoloji üretiminde, finansman kaynaklarında sorun yaşanmasına paralel olarak görüldüğü üzere "demir-çelik" üretecek işletmenin "hammadde" bulunmasında önemli plansızlıklar söz konusu olmuştur.

Diğer yandan, yassı çelik üreten bir demir-çelik kompleksinin etkin üretime ulaşması için, uluslararası standartlara göre üretim kapasitesi 5 milyon tonu bulmalıdır. Yassı çelik imal eden bir kompleksin optimal kapasitesi, kompleksin içerdiği "geniş sıcak haddeleme tesislerinin" boyutuna bağlıdır; çünkü tesislerin maliyeti yatırım masraflarının %40'ı ile %50'sini oluşturmaktadır. 1926 yılında Amerika'da keşfedilen ve 1945'e kadar ABD'nin tekelinde kalan bu haddehane tipinin optimal kapasitesi 600 bin ton iken, bu sistemin Avrupa'ya yayılmasıyla 1970 yılı optimal kapasitesi 5 milyon ton olmuştur. Ereğli Demir Çelik'in ise yassı çelik üreten bir kompleksteki oksijenli çelik kapasitesi 500 bin'i aşamamıştır. Dünya Bankası 1977'de Erdemir'in kapasitesini arttırmak için 60 milyon dolar vermiştir (Şeni, 1978: 120, 122). 1999 yılına gelindiğinde ise sıcak ve soğuk haddelenmiş çelikler ve kaplama yassı çelikler soğuk sac kapasitesi 2.900 ton (DPT, 2000) yani 1970 yılı optimal kapasitenin hala altında bulunmaktadır. Görüldüğü üzere; Erdemir, teknoloji üretemeyen, hammadde kaynaklarının uzun vadeli tahsisi planlanmamış, iç

talebe yönelik üretim yaptığından "optimal kapasite" oranını yakalamayan bir "kalkınma" projesidir.

1987 yılında Özelleştirme kapsamına alınan Erdemir'in Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na ait (ÖİB) hissesi %48.65 olup, 1990 yılında hisselerin bir kısmı halka arz edilmiş, ÖİB geri kalan %46.12'lik kısmını blok satışa çıkarmıştır (Koç, 2005: 149). Erdemir 1990'lı yıllarda büyük bir değişim süreci yaşamıştır. 1990-1996 yılları arasında Cumhuriyet tarihinin en büyük sanayi yatırımı özelliğini taşıyan 1.6 milyar dolar tutarında Kapasite Artırma ve Modernizasyon (KAM) Projesi gerçekleştirilmiştir. KAM projesinin sonunda Erdemir ilk kez 2001 yılında Türkiye Kalite Ödülü'ne aday olmuştur (Birleşik-Metal İş, 2003: 37). Eylül 2002 yılı itibariyle İsdemir'deki kamu hisselerinin Erdemir'e devri gerçekleştirilmiştir. İsdemir'e 5 yıl içerisinde Erdemir tarafından yaklaşık 650 milyon ABD doları yatırım yapılması ve İsdemir'in 2 milyon ton yassı mamul ve 500 bin ton kütük demir ve uzun çelik üreten modern bir şirket yapısına dönüştürülmesi planlanmıştır (Birleşik Metal İş, 2003: 38). Erdemir'in özelleştirme kapsamına alındıktan sonra İsdemir'in Erdemir'e devredilmesi ve 1.6 milyar dolarlık yatırım özelleştirmeye hazırlık olarak görülebilir.

Erdemir aralarında AB ve Rus şirketlerin olduğu 6 adayın katıldığı ihaleden 2.7 milyar dolara Oyak Grubu'na satılmıştır. 2005 itibariyle dünya demir-çelik kapasite fazlası olması 2010 yılına kadar 100 milyon tonluk kapasite azaltımına gidilmesi düşünülmektedir; dolayısıyla Mittal ve Arcerol şirketleri ihaleden çekilmişlerdir. Türkiye ise talebin arttığı yassı çeliğe, toplam kapasitenin %17'sini ayırmış ve bu üretimi Erdemir yapmaktadır. Erdemir'in yassı çelikte 3 milyon ton açığı varken, uzun çelikte 11 milyon ton fazlası bulunmaktadır; dolayısıyla

Erdemir'in yeni bir plan çizmesi gerekmektedir. Fakat, Türkiye Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğuna bağlı olduğundan yatırımlar bu topluluğun onayına kalmaktadır. Erdemir'in Oyak'ın Renault işletmesi için önemli bir tamamlayıcı olarak satın alındığını söylemek mümkündür (Sönmez, 2005). Diğer yandan, özelleştirme kararı verildikten sonra Erdemir'de örgütlü olan Türk Metal Sendikası öncülüğünde çok sayıda eylem gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Erdemir işçileri, Ağustos ayında ihale sürerken tesislere Rusya Federasyonu'ndan yetkilerin geleceğini öğrendiklerinde işyerini terk etme eylemi yapmış, daha sonra da fabrikadan çıkarak İstanbul karayolunda oturma eylemi yapmışlardır. Türk Metal Sendikası Ereğli Şube Başkanı İlhami Erdoğ, "Arcelor yetkilileri tesislere nasıl gelemedilerse Rusya Federasyonu firması da inceleme yapamayacak. Bugün gerçekleştirdiğimiz eylem amacına ulaşmıştır" şeklinde açıklama yapmıştır (Hürriyet, 2005).

TMMOB, yassı çelik üretimi yapan Borçelik'in %40 hissesinin, Arcelor'un, %11.5'inin Uluslararası Finans Şirketi'nin ve %8.5'inin ise Erdemir'in olması; Arcelor'un Ataer'in %41 hissesini almasıyla, Erdemir'in Borçelik'teki %8.5'lik payında büyük söz sahibi olmasının Anayasa'nın "Piyasaların Denetimi ve Dış Ticaretin Düzenlenmesi" başlıklı 167. maddesine ve 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'a da aykırı olduğu gerekçesiyle ÖİB'nin kararının iptali ve yürütmenin durdurulması için 2005 yılında Danıştay'a dava açmıştır (TMMOB, 2005). Danıştay ise ÖİB'nin kararını 30.01.2008 tarihinde iptal etmiştir. Özelleştirme Yüksek Kurulu'nca alınan 09.06.2008 tarih ve 2008/38 sayılı kararla, Erdemir hisselerinin satışına ilişkin ihale sonuçlarının, Rekabet Kurulu'nun 15.09.2006 tarih ve 06-64/882-254 sayılı kararı doğrultusunda, aynı şekil ve içerikte yeniden onaylandığı bildirilmiştir. TMMOB tarafından daha sonra, 09.06.2008 tarih ve

2008/38 sayılı Özelleştirme Yüksek Kurulu kararının iptali ve yürütmesinin durdurulması talebiyle Danıştay 13. Dairesi'nin 2008/9077 E. sayılı dosyasında dava açılmış ve dairenin 23.01.2009 tarihli kararından davacının bahse konu Özelleştirme Yüksek Kurulu kararının yürütmesinin durdurulmasına ilişkin talebi reddetmiştir (Oyak, 2009). Özelleştirme sonrası, Erdemir'in istihdam durumuna Tablo 26 'de baktığımızda çok dalgalı bir seyir izlediği söylenebilir, bu bağlamda işletmede "işe al-kov" siteminin işlediğini görmek mümkündür.

Tablo 26. Erdemir 2006-2010 istihdam rakamları

Yıl	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**
Sayı	6.374	6.306	7.374	6.742	6.834

Kaynak: Erdemir 2006-2010 Faaliyet Raporları'ndan derlenmiştir.

Diğer yandan, Erdemir 2009 yılında küresel krizi öne sürerek Ereğli ve İskenderun tesisleri ile mühendislik ve lojistik şirketlerinde 01.05.2009 tarihinden itibaren 16 aylık süre için, ücret ve ücrete bağlı hakları, %35 oranında azaltılması uygulamasına gitmiştir. İronik olarak, Erdemir 2010 yılını 766 milyon TL net dönem karı ile kapatmıştır (2006, 2007, 2008, 2009 yılları sırasıyla 685, 679, 211,-169 milyon TL olmak üzere) (Erdemir, 2006; 2007; 2008; 2009; 2010). Yani, sermaye kendi krizinin maliyeti yine "emekçilere" ödetmiştir, kar etmesine rağmen kriz bahanesine 2011 yılında da devam etmiştir:

2011 yılında ise işçiler, Erdemir ile Türk Metal Sendikası toplu sözleşme[17] görüşmelerinde yaşanan tıkanıklığın ardından eylem kararı almış, 22. dönem kapsayan toplu iş sözleşmesinde anlaşma sağlanamamış, bunun üzerine Erdemir ana kapısı önünde yaklaşık 3 bin 500 işçinin katılımı eylem gerçekleştirilmiştir (İhlas, 2011). Diğer yandan bu duruma sendikanın verdiği tepki ilginçtir. Türk Metal Sendikası Genel Merkez yöneticisi İsmail Dursun "Biz, geçen yıl kriz döneminde 16 ay süreyle yüzde 35 eksik ücretle çalışarak işimize ve işyerimize sahip çıktık. İşverenimize kötü gün dostu olduğumuzu gösterdik ve bir çok zorluğa hep beraber göğüs gerdik. İşverenimizin bize 2 yıl boyunca öngördüğü 'sıfır' zam kabuledilir bir durum değildir" (Dha, 2011) şeklinde açıklaması kriz döneminde işverene sahip çıkıldığını vurgulaması açısından "ironik" bir örnektir.

Türkiye Demir Çelik İşletmeleri

İmar, bayındırlık ve sanayileşme için demir ihtiyacını karşılanması bağlamında 1925 yılında demir cevherine ilişkin çalışmalar başlatılmış, bunun için Avusturalya'dan araştırmacılar getirilmiştir. Belçika'da Maurice ve Almanya'da Koppers firmalarında kömürün koklaşma testleri, demir cevheri analizleri yapılsa da verimliliğin düşük olduğu gerekçesiyle çalışmalara ara verilmiştir. 1. Beş Yıllık Plan çerçevesinde Karabük'te Demir Çelik fabrikası kurulması madenin de Cezayir'den getirilmesi kararı alınmış, 1937'de Divriği'de demir yatakları bulununca bu fikirden vazgeçilmiştir (Kaştan, 2003: 487-488). Sümerbank'a bağlı olarak faaliyetini

[17]Türk Metal Sendikası ve Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) arasında gerçekleşen toplu iş sözleşmesi görüşmeleri sonrasında 80 maddeden 61'inde anlaşma sağlanmış, parasal konularda ki maddelerde ise anlaşmazlık kararı alınmıştı. Sendika, 2 yılı kapsayacak sözleşme için ücretlerde ilk 6 ay yüzde 9, ikinci 6 ay enflasyon, üçüncü 6 ay enflasyon artı yüzde 2 ve son 6 ay için de yine enflasyon oranında zam talebinde bulunmuştu. Ancak görüşmelerde talepleri kabul edilmeyen işçilere MESS tarafından 2 yıl için sıfır zam önerisinde bulunulmuştur.

sürdüren Karabük Demir-Çelik, 1939 yılında Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müdürlüğü olarak kurulmuştur. 1955'de ise Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Divriği Demir Madenleri 1955'te teşekküle bağlanmıştır. İskenderun Demir Çelik Fabrikaları (İsdemir) da Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planının öngördüğü biçimde Türkiye Demir Çelik Fabrikaları İşletmelerine bağlı olarak kuruluş işlemlerine başlanmıştır (Sağlam, 1980: 98).

İsdemir, 1968 yılında Sovyetler ile Türkiye arasında imzalanan anlaşma ile 263 milyon dolar kredi sağlanarak kurulmuştur, kredinin 15 yıl vadeli %2.5 faizli yıllık eşit taksitlerle mal olarak geri ödenmesi kararlaştırılmıştır. Fakat, hem gerekli teknik personelin olmaması, hem de teknolojik altyapının çıkardığı zorluklar işletmenin öncelik taşıyan 1 milyon tonluk blum (çelikhane) kapasiteli tesislerinin zamanında kurulmasına ve çalışmasına engel olmuştur. 1 milyon ton kapasiteli tesislerin işletmeye alınış tarihlerinin her yıl yenilenen programlarla ertelenmesi sonucu tesis maliyetleri beklenenin dışında artmıştır. Yatırım dönemi faiz oranlarının yükselişi inşaat fiyatlarının ve ücretlerin artışı işletme faaliyetlerinin zamanında gerçekleştirilememesi sonucu doğan zararları daha da büyütmüştür. 1 milyon ton blum kapasiteli tesisin 2 numaralı fırını hariç bütün üniteleri ancak 1977 yılında tamamlanabilmiştir. Yatırımların gecikmesi ve ilk madde ve malzeme fiyatları ve çalışanların sayısının artması üretilen ürünlerin birim maliyetlerini arttırmış, 1976'ya göre kok üretim maliyeti 1977 yılında %56 artmıştır. Geçmiş yıllardan oluşan 813.9 milyon zarara ek olarak, 1977'de 1.873.6 milyon lira zara eklenince toplam zarar 2.687.5 milyon olup öz kaynaklar negatife inmiştir. (Sağlam, 1980: 106-107).

Divriği maden çıkarma, kırma, taşıma işleri birim maliyetleri 1976 yılına göre 1977 yılında sırasıyla %72, %80, %61 oranında artmış, maliyetlerin gerçeğe uygun

olarak hesaplanmaması sonucu 1977 yılında zarar edilmiştir (1980: 102). Divriği, yeterince cevher çıkaramayınca ve Devlet Demir Yollarıyla taşınmasında sorun çıkınca, Karabük Demir-Çelik ve İsdemir 1976-1978'e kadar özel sektörden yüzde yüzün üstünde maliyetle demir cevheri almıştır (1980: 100). Diğer yandan, uzun ve ara ürünlerin tek satıcısı olan Karabük Demir çelik artan maliyetlerine rağmen satış fiyatlarını düşük kalması (Karabük'ün demir-çelik fiyatının çok üstünde fiyata alıcı bulunmasına rağmen) nedeniyle önemli zarara uğramıştır (1980: 102).

Sümerbank

1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş, devletin elindeki sanayi kuruluşları bu bankaya devredilmiş, 1932 yılında Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi bankası olarak ikiye ayrılmış ve bu iki kuruluş birleştirilerek Sümerbank kurulmuştur. Sümerbank tümüyle 1987 yılında özelleştirme kapsamına alınmış, özelleştirme politikasının bir parçası olarak 1993 yılında Sümerbank Holding ve Sümerbank olarak ikiye ayrılmıştır (Koç, 2005: 150). Banka kısmı 1995 yılında İpek Tekstil San. A.Ş.'ye 103.4 milyon dolara satılmış, Sümerbank Holding A.Ş. bünyesindeki bir çok firma tasfiye edilmiştir.

Özelleştirme İdaresi'nden 103.4 milyon dolara satın alınan Sümerbank için Hayyam Garipoğlu Nesim B.Malki ile gizli bir anlaşma yaparak, banka hisselerinin %51'nin Nesim B.Malki ve ortağı Erol Erkohen'e devri karşılığında ödenmesi gereken 51.7 milyon doların yarısını bu kişilerden temin etmiştir. Bu şekilde temin edilen 25.8 milyon doları Hayyam Garipoğlu ÖİB ile yapılan anlaşmada ortak olarak görünen gerçek ve tüzel kişiler adına ödemiştir. Nesim B.Malki'nin ölümünden sonra, Hayyam Garipoğlu Sümerbank'ın paylarının devri amacıyla varisi Erol

Erkohen ile sözleşme yapmış bu sözleşmeye uyulmamış borç nakli sözleşmesi ile Mer Turizm, Başar Tekstil, Tunca Tekstil tarafından kullanılan 25.8 milyon dolar döviz kredisi Hayyam Garipoğlu tarafından üstlenilmiş söz konusu pay bedeli banka kaynaklarından ödenmiştir. Yani, Garipoğlu cebinden beş kuruş çıkmadan, 1930 yılların emekçileri tarafından zorluklarla finanse edilen bu büyük bankayı ele geçirmiştir. Bununla kalmamış bu bankanın içini boşaltılmış ve oluşan zarar da emekçilere ödetilmiştir. 27 Ekim 1995 tarihinde devredildiğinde aktif toplamı 5,4 milyon TL, ödenmiş sermayesi 1,6 milyon TL, dönem karı ise 418 milyon TL iken; TMSF tarafından el konulduğu 21 Aralık 2001 tarihinde birikmiş zararı 249 milyon TL, yabancı kaynakları 39 milyon TL olup öz kaynağının 19 katına çıkmış, açık pozisyonu 500 milyon TL olan bir mali duruma düşürülmüştür. TMSF 14 Mayıs 2001'de bankaya 1.045 milyon TL, 678 milyon dolar ve 886 milyon Euro DİBS aktarmış sermayenin zararını topluma sosyalize etmiştir. Aynı yıl Yaşarbank, Egebank, Bank Kapital, Yurtbank ve Ulusbank Sümerbank bünyesinde birleştirilerek OYAK'a satılmıştır (TMSF, 2009).

Etibank

Etibank 1935 yılında elverişli madenleri işleyip değerlendirmek, ülkenin kömür ihtiyacının karşılanması amacıyla kurulmuştur. 1994 yılında özelleştirme kapsamına alınmış, Sümerbank'ta olduğu gibi 1998 yılında bankacılık kısmı ayrılmış Eti Holding A.Ş.'ye bağlı 8 şirket oluşturulmuştur. 1998 yılında, Sabah Holding-İpek Holding grubuna 155.5 milyon dolara satılmıştır.

31 Aralık 1998 tarihinde aktif büyüklüğü 346 milyon TL ve toplam zararı 37 milyon TL olarak hesaplanmıştır. 31 Aralık 1998 yılında 37 milyon TL olan toplam

zararın, 31 Aralık 1999 tarihi itibariyle 140 milyon TL'ye ulaştığı, zarardaki artışın ise hakim ortağa kullandırılan kredilerin tahsil edilememesinden kaynaklandığı rapor edilmiştir. Etibank'ın kredi portföyü içinde hakim ortak gruplarına kullandırılan kredilerin payı 31 Aralık 1999 tarihinde %51 seviyesinde gerçekleşmiş, bu kredilerin tahsilatında yaşanan sorunlar aktif yapısının bozulmasının temel nedeni olarak ortaya çıkmıştır. 2000 yıllının ilk yarısında, hakim ortağa kredi kullanımları yoğunlaşmış toplam zarar 314 milyon TL'ye ulaşmış, mevduat sahiplerine yükümlülüklerin yerine getirilememesi riski doğmuştur. Etibank'ın sahipleri üçüncü şahıslar üzerinden kredi kullanmış, özelleştirme bedelinin ödenmesi konusunda Sabah Medya grubu tarafından istismar edilen banka kaynaklarının toplam tutarı 27 Ekim 2000 tarihi itibariyle 36.1 milyon dolar olarak tespit edilmiştir. Üçüncü şahıs firmaları aracılığıyla gerçekleştirilen kredilendirmeler dolayısıyla 27 Ekim 2000 tarihi itibariyle 125.5 milyon TL zarar tespit edilmiştir. Birikmiş zarar ise 478 milyon TL olup açık pozisyon 329 milyon TL olarak ortaya çıkmıştır. Bankaya 2 Mart 2001-14 Mayıs 2001 tarihleri arasında 959 milyon TL, 354 milyon dolar ve 343 milyon euroluk DİBS'ler aktarılmıştır (TMSF, 2009). Daha sonra ise Etibank Bayındır Bank ile birleştirilerek 2002 yılında tasfiye edilmiştir (ÖİB ,2011).

SEKA

SEKA'yı yani Türkiye Selülöz ve Kağıt Sanayi'nin önemini anlamak için ilk önce sektörü tanımak gerekmektedir. "Kağıt sektörü odun, yıllık bitkiler, atık kağıt maddelerinden selülöz, odun hamuru, eski kağıt hamuru üretilmesiyle bu ara ürünlerinin değişik mekanik ve kimyasal işlemlerle kağıda dönüştürülmesine kadar geçen aşamaları içeren bir sanayi koludur" (Önder, Ongan, Demiröz, Tunçan, Ongan, Hatman, Güngör, Eğilmez, 2005: 3). Yani, kağıt üretiminde hammadde odundur ve

bu odunların yakacak kereste odunlardan farklı olması maliyetlerin düşürülmesi için önemlidir dolayısıyla bu noktada Orman Genel Müdürlüğü'nün rolü de önem kazanmaktadır. Diğer yandan, kerestelik odun artıklarından kağıt üretmek de teknoloji ve sürekli yatırım isteyen bir yapıya sahiptir. Ve sektör nihai olarak yazı kağıtları, gazete kağıdı, sargılık kağıtlar, temizlik kağıdı, oluklu mukavva kağıtları, kartonlar, sigara ve ince özel kağıtlar üretmektedir. Ayrıca selülöz ve kağıt sanayi suni ipek, dumansız barut, patlayıcı maddeler selüloid gibi yan sanayi kollarının da gelişmesini sağlayacağı gibi ithalatın azalması ve tarımsal artıkların kullanılması gibi faydalar da sağlayacaktır (Kocabaşoğlu, Bulutgil, Çiloğlu, Binbaş ve Şeker,1996: 46).

Kurtuluş Savaşı sırasında da en çok sıkıntı çekilen malzemelerden birisi de kağıt olmuş, Sovyetlerden silah ve cephaneden önce kağıt yardımı talep edilmiştir. O yıllarda bulunması en zor ürün gazete kağıdı olmuş; Yenigün gazetesi sadece iki sayfaya basılabilmiş ve kalitesiz kağıtlardan dolayı yazıların görünüşü ve basım konusunda büyük zorluklar çekilmiştir. Fakat, daha sonra Birinci Sanayileşme Planı çerçevesinde, (bir kimyager olan Mehmet Ali Kağıtçı öncülüğünde) Türkiye'de ilk karton ve kağıt fabrikası Sümerbank tarafından İzmit'te 1936 yılında kurulmuştur. İlk Türk kağıdı üretimi ve fabrikanın kuruluşu hem basında hem yöre halkında büyük bir coşku yaratmış, ilk kağıt faytonlara yüklenerek şehrin sokaklarında bayram havasında gezdirilmiş anı fotoğraflar çektirilmiştir. 1946 yılına gelindiğinde ise Sümerbank Selülöz Sanayi İşletmesi iki kağıt fabrikası ve klor-alkali fabrikası gibi ana işletmeler, kaolin ve mihaniki hamur tesisi ile güç santrali, su tesisatı, atölye ve bakım servisleri ve fidanlık ve orman işletmesi gibi yardımcı işletmeleriyle bütüncül

bir yapıya sahip olmuş ve üretimi Tablo 27'de görüldüğü üzere hızla artmıştır (Kocabaşoğlu v.d., 1996).

Tablo 27.1937-1949 Sümerbank Selülöz Sanayi İşletmesi Kağıt-Karton Üretimi (Ton)

Yıllar	Kağıt	Karton	Gazete K.	Sigara K.	Toplam
1937	7.459	2.329	-	-	9.788
1940	7.410	1.448	627	-	9.485
1943	6.734	3.352	219	-	10.305
1946	9.975	1.801	3.370	255	15.401
1949	9.732	6.477	1.794	399	18.402

Kaynak: Kocabaşoğlu vd., 1996: 161.

Thornburg Raporu ise Türkiye'nin sanayileşme hedeflerinden vazgeçmesini yatırımların %59.7'sinin tarım yatırımlarına ayrılmasını Karabük Demir-Çelik Fabrikası gibi işletmelerin tasfiyesini önermiştir (Ekzen, 2009). Kağıtçılık sanayinde ise rapor kurulan fabrikaların tam kapasite çalışmadığını, Selülöz Sanayi İşletmelerinin ülke üretiminin yalnızca 1/5'ni karşıladığını yani mevcut kapasitenin ülke ihtiyacını karşılamadığını söylerken aynı tarihlerde İmar ve Kalkınma Bankası mevcut fabrikaların kapasitelerini tam anlamıyla kullanamayacak kadar büyük olduğu ileri sürülmüştür, yani Karabük Demir-Çelik fabrikası için ortaya konulan öneri Sümerbank Selülöz Sanayi İşletmesi için de söz konusu olmuştur. 1950 yılında

iktidara gelen DP her ne kadar parti programında kamu işletmelerinin alanının daraltılması amacı yer alsa da 1946-1953 yılları arasında izlenen liberal politikaların sonucu ve savaş sonrası durgunluk dönemi dolayısıyla 1953 sonrası kamu işletmelerine önem vermek zorunda kalmıştır. 1954 yılında üçüncü kağıt fabrikası kurulmuş, işletme 1955'te Sümerbank'tan ayrılarak Türkiye Selülöz ve Kağıt Fabrikaları İşletmesi'ne (SEKA) dönüştürülmüştür. 1955'ten 1959'a selülöz üretimi 16.019 tondan 24.298 tona yükselmiş, yani %31'lik bir üretim artışı söz konusu olmuştur.

1960-1969 yılları yalnızca SEKA için değil tüm kamu işletmeleri için yeni bir dönem olmuştur. SEKA'ya bu dönemde Birinci ve İkinci Kalkınma Planları boyunca üretim kapasitesini arttıracak yatırımlar yapılmıştır. Birinci Kalkınma Planı'nın öngördüğü yatırım 553 milyon lira olup, SEKA'nın 1960-1966 yıllarında kağıt üretmek için yaptığı ithalata çok yakın bir miktardır. Ayrıca, bu dönemde SEKA'nın İzmit dışındaki ilk işletmeleri Çaycuma, Dalaman, Aksu, Balıkesir, Akdeniz işletmeleri kurulmuştur (Kocabaşoğlu v.d., 1996: 233). Fakat, planlamanın öngördüğü yatırımlar SEKA'nın yabancı kaynaklarının öz kaynaklardan fazla artmasına sebep olmuştur. 1966-67 yılları Çaycuma, Dalaman, Aksu işletmelerinin kurulması için borçlanılmış, 1966 yılına kadar iyi görünen finansman yapısı, Çaycuma, Aksu ve Dalaman işletmelerine sermaye tahsisi ve bu işletmenin sermayesinin Kalkınma Planı ile öngörülen yatırımları yapmakta yetersiz kalmasından dolayı bozulmuş, 1966 yılında yabancı kaynaklar %85 artmıştır (Günaysu, 1970: 120-121). Tablo 27 ve Tablo 23'de da görüldüğü gibi Türkiye, 1960'lara kadar üretimini arttırmasına rağmen, gazete kağıdı için gerekli en az üretim düzeyinden 5 kat daha az üretim yaptığından hala etkin üretim için yeterli

ölçeği sağlayamamıştır. Diğer yandan, üzerinde durulması gereken husus İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1968-1972) özel sektörün kuracağı kağıt fabrikaları için selülöz ihtiyacının karşılanması ve özel kişilere ait alanlarda kağıtlık odun yetiştirilmesinin teşvik edilmesinin söz konusu olmasıdır. (Kocabaşoğlu v.d., 1996: 234). Yani, devletin; planlama yoluyla özel sektörü teşvik etmesi, ona girdi sağlaması ve özel sektörün ürünlerinin alıcısı olması istenmekteydi.

SEKA kurulduğundan beri üretimin arttırmakta, fakat hem yurtiçi talebi tamamıyla karşılayabilir duruma ulaşamamakta hem de etkin üretim için yeterli ölçeği sağlayamamaktadır. Zaten, içe dönük sermaye birikim rejiminde de gerekli ölçeğe kavuşması beklemek pek mümkün görünmemektedir. 1960'lı yıllardaki uygulamalarda görüldüğü gibi ek kapasiteleri de ancak borçlanma yoluyla sağlanmıştır. Tüm bu sorunlara rağmen SEKA özel sektörün girdi ihtiyacını sağlama ve ürünlerini alma konusunda tereddüt etmemiş görünmektedir. Fakat, üretimini arttırması ve yurtiçi talebin bir kısmını karşılaması açısından Erdemir ve İsdemir örneğinden farklı bir çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, SEKA Erdemir'e ve İsdemir'e görece başarılı bir işletme sayılabilir. Fakat, 1980'li yıllardaki uygulamalar "görece" başarılı işletmelere bile bu "göreceliliği" sağlama fırsatı bile tanımamış gibi görünmektedir:

1980'lerde, Tablo 28'de görüldüğü gibi 1989 yılından 1999'a kadar olan süreç içerisinde kağıt sektörüne yapılan yatırımların imalat sektörüne yapılan yatırımlar içindeki payı düşmüş ve 1998 ve 1999 yılında yatırımlar tamamıyla kesilmiştir.

Tablo 28. 1989-1999 İmalat Yatırımları İçinde Kağıt Alt Sektörünün Payı(%)

Sektör	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Kağıt	3.2	1.2	2.0	1.3	1.5	3.9	2.2	3.4	2.3	-	-

Kaynak: BYDK 1995 ve 1999 KİT Genel Raporu'ndan derlenmiştir.

Bunun yanı sıra, Balıkesir ve Akdeniz İşletmesinde SEKA'ya atık kerestelik odun artıklarından kağıt üretecek biçimde tasarlanmış tesisler inşa edilmesine karşın tesisler tam olarak işletmeye sokulamamış, bunun sebebi ise Orman Genel Müdürlüğü'nün talebi karşılayamaması olarak sunulmuş ve SEKA nitelik ve nicelik olarak yetersiz ve maliyeti yüksek hammadde kullanılmaya itilmiştir (TMMOB, 2005: 353). Aynı zamanda, Tablo 29'da görüldüğü üzere SEKA istihdamı hızla düşürülmüştür.

İstihdam azalışındaki en önemli araçlar, KİT çalışanlarının emekliliklerinin hızlandırılması şeklinde ortaya çıkmıştır. Fakat istihdamdaki bu azalış söylendiği üzere aşırı istihdamı azaltmak amacıyla mı gerçekleştirilmiştir bu noktaya ayrıca eğilmek gerekmektedir. Bu bağlamda, BYDK'nın SEKA raporunun incelemekte fayda vardır; işgücündeki bu aşırı düşüşten dolayı SEKA Çaycuma, Aksu ve Dalaman İşletmeleri 1995 yılında işgücü eksikliğinin giderilmesi için Devlet Personel Dairesi Başkanlığı'na talepte bulunmuş bu talep uygun görülmemiştir. Bu durum karşısında söz konusu işletmeler sosyal tesislerin işletilmesi, yükleme-boşaltma gibi hizmetlerin yüklenici firmalara ihale edilmesi sonucu doğmuştur (BYDK, 1995). Dolayısıyla, istihdamdaki düşüş aşırı istihdamı azaltma amacından ziyade özelleştirmeye hazırlık ve kamu alanlarının özel girişimlere bırakılması gibi tercihlerin sonucu olduğunu söylemek bu çerçevede mümkün olmaktadır.

Bunun yanı sıra diğer önemli olan nokta SEKA'nın yönetsel yapısındaki değişimdir. 1983 yılında çıkarılan KHK (Kanun Hükmünde Kararname) ile yönetim kurulunda işçi temsilcisi bulundurulması uygulamasına son verilmiş, 1986 yılında ise özelleştirme çalışmalarını yürütmek ve gerekli koordinasyonu sağlamak amacıyla SEKA Genel Müdürlüğü'nün içinde "Özelleştirme Çalışma Grupları" kurulmuştur (Kocabaşoğlu v.d.,1996: 331).

Tablo 29. SEKA'da 1977-1994 İstihdam

Yıllar	**Toplam İstihdam**	**Yıllar**	**Toplam İstihdam**
1977	10.813	**1989**	11.779
1978	11.157	**1990**	11.405
1979	11.878	**1991**	10.962
1980	14.823	**1992**	10.157
1981	14.868	**1993**	9.300
1984	12.558	**1994**	8.366
1985	12.456	**1995**	8.083
1986	12.013		
1987	11.772		
1988	11.612		

Kaynak: 1980 BYDK KİT Genel Raporu ve BYDK SEKA 1984-1994 Yılı Raporu'ndan derlenmiştir.

Ve tüm çabaların sonunda SEKA'nın 1983 yılındaki üretimi 393.303 ton iken 2003 yılına gelindiğinde bu üretim 91.289 tona düşmüştür. 1970'de 17.500 ton özel

üretim, 133.600 kamu üretimi söz konusu iken, yani özel üretim kamunun yaklaşık 8'de 1'i iken 2003 yılı itibariyle toplam kağıt-karton üretiminin %96'sı (1.527.985 ton) özel kesim %4'ü ise kamu kesimi tarafından yapılmaktadır. Aynı zamanda 1980'de yaklaşık 14.800 bin kişi istihdam eden SEKA'nın özelleştirme öncesi istihdam sayısı 2.658'e düşürülmüştür[18].

3.1.1. SEKA Özelleştirmesi

SEKA Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 06.12.1997 tarihinde alınan kararlarıyla özelleştirme kapsamına alınmış ve vakit kaybedilmeden 1998 yılında özelleştirme programına alınmıştır. SEKA tamamıyla parçalanmış bazı kısımları varlık satışı, bazı kısımları bedelli ve bedelsiz devir yoluyla ve kapatma yoluyla iç ve dış sermaye çevrelerine sunulmuştur. Özelleştirilen işletmelere dair bilgileri Tablo 30'da görmek mümkündür. Tablo 30'da sayılan işletmelerin yanı sıra paha biçilmez bir çok arsa, lojman, bina gibi varlıkların satışı da söz konusu olmuştur.

Kastamonu'da bir arsa, Zonguldak'ta 2 arsa, 1 matbaa binası, Bolu İşletmesi Sosyal Tesisler Lojmanları ve Ankara alım satım binası özelleştirilmiştir. Aynı zamanda, İzmit İşletmesi'nin 1998 yılında kapatılmasına, arsaların yeşil alan, spor alanı, otel alanı, kongre merkezi alanı ve lüks konut alanı olarak İzmit Büyükşehir Belediyesi'nce yapılan imar planı çerçevesinde düzenlenmesi ve devrine, SEKA'da çalışmakta olan işçilerin bir kısmı Büyük Şehir Belediyesi'ne kaydırılması planlanmış, SEKA Fidanlık arazisinin kamu yararına ve kamu hukukuna aykırı olarak bedelsiz devir yoluyla Ford İzmir Fabrikası'na bağışlanmasına karar verilmiştir. Bunun yanı sıra 2004 yılında Ardanuç İşletmesi kapatılmış, işletme

[18] Rakamlar1980 BYDK KİT Genel Raporu ve BYDK SEKA 1984-1994 Yılı Raporu'ndan derlenmiştir.

varlıkları Ardanuç Belediyesi'ne devredilmiş; İzmit'te 6 taşınmaz, 4 arsa; Ankara'da 34 Lojman, Çaycuma'da 1 arsa, 1 bina ve 1 taşınmaz, Aksu'da 1 taşınmaz, Giresun'da 4 taşınmaz "bedelli devir" yoluyla aynı zamanda daha birçok arsa, bina, depo, lojman "bedelsiz devir" yoluyla çeşitli kamu kuruluşlarına devredilmiş (ÖİB, 2010), yani SEKA tamamıyla parçalanmış ve bölünmüştür

Tablo 30. SEKA Özelleştirilen İşletmeler

İşletme	Satış Tarihi	Satın Alan	Satış Bedeli(dolar)
Bolu İşletmesi	**03.08.2000**	**GBS GENTAŞ A.Ş.**	**4.900.000**
Dalaman İşletmesi	**22.03.2001**	**MOPAK.**	**40.000.000**
Afyon İşletmesi	**30.05.2003**	**GAP İnşaat Yatırım A.Ş.**	**3.100.000**
Balıkesir İşletmesi	**10.06.2003**	**Albayrak Ticaret A.Ş.**	**1.100.000**
Çaycuma İşletmesi	**19.06.2003**	**Oyka Kağ. Tic. A.Ş.**	**15.100.000**
Aksu İşletmesi	**21.10.2003**	**MİLDA Mecmua Dağ.Ltd Şti.**	**3.500.000**
Kastamonu İşlt.	**04.11.2003**	**MOPAK Kağıt Karton A.Ş.**	**9.100.00**
Karacasu İşlt.	**31.03.2004**	**Burhan ÇELİK Ahşah Mam. Ltd**	**2.050.000**
Akkuş İşletmesi	**09.11.2004**	**Argan Orman Ürünleri Tic.A.Ş.**	**780.000**

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2010.

Ayrıca satışlar değerinin çok altında "bağış" niteliğinde olmuş ve bu kuruluşların zarar edilmesi için her türlü ortam yaratılmıştır, örneğin, Balıkesir ve Giresun Seka Kağıt Fabrika'larının TEDAŞ'a elektrik borcunu ödemediği gerekçesiyle elektriği kesilmiş bu yüzden Balıkesir İşletmesi'nde üretim durmuş günde 300 ton üretim kaybı ve 32 milyar TL'lik günlük zarar ortaya çıkmış, 1440 sayılı KİT yasasına göre KİT'lerin ithalatta ve ihracatta aracılara komisyon ödememesi hükmü varken SEKA kapatılma kararından 25 yıl öncesinden beri ithalat ve ihracat aracılarına komisyon ödemiş, bununla beraber 51.1 milyon dolar değerinde olan Balıkesir SEKA Albayrak Grubu'na 1.1 milyon dolara satıldığı gibi kıdem tazminatı da devlete yüklenmiştir; fakat Selülöz İş'in açtığı idari dava sonucu özelleştirme işlemi iptal edilmiştir (Selülöz-İş, 1998). Bunun yanı sıra özelleştirme uygulamalarının akıl dışılığını ortaya koyması bakımından SEKA İzmit İşletmesi'nin tasfiyesinin incelenmesi önem teşkil etmektedir.

3.1.2. SEKA İzmit İşletmesi "Tasfiyesi"

Türkiye'nin ilk kağıt işletmesi olan İzmit SEKA'nın Özelleştirme İdaresi'nin 1998 yılı verdiği kararla kapatılmasına, bazı arsalarının İzmit Büyükşehir Belediyesine devredilmesine SEKA'da çalışmakta olan işçilerin bir kısmının ise yine belediyeye kaydırılmasına karar verilmiştir. Diğer yandan, SEKA fidanlık arazisi gibi bir kamu malını kamu yararına ve kamu hukukuna aykırı olarak bedelsiz devir yoluyla Ford İzmir Fabrikası'na devredilmesine karar verilmiştir. Fakat İzmit, Balıkesir ve Çaycuma Fabrikalarında bu karara karşı, işyerini terk etmeme kararı alınmış yaklaşık 15 bin işçi 50 gün boyunca direniş göstermişlerdir. Aynı zamanda, bu eyleme daha sonra Dalaman, Aksu, Kastamonu, Giresun SEKA işçileri de katılmıştır (Selülöz-İş, 1998). Bu yoğun tepki nedeniyle karar alındıktan 1 ay sonra

iptal edilmiş, fakat 1998 yılında yapılamayan 2004 yılında gerçekleştirilmiş İzmit İşletmesi bu tarihte kapatılmıştır. İzmit işletmesi 2004 tarihi itibarıyla 7.1 milyon TL' lik vergi ödemesi dahil olmak üzere personel, enerji ve elektrik kullanımı ile toplam 50 milyon TL katkıda bulunan 1936 yılında 10 bin tonluk kapasitesini 1980'lerde 617 bin tona ulaştıran bu işletme yatırımların azaltılması sonucu 2004 yılında kapasitesi 73 bin tona geriletilmiş on kağıt makinesinden altısı ömrünü tamamladığı gerekçesiyle elden çıkarılmıştır (Yeldan, 2008). En vahim olanı ise İzmit SEKA'nın 2 bin 400 dönümlük kavak fidanlığının Ford İşletmesine "hibe" edilmesidir. Bu arazinin değeri ise 20 trilyon olup bu miktarın yarısının bile SEKA'nın modernizasyonu için yeterli bir düzeyde olması (Selülöz-İş, 1998) özelleştirmenin asıl işlevinin ne olduğunun anlaşılması açısından önemli bir özelliktir. Fakat, bu noktada önemli olan soru özelleştirme ve tasfiye sonunda ortaya çıkan tablonun nasıl bir yapı ortaya koyduğudur. Bu bağlamda, özelleştirme ve tasfiye sonrası üretim, ithalat ve istihdam gibi verilerdeki değişimler özelleştirme ve tasfiyenin ne anlama geldiği konusunda bize somut göstergeler verecektir. Bu çerçevede Tablo 31'de verildiği üzere ilk önce özelleştirme öncesi ve sonrası üretim ve Türkiye'nin kağıt ithalatının seyrini analiz etmek faydalı olacaktır.

Tablo 31. Özelleştirme Öncesi ve Sonrası SEKA'da Üretim (Ton)

İşletme Adı	**Özelleştirme Öncesi**			**Özelleştirme Sonrası**		
	1997	**1998**	**1999**	**2001**	**2004**	**2009**
Balıkesir İşletmesi	5.824	4.101	2.783	3.438	4.475	3.204
	Özelleştirme Öncesi			**Özelleştirme Sonrası**		
	1998	**1999**	**2000**	**2002**	**2005**	**2009**
Dalaman İşletmesi	70.183	73.437	87.917	74.933	61.893	39.618
	Özelleştirme Öncesi			**Özelleştirme Sonrası**		
	2000	**2001**	**2002**	**2004**	**2005**	**2009**
Afyon İşletmesi	22.219	11.678	13.631	-	-	-
Balıkesir İşletmesi	75.881	56.295	17.829	-	-	-
Çaycuma İşletmesi	52.849	46.048	34.132	55.344	50.346	66.057
Aksu İşletmesi	51.648	31.747	35.730	10.577	18.809	-
Kastamonu İşlt.	5.534	6.653	5.142	7.588	11.101	

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2010

Tablo 31'de görüldüğü üzere özelleştirme sonrası üretimde düşüş söz konusu olmuştur. Aynı zamanda özelleştirme öncesi 2.658 kişi istihdam eden kurum 2009 yılı itibariyle 727 kişi istihdam etmektedir. Özelleştirmenin en önemli sonuçlarından birisi ise SEKA'nın özelleştirilmesi ve tasfiyesi sonucunda selülöz ve kağıt ithalatındaki artıştır. Selülöz için ağaç kesimi işini yapan sadece SEKA olduğundan özelleştirmeyle kağıt üreticileri, üretimi yurtdışından ithal edilen selülözle yapılmaya başlanmış ve tasfiye süreci sonrası üretimdeki düşüşle beraber kağıt ithalatında büyük artış yaşanmıştır. 1983 itibariyle 19.636 ton kağıt ithalatı söz konusu iken 2000 yılı itibarıyla bu oran 1.036.877 ton olarak gerçekleşmiştir. Tablo 32'de görüldüğü gibi bu oran artarak ilerlemektedir. Bu anlamda, SEKA tasfiyesi üretim açığı olan bir ülkenin üretim yapan işletmelerini tasfiye edilerek bu işletmeleri nasıl Fellini'nin gergedanına dönüştürüldüğünün hikayesidir.

Tablo 32. Yıllar İtibariyle Kağıt Sektöründe İthalat/İhracat Rakamları (Ton)

Yıllar	İthalat	İhracat
2000	1.036.877	65.396
2001	674.100	16.929
2002	1.054.015	18.619
2003	1.447.151	17.325
2005	2.624.994	393.956
2006	2.931.141	423.787
2007	3.288.245	532.697

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerinden derlenmiştir.

Bunun yanı sıra sorulması gereken diğer bir soru da Türkiye'de yapılan özelleştimelerden kimin en çok fayda sağladığıdır. SEKA özelleştirmesinden kazananların bir kanadını değerli arazilere ve arsalara sahip olan yerli burjuvazi oluştururken diğer kanadı Türkiye'nin kağıt ithalat yaptığı ülkelerin ve dünya kağıt sektörünün büyük ihracatçılarının kim olduğu ile ilgili bir durumdur. Dünya kağıt ve selülöz üretiminde lider ABD olmak üzere dünya toplamının %30'unun üretmektedir. Kağıt sanayi ABD'nin en yüksek sermaye yoğun iş kolu olup, 40 eyaletinde toplam 550 kağıt 200 selülöz fabrikası bulunmaktadır (Sönmez, 2008) Tablo 33'de görüldüğü üzere Türkiye toplam kağıt-karton mamulleri ithalatının en büyük kısmını Almanya ve ABD'den yapmaktadır ve bu oran 2005 yılından 2007 yılına artış göstermektedir.

2011 yılı itibariyle ise SEKA'da son durum şöyle özetlenebilir: SEKA Balıkesir özelleştirmesine Selülöz-İş yürütmenin durdurulması için dava açmış Danıştay'ın yürütmeyi durdurma kararına rağmen hala SEKA Balıkesir'in Albayrak Grubu'ndan geri alınması beklenmektedir; Aksu, Kastamonu işletmeleri sendikasız biçimde üretimine devam etmektedir. Afyon işletmesi üretim yapmamakta ve makineleri satılış sürecindedir. Seka Akdeniz'in çok sayıda ihalesi iptal edilmiş durumda olup Sümerbank'a ait Taşucu Limanı ise ihale sürecinde bulunmaktadır (Selülöz İş, 2011). Çalışır durumdaki işletmelerin sadece birinin sendikalı olması da özelleştirmenin yarattığı önemli bir sonucu daha ortaya çıkarırken; SEKA Balıkesir'in hala devredilmemesi farklı bir yağma biçiminin geliştiğini ortaya koymaktadır. Özet olarak SEKA özelleştirmesinin temelde ortaya çıkardığı sonuç üretimin azalması sonucu kağıt ithalatının artışı ve sendikasızlık olmuştur.

Tablo. 33 Türkiye'nin Kağıt İthalatı Yaptığı İlk Beş Ülke (Ton)

Ülkeler	2005	2006	2007	Değişim %06-07
Amerika	313.833	336.576	502.649	42.6
Almanya	262.448	303.006	270.512	11
Finlandiya	224.917	347.933	341.148	21.2
İsveç	243.905	239.604	255.228	5.4
Rusya	276.684	275.274	275.093	7.1

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Genel Müdürlüğü, 2008.

Sümerbank, Etibank, Erdemir, Seka, T. Demir Çelik İşletmeleri örneklerinden sonra Türkiye'de özelleştirmeye genel açıdan bakmak post-fordist veya neoliberal BSY giden sürecin analizi açısından faydalı olacaktır.

Türkiye'de Özelleştirme Bilançosu

Özelleştirme süreci 1985 yılında, Dünya Bankası kredisi kullanılarak, Morgan Gurantee Trust Company'ye hazırlatılan Özelleştirme Master Planıyla perspektifinde yürütülmüştür. Bu denetim şirketi KİT'leri "satılabilme özelliği" açısından üç gruba toplanmıştır.

- Birinci derecede öncelikli KİT'ler, sosyal ve ekonomik ciddi sorunla karşılaşılmadan, özel kesime devredilebilecek olanlar belirlenmiştir. Bu gruba

giren KİT'ler de kendi içinde üçe ayrılmıştır 1)Tümü ile satılabilir olan KİT'ler (TURBAN, THY, USAŞ, NETAŞ VE TELETAŞ) 2)Çoğunlukla satılabilir durumda olan KİT'ler (YEMSAN, ÇİTOSAN) 3) Büyük bölümü ile satılabilir durumda KİT'ler (TİGEM, TPAO, ETİBANK)

- İkinci dereceden öncelikli KİT'ler, satılabilir nitelikli olmakla beraber, satışlarının daha zor ve sorunlu olan ve uzun zaman alabilecek kuruluşlardır. Bunlar arasında TSEK, PTT, EBK, TKİ, MKEK, TGS, ORÜS, ÇAYKUR, TÜRK ŞEKER, SEKA, PETKİM, TÜGSAŞ, TDÇİ, ASOK gibi işletmeler yer almaktadır.
- Üçüncü derecede öncelikli kuruluşlar olarak saptanan KİT'ler, yatımcılar için cazip olmayan, ancak belki bazı düzenlemelerle ve uzun dönemde kısmen özel kesime devredilebilecek olarak belirlenmiştir. Bunlar arasında DMO, TDİ, DHMİ, TMO, TZDK ve TÜSAŞ gibi kurumlar bulunmaktadır(Önder, 1994: 32-33).

1988-1992 yılları arasında Teletaş, USAŞ, Çitosan, Petkim, Erdemir, Çelik-halat, Gima, Tüpraş gibi KİT'ler halka arz ve blok satış yöntemleriyle satılmıştır. İlk özelleştirme Teletaş'ın %22'lik kısmının halka arzıyla gerçekleşmiştir. Tablo 30'da görüldüğü gibi ilk önce satılması sıkıntılı olmayan işletmelerden başlanmıştır. Bu dönemde daha çok görüldüğü üzere çimento sektörüne yoğunlaşılmış; Erdemir, Tüpraş, Petkim gibi önemli ve büyük KİT'lerde halka arz yoluna gidilmiştir (Karataş, 2001: 95).

Tablo 34. 1988-1992 yılları Özelleştirmeleri

Kuruluş	Tarih	Oran	Yöntem
Teletaş	Şubat 1988	22.00	Halka Arz
ÇİTOSAN	Mayıs 1989	51.00	Blok Satış
Afyon Çimento	Mayıs 1989	99.30	Blok Satış
Ankara Çimento	Mayıs 1989	98.30	Blok Satış
Balıkesir Çimento	Mayıs 1989	99.90	Blok Satış
Pınarhisar Çimento	Mayıs 1989	99.60	Blok Satış
Söke Çimento	Mayıs 1989	99.60	Blok Satış
USAŞ	Şubat 1989	70.00	Blok Satış
Erdemir	Nisan 1990	2.93	Halka Arz
Kepez Elektrik	Nisan 1990	8.14	Halka Arz
Çukurova Elektrik	Nisan 1990	5.45	Halka Arz
Arçelik	Nisan 1990	5.83	Halka Arz
Bolu Çimento	Nisan 1990	10.38	Halka Arz
Çelik Halat	Nisan 1990	13.25	Halka Arz
Konya Çimento	Eylül 1990	31.13	Halka Arz
Mardin Çimento	Kasım 1990	25.50	Halka Arz
THY	Kasım 1990	1.55	Halka Arz
Adana Çimento	Şubat 1991	17.16	Halka Arz
Migros	Şubat 1991	36.50	Halka Arz
Afyon Çimento	Mart 1991	39.80	Halka Arz
Petkim	Haziran 1990	7.83	Halka Arz
Niğde Çimento	Mayıs 1991	2.51	Halka Arz
Tüpraş	Mayıs 1991	1.64	Halka Arz
Petrol Ofisi	Mayıs 1991	4.00	Halka Arz
Gima	Haziran 1991	4.15	Halka Arz,
Tofaş	Haziran 1991	1.36	Blok Satış
Tofaş	Haziran 1991	0.85	Halka Arz

Kaynak: Karataş, 2001: 96.

Bu dönemdeki özelleştirme uygulamaları büyük boyutlarda olmaktan ziyade, küçük miktarlarla ve ağırlıklı olarak halka arz şeklinde olmak üzere özelleştirme fikrine toplumun alıştırılması amacını taşımaktadır. Ayrıca uygulamalar çimento fabrikalarında yoğunlaşması bu sektörlerini satışının kolay olmasından kaynaklanmakla beraber bu alanlar bölgesel tekel niteliği taşıdığı için özel sektöre büyük rant ve hareket alanı sağlanması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, bu dönemde elde edilen gelirler özelleştirmenin gelir elde etmekten ziyade farklı amaçlara hizmet ettiğinin açık göstergesidir. Bu dönemde ciddi ilan-reklam ve denetim-danışmanlık harcamaları yapılmış, 1986-1991 yıllar arasında 1.292 milyon dolar gelir elde edilirken 1.290 milyon dolar gider söz konusu olmuştur.

1991-1997 Dönemi: Bu döneminen önemli özelliği 1994 krizinin yaşanması ve 1997 yılında aynı sorunların devam etmesiyle beraber IMF Yakından İzleme Anlaşması paralelinde bu dönemde özelleştirmelerin yöntemsel olarak büyük değişiklik göstermesidir. Özelleştirme, bu dönemde kamu kesiminin aşırı borçluluğuna bir cevap olarak artarak devam etmiştir. Çimento sektöründe özelleştirmelere devam edilmiş önemli özelleştirmeler olarak demir-çelik, havaalanı hizmetleri, şeker fabrikaları, Petlas, metal sektörü, kamu bankaları (Sümerbank, Denizbank, Anadolu bank) elektrik ve gaz alanlarında özelleştirmeler yapılmıştır. KİT'lerin bütçe kaynaklarının kesilmesi, istihdam oranlarının azaltılmasından sonra uygulanan yöntem satışın kolaylaştırılması için tasfiye edilecek ya da satılamayacak kısımların ya da yeniden yapılandırılacak kısımların parçalanmasıdır; bu bağlamda Sümerbank içerisinde yün ve dokuma fabrikalarına sahipken banka ve fabrika kısmı ayrılarak Sümer Holding kurulmuştur ve hemen banka kısmı özelleştirilmiştir.1993 yılında ise Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Elektrik Kurumu, Türkiye Elektrik

Üretim İletim A.Ş.(TEAŞ) ve Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.(TEDAŞ) olarak ikiye bölünmüştür. Diğer yandan, tarıma yönelik tasfiyenin bu dönemde başladığını söylemek mümkündür. Yem Sanayiye ait çok sayıda Yem Fabrikası 1993-1995 yılları arasında satışa çıkarılmıştır. Aynı şekilde, T.Süt Ürünleri A.Ş.'ye ve Et Balık Kurumuna ait çok sayıda varlık 1995-1998 yılları arasında satılmıştır.1992-1997 yılında yapılan özelleştirmeleleri Tablo 35'te görmek mümkündür.

Tablo 35. 1992-1997 Yılları Özelleştirmeleri[19]

Blok Satışlar

KURULUŞ	ORAN	TARİH
ÇAYBANK	49,00	29.01.92
İPRAGAZ	51,00	27.01.92
TAT KONSERVE	17,27	28.01.92
ÇAMSAN	26,83	20.02.92
RAY SİGORTA	49,65	08.05.92
POLİNAS	30,00	08.05.92
MEYSU	96,15	16.07.92
ŞEKER SİGORTA	13,37	06.08.92
ANKARA HALK EKMEK	3,79	18.08.92
TÜRK TRAKTÖR	33,73	23.09.92
TRAKMAK	45,00	23.09.92
GAZİANTEP ÇİMENTO	99,73	03.12.92
İSKENDERUN ÇİMENTO	100,00	02.12.92
TRABZON ÇİMENTO	100,00	03.12.92
DENİZLİ ÇİMENTO	100,00	04.12.92
ÇORUM ÇİMENTO	99,85	25.12.92
SİVAS ÇİMENTO	100,00	25.12.92
YİFAŞ Yeşilyurt Tekstil San. A.Ş.	43,86	02.02.93
ŞEKERBANK	10,00	22.02.93

[19]Özelleştirme işlemleri değerlendirilirken bedelsiz devirler göz ardı edilmiştir.

TOE	77,76	14.04.93
LADİK ÇİMENTO	100,00	21.04.93
ŞANLIURFA ÇİMENTO	100,00	21.04.93
BARTIN ÇİMENTO	99,78	06.05.93
AŞKALE ÇİMENTO	100,00	17.06.93
BANDIRMA YEM LTD.	24,62	15.11.93
KARS YEM A.Ş.	37,07	17.11.93
AEG - ETİ A.Ş.	11,11	10.12.93
İSTANBUL D. ÇELİK	40,00	10.12.93
GÜNEYSU	67,31	24.02.94
LAYNE-BOWLER	4,17	20.04.94
SİVAS YEM	3,57	01.06.94
HASCAN GIDA	3,40	02.06.94
TOROS İLAÇ PAZ.	25,00	21.06.94
AEG - ETİ	27,85	21.06.94
ALTEK	30,00	22.06.94
ÇESTAŞ	2,29	23.06.94
ÇANAKKALE SERAMİK	5,80	29.12.94
PANCAR MOTOR	16,00	29.12.94
PAN TOHUM ISLAH	43,93	02.01.95
AROMA BURSA MEYVE SUL.	9,17	04.01.95
FRUKO – TAMEK	15,66	23.01.95
TAMEK GIDA	5,54	23.01.95
MEKTA	28,00	23.01.95
KONYA ŞEKER	24,00	02.02.95
NİMSA	97,80	31.03.95
HAVAŞ	60,00	17.04.95
METAŞ	42,55	25.05.95
SUNTEK	39,00	07.08.95
ADIYAMAN ÇİMENTO	100,00	16.08.95
KÜMAŞ	99,74	28.09.95
SÜMERBANK	100,00	17.10.95
KÖYTAŞ	85,59	28.11.95
ÇİNKUR	98,41	22.05.96
ELAZIĞ ÇİMENTO	99,89	12.06.96

VAN ÇİMENTO	100,00	12.06.96
LALAPAŞA ÇİMENTO	100,00	14.06.96
KARS ÇİMENTO	100,00	18.06.96
GÜMÜŞHANE ÇİMENTO	95,46	05.07.96
ERGANİ ÇİMENTO	100,00	03.04.97
PETLAS	99,97	06.05.97
ÇEMAŞ	49,60	06.05.97
ÇİMHOL	30,42	06.05.97
ANADOLUBANK	100,00	07.05.97
FİLYOS ATEŞ TUĞLASI	100,00	13.05.97
DENİZBANK	100,00	29.05.97
BOZÜYÜK SERAMİK A.Ş.	100,00	01.10.97

Halka Arz+ Blok Satışlar

KURULUŞ	Yöntem	Oran	Açıklama	Tarih
KEPEZ ELEKTRİK				
	Halka Arz	8,14	Halka Arz	16-17.04.1990
	Blok Satış	25,39	RUMELİ ELEKT.	16.02.1993
NETAŞ				
	Blok Satış	20,00	NTL	01.03.1993
	Halka Arz	7,75	Halka Arz	3-5. 11-12.3.1993
GİMA				
	Halka Arz	4,15	Halka Arz	3-4.06.1991
	Blok Satış	94,05	BİLFER-DEDEMAN	02.03.1993
TELETAŞ				
	Halka Arz	22,00	Halka Arz	29.02-2.03.1988
	Blok Satış	18,00	ALCATEL B.V.	19.08.1993
USAŞ				
	Halka Arz	70,00	SAS	11.08.1989
	Blok Satış	30,00	Halka Arz	22.10.1993

Tesis ve Varlık Satışları[20]

YEM SANAYİ A.Ş.	ÇİNKUR
SİVAS DEMİR ÇELİK T.A.Ş.	TESTAŞ
TÜRK HAVA YOLLARI	DENİZ NAKLİYAT T.A.Ş.
T. SÜT ÜRÜNLERİ A.Ş.	PETKİM
POAŞ	KÖYTEKS
ORÜS	TURBAN
SÜMERBANK	ET BALIK ÜRÜNLERİ A.Ş.

Tasfiyeler

KURULUŞ	TASFİYE EDİLEN İŞLETME SAYISI
TURBAN	12
ORÜS	1
ET BALIK KURUMU	1
KBİ	2
KÖYTEKS	2
SÜMER HOLDİNG	1
TOPLAM	19

Kaynak: www.öib.gov.tr'den derlenerek düzenlenmiştir.

1998-2002Dönemi: Bu dönemde, Türkiye 1994 döneminde yaşadığı döngüye tekrar yaşamış özelleştirilen bankaların kamulaştırmaları söz konusu olmuştur. ANAP-DSP hükümeti 26 Haziran 1998 tarihinde IMF ile bir buçuk yıllık bir Yakın İzleme Anlaşması imzalamıştır. Temmuz 1998 tarihinde uygulamaya başlanılan Yakın İzleme Anlaşması mali, parasal ve enflasyona yönelik hedefler belirtmiştir. Enflasyonun 1999 Aralık sonunda yüzde 20 düzeyine inmesi ve faiz dışı fazla 1998

[20]İşletmelere ait fabrika, bina, lojman, arsa, taşınmaz.

ve 1999 yıllarında GSMH'nin yüzde 4'ü olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür. Yakın İzleme Anlaşmalarının standart talepleri arasında anlaşmaya ek olarak Ekonomik Politikalar Bildirgesi'nde bankacılık, sosyal güvenlik, tahkim, özelleştirme ve tarımsal destekleme alanlarında 55. hükümetin taahhüt ettiği siyasal nitelik taşıyan kararlar da yer almıştır. Özelleştirme ile ilgili olarak POAŞ, THY, ERDEMİR hisselerinin satılması, TEDAŞ dağıtım işletmelerinin işletme hakkını devredilmesi, TELEKOM'un da yüzde 49 hissesini satılması istenmiştir.1999 erken seçim sonarsı iktidara gelen DSP-MHP-ANAP koalisyonu IMF ve DB kaynaklarıyla destekleyeceği orta vadeli enflasyonla mücadele programına devam edeceğini açıklamış, programın işleyişi kamu sektörü birincil fazlasının mümkün olduğunca yüksek tutulması, yapısal reform ve tutarlı gelir politikasıyla desteklenmiş sıkı döviz kuru taahhütleri ve yüksek faiz dışı fazla taahhütleri ile özelleştirme gelirleri ön plana çıkması şeklinde temellendirilmiştir (BSB, 2007: 18-19). Döviz kuru çıpası uygulamasıyla beraber sıcak paraya bir çeşit garanti sıcak paranın girişine TL'nin değer kazanmasına cari işlemler açığının artılına ve cari işlemler açığının da devalüsyon riski korkusuyla çıkışına ve 2000-2001 krizine sebep olmuş banka kamulaştırılmaları yapılmış özelleştirme ve kamulaştırma bir arada uygulama alanı bulmuştur. Bu dönemin önemli özelleştirmeleri POAŞ, GSM lisansının verilmesi, SEKA kağıt işletmeleri, ORÜS, Havaş, Sümerbank'ın tekstil fabrikaları, Başak ve Oyak Sigorta, Etibank gibi kuruluşlardır. Diğer yandan, 1994 yılında TEK, TEAŞ ve TEDAŞ olarak ayrılırken 2001 yılında özelleştirilmesinin kolaylaştırılması amacıyla TEAŞ Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahüt A.Ş.(TETAŞ), Türkiye Elektrik Üretim A.Ş.(EÜAŞ) ve Türkiye Elektrik İletim A.Ş.(TEİŞ) olarak bölünmüştür. Bu dönemin ilginç özelliklerinden biri özelleştirilen bankaların kamulaştırılması daha sonra ise

tekrar özelleştirilmesidir. Bu bağlamda hem özelleştirme hem de kamulaştırmaların birlikte varolduğu dönem olup özelleştirilen bankaların kamulaştırılması ve tekrar özelleştirilmesi yoluyla devletten sermaye kesimine iki farklı şekilde büyük kaynaklar aktarılmış bunun faturasını da halk ödemiştir. Bu dönemin diğer bir özelliği tarım sektöründe 1990' lı yıllarda başlayan tasfiye sürecinin bu dönemde de devam etmesidir. T. Zirai Donatım A.Ş.'ye ait tarım alet makina imalat işletmeleri, TÜGSAŞ'a ait gübre fabrikaları, Et Balık Kurumuna ait balık mamuleri fabrikaları, Sümer Holding'e ait pamuk işletmeleri kapatılmıştır. Bu dönem özelleştirmeleri Tablo 36'da görmek mümkündür.

Tablo 36. 1998-2002 Yılları Özelleştirmeleri

Blok Satışlar

KURULUŞ	ORAN	TARİH
KURTALAN ÇİMENTO	100,00	09.01.98
ETİBANK	100,00	02.03.98
HAVAŞ	40,00	30.03.98
SİVAS DEMİR ÇELİK İŞL.	99,99	24.04.98
KONYA KROM MAN. A.Ş.	100,00	05.06.98
YARIMCA PORSELEN	100,00	09.07.98
ÇANTAŞ	25,00	01.03.00
TUNGAŞ	15,00	01.03.00
ANKARA HALK EKMEK	0,01	01.03.00
ÖBİTAŞ	16,74	01.03.00
PANCAR EKİCİLERİ BİR.	10,00	22.03.00

MAKSAN	2,50	24.03.00
DENİZ NAKLİYATI T.A.Ş.	99,99	24.03.00
LİMAN İŞL.VE NAK.	0,85	29.03.00
MAN KAMYON OTO	0,37	29.03.00
DOSAN KONSERVE	0,04	30.03.00
BALIKESİR PAM. DOK.	2,18	03.04.00
AYDIN TEKSTİL İŞL.	0,02	04.04.00
ÜLFET GIDA	0,68	04.04.00
KASTAŞ KARADENİZ ÇİM.	0,01	04.04.00
OYTAŞ İÇ VE DIŞ TİC.	0,05	04.04.00
MARS TİCARET	3,33	04.04.00
CEYHAN SAN. TİC.	0,04	04.04.00
GÜVEN SİGORTA	99,91	04.04.00
TOE TÜRK OTO.	10,31	05.04.00
ANKARA T. SİG. ŞİR.	84.51	20.04.00
EGE ET MAM.	7,71	05.05.00
İMSA	1,01	09.05.00
METAL KAPAK	18,66	09.05.00
TÜSTAŞ	63,87	25.08.00
ETÜDAŞ	18,76	28.08.00
ASİL ÇELİK	96,60	29.08.00
ROSS-Breeders-KÖY-TÜR	20,00	29.08.00
AYMAR YAĞ	11,06	31.08.00
TOROS GÜBRE	14,48	09.10.00
OLGUN ÇELİK	15,00	23.11.00

Halka arz+Blok Satış

	AÇIKLAMA	ORAN	TARİH
PETROL OFİSİ A.Ş.			
	Halka Arz	4,02	27-29.5.1991
	Blok Satış	51,00	21.07.2000
	Halka Arz	16,50	27.02-15.03.2002

Tesis ve Varlık Satışları

DENİZ NAKLİYAT A.Ş.	T.SÜT ÜRÜNLERİ A.Ş.
PETROL OFİSİ A.Ş.	KÖYTEKS
ORÜS	TURBAN
TÜRKİYE ZİRAİ DONATIM A.Ş.	SEKA
KARADENİZ BAKIR İŞL. A.Ş.	ET BALIK K.
SÜMER HOLDİNG A.Ş.	T.DENİZCİLİK İŞL.

Tasfiyeler

KURULUŞ	TASFİYE EDİLEN İŞLETME SAYISI
SÜMER HOLDİNG	6
T.ZİRAİ DONATIM A.Ş.	7
TURBAN	4
EBÜAŞ	1
EBK	1
SEKA	1
T.ŞEKER FABRİKALARI AŞ.	1

TEKEL	12
TOPLAM	33

Kaynak:www.öib.gov.tr'den derlenerek oluşturulmuştur.

2003-2011[21] Dönemi: AKP'nin iktidar olduğu bu dönem Türkiye tarihinde özelleştirme uygulamalarının en yoğun olduğu dönemdir. 1986 yılına kadar özelleştirme gelirlerinden elde edilen 42 milyar doların yaklaşık 34 milyar doları, yani yaklaşık %82'si 2003-2011 döneminde yapılan özelleştirmelere aittir. KİT istihdam sayıları 1990 yılında 650 bin iken; 2010 yılında bu sayı 158 bine inmiştir. KİT istihdamının toplam istihdam içindeki payına bakmak gerekirse, 1973'de toplam istihdam içinde %10.1'lik bir paya sahip olan KİT istihdamının 2006 yılında toplam istihdamın %1'ini oluşturduğu görülmektedir. Bu dönemin en önemli özelleştirmeleri 2003 yılı Tekel İçki bölümü, 2005 yılı Türk Telekom, 2006 yılı Erdemir ve Tüpraş, 2008 yılı Petkim, Tekel Tütün bölümü ve 2009 TEDAŞ Başkent, Meram, Sakarya Elektirk Dağıtım özelleştirmeleri, 2010 yılı TEDAŞ Çoruh ve Yeşilırmak gibi Elektrik Dağıtım işletmeleri, TCDD Samsun, Bandırma Limanı özelleştirmeleri ve 2011 yılı EÜAŞ'a ait çok sayıda Akarsu santrali, TEDAŞ'a ait çok sayıda elektrik dağıtım işletmeleri ve TCDD İskenderun Limanı özelleştirmeleri sayılabilir. Bu dönemde tasfiyenin de önem kazandığı görülmektedir. 2002-2009 yılları arasında Tekel, Şeker Fabrikaları, Sümer Holding gibi kuruluşlara ait çok sayıda işletmetasfiye edilmiştir. Tasfiye edilen işletmeleri Tablo 37'de görmek mümkündür. 1995 yılından itibaren çeşitli kuruluşlara ait 138 işletme tasfiye edilmişken, bu tasfiyelerin 82 adeti 2003-2009 yılları uygulamalarına aittir. 2011 yılı programında ise 2011 yılına ilişkin 13.7 milyar dolarlık özelleştirme geliri elde edilmesi

[21]AKP, genel seçimleri 2002 yılı Kasım ayında kazandığı için değerlendirmeler yapılırken 2003 yılı başlangıcı dikkate alınmıştır.

öngörülmektedir. Bu dönemde tarım sektöründe tasfiyenin son adımları atılmıştır. T. Zirai Donatım A.Ş.'ye ait taşınmazlar, Et Balık Kurumuna ait varlıklar, Tekel'e ait varlıklar, Şeker Fabrikası'na işletmeler ve varlıklar, TÜSAŞ'a ait gübre üretim fabrikları, arazi, ve varlıklar bu dönemde özelleştirilmiştir.[22]

Özelleştirmenin blok satış, tasfiye, varlık satışının dışında farklı boyutları da bulunmaktadır. Bu bağlamda, Ekim 2008 yılında yürürlüğe giren Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunuyla ortaya çıkan "katılım payları" , "ilave ücretler", "muayene kısıtlılıkları" uygulamaları sağlık güvencesi kapsamını daraltırken, insanları özel sağlık sigortasına yönlendirecek etkiler yaratarak bir çeşit özelleştirme işlevi gördüğü söylenebilir (BSB, 2009: 40). Diğer yandan, Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesine sağık ocağı sisteminden aile hekimliğine geçişle sağlık sektöründe,gerçeği Descartes'ın cini gibi saklayan önemli bir özelleştirme gerçekleştirilmiştir. Aile hekimliği uygulaması ile aile hekimleri kullanmak zorunda oldukları teknik, tıbbi cihaz, bilgisayar gibi donanımlar ile su, elektrik, kira gibi masrafları kendileri ödemekte (Dünya Bankası ve Sağlık Bakanlığı uygulamayı teşvik etmek için bu giderlerin bir kısmının karşılamaktadırlar); dolayısıyla sağlıkta piyasa koşulları uygulanmaya başlanmış olmaktadır. Diğer yandan, 2011 yılı Aile Hekimliği Ödeme Yönetmeliği, aile hekimlerinin baktıkları hastanın kategorisine göre düzenlenmiş katsayı oranı ile baktıkları hasta sayısının çarpımı oranında ödeme almalarını öngörmektedir[23].

---

[22] Özelleştirmeye ilişkin bilgiler Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'ndan; KİT istihdamına ilişkin rakamlar Hazine Müsteşarlığı esas alınarak derlenmiştir.

[23]1) 0-4 (0-59 ay) yaş grubu kayıtlı kişiler için 1,6 katsayısı (bebekler için ayrı bir katsayı planlansın; 0-11 ay için ayrı katsayı /2, 12-59 ay için ayrı katsayı/1,5)
2) Kayıtlı gebeler ve lohusalar (0-42 gün) için 3 katsayısı, (lohusalar için düzenleme yapılması)
3) 65 yaş üstü kayıtlı kişiler için 1,6 katsayısı,

Bunun yanı sıra, her aile hekiminin en fazla dört bin en az bin kayıt alması koşulu getirilmektedir, aksi takdirde aile hekimliği fes edilmesi söz konusu olmaktadır. Yani, Aile Hekimliği uygulamasıyla hekimler daha fazla kar etmek için ellerinden geldiğince muayene maliyetlerinin kısmaya gidecek, daha fazla kar için katsayısı yüksek hastalara bakmak isteyecek ve hastaya yapılan muayenin niteliği yerine bakılan hasta sayısıyla performans ölçümü yapılacağından çok sayıda hasta muayene etmeye yönelecektir.

Özelleştirme uygulamaların sonuçlarına baktığımızda ilk karşımıza çıkan emek sürecindeki ciddi yıkımdır. 1990 yılında 650 bin istihdam sağlanan KİT'lerde bu rakam 2010'da 150 bine düşmüştür (Hazine Müsteşarlığı, 2011). Bu duruma, tarım sektöründe yıkımı da eklemek gerekecektir. Toplam köylü hanelerin sayısında2002 yılından 2010 yılına iki milyonluk düşüş söz konusudur (Bahçe ve Köse, 2009: 22). Diğer yandan, kamu sektöründe örgütlenmenin özel sektöre göre daha yoğun olduğu ve kamu kesimini örgütlenebilir az sayıda büyük işletmesine karşın özel sektörün çok sayıda küçük işletmeye sahip olması özelleştirmeyle beraber sendikalaşma oranını da olumsuz yönde etkileyecektir (Lordoğlu ve Müftüoğlu, 1994). Bu durum, emeğin pazarlık gücünün düşürecek, piyasaya her koşulda çalışacak işgücü sağlayacaktır

---

4) Diğer kişiler için 0,77 katsayısı,
5) Cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlüler için 2,25 katsayısı.(yaş cinsiyet farkı yok)
6) 15-49 yaş kadın nüfus için ayrı bir katsayı planlaması 0,9
15-49 yaş grubu kadın nüfusu yılda iki kez görmesi şart koşulması yada ziyareti sağlanması
Yukarıda sayılan her gruptaki katsayı ile o gruptaki kayıtlı kişi sayısının çarpılması ile oluşan puanların toplamı üzerinden kayıtlı kişi sayısına bakılmaksızın, ilk 1000 (bin) puana kadar 1500 (2263 2010 reel durum) TL, aile hekimliği uzmanlarına ise 2962 (3259) TL ödeme yapılır. Eğer aile hekimliği uzmanı entegre sağlık hizmeti sunulan merkezlerde ilçe hastanesi bünyesinde aile hekimliği sözleşmesi imzalamış ise1044 (746) TL daha ek ödeme alır. 1000 (bin) puanın üzerindeki her bir puan için ayrıca 1,4914 TL ödeme yapılır.

Bu durumun gerçekleştiğini rakamlardan görmek mümkündür. 2000-2010 yılları arasında kayıtdışı istihdam toplam istihdamın %45-50'ları seviyesinde gerçekleşmektedir (BSB, 2011: 54). Sivil istihdam içinde sendikalılaşma oranına bakıldığında ise 1994 yılında bu oran %13.3 iken (Lordoğlu ve Müftüoğlu,1994:135) 2009 yılı itibariyle BSB'nin (2011: 118-119) toplu iş sözleşmelerinden yararlanarak bulduğu sendikalı işçi rakamlarına göre hesaplandığında sendikalı işçi sayısı yaklaşık %6.25 olarak bulunmaktadır. Adaman, Buğra ve İnsel'in (2009) bazı şehirlerin bazı üretim kollarındaki işçileri kapsayan çalışmalarında işçilerin sendikalı olmamalarının en önemli nedeni, %36'lık oranla "işten çıkartılmaktan korkma" olmuştur. Ortaya çıkan rakamlar, kamu sektörünün emek piyasasından çekilmesiyle işten çıkarılma korkusuyla sendikalaşmaktan korkan; dolayısıyla pazarlık güzü düşen, özelleştirme sonucu artan işsizlik sonucu kayıtdışı da dahil olmak üzere her koşulda çalışabilecek bir emek kitlesi yaratıldığını göstermektedir. Bu durumla hem BSY'nin küresel neoliberal birikim sosyal yapısına hem de DO'nun post fordist birikim rejimine uygun emek gücü yaratmıştır.

Diğer yandan, tarım sektörüne ilişkin ilginç bir tablo söz konusudur. Tarım sektörü 2000-2011 yılları arasında dış ticaret açığı veren bir sektör olmuştur. Tablo38'de görüldüğü gibi 2000 yılında yaklaşık 2 milyar dolar olan tarım ithalatı, 2010 yılı itibariyle yaklaşık 6.5 milyar dolara çıkarken;ihracat 2000 yılında 1.6 milyar iken 2010 yılında 4.9 milyar dolara çıkmıştır. 2010 itibariyle tarımda yaklaşık 1.6 milyar dolarlık bir dış ticaret açığı söz konusudur. 2010 Ocak-Haziran ve 2011 Ocak-Haziran değişimine bakıldığında tarım ihracatında 2,8 lik bir artış varken; ithalattaki değişim %57.9 olmuştur, ithalattaki değişimin en yüksek olduğu sektörün tarım olması dikkat çekici; fakat yem, et, süt, zirai makina üreten işletmelerin

tasfiyesi düşünüldüğünde şaşırtıcı değildir. İmalat sektöründe durum daha kötü görülmektedir. 2009 yılında yaklaşık 95 milyar dolar ihracat ve 111 milyar dolar ithalat yapılırken; 2010 yılında bu rakamlar sırasıyla 105 milyar dolar ve 145 milyar dolara çıkmış; 2010-2011 Ocak Haziran değişimi ihracatta %21.3 iken ithalatta %41.9 olarak görülmektedir. Bu durumda devletin imalat sektöründen çekilmesinin imalat sektörü özelleştirmelerinin payının olduğu söylenebilir.

Tablo 37. 2003-2011 Yılları Özelleştirmeleri

Blok Satışlar

KURULUŞ	ORAN	TARİH
TAKSAN	100,00	20.06.03
GERKONSAN	99,99	17.12.03
ESGAZ	100,00	10.03.04
ETİ BAKIR A.Ş.	100,00	12.04.04
DİV-HAN A.Ş.	100,00	15.04.04
BURSAGAZ	100,00	19.04.04
AMASYA ŞEKER FAB. A.Ş.	15,00	11.08.04
ETİ GÜMÜŞ A.Ş.	100,00	13.08.04
ETİ KROM A.Ş.	100,00	14.09.04
ÇAYELİ BAKIR İŞL. A.Ş.	45,00	23.09.04
BET KÜTAHYA ŞEKER	56,00	08.10.04
ETİ ELEKTROMETALURJİ	100,00	25.10.04
ATAKÖY TUR. TES.TİC.A.Ş.	58,59	28.02.05
ATAKÖY OTELCİLİK A.Ş.	56,49	28.02.05
ATAKÖY MARİNA VE YAT İŞL.A.Ş.	15,07	28.02.05
ETİ ALÜMİNYUM A.Ş.	100,00	29.07.05
KTHY	50,00	09.09.05
ADAPAZARI ŞEKER	94,09	15.11.05

FAB. A.Ş.		
BAŞAK SİGORTA A.Ş.	56,67	16.05.06
BAŞAK EMEKLİLİK A.Ş.	41,00	16.05.06

Halka Arz+Blok Satışlar

KURULUŞ	YÖNTEM	ORAN	AÇIKLAMA	TARİH
PETROL OFİSİ A.Ş.				
	Halka Arz	4,02	Halka Arz	27-29.5.1991
	Blok Satış	51	İŞ DOĞAN A.Ş.	21.07.2000
	Halka Arz	16,5	Halka Arz	27.02-15.03.2002
ERDEMİR				
	Halka Arz	2,93	Halka Arz	9-10.04.1990
	Blok Satış	46,12	Ataer Holding	27.02.2006
TÜPRAŞ				
	Halka Arz	1,66	Halka Arz	27-29.5.1991
	Halka Arz	30,65	Halka Arz	5-7.4.2000
	Blok Satış	51	Enerji Yat.A.Ş.	26.01.2006
TÜRK TELEKOM				
	Blok Satış	55,00	OGER Telecom	14.11.2005
	Halka Arz	15,00	Halka arz	7-8-9.05.2009
PETKİM				
	Halka Arz	8,08	Halka arz	18-29.6.1990
	Halka Arz	34,50	Halka arz	13-15.04.2005
	Blok Satış	51,00	Socar&Turcas-Injaz OGG	30.05.2008

Tesis ve Varlık Satışı

TÜRK HAVA YOLLARI	ET BALIK KURUMU
T.ŞEKER FABRİKALARI	SÜMER HOLDİNG
PETKİM	T. DENİZ İŞLETMELERİ
T.DEMİR ÇELİK İŞLETMELERİ	TEKEL
TÜRKİYE ZİRAİ DONATI A.Ş.	TEDAŞ[24]
SEKA	TÜGSAŞ
KARADENİZ BAKIR İŞL.	EÜAŞ[25]
TCDD[26]	

Tasfiye

KURULUŞ	TASFİYE EDİLEN İŞLETME SAYISI
EBÜAŞ	3
TEKEL	59[27]
SEKA	3
SÜMER HOLDİNG	11
SÜMER HALI A.Ş.	3
T.ŞEKER FABRİKALARI	2
TDİ	2
TOPLAM	83

Kaynak: www.öib.gov.tr'den derlenerek düzenlenmiştir.

[24]Başkent,Sakaya,Meram, Aras, Osmangazi, Yeşilırmak, Çoruh, Çamlıbel, Fırat, Uludağ, Vangölü, Gediz, Trakya , Dicle, Akdeniz, Toroslar, İstanbul Anadolu Yakası, Boğaziçi Elektrik Dağıtım A.Ş.
[25]Kayaköy Akarsu Santrali ; Esendal, Işıklar (Visera) Akarsu Santralleri;Arpaçay-Telek, Kiti Akarsu Santralleri;Haraklı-Hendek, Pazarköy-Akyazı, Bozüyük Akarsu Santralleri;Kovada I, Kovada II Akarsu Santralleri; Anamur, Bozyazı, Mut-Derinçay, Silifke, Zeynel Akarsu Santralleri; Engil, Erciş, Hoşap-Zeyne, Koçköprü Akarsu Santralleri; Dere, İvriz Akarsu Santralleri,Bayburt, Çemişgezek, Girlevik Akarsu Santralleri;Bünyan, Çamardı, Pınarbaşı, Sızır Akarsu Santralleri; İznik-Dereköy, İnegöl-Cerrah, M.Kemalpaşa-Suuçtu Akarsu Santralleri; Çağ Çağ, Otluca, Uludere Akarsu Santralleri;Adilcevaz, Ahlat, Malazgirt, Varto-Sönmez Akarsu Santralleri; Değirmendere, Karaçay, Kuzuculu Akarsu Santralleri; Besni, Derme, Erkenek, Kernek Akarsu Santralleri;Kayadibi Akarsu Santrali
[26] İzmir,Derince,Bandırma,Samsun,İskenderun Limanları.
[27]Yaprak Tütün İşletme Müdürlükleri, Fabrikaları, Bakım Amirlikleri ve Kaya Tuzlaları.

Tablo 38. Tarım sektörü ithalat ve ihracat rakamları (Milyon dolar)

İHRACAT	Y I L L I K								Milyon dolar			OCAK-HAZİRAN		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010	2011	% DEĞ.
Tarım ve Ormancılık	1.659	1.976	1.754	2.121	2.542	3.329	3.481	3.725	3.937	4.347	4.935	2.355	2.422	2,8
Balıkçılık	25	30	51	81	103	140	131	158	240	189	156	76	94	24,2
Madencilik ve Taşocakcılığı	400	349	387	469	649	810	1.146	1.661	2.155	1.683	2.687	1.266	1.280	1,1
İmalat Sanayii	25.518	28.826	33.702	44.378	59.579	68.813	80.246	101.082	125.188	95.449	105.467	50.673	61.469	21,3
Diğerleri	173	153	165	204	294	384	531	646	507	474	639	347	367	5,6
GENEL TOPLAM	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.143	113.883	54.717	65.632	19,9
Milyon Dolar														
İTHALAT	Y I L L I K											OCAK-HAZİRAN		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010	2011	% DEĞ.
Tarım, Ormancılık	2.123	1.409	1.703	2.535	2.757	2.801	2.902	4.641	6.392	4.594	6.457	3.316	5.236	57,9
Balıkçılık	2	1	1	2	8	24	33	31	41	31	33	18	24	32,1
Madencilik ve Taşocakcılığı	7.097	6.577	7.192	9.021	10.981	16.321	22.034	25.314	35.650	20.625	25.933	11.648	17.315	48,7
İmalat Sanayii	44.200	32.686	41.383	55.690	80.448	94.208	110.379	133.938	150.252	111.031	145.367	64.920	92.093	41,9
Diğerleri	1.081	726	1.275	2.092	3.346	3.419	4.229	6.139	9.628	4.648	7.755	3.496	4.943	41,4
GENEL TOPLAM	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.928	185.544	83.398	119.610	43,4

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2011.

Et Balık Kurumu Kamulaştırması

Diğer yandan, bu dönemin bizim için önemli tarafı ise özelleştirme kapsamına alınan Et Balık Kurumu'nun 2005 yılı itibariyle özelleştirme kapsamından çıkarılmasıdır. 2003 yılında Zeytinburnu Et Kombinası ve Haydarpaşa Et Sanayi İşletmesi kapatılan, 2004 yılında Konya ve Kayseri Et Kombinası adı geçen illerin belediyelerine devredilen, 2004 yılında Manisa Et Kombinası ve Samsun Soğuk Deposu özelleştirilen EBK'nın Ağrı Et Kombinası, 2006 yılında Ağrı İl Özel İdaresi'nden alınmış; özelleştirme kapsamında olan diğer 7 Et Kombinası da eklenince EBK 8 et kombinası olan bir işletmeye dönüşmüştür (EBK, 2011). Kamulaştırmanın sebebi ise et fiyatlarının yükselmesi olmuştur. Tarım desteklerinin GSYİH içindeki payının 1994'de %3.2 iken 2002'den 2009'e %0.65'ten%0.45'e düşdüğü, yem; et; tarım aletleri üretimine ilişkin KİT'lerin özelleştirildiği veya tasfiye edildiği düşünülürse et fiyatlarının neden yükseldiğini anlamak zor olmayacaktır. Et üretimine ilişkin Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı sıfır faizli kredi, hayvan başına para desteği (tarim.gov.tr, 2011) sağlasa da bu uygulamalarının başarısızlığını Tablo 39'da görmek mümkündür. EBK'da 2010 yılında kesilen

168.647 küçük ve büyük baş hayvanın 134.226'sının ithal olması EBK'nın üretim yapmak yerine ithalat aracılığı yaptığını göstermektedir. Bu kamulaştırma, neoliberalizmin; DO'un deyimiyle post-fordist birikim rejiminin veya BSY'nin deyimiyle LIS'ın ya da neoliberal BSY'nin çelişkili yapısını göstermesi bakımından önemlidir. Neoliberalizm, özelleştirme ve tasfiyelerledevletin üretim alanından çekilmesini sağlarken, bu durum insanların temel besin maddelerine ulaşma hakkıyla çelişmektedir. EBK kamulaştırmasının, neoliberalizmin tahribatının her ne kadar çözüm denemeyecek olsa da kısmi çözümü yaratmak için ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Tablo 39. İthal ve Yerli Kasaplık Canlı Sığırların Toplam Miktarları (adet)

KESİLEN İTHAL CANLI KASAPLIK SIĞIR SAYISI	129.108
KESİLEN YERLİ SIĞIR SAYISI	31.444
2010 YILINDA KESİLEN TOPLAM SIĞIR SAYISI	160.552
İTHAL EDİLEN CANLI KASAPLIK SIĞIR SAYISI	129.108
İTHAL EDİLEN BESİLİK SIĞIR SAYISI	5.118
2010 YILINDA İTHAL EDİLEN TOPLAM SIĞIR SAYISI	134.226
2010 YILINDA KESİLEN KÜÇÜKBAŞ SAYISI	8.095
2010 YILINDA KESİLEN SIĞIR SAYISI	160.552
2010 YILINDA KESİLEN K.BAŞ VE B.BAŞ TOPLAMI	168.647

Kaynak: EBK, 2011.

TEKEL Direnişi

2003-2011 döneminin önemli özelliklerinden biri özelleştirmeye karşı önemli bir direnişe sahne olmasıdır. TEKEL tütün işçileri Aralık 2009'dan Mart 2010'a kadar özelleştirme ve özelleştirme sonucu kaybedilen haklarına karşı mücadele etmek için Ankara'da TÜRK-İŞ binasının önünde 78 gün boyunca direnişmişlerdir. Bu direnişe ayrıntılı olarak geçmeden önce TEKEL özelleştirmesine ilişkin bir kaç kısa gözlem yapmak faydalı olabilir.

Tablo 40'da görüldüğü gibi Tekel 1960'dan 70'lere kadar yeni fabrikaları kurulan üreten ve tütün üreticisini destekleyen bir konumda bulunmaktadır. Bu durum, hem ithal ikameci birikim rejimi hem de RIS'a uygun bir durum yaratmaktadır. Fakat, ithal ikameci birikim rejiminin krizi ve RIS'ın çöküş dönemiyle beraber TEKEL'de özelleştirme süreci başlamıştır. Sümerbank, Etibank,TEK gibi kuruluşlarda görüldüğü üzere özelleştirmenin ilk aşaması işletmeyi niteliğinin gerektirdiği şekilde parçalayarak özelleştirme sürecine hazırlamak olmuştur. TEKEL'de de buna benzer bir sürecin işlediğini söylemek mümkündür.

Bu bağlamda, TEKEL'de özelleştirme sürecinin 1970'lerde sigara kaçakçılığı ile yabancı sigalara piyasa yaratarak başladığını söylemek mümkündür. Bu aşamadan sonraki aşama ise 1984 yılında tütün ithalatının serbest bırakılması olmuştur. 1986 yılında ise TEKEL'in tütün konusundaki tekeli kaldırılmıştır.1988-1991 döneminde ise TEKEL'in yabancı şirketlerle ortaklık yapması, Virjinya ve Börley tipi tütünlerine ilişkin ithalat kısıtlarının kaldırılması, yabancı sigaralardan alınan fonların düşürülmesi gibi uygulamalar söz konusu olmuş; 1992-1994 yılları arasında yabancı tütünle harmanlanıp üretilen sigaranın satış üzerinden fon kaldırılmış;

Türkiye'de üretim yapılacak yabancı sigara şirketlerine fiyatlandırma satış,dağıtım ve ithalat serbestliği getirilmiştir. 1997-1998 döneminde ise sigara şirketlerinin risklerini düşürmek için yabancı sigara şirketlerinin üretimini TEKEL ile beraber yapmaları, TEKEL aracılığıyla pazarlama yapmaları gibi uygulamalar yürürlüğe girmiştir (Dura, 2004). 2001'den sonra ise TEKEL tasfiyesi başlamış çok sayıda Yaprak Tütün İşletmesi, Şarap Fabrikası, Kaya Tuz işletmesi tasfiye edilmiştir. TEKEL özelleştirmesine ilişkin son nokta 2003-2011 döneminde atılmıştır. TEKEL'in içki bölümü 2003'te sigara bölümü ise 2008'de özelleştirilmiş, yaklaşık 59 işletmesi tasfiye edilmiştir (ÖİB, 2011). Özelleştirme sonucu TEKEL Alkollü içki bölümünde 2003 yılı itibariyle 3,631 işçi varken; bu sayı 2009'da 323'e düşmüş; TEKEL sigara bölümünde ise 2001 yılında 30.124 işçi sayısı 2009 itibariyle 12 bin olmuştur. Tütün üreticisi sayısı ise 2001 yılında 477.829 iken, 2008 yılında 194.282'ye düşmüştür (Özerman, 2009).

Tablo 40. 1960'dan Günümüze Tekel

1961	TEKEL'in tütün üreticisini destekleme görevini yeniden düzenleyen 196 sayılı "Ekici Tütünleri Satış Piyasalarının Desteklenmesine Dair Kanun" kabul edildi.
1962	Çanakkale Şarap ve Kanyak Fabrikası kuruldu.
1969	1177 sayılı "Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu" kabul edildi.
1970	Şanlıurfa Suma Fabrikası kuruldu.
1972	Yozgat Bira Fabrikası kuruldu.
1973	Çay tekelinin işletilmesi TEKEL'in sorumluluk alanından çıkarıldı.
1984	TEKEL yabancı sigara ithalatına başladı.
1986	Özel Sektöre "TEKEL" ile Ortaklık Şartıyla, Sigara Üretim İzni Verildi.
1987	Kurumun daha önce "TEKEL İşletmeleri Genel Müdürlüğü" olan adı, kısaca TEKEL olmak üzere "Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü" olarak değiştirildi.
1995	Alaşehir Suma Fabrikası kuruldu.
2001	Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 05.02.2001 tarih ve 2001/06 sayılı Kararı ile özelleştirme kapsam ve programına alındı.

2002	4733 sayılı kanun ile Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu kuruldu.
2003	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın 02.06.2003 tarih ve 527 sayılı Olur'ları ile Sigara Sanayii İşletmeleri Müessesesi , Sigara Sanayii İşletmeleri ve Ticareti A.Ş.'ne; Alkollü İçkiler Sanayii Müessesesi, Alkollü İçkiler Sanayi ve Ticareti A.Ş.'ne; Pazarlama ve Dağıtım Müessesesi; Alkollü İçkiler Pazarlama ve Dağıtım A.Ş. ile Sigara Pazarlama ve Dağıtım A.Ş. olarak yeniden yapılandırıldı. Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 22.12.2003 tarih ve 2003/85 sayılı Kararı ile Alkollü İçkiler Sanayii ve Ticareti A.Ş.'nin en yüksek teklifi veren Nurol, Limak, Özaltın, Tütsab konsorsiyumuna satılmasına karar verildi.
2004	Alkollü İçkiler Sanayii ve Ticareti A.Ş. 27.02.2004 tarihinde İhaleyi kazanan Nurol, Limak, Özaltın, Tütsab konsorsiyumuna satışı yapılarak devredildi.
2004	Özelleştirme Yüksek Kurulunun 2004/27 sayılı kararı ile Kelkit Kibrit Fabrikası kapatıldı.
2005	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın 2004/ÖİB-K-45 sayılı kararı ile ''Kristal Tuz Rafinerisi Anonim Şirketi''M.Altundal ve C.Çakmak Ortak Girişimine satıldı.Hisse Devri Sözleşmesi 10.02.2005 tarihinde imzalandı.
2005	Özelleştirme İdaresi Başkanlığının 2005/154 sayılı kararı ile ''Kaldırım Tuzlası'',2005/155 sayılı kararı ile ''Kayacık Tuzlası'',2005/156 sayılı kararı ile ''Yavşan Tuzlası''nın özelleştirilmesine karar verildi.
2006	Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğüne dönüştürüldü.
2006	Özelleştirme İdaresi Başkanlığının 2006/21 sayılı kararı ile Sigara Pazarlama Dağıtım A.Ş. bağlı 82 Pazarlama Dağıtım Başmüdürlüğünün 42'si kapatıldı.
2006	Özelleştirme İdaresi Başkanlığının 303 sayılı Olurları ile 9 adet Koordinatör Başmüdürlük kuruldu.
2006	Araştırma Enstitüleri Daire Başkanlığının Daire Başkanlığı kadrosu ''Yaprak Tütün İşletmeleri ve Ticareti Daire Başkanlığı olarak ihdas edildi.Tuz Sanayi Müessese Müdürlüğüne bağlı Çamaltı ve Ayvalık Tuz İşletme Müdürlükleri İnşaat ve Tesisler Daire Başkanlığına bağlandı.
2006	Yaprak Tütün ve Tuz Sanayi Müessese Müdürlükleri Tekel A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişilikleri sona erdirildi.
2006	Özelleştirme İdaresi Başkanlığının 2006/64 sayılı kararı ile23 Yaprak Tütün İşletme Müdürlüğü ile 5 Yaprak Tütün İşleme Atölyesi kapatıldı.

Kaynak: www.tta.gov.tr, 2011.

Tablo 41'de görüldüğü üzere, TEKEL 2009 yılı itibariyle 484 ton ham tuz üretirken 2010 yılında üretimi sıfırlanmış, Tütün üretimi ise 2009 yılına oranla %93 azalmıştır. Yani, 2010 yılı itibariyle TEKEL tamamiyletasfiye edilmiştir. 2003

yılında Nural-Limak-Özaltın-Tütsab'a satılan TEKEL'in içki bölümü iki yıl sonunda dünya devi olan Texas Pasific'e satılmıştır.

Tablo 41.TEKEL 2009-2010 Yılı Üretim

ÜRETİM TÜRLERİ	ÖLÇÜ	2009 YILI FİİLİ ÜRETİM MİKTARI	2 01 0 Y I L I		2010 YILI ÜRETİM GERÇ. ORANI	2010 YILI FİİLİ ÜRET. GEÇEN YILA GÖRE = 100
			ÜRET.PROG. MİKTARI	FİİLİ ÜRETİM. MİKTARI		
İşlenmiş Yaprak Tütün	Kg.	5.613.151	324.959	384.435	118	-93,15
Ham Tuz	Ton	484.434	-	-	-	-

Kaynak: TEKEL, 2010 Faaliyet Raporu.

Özeleştirmenin diğer boyutu ise emek sürecinde yarattığı yıkımdır.Bu durumu önlemek için 1999 yılında Bülent Ecevit hükümeti özelleştirme sonucu işten çıkarılan işçilerin diğer kamu kuruluşlarına "işçi" statüsüyle geçmelerine ilişkin bir kararname çıkarmıştır. AKP hükümeti döneminde ise 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 4.maddesine C bendi eklenerek özelleştirme mağduriyetinin önlenmesi amaçlanmıştır. Bu durumdan yaralanabilmeleri için, özelleştirme sonrası işini kaybeden işçilerin iş kaybınıÖzelleştirme Daire Başkanlığı'na belgelemeleri ve 1 ay

içinde 4/C statüsüne başvuruda bulunmaları gerekmektedir. Fakat, 4/C maddesine tabi işler ne "işçi" ne de "memur" statüsünde bulunmaktadırlar; dolayısıyla fazla mesai, yıllık izin ve buna benzer sosyal haklardan yararlanamamakta ve bir sendikaya üye olmaları söz konusu olmamaktadır. Diğer yandan, Bakanlar Kurulu işçilerin meslekleriyle ilgili olup olmadığına bakılmadan 10 ay süresinde nerede çalışacaklarına; 10 ay bittikten sonra ise başka bir yerde çalışmalarına veya işsiz kalmalarına karar vermeye yetkili kılınmıştır (BSB, 2011: 142-143). Tekel işçiler bu koşullara karşı mücadele etmiş ve 78 gün boyunca Ankara'da direnişe geçtiler. Bu direniş sonucunda ise 4 Şubat 2010 tarihinde Bakanlar Kurulu 4/C'de çalışanların koşullarını görece iyileştiren bir karar aldı. Fakat, bu iyileşmeler hala memur ve işçi statüsünde çalışanlarla karşılaştırıldığında çok geride kalıyordu. Bu karardan sonra, TEKEL işçileri direnişlerine devam ettiler, fakat direniş için kritik tarih 31 Ocak 2010 tarihinde başlamıştı. 31 Ocak 2010 tarihinde işçilerin sözleşmesi sona eriyor, 4/C statüsüne başvurmaları için 1 aylık süreleri kalıyordu. Danıştay ise 1 Mart 2010 tarihinde 4/C statüsüne geçmek için getirilen 1 aylık süre hakkında yürütmeyi durdurma kararı aldı. Bu karar sonrası sendikalar ve işçiler bunu bir kazanım görerek eyleme son verdiler. TEKEL işçileri 1 Nisan 2010 yılında tekrar eylem düzenlediler fakat bu eylem polis tarafından engellendi (BSB, 2011: 145-147). Sonuç, Thatcher'ın maden işçilerine yaptığından ya da Cananea özelleştirmesine karşı verilen direnişten farklı olmamıştır. TEKEL direnişine destek verdiği için siyasi parti, sendikalar, ve derneklerden birçok kişi hala yargılanmaktayken; 4/C'ye tabi bir işçi ise hayatına son vermiştir (Sol, 2010; 2011b).

TEKEL direnişi bizim için iki anlamda önemlidir. TEKEL direnişi, sermaye birikim sürecinin DO'nun söylediği gibi "düzenleme biçimi" ile "birikim rejimi"nin

yapısal eşleşiminden ziyade sınıf mücadelesinin seyriyle devindiğini göstermektedir. Özelleştirme, beraberinde işsiz kitleler yaratarak emekçilerin yaşam haklarıyla çelişiyor bu çelişki beraberinde TEKEL direnişini doğuruyordu. TEKEL direnişi ise devleti 4/C'ye ilişkin görece iyileştirici kararlar almaya itiyor[28]; fakat aynı zamanda devlet bu direnişi tüm gücüyle bastırmaya çalışıyordu. Bu bağlamda, TEKEL direnişi BSY'nin ve Ortodoks Marksizm'in devleti, sınıf mücadelesinin ve sermaye birikim sürecinin sonucu gören yaklaşımını doğruluyordu. Diğer yandan, 1970'lerde emek haklarına karşı mücadele, 15-16 Haziran eylemlerinde olduğu gibi yüzlerce fabrikadan binlerce işçi tarafından gerçekleştirilirken; SEKA ve Erdemir örneğinde olduğu gibi, TEKEL işçileri de mücadelelerini kendi fabrikaları ölçeğinde veriyorlardı, çünkü artık tüm işçileri ilgilendiren toplu sözleşmeler yerine işletme bazında sözleşmeler söz konusuydu. Bu durum, post-fordist birikim rejiminin ve BSY'nin küresel neoliberal sosyal yapısının bir sonucuydu.

BSY'nin bir sınaması olarak: Meksika ve Türkiye Sineması

BSY yaklaşımının OM ve DO'dan farkı, sermaye birikim sürecinin çoklu karakterini ortaya koymasıdır. Dolayısıyla, sermaye birikim sürecini; ırk, cinsiyet ve kültürün karakteri gibi unsurları da içeren bütünleşik bir süreç olarak görür. OM ve DO da bu etkenlere kayıtsız kalmazken BSY'nin farkı bu unsurlara daha çok vurgu yapması ve yeni bir uzun dalganın başlaması için ekonomik ve ekonomik olmayan unsurların bütünleşik olarak var olmasının gerektiğini kabul etmesidir. Bu bütünleşik yapının varlığını sınamak zorken; Meksika ve Türkiye'de sermaye birikim sürecine

[28]Bu durumun bir yenilgi mi yoksa bir bir başarı mı olduğu tartışılabilirken, bu noktada önemli olan TEKEL işçileri direnişinin, sermaye birikim sürecinin sınıf mücadelesinin tarihi olduğunu göstermesidir.

paralel olarak sinemadaki gelişimlere bakmak ekonomik sürecin çoklu karakterini görmek açısından önemli olabilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, dünya sinema tarihine baktığımızda başta İtalya ve Fransa olmak üzere, sinemanın gerçek hayatın sorunlarına yöneldiğini görmek mümkündür. Bu akımlardan bazıları İtalya'da "İtalyan Yeni Gerçekçilik" Fransa'da ise "Yeni Dalga" olarak ortaya çıkmıştır. Bu akımlardaki filmlerin konuları genellikle yoksulluk, toplumsal huzursuzluk, savaş ve burjuva toplumunun sefaleti üzerine kuruludur. Bu bağlamda, 1961 yapımı Michelangelo Antonioni'nin yönettiği La Notte (Gece) filmi, ev partilerine katılmaktan başka işi olmayan burjuva sınıfının "çimler üzerinde sağa sola doğru koşuşturduğu sahne"yleburjuva sınıfının sefaletini farklı bir benzetme yoluyla akıllıca anlatan filmlerden biridir. Bu akımların etkisi Meksika'da 1940'larda, Türkiye'de ise 1960'larda görülmeye başlanmıştır. 1940'larda Luis Bunuel'in "Los Olvidados (Unutulmuşlar)" ve Ismael Radriguez'in "Nosotros Los Pobres " filmi yoksulluğu konu edinmesi bakımından toplumsal gerçekçilik akımını yansıtan filmler olarak kabul edilebilirler. Türkiye'de de 1960'lı yıllarda sinemada toplumsal gerçekçiliğe dönüş söz konusu olmuştu. Halit Refiğ'in Şehirdeki Yabancı (1963) filmi işçi sorunlarını gündeme getiriyor, Yılanların Öcü (1962), Susuz Yaz (1963) gibi filmler yine toplumsal sorunlara eğiliyordu. Bu durum, Meksika'da ve Türkiye'de ithal ikameci birikim modeline; Avrupa'da ise "örgütlemeyeni örgütle" parolasıyla ortaya çıkan fordist birikim rejimine ve BSY'nin ortaya koyduğu RIS'ın yapısına uygun bir ideoloji yaratıyordu. 1970'lere gelindiğinde ise Meksika'da ve Türkiye'deki kahramanların benzerliği ilgi çekiciydi. Bu dönemde, her ülke için de "kahramanlar" furyası başlamıştı. Meksika'da Kara Murat'ın bir benzeri olarak maskeli kahraman El Santo önemli ölçüde ün kazanmıştı.

1970'ler ithal ikameciliğin kriz dönemine işaret ederken bu ülkelerde "kahraman" yaratma çabası ve toplumsal gerçekçilikten kopuş üzerinde düşünülmesi gereken dönüşümler olarak ortaya çıkıyordu. Avrupa'da ise 1970'lerden başlayarak "korku" ve "seks" içerikli filmler ortaya çıkıyordu. Frankenstein, Dracula gibi karakter ön plandayken kadınların sınıfsal kimliklerinden ziyade cinsel kimliklerini ön plana çıkaran filmler yapılmaktaydı. Böyle bir yapı fordist birikim rejimi ve RIS'ın çöküşü yeni birikim rejimine hazırlık ve farklı bir BSY'nin oluşması öncesine uygun bir ideolojik zemin hazırlıyordu. Avrupa'dakine benzeyen bu dalga Türkiye ve Meksika'da "komedi" ve "seks" filmleri olarak 1980'ler sonrasında ağırlık kazanıyordu. Sermaye birikim sürecinin birbirinden uzak coğrafyalardaki insanların televizyonlarındaki karakterleri bile toplumsal yapılarına göre aynılaştırmaları tesadüfün ötesinde bir durumdur. Avrupa'da fordizm krizi sırasında ortaya çıkan "korku" ve "seks" furyasının; Meksika ve Türkiye'de ithal ikamecilik krizi sırasında"kahraman"lara ve 1980 sonrası ise "seks" yoğunluklu filmlere dönüşmesini; Avrupa'da daha militan olan işçi sınıfı üzerinde bir korku ideolojisi yaratma; Meksika ve Türkiye'de ise kurtuluş hep "kahramanlar" üzerinden arama algısını yaygınlaştırarak; sermaye birikim sürecinin bir sonraki aşamasına geçişi kolaylaştırdığı söylenebilir.

Erdemir, Seka, Sümerbank, Etibank, T.Demir Çelik kamulaştırmalarını ve özelleştirmelerini inceledikten sonra 1960 sonrasını ilişkin DO ve BSY ilişkin bir yaklaşımın nasıl olacağını ortaya koymak faydalı olacaktır. Bu bağlamda, Türkiye'de 1960 darbesiyle yeni bir sosyal yapının başladığını söylemek mümkündür. Bu sosyal yapılar: (a) sermaye- emek ilişkisi: 1961 Anayasasıyla sendikalaşma ve işçilerin grev hakkının güvenceye alınması, toplu sözleşme hakkı ve memura sendikalaşma

hakkının tanınmasıyla uzlaşı (b) sermaye-devlet: sanayi burjuvazisi çıkarına devlet (c) sermaye- vatandaş ilişkisi: sosyal hakların artmasıyla uzlaşı (d) uluslararası ekonomi: yeterli ölçeğe sahip olmayan dış borç ve ithalata dayalı ithal ikameci ekonomik yapı (e) sanayileşmeyi planlı şekilde destekleyemeyen finansal yapı (f) toplumsal gerçekçilik ideolojisi.

1970'li yıllara gelindiğinde, sanayi burjuvazisinin yüksek gümrük duvarlarıyla etkin bir üretim gözetmeden üretim yapması ithalatı arttırmış sermaye-devlet ilişkisini çökertmiş, tarımsal artıkla finanse edilemeyen, dış borca ve ithalata bağlı sanayileşme yapısı borcun ve ithalatın sürdürülemezliği yüzünden çözülmeye bağlanmış; bu durum kar oranlarındaki düşüşle beraber işçi haklarına saldırıları beraberinde getirerek sermaye-emek uzlaşısını çözmüş; bu durum beraberinde dolayısıyla toplumsal gerçeklik ideolojisinden kopuşu gerektirmiştir. Her ne kadar dış borca ve ithalata dayalı olsa da bu dönem kurulan Erdemir, Seydişehir Alüminyum, Pektim, İsdemir, Taksan kuruluşları sosyal yapıların bir parçası olarak görmek mümkündür. Bu sosyal yapıların oluşumu bahsedildiği üzere sanayi burjuvazi ve halk kitlelerinin DP'ye karşı verdikleri mücadelenin kazanılmasıyla söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, BSY yaklaşımı kamulaştırmaları sosyal yapıların parçası olarak gördüğü için açıklayıcı bir yaklaşım ortaya koyarken bu durumu öndeleyenin sınıf mücadelesi olduğunu vurgulaması açısından açıklayıcı bir çerçeve çizmiştir denebilir. Diğer yandan, yeni sosyal yapının kurulması yine 1980 darbesiyle işçi sınıfının yenilmesi oluşmaya başlamıştır.

Bu bağlamda, 1960 yılların çelişkisinin kısmi çözümü olarak ortaya çıkan 1980 sonrası sosyal yapının unsurlarını şöyle sıralamak mümkündür: (a) sermaye-emek ilişkisi: ücretlerin bastırılması sosyal hakların sınırlandırılmasıyla sermayenin

emek üzerinde tahakkümü (b) sermaye-devlet: ihracat teşvikleri ve krediyle sanayi ve ticaret burjuvazisi lehine çalışan devlet (c) devlet-vatandaş ilişkisi: 1982 Anayasa'sı ile devletin vatandaş üzerinde tahakkümü (d) aile ve dini öven muhafazakar ideoloji ve sınıf siyasetinden uzak toplumsal yapı (e) serbestleştirilmiş finansal yapı. Bu bağlamda özelleştirmeyi bu dönemki sosyal yapının parçası olarak ele almak mümkün olabilir.

Diğer yandan, 1923-1929 dönemini LIS; 1932-1939 dönemini RIS olarak nitelendirmek mümkünken; 1950-1960 dönemini LIS; 1960-1980 dönemini RIS ve 1980 sonrası dönemi LIS olarak adlandırmak mümkündür. Bu bağlamda her dışa açık ve liberal döneminin beraberinde müdahaleci bir dönemi getirdiği dolayısıyla BSY'nin döngüsel analizinin açıklayıcı olduğunu söylemek mümkündür. Fakat, İngiltere'de olduğu gibi bu durumun uzun dalgalar yerine küçük periyotlar şeklini aldığını belirtmek gerekmektedir. Bu dönemlerin sınıf mücadelesi sonrası oluştuğunu ön kabul olarak alırsak; devlet bu bağlamda hem LIS'a uygun kurumsal yapılar oluşturan LIS'ın çelişkilerini çözen ve sermayenin zararını sosyalize eden RIS'a uygun kurumsal yapılar oluşturan; RIS'ın çelişkilerini çözen ve LIS'a uygun kurumsal yapılar oluşturan bir devlet olarak sermaye birikimin devamlılığını sağlayan düzenleyici olmaktan çok sistemin temelinde bir devlet olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla, kamulaştırmaları ve özelleştirmeleri sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin sonucu olarak tanımlalayan BSY ve OM'nin yaklaşımlarının daha açılayıcı olduğunu söylemek mümküdür.

DO'ya göre bu dönemi "çevresel fordizm" olarak adlandırmak mümkündür. Çevresel fordizm ise DO'ya göre: yarı kalifiye emek gücü kaynaklı bir fordist üretim söz konusuydu. Kitlesel üretim ve tüketim sadece ulusal ölçekte değil, uluslararası

ölçekte gerçekleştiği, iç piyasa genişlemesi işçi sınıfın gelirlerinden ziyade şehirli orta sınıfa dayalı olduğu ve işçi sınıfının Keynesyen refah devletinin kazanımlarından yoksun olduğu bir birikim rejimiydi. Türkiye için İsdemir örneği çevre ülkelerde yarı kalifiye ve yetersiz teknik koşulları olduğu kanısını doğrulamaktadır. Artan ithalat ise üretim ve tüketimin sadece ulusal ölçekte olmamasını doğuruyordu. Diğer yandan, Türkiye'de Meksika'ya görece Keynesyen refah devleti kazanımlarının iyi olmasına rağmen İngiltere gibi ülkelere göre daha zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, bu dönem kamulaştırmaları "çevresel fordizm"e uygun düzenleme biçimi olarak görmek mümkündür.

Diğer yandan, Lipietz'in (1982) ithal ikamecilik döneminde çevre ülkelerde gördüğü zayıflıklar Meksika örneğinde olduğu gibi Türkiye'de de haklı görünmektedir. Çünkü, İsdemir örneğinde görüldüğü gibi İsdemir'in yapımı için 1968 yıllında kredi alınmış ama gerekli teknik eleman olmadığından işletme ancak 1977 yılında açılabilmiş ve zarar etmiştir. Yine, Erdemir örneğinde olduğu gibi ileri teknoloji üretilmediğinden diğer ülkelerin rekabet baskısı altında kalınmış, fordist üretim dış krediler yoluyla yapılmaya çalışılmıştır. Tarımdan sanayiye geçilirken plansız davranılmış; tarım bütünüyle bırakılmaya başlanmıştır. Tarım burjuvazisinden ise sanayileşme için gerekli olan artık (tarım üzerinden vergi alınamaması) sanayiye aktarılamamıştır (tepeden devrimin sonucu olarak). 1970'li yılların sonunda görüldüğü gibi, sanayileşme ve sermaye mallarının finansmanı için yapılan ihracat ithalatı geçmiş, cari açık, dış borç kronikleşmiştir.

DO gözüyle çevresel fordizmin krizini anlatacak olursak: Çevresel fordizmde üretim ve tüketimin uluslararası ölçekte olması ithalatı arttırmış; fordist birikim rejimine uygun kalifiye eleman olmaması üretim birimlerinin zarar etmesine yol

açmış; finansmanın borca dayalı olması fordist birikim rejiminin sürdürülememesine sebep olmuş; çevresel fordizmin yarattığı borçluluk ise farklı bir birikim rejimi ve düzenleme biçimine yol açmıştır. DO'ya göre,çevresel fordizmin krizinin çözümü birikim rejimi ve düzenleme biçiminin yapısal olarak eşleşimi ile gerçekleşecekken Türkiye'de bu durumun 1980 darbesi sonrası yani işçi sınıfının yenilgisiyle gerçekleşmesi BSY ve OM yaklaşımlarının sınıf mücadelesinin belirleyiciliğine verdiği önemin doğruluğunu ortaya koymaktadır.

1980 sonrası dönem ise, emek maliyetlerinin düşürülmesi, ticaret ve üretimde liberalizasyona gidilmesi, mali liberalizasyon, özelleştirme, deregülasyon uygulamalarıyla sendikasızlaştırılan, esnekleştirilen emek gücüyle "post-fordist birikim rejimi" olarak değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla, emek sürecinin esnekleştirmesi, sosyal hakların azaltılması, sendikalsızlaştırma,işletmelerin parçalanarak yerel düzeyde sözleşmelerin sağlaması anlamına gelen özelleştirmeyi"post-fordist birikim rejimine" uygun "düzenleme biçimi" olarak değerlendirmek mümkündür. Türkiye'de kamulaştırma ve özelleştirmelere BSY ve DO'nun gözüyle baktıktan sonra kamulaştırma ve özelleştirmelere makro açıdan bakmak faydalı olabilir.

Türkiye'de Kamulaştırmalar ve Özelleştirmeler

Türkiye'ye ilişkin yaptığımız değerlendirmelere Tablo 42'de görüldüğü gibi daha geniş bir açıdan baktığımızda ilk olarak Türkiye'de kamulaştırma-özelleştirme-kamulaştırma şeklinde bir sarmalın ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Diğer yandan, Türkiye'de devlet BSY'nin deyimiyle sosyal yapılara ve DO'un tanımıyla birikim rejimine uygun kamulaştırmalar veya özelleştirmeler yaparken; Erdemir,

Etibank, Sümerbank ve Et Balık Kurumu kamulaştırmalarında görüldüğü gibi sosyal yapıların ve birikim rejimlerinin çelişkilerini çözmekte Erdemir'in özelleştirmeye hazırlık süreci örneğinde görüldüğü gibi de yeni sosyal yapılara ve birikim rejimine uygun zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla devlet, sermaye birikim sürecinin devamlılığını sağlamakta, yani "kapitalist bir devlet" sıfatını almaktadır. Diğer yandan, bu sürecinin temel belirleyicisinin ise 1923 devrimi, 1960 darbesi, 1980 darbesi ve Seka, Erdemir, TEKEL direnişleri örneklerinde olduğu gibi sınıf mücadelesi olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle, 1923'de uygulanan liberal programla özel sektöre verilen imtiyazlar kalkınma hedefiyle çelişmiş beraberinde 1932-1939 kamulaştırma dalgasını getirmiştir. 1950'de ithalat ve dış borca dayalı liberal yapı, dış borç kriziyle sonuçlanmış ve beraberinde kamulaştırmaları getirmiş, kamulaştırma dalgası 1960 ve 1970'li yıllarda devam etmiştir. 1960'larda kamulaştırmalar sonrası dış borçlar sermaye birikim sürecinde farklı bir çelişki yaratmış, ardından 1980'lerle özelleştirmeler söz konusu olmuştur. Fakat, neoliberal yapı sonrası sermayeden vergi alınmaması bunun yerine iç borca yöneltilmesi yeni bir çelişki yaratmış, Etibank ve Sümerbank kamulaştırmaları söz konusu olmuştur. 2002'li yıllar ise devletin üretimden elini çekmesi ve özelleştirmeler emekçilerin yaşama ve beslenme hakkıyla çelişmiş Et Balık kamulaştırması zorunlu olmuş, TEKEL işçileri ise kaybedilen hakları için direnişe geçmiştir. Türkiye deneyimi, GWB'nin (1996) "*kapitalizmde kriz olur; çünkü sermaye ya çok güçlüdür ya da çok zayıf*" yaklaşımını doğrulamıştır. Kamulaştırma ve özelleştirmeye ilişkin yaptığımız bu tahlilde de açıkça görüldüğü gibi devlet sermaye birikim sürecinin krizlerini üstlenmekte bu süreçte yaşanacak yol kazalarını

çözmeye çalışmakta bu süreçte de kamulaştırma ve özelleştirme temel politika araçları olmaktadır.

Dolayısıyla devlet "düzenleyici" olmaktan ziyade sermaye birikim sürecinin tam da içinde bir devlet olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, BSY ve OM'nin kamulaştırma ve özelleştirmeleri sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin sonucu olarak gören ve devleti bu sürecinin temeline yerleştiren yaklaşımın daha açıklayıcı olduğu söylenebilir. Bu noktadaki tek fark Meksika'da olduğu gibi krizin Türkiye için "yarı sömürgeci" yapıdan kaynaklanmasıdır.

Diğer yandan, BSY yaklaşımının sermaye birikim sürecini LIS ve RIS olarak ayırmasının, kamulaştırma ve özelleştirmeleri daha genel olarak "kar oranı" çerçevesinde değerlendiren OM'ye göre daha açıklayıcı bir çerçeve çizdiğini söylemek mümkündür. Sonuç olarak, kamulaştırmalar ve özellleştirmeleri OM, BSY ve DO'nun araçlarıyla açıklamak mümküdür. Fakat, açıklayıcılık gücü açısından sınıf mücadelesini ikincil gören ve devleti düzenleyici olarak gören DO zayıf kalırken; BSY'nin ise Meksika ve Türkiye'de sinema örneğinde olduğu gibi daha geniş bir alanı kapsaması OM'ye göre daha geniş bir analiz alanı sağlamaktadır. Diğer yandan, her liberal dönemin beraberinde daha müdahaleci bir dönemi gerektirdiğini Polanyi'nin "çifte" hareketlerinden hareketle RIS ve LIS olarak gören BSY'nin yaklaşımı Türkiye deneyiminde doğrulanmaktadır; fakat bu devinimin "devrim" olasılığını içinde barındıran bir devinim olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Özelleştirme ve kamulaştırmalara ilişkin değerlendirmelerden sonra üç ülkenin karşılıklı değerlendirilmesi temel farklılıkların ortaya çıkması açısından faydalı olabilir. Bu bağlamda, British Steel; Erdemir ve Sıcarsta'nın karşılaştırmalı değerlendirmesini yapılabilir.

Tablo 42 . Türkiye'de Bazı Önemli KİT'ler için Kamulaştırmalar ve Özelleştirmeler[29]

Kuruluş	1920'ler	1930'lar	1950'ler	1960-70'ler	1980-1998	1998-2002	2002-2011
TCDD	K*	K[30]				Ö**	Ö
SEKA			K[31]	K[32]	Ö**	Ö	Ö
EBK			K[33]			Ö	K
Sümerbank		K			Ö	K-Ö	
Etibank		K			Ö	K-T	
Petkim				K			Ö
Erdemir				K			Ö
Tüpraş				K			Ö
T.Şeker F.	K					Ö**	Ö
PTT	K						

[29]Benzer bir Tablo Haskel ve Green (2004:67) tarafından İngiltere için yapılmıştır.
[30]Demiryolu kamulaştırmalarına devam edilmiştir.
[31] Sümerbank'tan ayrılarak ayrı bir KİT olarak örgütlenmiştir.
[32]Ek işletmeler kurulması anlamına gelmektedir.
[33]TMO'dan ayrılarak ayrı bir KİT olarak kurulmuştur.
*K, kamulaştırma; Ö, özelleştirme; K-T, kamulaştırma sonrası tasfiye; K-Ö, kamulaştırma sonrası özelleştirme anlamına gelmektedir.
**Özelleştirmesi yıllara yaygın gerçekleştirilmiştir.

British Steel: Erdemir: Sıcartsa ve Diğerleri

Bu üç işletmenin ortak özelliği çelik üretmeleridir. British Steel, Amerika ve Japonya karşısında rekabet edemediği için 1970'li yıllarda kamulaştırılıyor; özel sektörün zararı sosyalize ediliyor ve özelleştirme öncesi yapılan yüklü yatırımlar ve emek sürecinin esnekleştirilmesiyle post-fordist birikim rejimine ve neoliberal BSY'ye hazırlık yapılıyordu. Sıcartsa da ise mali durumunun düzeltilmesi için 1971'de kamulaştırılmış, yine kamulaştırılmasından sonra yüklü yatırımlar yapılmış, emek süreci esnekleştirilmiş ve bu süreçten sonra özelleştirilmişti. Erdemir ise 1960 yılında kurulmuş; borç batağına saplanmış; devlet borç batağına saplanan işletmeye yüklü yatırımlar yapmış ve özel sektöre devretmişti. Diğer yandan, Erdemir üretimini teknoloji üretmeden Amerika'dan borçlanma yoluyla gelen makinelerle ve düşük ölçekle yapıyordu. 1971 yılında British Steel 26.1 milyon tonluk üretim yaparken; Erdemir aynı yıllarda 500 bin tonluk kapasiteyle çalışıyor, 1999 yılındaki 5 milyon tonluk kapasitesiyle hala British Steel'in 1971 yılındaki kapasitesine ulaşamıyordu. British Steel, Amerika ve Japonya karşısında rekabet edemediği için özelleştirilirken, Meksika ve Türkiye'de geç kapitalistleşme sürecinin bir sonucu olarak "borçluluk krizi" nedeniyle özelleştirme kararı alınıyordu. SEKA örneğinde olduğu gibi ithal ikameci dönemden görece başarılı olarak çıkan işletmeler ise kamu kaynaklarının kesilmesi, üretim sürecinin işlemesi için gerekli olan işçilerin işten çıkarılması nedeniyle zarara uğratılıyor; işletmeyi modernize edecek tutar değerinde olan araziler özel sektöre hibe ediliyor ve tasfiye ediliyordu. Meksika'da ve Türkiye'de görüldüğü gibi tasfiye nerdeyse özelleştirilen işletme sayısı kadardı. Tasfiye'nin anlamı ise SEKA tasfiyesinin sonucunda olduğu gibi ithalatın artmasıydı. Özelleştirmenin gizli sonucu ise bu ülkelerdeki işletmelerin yavaş yavaş dünya tekellerinin eline

geçmesiydi. Meksika'da özelleşen bankalar, madenler ve telefon işletmeleri Meksikalı işletmeler tarafından borçla satın almıştı; fakat 1995 yılında faizlerin %100 artmasıyla bunların çoğu zorunlu olarak yabancı şirketlere satılmak zorunda kalmıştı. Sıcarctsa ise 2006 yılı itibariyle dünya çelik devlerinden Arcelor Mittal'a satılmıştı. Erdemir'in ise 2011 yılı itibariyle yerel gazetelerde söylenenlere göre dünya çelik devlerinden birine satılacağı konuşulmaktaydı. Dolayısıyla, İngiltere'de özelleştirme rekabet gücünü kazanma amacını taşırken, Meksika'da ve Türkiye'de bir yağma anlamına gelmişti.

Banka kamulaştırmaları ise bu iki ülkede farklı bir talan görevi görmüştü. Meksika, ithal ikameci döneminin yarattığı krizle beraber IMF eşliğinde uluslararası bankacılığa geçmişti. Meksika, bu durum sonucunda ülkenin finansman açığından yararlanan spekülatif yatırımcıların cenneti olmuş, cari açık tehlikesine karşı; kaçışı durdurmak isteyen hükümet 1982'de kamulaştırma kararı almış; 1982'i krizi ve liberalizasyon kararları ile beraber bankalar önceki dönem teklif edilen miktarın iki katı teklif edilerek kamulaştırılmış; daha sonra ise özelleştirilmiştir. Bu durumda iki tür talandan bahsetmek mümkündür. Meksika, bir yandan ülkenin finansman zaafından yararlanan (faiz-kur farkı sayesinde) sermaye tarafından talan edilirken diğer yandan ise spekülasyonu durdurmak için bedelinin çok üstünde yapılan kamulaştırmaların özel sektöre sağladığı karlarla talan edilmiştir. Türkiye'de ise devletin sermayedardan vergi yerine yüksek faizle borç alması bankaları yurtdışından hazine bonolarını karşılık göstererek bunların kat kat fazlası döviz borç almasına; cari açığın artışıyla beraber beklenen devalüasyonun bu borçların verilen kuruluşlarca geri çekilmesine sebep olmuş; bu oyunun maliyetini yine Sümerbank ve Etibank örneğinde olduğu gibi devlet karşılamıştır. HSBC ise bu kriz sonrası

Demirbank'ı kriz öncesi teklif ettiği miktarın 3'te 1'i fiyatına satın almıştı. Dolayısıyla, Türkiye ve Meksika gibi ülkelerde devlet aracılığıyla hem dışarıdan hem de içerden katmerli bir talan mekanizması söz konusudur. Bu noktada, devleti "düzenleyici" devlet olarak görmenin gerçek dışılığı ortaya çıkarken; ülkelerin iç dinamiklerine yapılan vurgunun, ithal ikamecilik krizine çözüm olarak Meksika'ya "böğürtlen" üretmesini önererek yoksul çiftçilerin topraklarını dev şirketlere vermelerini sağlayan ve yine o çiftçilerin yine aynı dev şirketler adına, banyosuz buzdolapsız evlerde yaşayarak kıyafetlerinin üstünde çiplerle 8-14 saat boyunca kanser olması pahasına çalıştırmasına sebep olan DB'nin ve IMF gibi kuruluşların ve ABD gibi ülkelerin "sömürü çabasına" yapılan bir "haksızlık" olacağını söylemek mümkündür.

SONUÇ

İngiltere'de kamulaştırmaların ve özelleştirmelerin niteliğini açıklama konusunda Ortodoks Marksizm, Düzenleme Okulu ve Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımları başarılıdır. Kamulaştırmalar, Ortodoks Marksizm'in söylediği gibi sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin bir sonucu olarak görülebilirken; Düzenleme Okulu'nun söylediği gibi "defolu fordizm"e uygun bir düzenleme biçimi Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımının söylediği gibi RIS'ın bir parçası olarak değerlendirilebilir. Özelleştirme ise yine Ortodoks Marksizmin söylediği gibi sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin sonucu; Düzenleme Okulu'nun söylediği gibi "post fordist" birikim rejimine uygun düzenleme biçimi ve Birikimin Sosyal Yapılarının ortaya koyduğu gibi LIS'ın bir parçası olarak değerlendirebilir.

Fakat, devlet; British Steel, Rolls Royce ve Northern Rock örneğinde görüldüğü gibi sermayenin zararını sosyalize eden bir devlet olduğundan Düzenleme Okulu'nun ortaya koyduğu gibi "düzenleyici" olmaktan ziyade sistemin tam da içinde bir devlet olarak görülmektedir. Bu bağlamda, devleti sermaye birikim sürecinin temeline oturtan Ortodoks Marksizm ve Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımlarının devletin rolünü anlama konusunda daha açıklayıcı olduğunu söylemek mümkündür.

İngiltere'de 1950'li yıllardaki kamulaştırmalar 1929 krizi ve 1926 genel grevinin; yani sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin sonucu olarak ortaya çıkarken; 1980'lerdeki özelleştirmeler "fordist birikim rejimi" veya

"RIS" ın çelişkilerinin ve 1979 maden işçilerinin yenilgisinin sonucu olarak uygulanabilmiştir. Bu bağlamda, bu durum Düzenleme Okulu'nun sınıf mücadelesini ikincilleştiren yaklaşımını yanlışlarken, Ortodoks Marksizm ve Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımlarının kamulaştırma ve özelleştirmeyi sermaye birikimin çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin sonucu olarak gören yaklaşımının daha açıklayıcı olduğunu ortaya koymaktadır.

İngiltere'de 1949 yılında, Hindistan getirilen işçilere karşı ırkçı yaklaşımların söz konusu olması bu işçilerin British Rail, London Transport gibi işletmelerde daha düşük ücretlere çalışmaları; kadınların bu dönemde işgücü piyasasına girerken, 1980'le beraber kadınların işgücü piyasasından evlerine dönüşü; 1950'li yıllarda sinemada "toplumsal gerçekçilik", fordizm veya RIS'ın krizinde ise "korku" ve "seks", 1980 sonrasında ise "seks" sinemasının yoğunlaşması; 2007 kriziyle beraber işsizliğe çözüm olarak göçmenlere yönelik ırkçı tutum sermaye birikim sürecinin ihtiyaçlarıyla uyuşurken; Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımının sermaye birikim sürecinin çok katmanlı yapısına vurgu yapan tarafını doğrulayan bir sonuç ortaya çıkarmaktadır.

İngiltere'de özelleştirme uygulamaları; yolsuzluk, istihdamın azalması, özelleştirilen alanlarda verilen hizmetlerin fiyatlarının yükselmesi gibi sonuçlar doğururken temel amaç "rekabet"in arttırılması olmuştur.

İngiltere'de devlet, uzun dalganın genişleme (1945-1967) döneminde RIS ve fordizme uygun kamulaştırmalar yaparken; uzun dalganın durgunluk döneminde RIS ve fordizmin çelişkilerinin çözülmesi (British Steel ve Rolls Royce'un zaralarının üstlenilmesi) ve işletmeleri yeniden yapılandırarak yeni uzun dalgaya; yani yeni

birikim rejimi veya sosyal yapılara uygun zemin hazırlanması (British Steel ve Rolls Royce'a sübvansiyon istihdam azatlımı) görevini üstlenmiştir. 2007 kriziyle beraber yapılan kamulaştırmalarla ise 1980'lerde başlayan uzun dalganın büyümenin çelişkilerini çözen bir devlet söz konusudur. Dolayısıyla, devlet sermaye birikim sürecinin çelişkilerini çözen ve sermaye birikim sürecinin devamlılığını sağlayan bir devlet olarak Düzenleme Okulu'nun söylediğinin aksine "tarafsız" olmaktan çok "kapitalist devlet" sıfatını almaktadır.

Meksika'da, kamulaştırma ve özelleştirme süreci sömürge yıllarının etkisiyle sermaye birikim sürecine hammadde ihraç eden ve mamul mal ithal eden bir yapı ile eklemlendiğinden farklı bir niteliğe sahiptir. Meksika'da uygulanan kamulaştırma ve özelleştirmelerin niteliğini açıklama konusunda Ortodoks Marksizm, Düzenleme Okulu ve Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımları başarılıdır. Kamulaştırmalar, Ortodoks Marksizm'in söylediği gibi sermaye birikim sürecinin çelişkilerini ve sınıf mücadelesinin bir sonucu olarak görülebilirken; Düzenleme Okulu'nun söylediği gibi "ithal ikameci birikim rejimi"ne ve "çevresel fordizm"e uygun bir düzenleme biçimi Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımının ortaya koyduğu gibi sosyal yapılarının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Özelleştirme ise yine Ortodoks Marksizmin söylediği gibi sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin sonucu; Düzenleme Okulu'nun söylediği gibi "kanlı Taylorizm"e uygun düzenleme biçimi ve Birikimin Sosyal Yapılarının ortaya koyduğu gibi sosyal yapıların bir parçası olarak değerlendirebilir. İngiltere'den farklı olarak Birikimin Sosyal Yapıları Meksika'da uzun dalgalarla paralellik gösteren bir seyir almamaktadır.

Fakat, devlet İngiltere'de de olduğu gibi iflas eden Aeromexico'nun Cananea'ın, Sıcartsa'nın zararını üstlenmesi bakımından Düzenleme Okulu'nun söylediği gibi "düzleyici" olmaktan ziyade sermaye birikim sürecinin içinde bulunan bir devlet olarak görünmektedir. Bu bağlamda, İngiltere'de olduğu gibi, devleti sermaye birikim sürecinin temeline oturtan Ortodoks Marksizm ve Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımlarının devletin rolünü anlama konusunda daha açıklayıcı olduğunu söylemek mümkündür.

Meksika'da 1930'lı yıllardaki kamulaştırmalar işçi ve çiftçilerin mücadelesi ve 1929 krizinin bir sonucu olarak ortaya çıkarken; özelleştirme bu kamulaştırmaların yarattığı borçluluk krizi sonucu ve ancak Aeromexico'nun ve Cananae'nın sahte iflası ve ordu aracılığıyla işçilerin bastırılması yoluyla gerçekleştirilebilmiştir.Bu bağlamda, bu durum Düzenleme Okulu'nun sınıf mücadelesini ikincilleştiren yaklaşımını yanlışlarken, Ortodoks Marksizm ve Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımlarının kamulaştırma ve özelleştirmeyi sermaye birikimin çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin sonucu olarak gören yaklaşımının daha açıklayıcı olduğu göstermektedir. Bu noktada tek fark Meksika'da krizin "sömürgecilik" ten kaynaklanmasıdır.

Sermaye birikim sürecine, sömürgeci döneminde hammadde ihraç ederek katılan Meksika'nın kamulaştırma deneyimi, yeterli finansal ve teknik alt yapıya sahip olunmadığı için hibrid tohumu, Aeromexico ve Cananea örneklerinde olduğu gibi borçluluk kriziyle sonuçlanmış; özelleştirme İngiltere'de olduğu gibi rekabetin arttırılması için değil "borçluluk krizi" sonucu ortaya çıkmış; böğürtlen ve tasfiye

örneğinde olduğu gibi soruna çözüm olmaktan ziyade kaynakların iç ve dış sermaye çevrelerince yağmalanması anlamına gelmiştir.

Meksika'da özelleştirme, işletmelerin dev şirketlerin elinde geçmesine sebep olmuştur. Sıcartsa 2006 yılında dünya çelik devi Mittal Arcelor'a satılırken; tarım özelleştirmeleri ejidoların sulama haklarını dört büyük şirkete satmalarına; Dünya Bankası'nın öneriyle üretilen böğürtlenin üretim maliyetinin ejidolar için artması bu sektörün yedi yerli ve yabancı şirkete satılmasına sebep olmuştur.

Kadın ejidoların topraklarını ev işlerine dönmeleri gerektiği nedeniyle satmaları; muhafazakarlık eğilimlerinin yaygınlaşması ve sinemada da sermaye birikim sürecinin ihtiyaçlarına paralel ortaya çıkan ideolojik yapı Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımının sermaye birikim sürecinin çok katmanlı yapısına yaptığı vurguyu haklı çıkarır niteliktedir.

Meksikada devlet, sosyal yapılara ve birikim rejimine uygun kamulaştırmalar ve özelleştirmeler yaparken; Cananea, Sıcartsa, Aeromexico'nun kamulaştırmaları ve özelleştirmeleri örneklerinde görüldüğü gibi sosyal yapılara ve birikim rejimlerinin çelişkilerini çözmekte ve yeni sosyal yapılara veya birikim rejimine uygun zemin hazırlamakta dolayısıyla sermaye birikim sürecinin devamlılığını sağlamaktadır. Dolayısıyla devlet, DO'nun söylediği gibi "tarafsız" devlet olmaktan ziyade sermaye birikim sürecinin devamlılığını sağlaması bakımından "kapitalist devlet" sıfatını almaktadır.

Türkiye'de de Meksika ve İngiltere örneğinde olduğu gibi kamulaştırma ve özelleştirmelerin niteliğini açıklama konusunda Ortodoks Marksizm, Düzenleme Okulu ve Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımları başarılıdır. Kamulaştırmalar,

Ortodoks Marksizm'in söylediği gibi sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin bir sonucu olarak görülebilirken; Düzenleme Okulu'nun söylediği gibi "ithal ikameci birikim rejimine" ve "çevresel fordizm" uygun bir düzenleme biçimi Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımının söylediği gibi RIS'ın bir parçası olarak değerlendirilebilir. Özelleştirme ise yine Ortodoks Marksizmin söylediği gibi sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin sonucu; Düzenleme Okulu'nun söylediği gibi "post fordist" birikim rejimine uygun düzenleme biçimi ve Birikimin Sosyal Yapılarının ortaya koyduğu gibi LIS'ın bir parçası olarak değerlendirebilir.

Fakat, devlet; İngiltere ve Meksika'da olduğu gibi Erdemir, Etibank, Sümerbank örneğinde görüldüğü gibi sermayenin zararını sosyalize eden bir devlet olduğundan Düzenleme Okulu'nun ortaya koyduğu gibi "düzenleyici" olmaktan ziyade sistemin tam da içinde bir devlet olarak görülmektedir. Bu bağlamda, devleti sermaye birikim sürecinin temeline oturtan Ortodoks Marksizm ve Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımlarının devletin rolünü anlama konusunda daha açıklayıcı olduğunu söylemek mümkündür.

1923-1929 yılında yapılan kamulaştırmalar tarım-ticaret burjuvazisi ve Kemalist kadrolar tarafından verilen bir mücadele sonucu ortaya çıkmışken; 1932-1939 yılları arasındaki kamulaştırmalar 1923-29 yılları arasında izlenen açık ekonominin çelişkilerinin ve 1929 krizinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1940-1945 yılları arsında güçlenen toprak burjuvazisi 1950'li yıllarda iktidarı ele geçirmiş dışa açık bir ekonomik yapı izlemişken; dışa açık ekonomik yapının çelişkileri yine kamu işletmeleriyle çözülmeye çalışılmış; 1954 sonrası güçlenen sanayi burjuvazisinin 1961 darbesi sonrası hakimiyeti elde etmesiyle sonucu

kamulaştırmalar yapılmış, bu dönemin dış borca ve ithalata bağlı yapısı sonucu ortaya çıkan borçluluk krizi sonrası ise özelleştirme uygulamaları söz konusu olmuştur. Fakat, özelleştirme uygulamalarının söz konusu olması ancak 1980 darbesiyle işçi sınıfının yenilgiye uğratılmasıyla mümkün olmuştur. Diğer yandan, Tekel direnişi de sermaye birikim sürecinin sürecinin, "birikim rejimi" ve düzenleme biçiminin" yapısal eşleşiminden ziyade "sınıf mücadelesi"nin alanı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, bu durum İngiltere ve Meksika'da olduğu gibi Düzenleme Okulu'nun sınıf mücadelesini ikincilleştiren yaklaşımını yanlışlarken, Ortodoks Marksizm ve Birikimin Sosyal Yapıları yaklaşımlarının kamulaştırma ve özelleştirmeyi sermaye birikimin çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin sonucu olarak gören yaklaşımının daha açıklayıcı olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer yandan Erdemir,Et Balık Kurumu, Sümerbank, Etibank, Seka kamulaştırmaları ve özelleştirmeleri örneklerinde görüldüğü gibi devlet kamulaştırmalar ve özelleştirmeler yardımyla sermaye birikim sürecinin çelişkilerini çözmekte yeni sosyal yapılara ve birikim rejimlerine uygun ortam yaratmaktadır. Dolayısıyla, devlet sermaye birikim sürecinin devamlılığını sağlayan bir devlet olduğundan Düzenleme Okulu'nun söylediği gibi"tarafsız" bir devlet olmaktan ziyade "kapitalist" devlet sıfatını almaktadır.

Sermaye birikim sürecine, hammadde ihraç ederek ve mamul mal ithal ederek katılan Türkiye'nin kamulaştırma deneyimi, yeterli finansal ve teknik alt yapıya sahip olunmaması, etkin üretim için gerekli ölçeğin yakalanamaması, finansal sıkıntılar dolayısıyla Erdemir, İsdemir örneklerinde olduğu gibi borçluluk kriziyle sonuçlanmış; özelleştirme İngiltere'de olduğu gibi rekabetin arttırılması için değil

“borçluluk krizi” sonucu ortaya çıkmış; Seka örneğinde olduğu gibi Erdemir ve İsdemir gibi işletmelere görece başarılı işletmelerinin kamu kaynaklarının kesilmesi, gerekli emek gücünün sağlanmaması bu işletmelerin zarar etmesine neden olurken; tasfiye süreci hem yerli hem de yabancı sermaye için yağma sürecini başlatmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

Adaman F., A. Buğra ve A. İnsel (2009), "Societal Context of Labour Union Strategy the Case of Turkey", *Labour Studies Journal,* c.2, s.34, ss.168-188.

Adams, J. A. (1997), *Mexican Banking and Investment in Transition*, Greenwood Publising.

Aglietta, M. (1998), "Capitalism at the Turn of the Century: Regulation Theory and the Challenge of Social Change", *New Left Review*, c.1, s.232, ss. 41-90.

Aglietta, M. (1979), *A Theory of Capitalist Regulation: The U.S. Experience,* Londra: Verso.

Ahlers, R. (2009), " Fixing and Nixing: The Politics of Water Privatization ", *Review of Radical Poliitcal Economics*, c. 42, s. 2, ss. 213-230.

Akçay, Ü. (2007), *Kapitalizmi planlamak: Türkiye'de planlama ve DPT'nin dönüşümü*, İstanbul: Sosyal Araştırma Vakfı.

Akkaya, Y. (2010), *Cumhuriyet'in Hamalları: İşçiler,* İstanbul: Yordam Yayınları.

Akyıldız, A. (2005), *Anka'nın sonbaharı: Osmanlı'da iktisadi modernleşme ve uluslararası sermaye*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aldcroft, D.H. (1964), "The Entrepreneur and the British Economy 1870-1914", *The Economic History Review,* c.17, s.1,ss 113-134.

Altıok, M. (2009), *Türkiye Ekonomisi Ders Notları,* Mersin Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Mersin.

Altıok, M. (2002), "Yeni Liberal İstikrar ve Yapısal Uyum Programları: Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kriz", *Praksis,* s.5, ss.77-130.

Ateşoğlu, K. (2003), *İki Uzun Gün ve Bir Uzun Yürüyüş (15-16 Haziran),* İstanbul: Birleşik Metal İş Yayınları.

Bahçe, S. ve A.H. Köse (2010), "Krizin Teğet Geçtiği Ülkeden Krize Bakış: Teorinin Naifliği, Gerçekliğin Kabalığı", *Praksis,* s.22, ss.9-40.

Baran, P. ve P. Sweezy (2007), *Tekelci Kapitalizm* (Çev. Gülsüm Akalın), İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Başkaya, F. (2005), *Borç Krizi Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Özgür Üniversite Yayınları.

Beauman, C. (1996), "British Steel: a Turnaround under Public Ownership", *Business Strategy Review*, c.7, s.3, ss.16-29.

Bejar, A.A. (2008), "20. Yüzyılda Meksika: Emperyalist Zincirin En Güçlü Halkası mı?", *Latin Amerika'yı Anlamak Neoliberalizm Direniş ve* Sol, Topal A. (der.) içinde, İstanbul:Yordam Kitap, ss.165-196.

Binbaş, N. Ş. (1996), *Seka Tarihi,* Ankara: SEKA Yayınları.

Birleşik Metal-İş (2003), *Demir Çelik Sektörü*, İstanbul: Birleşik Metal İş Yayınları.

Bryne, S.M. (2000), " Cananea Consolidated Cooper Company from Nationalization to Privatization", *International Journal of Public Administration,* c. 23, s.5, ss.563-577.

Blyton, P. (1992), "Steel: A Classic Case of Industrial Relations Change in Britain", *Journal of Management Studies*, s.29, c.5, ss.635-650.

Bonefeld, W. (1991) "The Reformulation of State" *Post Fordism and Social Form,* Bonefeld W., J. Holloway (der.) içinde, ss. 35-68.

Bonnet, K. ve S. Bromley (2005), "Thatcherizm'e Veda Mı? Neoliberalizm ve Yeni Zamanlar" (Çev. Betül Yarar), *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme*

Ekseninde Devlet, Yarar B., A. Özkazanç (der.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.229-264.

BBC, (2011), "İngiltere'de kamu çalışanları grevi başladı" , http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/06/110630_uk_strike_update.shtml, güncelleme tarihi, 30 Haziran 2011.

BDDK, (2009), "Küresel Krizde İngiltere Tecrübesi", http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/6624Kuresel_Krizde_Ingiltere_Tecrubesi_020709.pdf.

Boratav, K. (2011), "Dış Ekonomik İlişkilerde Artan Gelirim", http://www.haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/dis-ekonomik-ilişkide-artan-gerilim-42741, güncelleme tarihi, 22 Mayıs 2011.

Boratav, K. (2009), " Finansal Kriz: Kuşbakışı Saptamalar" *Bir Krizin Kısa Hikayesi* içinde, Ankara: Arkadaş Yayınevi, ss.168-171.

Boratav, K. (2007), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*,Ankara: İmge Yayınevi.

Boratav, K. (2006), *Türkiye'de Devletçilik* , Ankara: İmge Yayınevi.

Botz, Dan La (2009), "Finansal Kriz Meksika'yı Vuruyor: Sosyal Kriz Ufukta mı?, *Montly Review*, s.20, ss.55-63.

Botz, Dan La (2002), *Mask of Democracy*, Boston: South End Press.

Boyer, R. , J.P. Durand (1997), *After fordism* (Çev. Sybil Hyacinth Mair), Londra: The MacMillan Company.

Boyer, R. (1987), "Technical Change and the Theory of Regulation", http://www.cepremap.ens.fr/depot/couv_orange/co8707.pdf.

Bozbağlı, S. (1966), *İhtilaller ve Darbeler Tarihi*, İstanbul: Yirminci Yüzyıl Yayınları.

BSB (Bağımsız Sosyal Bilimciler), (2011), *Ücretli emek ve sermaye, derinleşen küresel kriz ve türkiye'ye yansımaları,* İstanbul: Yordam Yayınları.

BSB, (2009), *Türkiye'de ve dünyada ekonomik bunalım, 2008-2009*,İstanbul: Yordam Yayınları.

BSB, (2007), *IMF gözetiminde on uzun yıl 1998-2008 farklı hükümetler tek siyaset,* İstanbu: Yordam Yayınları.,

BYDK, (1997), *1995 KİT Genel Raporu*, Ankara.

BYDK ,(2001), *1999 KİT Genel Raporu*, Ankara.

BYDK, (1982), *1980 KİT Genel Raporu*, Ankara.

BYDK, (1996), *SEKA 1984-1994 Yılı Raporu*. Ankara.

Chapman, C. (1990), *Selling the Family Silver*, Londra:Hutchinson Business Books.

Clarke, S. (2004), State, Class Struggle and the Reproduction of Capital, *The State Debate*, Clarke S. (der.) içinde, Wiltshire: Palgrave, ss. 181-201.

Chong, A. ve Silanes F.L. (2005) " Privatization in Mexico", *Privatization in Latin America Myhts and Reality Chong A. F,* Chong A., Silanes F.L.(der.) içinde, Standford University Press.

Cholett, D.L. (2009) "From Sugar to Blackberries: Restructuring Agro-export Production in Michoacan, Mexico", *Latin American Perspectives*, cc. 36,s.3, ss.79-92.

Chua, A.L. (1995), "The Privatization –Nationalisation Cycle: The Link Between Markets and Ethnicity in Developing Countries", *Colombia Law Review* ,c.95, s.2, ss.223-303.

Clarke, S. (1991), "Overaccumulation, Class Struggle and the Regulation Approach", *Post Fordism and Social Form,* Bonefeld W., J. Holloway (der) içinde, ss.102-134.

Clark, I. (2001), "Employer Resistance to the Fordist Production Process: 'Flawed Fordism' in Post-War Britain", *Conpemporary British History*, c.15, s.2, ss.28-52.

Clarke, T.ve C. Pitelis (1993), *The Political Economy of Privatization*, Londra: Routledge.

Cleaver, H.M. (1972), "The Contradictions of the Gren Revolution", *The American Economic Review*,c.62, s.1, ss. 177-186.

Descartes, R. (2010), *Metot Üzerine Konuşma* (Çev. K.Sahir Sel), İstanbul: Sosyal Yayınları.

De Vroey, M. (1984) "A Regulation Approach Interpretation of Contemporary Crisis", *Capital& Class*, c.8, s.2, ss. 45-66.

Dickens, C. (2009), *Zor Zamanlar* (Çev.Füsun Elioğlu), İstanbul: Oda Yayınları.

Dha, (2011), "Erdemir işçisinden sıfır zam eylemi" http://www.dha.com.tr/haberdetay.asp?tarih=15.06.2011&Newsid=148961&Categoryid=5, güncelleme tarihi, 17 Mart 2011.

Doğan, A.E. (2009), "İslami Sermayenin Oluşumu ve Gelişimi", *Akp Kitabı:Bir Dönüşümün Bilançosu,* Uzungel, İ., Duru, B. (der.) içinde, İstanbul: Phoenix Yayınları.

DPT, (2000), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Demir Çelik Sanayi Özel İhtisas Raporu*, Ankara.

DTM ve İİB, (2008), *Kağıt-Karton Mamulleri Sektör Raporu*, http://www.iib.org.tr/iib_portal/dokuman/IIB_Sektor_Raporlari/0804_Kagit_Karton_Mamulleri_Sektor_Raporu.pdf.

Dikbaş, Y. (1997), *Özelleştirme Sömürgeleştirme,* İstanbul: Kaynak Yayınları.

Dura, C. (2004), "Özelleştirme ve TEKEL'in Özelleştirmesi", http://www.mudafaaihukuk.com/82-dura.htm, güncelleme tarihi, 10 Haziran 2009.

Dündar, F.(2001), *İttihat ve Terakki'nin İskan Politikası (1913-1918),* İstanbul: İletişim Yayınları.

Ekingen, T. (2009), "Krizin Faturası Göçmen İşçilere" , http://www.ekonomi.co.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=48&Itemid=26, güncelleme tarihi, 29 Haziran 2009.

Ekzen, N.(2009), *Türkiye Kısa İktisat Tarihi*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Engdahl, F.W. (2007), "Kuzey Kutbu'nda Kıyamet Tohum Deposu", (Çev. Levent Kartal) http://www.doğader.org/index.php/bilgi/335-tohumu-kontrol eden-insanları kontrol eder, güncelleme tarihi, 10 Mayıs 2009.

Erdemir, (2011), 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 Erdemir Faaliyet Raporları, http://www.erdemir.com.tr/yatirimcilar/detay.aspx?SectionID=WSVn2mSQRHuyso SZHUeC6A%3d%3d&ContentId=H0eOXoTBgWZ5MhKYRJc%2b0w%3d%3d.

Esen, S. (2010), "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu", *Mülkiye Dergisi,* c.34, s.267, ss.167-192.

Etelberto, O.C. (2005), "Profitability Trends and Cycles: Structural Change in the Mexico", *Review of Radical Political Economies,*c.37, s.2, ss 215-232.

Florio, M. (2004), *The Great Divestiture Evaluating the Welfare Impact of the British Privatizations 1979-97,*Londra: The MIT Press.

Foster, J.B. ve Holleman H. (2011), "Finansal İktidar Seçkileri", *Montly Review,* s.24, ss. 3-25.

Foster, J.B. ve F. Magdoff (2009), "Finansal Sıkışma ve Durgunluk Reel Ekonomiye Dönüş", *Montly Review,* s. 20, ss.17-48.

Frieden, J.(1981), "Thirld World indebted industialization: internatiol finance and state capitalism in Mexico, Brazil, Algeria and South Korea", *International Organization*, c.35, s.3, ss. 407-431.

Fuentes, Carlos (2004), *Koca Gringo* (Çev Nihal Yeğinobalı), İstanbul: Can Yayınları.

Fülbert, G. (2008), *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul:Yordam Yayınları.

Gamble, A. (1980), "Thatcher-Make or Break", *Marxism Today* ,c.24, s.11,ss.14-19.

Glyn, A. , J. Harrison (1980), *The British Economic Disaster*, Londra: Pluto Press.

Gordon, D.M., T.E. Weisskopf ve S. Bowles (1987), "Power, Accumulation, and Crisis: The Rise and Demise of the Postwar Social Structure of Accumulation", ss.43-57, http://www.econ.utah.edu/~mli/Economics%207004/Gordon%20et%20al-Social%20Structures%20of%20Accumulation.pdf.

Gordon, D.M., R. Edward ve M. Reich (1994); "Long swings and stages of capitalism", *Social Structure of Accumulation:The political economy of growth and crisis*, Kotz, D.M., T. Mcdonough, ve M. Reich (der.) içinde, Cambridge: Cambridge University, ss. 11-28.

Gülalp, H. (1993), *Kapitalizm Sınıflar ve Devlet*, İstanbul: Belge Yayınları.

Günaysu, A. (1970), *İktisadi Devlet Teşekküllerinin Mali Bünyeleri (1963-1967),* Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Yayınları.

Habertürk, (2006), "Çelik devi Mittal Sıcartsa'yı satın aldı", http://www.haberturk.com/ekonomi/haber/9733-celik-devi-mittal-sicartsayi-satin-aldi, güncelleme tarihi, 20 Aralık 2006.

Hamitoğulları, B. (1975), "Kamu Kesimi ve Sanayileşme", *Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri* içinde, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, ss. 133-206.

Hannah, L.(2008) "A Failed Experiment: the State Ownership of Industry", *The Cambridge Economic History of Modern Britain:Structural Change and Growth, 1939-2000,* Floud R.F., P. Johnson (der.) içinde, Londra: Cambridge University Press, ss. 83-111.

Haskel, J., R. Green (2004), "Seeking a Premier- League Economy: The Role of Privatization", *Seeking a Premier- League Economy: The Economic Effects of British Economic Reforms, 1980-2000*, Card D., R. Blundell, R.B. Freeman (der.) içinde, University of Chicago Press, ss.63-108,http://www.nber.org/chapters/c6745.

HCPAC (House of Commons Public Acounts Committee), (2009), "The Nationalisation of Northern Rock",

http://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Nationalisation_of_Northern_Rock.pdf.

Heat J. (1988), "An Overwiew of the Mexican Agricultural Crisis",*The Mexican Economy,* Philip G. (der.) içinde, New York: Routledge.

Heitz, J. (2002), "Political conflict and the social structure of accumulation: The case of South African apartheid", *Review of Radical Political Economics*, c.34, s.3, ss. 319-326.

Hicks, J., G. Allen (1999) *A century of Change: Trends in UK statics since 1900*, (99/111), General Statics Section, House of Common Library. http://www.parliament.uk/documents/commons/lib/research/rp99/rp99-111.pdf

Hirsh, J. (1991), "Fordism and Post-Fordism: Present Social Crisis and its Consequences", *Post Fordism and Social Form*, Bonefeld W., J. Holloway (der.) içinde, ss.8-34.

Holloway, J. (2007), "Gayya Kutusu Açılıyor: Keynesçiliğin Yükselişi ve Düşüşü" (Çev. A.Rıza Güngen), *Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadeleleri,* Bonefeld W., J.Holloway, (der.) içinde, İstanbul: Otonom Yayıncılık, ss. 35-67.

Howell, C. (2007), *Trade Unions and the State: The Construction of Industrial Relations in Britain 1890-2000*,Londra: Princeton University Press.

HM Treasury, (2009), *Spending Review 2010,* http://cdn.hm-treasury.gov.uk/sr2010_completereport.pdf.

Howlett, P. (2007), "The War-time Economy 1939-1945", *The Cambridge Economic History of Modern Britain :Structural Change and Growth,1939-2000*, Floud R.F., P. Johnson (der.) içinde, Londra: Cambridge University Press, ss.1-25.

Hürriyet, (2005), "Erdemir İşçileri Eylemde", http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/08/05/682403.asp, güncelleme tarihi, 5 Haziran 2005.

İnan, A. (1977), *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyet'inin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İhlas, (2011), " Erdemir'de dev işçi eylemi", http://www.ihlassondakika.com/haberdetay2.php?id=363840, güncelleme tarihi 17 Mart 2011.

Jeong, S.(1997), "The Social Structure of Accumulation in South Korea: Upgrading or Clumbing?" *Review of Radical Poltical Economics*, c.29, s.4,ss.92-112.

Jessop, B. (2009), *Kapitalist Devletin Geleceği* (Çev. Ahmet Özcan), Ankara: Epos Yayınları.

Jessop, B. ve N. Sum (2006), *Beyond the Regulation AppraoachPutting Capitalist Economies in their Place,*UK :Edward Elgar Publising.

Jessop, B (2005a), Düzenleme Yaklaşımın 20 Yılı : Zahmete Değdi Mi? (Çev. Yiğit Karahanoğulları, Duygu Türk), *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Devlet,* Yarar B., A. Özkazanç (der.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 189-227.

Jessop, B. (2005b), "Siyasi Strateji Olarak Devlet" (Çev. Alev Özkazanç), *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Devlet,* Yarar B., A. Özkazanç (der.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.113-151.

Jessop, B. (2005c), "Birikim Stratejileri, Devlet Biçimleri ve Hegemonik Projeler" (Çev. Yiğit Karahanoğulları), *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Devlet,* Yarar B., A. Özkazanç (der.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.153-188.

Jessop, B. (1997), "Survey Article: The Regulation Approach", *Journal of Political Philosophy*, c.5, s.3, ss.287-326.

Jessop, B. (1991) "Regulation Theory, Post-Fordism and the State: More than a Reply to Werner Bonefeld" *Post Fordism and Social Form*, Bonefeld W., J. Holloway (der) içinde, ss.69-91.

Karataş, C. (2001) "Privatization in Turkey: Implementation, Politics of Privatization and Performance Results" *Journal of International Development*,c.1, s.13, ss. 93-121.

Kaştan, Y. (2005), "Atatürk Döneminde Sanayileşme ve Karabük Demirçelik İşletmeleri", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, c.11, s.2, ss. 487-502.

Kellaway, M. (2009), " Public Sector Interventions in the Financial Crisis", Office of National Statistics, http://www.statistics.gov.uk/articles/nojournal/Financial-crisis.pdf, güncelleme tarihi, 6 Kasım 2009.

Kepenek, Y.(1990), *100 soruda gelişim sorunları ve özelleştirmeleriyle Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüsleri*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Keyder, Ç. (1993), *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (193-1929)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Keynes, J.M. (2008), *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi,* İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Kıray, E. (1994), *Osmanlı'da ekonomik yapı ve dış borçlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kocabaşoğlu,U., A.Bulutoğlu, F. Çiloğlu, İ. E. Binbaş ve N. Şeke, (1996), *Seka Tarihi,* Ankara: SEKA Yayınları.

Koç, Y. (2010a) *Yanlış-Doğru Cetveli İşçi Sınıfı Tarihi Yazımında İnatçı Hatalar,* Ankara: Epos Yayınları.

Koç, Y. (2010b) "İşçi Sınıfsız Demokratik Devrimin İşçi Sınıfına Katkıları: 27 Mayıs Örneği", *Mülkiye Dergisi,* c.34, s. 267, ss.211-233.

Koç, Y. (2005), *Özelleştirme Türkiye'yi Parçalamanın Bir Aracı,* İstanbul: Kaynak Yayınları.

Koç, Y. (2001), "Atatürk'ün Millileştirmeleri ve Devletleştirmeleri ve Günümüz Özelleştirmeleri", *Mülkiye Dergisi,* c.25, s.229,ss. 279-310.

Kondratieff, N.D. (2010), *İktisadi Yaşamın Uzun Dalgaları* (Çev. Uğur Selçuk Akalın), İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Kotz, D.M. (2010), "The Final Conflict: What Can Cause a System-Threating Crisis of Capitalism", *Science and Society*, c.74, s.3, ss. 362-379.

Kotz, D.M. (2009), "The Financial and Economic Crisis of 2008: A Systemic Crisis of Neoliberal Capitalism", *Review of Radical Political Economics*, c.41, s.3, ss. 305-337.

Kotz, D.M. (2008), " Contradictions of Economic Growth in the Neoliberal Era: Accumulation and Crisis in the Contemporary U.S. Economy", *Review of Radical Political Economics,* c.40, s.2, ss.178-188.

Kotz, D.M. ve T. Mcdonough (2008), "Global Neoliberalism and the Contemporary Social Structure of Accumulation", *Contemporary Capitalism and its Crises: Social Structure of Accumulation Theory for the Twenty-First* Century, Kotz D.M, T. Mcdonough, M. Reich (der) içinde, Cambridge University Press, ss.1-33, http://people.umass.edu/dmkotz/Glob_NL_and_Contemp_BSY_08_12.pdf.

Kotz, D.M. (2006), "Instituonal Structure or Social Structure of Accumulation",http://people.umass.edu/dmkotz/IS_or_SSA_06_10.pdf.

Kotz, D.M. (2003), "Neoliberalism and the Social Structure of the Accumulation Theory of Long-Run Accumulation", *Review of Radical Political Economics*, c.35, s.3, ss. 263-270.

Kotz, D.M., T. Mcdonough, ve M. Reich (1994), "Introduction", *Social Structure of Accumulation:The political economy of growth and crisis,* Kotz, D.M., T. Mcdonough, ve M. Reich (der.) içinde, Cambridge: Cambridge University, ss.1-8.

Kotz, D.M. (1994a) "Interpreting the social structure of accumulation theory", *Social Structure of Accumulation:The political economy of growth and crisis,* Kotz D.M., T.

Mcdonough, ve M. Reich (der.), içinde, Cambridge: Cambridge University, ss. 50-71.

Kotz, D.M. (1994b) "The Regulation theory and the social strucutre of accumulation approach", *Social Structure of Accumulation:The political economy of growth and crisis,* Kotz, D.M., T. Mcdonough, ve M. Reich (der.) içinde, Cambridge: Cambridge University, ss. 85-97.

Köymen, O. (2008), *Kapitalizm ve Köylülük: ağalar, üretenler, patronlar*, İstanbul: Yordam Yayınları.

Köymen, O. (2007), *Sermaye Birikirken Osmanlı, Türkiye ve Dünya*, İstanbul: Yordam Yayınları.

Küçük, Y. (1975), *Planlama, Kalkınma ve Türkiye*, İstanbul: Bilim Yayınları.

Landsberg-Hart, M.(2002), "Challenging Neoliberal Myhts: A Critical Look at the Mexican Experience",*Montly Review*, c.54, s.7, ss.1-15.

Lenin, V.İ. (2008), *Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm*, İstanbul: Evrensel Yayınları.

Lipietz, A. (1987) *Mirages and Miracles: The Crises of Global Fordism*, Londra: Verso.

Lipietz, A. (1982) "Towards Global Fordism?", *New Left Review*, c.1, s.132, ss.33-47.

Lippit, V.D. (2006), "Social Structure of Accumulation Theory", Growth and Crises: Social Structure of Accumulation Theory and Analysis Conference, National University of Ireland, ss.1-50, http://economics.ucr.edu/seminars/fall06/ped/VictorLippit10-20-06.pdf

Lazonick, W., A. Prencipe (2005) "Sustaining the Innovation Process: The Case of Rolls Royce plc", Targeted Socio- Economics Research Programme of the European Commission, http://www.econ.uniurb.it/siepi/dec03/papers/lazonick.

Lewis, J. (2002), "Agrarian Change and Privatization of Ejido Land in Northern Mexico", *Journal of Agrarian Change*,c.2, s.3, ss. 402- 420.

Lordoğlu K. Ve Ö. Müftüoğlu, (1994), "Çalışma İlişkilerinde Yeni Bir Boyut: Özelleştirme ve Etkileri", *Türkiye Maden İşçileri Sendikası Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme,* (der.) Arıoğlu E. içinde, Ankara: Şafak Yayınları, ss.125-155.

Maciel, D.R. ve J. Hershfield (1999), *Mexico's cinema: a century of film and film makers*: Amerika: Scholary Resources.

Mandel, E. (2008), *Geç Kapitalizm (*Çev. Candan Badem), İstanbul: Versus Yayınları.

Mandel E. (1991), *Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları* (Çev Doğan Işık), İstanbul: Yazın Yayıncılık.

Mandel E. (1975), *Avrupa Meydan Okuyor*, (Çev. Tunç Tayanç), Ankara: Bilgi Yayınevi.

Marks, K., F. Engels (2008), *Komünist Manifesto* (Çev.Muzaffer Erdost), Ankara: Sol Yayınları.

Marks, K., F. Engels (2004), *Alman İdeolojisi* (Çev.Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları.

Marrs, J.(2005), *Gizli Dünya İmparatorluğu*(Çev, Selim Yeniçeri),İstanbul: Truva Yayınları.

Maxfield, S. (1992) " The International Political Economy of Bank Nationalisation: Mexico in Comparative Perspective", *Latin American Research Review,* c. 27, s.1,ss.75-103.

McGoldrick, J. (1983) "Industrial Relations and the Division of Labour in the Shipbuilding Industry since The War", *British Journal of Industrial Realitions,* c.21, s.2, ss. 197-220.

Mcdonough, T. (2008), "Social Structure of Accumulation Theory: The State of the Art", *Review of Radical Political Economics,* c.40, s.2, ss. 153-173.

Mcdonough, T. (1999), "Gordon's Accumulation Theory: The Highest Stage of Stadial Theory", *Review of Radical Political Economics,* c.31, s.4, ss. 6-31.

Mcdonough, T. (1994a), "Social Structure of Accumulation, contingent history, and stages of capitalism", *Social Structure of Accumulation:The political economy of growth and crisis,* Kotz, D.M., T. Mcdonough, ve M. Reich (der.) içinde, Cambridge: Cambridge University, ss.72-83.

Mcdonough, T. (1994b), "The construction of social structure of accumulation in US history", *Social Structure of Accumulation: The political economy of growth and crisis*, Kotz, D.M., T. Mcdonough, ve M. Reich (der.) içinde, Cambridge: Cambridge University, ss.101-131.

Mckinley, T. ve D. Alarcon (1992), "Beyond Import Substitution The Restructuring Projects of Brazil and Mexico", *Latin American Perspectives,* c.19, s.2,ss.72-87.

Millward, R. (2005), *Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunicaiton and Transport, 1830-1990,* Londra: Cambridge University Press.

Murphy, M.E. (1952) "Nationalisation of British Industry", *The Canadian Journal of Economics and Political Science,* c.18 ,s.2, ss.146-162.

O'Donoghue, J. (2009), "The public sector balance sheet", *Economics&Labour Market Review,* c.3, s.7, ss. 37-42.

Northern Rock (2008), *Northern Rock Annual Report 2008,* http://companyinfo.northernrock.co.uk/downloads/2008_annual_report.pdf.

O'Hara, P.A. (2009), "The Global Securitized Subprime Market Crisis", *Rev,ew of Radical Political Economics,* c. 3, s.41, ss. 318-334.

Oppenheimer, F.(2005), *Devlet* (Çev. Alaeddin Şenel, Yavuz Sabuncu), Ankara: Phoenix Yayınları.

OTA (U.S. Office of Technology Assessment) (1988), *Copper: Techonology and Competitiveness,* U.S. Government Printing Office.

Ökçün A.G. (1997), *İktisat Yazıları,* Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.

Önder, İ. (1994) "Özelleştirmeye Genel Yaklaşım", *Türkiye Maden İşçileri Sendikası Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme,* (der.) Arıoğlu E. içinde, Ankara: Şafak Yayınları.

Önder İ., H. Ongan, D. Demiröz, N. T. Ongan ,Ü. Hatman, M. Güngör,Eren Eğilmez, (2005), *Kağıt Sektörü ve SEKA Analizi,*http://www.sendika.org/depo/sekaraporu.pdf.

Özçelik, P.K. (2010), "1960 Darbesi'nin Ekonomi Politiği", *Mülkiye Dergisi,* c.34, s. 267, ss. 129-143.

Özerman, T. (2009), "Tekel Özelleştirmesinin Sonuçları", *Mülkiye Dergisi*,c.33, s.262, ss. 293-311.

Öztürk, M.Y. (2008), *Geç Kapitalistleşme Sürecinde Kriz*, İstanbul: Sosyal Araştırmalara Vakfı Yayınları.

Pamuk, Ş. (1978), *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurdu Yayınları.

Pendleton, A. (1997) "The Evaluation of Industrial Relations in UK Nationalized Industries", *British Journal of Industrial Relations*, c.35, s.2, ss.145-172.

Polanyi, K. (2006), *Büyük Dönüşüm* (Çev. Ayşe Buğra), İstanbul: İletişim Yayınları.

Pollard, S. (1970), *The Development of the British Economy 1914-1967*, Londra: Edward Arnold.

Reich, M. (1994), "How social structure of accumulation decline and built", *Social Structure of Accumulation:The political economy of growth and crisis,* Kotz, D.M., T. Mcdonough, ve M. Reich (der.) içinde, Cambridge: Cambridge University, ss. 27-47.

Robinson, W. (2004), *A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World,* Johns Hopkins University Press.

Monero-Brid J.C. ve Ros J. (2009), *Development and Growth in* the *Mexican* Economy, New York, Oxford University Press.

Sağlam, D. (1980), *Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüslerinin yapısı ve zarar nedenleri: 20 büyük Kit için özet bildiriler*, Ankara: Kalite Matbaası.

Samson, M. (2010), " Producing Privatization: Re-articulating Race, Gender, Class and Space" , *Antipode*, c.42, s.2, ss. 404- 432.

Savran, S. (2010), *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri 1908-1980*, İstanbul: Yordam Yayınevi.

Schumpeter, J. (1939), *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statical Analysis of the Capitalist Process,* New York: McGraw-Hill.

Selülöz-İş (1998), *Basında SEKA Direnişi*, Ankara: Selülöz İş Yayınları.

Şenel, M. (2010), *Türkiye Solunda Üç tarz-ı siyaset,* İstanbul: Yordam Yayınları.

Şener, O. (1994), "Dünya'da Özelleştirme Uygulamaları", *Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme,* Arıoğlu E. (der.) içinde, Ankara: Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayınları.

Şeni, N. (1978), *Emperyalist sistemde "kontrol sanayi" ve Ereğli Demir Çelik*, İstanbul, Birikim Yayınevi.

Small, S., J. Solomos (2006), "Race, Immigration and Politics in Britain Changing Policy Agendas and Conceptual Paradigms 1940s-2000s", *International Journal of Comparative Sociology*, c.47, s.3-4, ss.235-257.

Sol Haber Portalı, (2011a), "Öfke patlaması Londra'yı yakıyor", http://haber.sol.org.tr/dunyadan/ofke-patlamasi-londrayi-yakiyor-haberi-45258, güncelleme tarihi, 9 Ağustos 2011.

Sol Haber Portalı, (2011b) " Tekel davası başladı", http://haber.sol.org.tr/sonuncu-kavga/tekel-davasi-basladi-haberi-43211, güncelleme tarihi, 3 Mayıs 2011.

Sol Haber Portalı, (2010) "4/C intihar ettirdi", http://haber.sol.org.tr/sonuncu-kavga/4c-intihar-ettirdi-haberi-30704, güncelleme tarihi, 9 Temmuz 2010.

Somçağ, S. (2007), *Türkiye'nin Ekonomik Krizi Oluşu ve Çıkış Yolları*, İstanbul: 2006 Yayınevi.

Sönmez, A. E. (2008), "Kağıt Ürünleri Sanayi", T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.

Sönmez, M. (2005), "Erdemir'in Satışı ve Oyak", http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3538, güncelleme tarihi, 6 Ekim 2005.

Sweezy. P (2007), *Kapitalist Gelişme Teorisi,* İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Tanilli, S. (2007), *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası 20.Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Aranışında*, İstanbul: Alkım Yayın.

Taylor, J.E. (1995), *Micro economy wide models for migration policy analysis:an application to rural Mexico*,Paris: OECD.

Teichman J.(1995), *Privatization and Political Changes in Mexico*, Londra: University of Pittsburg Press.

Teichman J. (2001), *The politics of freeing markets in Latin Amerika:Chile, Argentina and Mexico*, The University of North Carolina Press.

TMMOB (2005), "Kağıt Raporu", *20.yy Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu*, TMMOB (der.) içinde, ss. 327-368. http://www.tmmob.org.tr/resimler/ekler/8b255a5d42b89b0_ek.pdf.

TMSF, (2009), *Raf Temizliği Sümerbank Dosyası,* http://www.raftemizligi.com.

TMSF, (2009), *Raf Temizliği Etibank Dosyası,* http://www.raftemizligi.com.

Toledo, E.G. (1991), "Independent Trade Unionism in Mexico: Past Developments and Future Perspectives", *Unions, Workers and the State,* Middlebrook K. (der) içinde, California: La Jolla.

Topal, Aylin (2008), "Türkiye'den Latin Amerika'ya Bakmak Tarihsel Arka Plan, *Latin Amerika'yı Anlamak Neoliberalizm Direniş ve* Sol, Topal A. (der.) içinde, İstanbul:Yordam Kitap, ss.21-46.

Toprak, Z. (2005), *İttihat- Terakki ve devletçilik: Türkiye'de ekonomi ve toplum (1908-1950)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurdu Yayınları.

Toprak, M ve O. Demir, (2001), "Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c.2, s.2, ss.1-26.

Tunca, Z. (1979), "Türkiye'nin Ödemeler Bilançosu 1950-1972", *Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri* içinde, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, ss.685-730.

Tümerketin E. ve N. Özgüç (2009), *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınıma*, İstanbul: Çantay Kitabevi.

Türkcan, E.(2010), "Chenery Raporu'na Göre 1950'lerin Başında Türkiye Ekonomisi", *Mülkiye Dergisi,* c.34, s. 267, ss.123-128.

Türkerkaya Y. (1998), "Sermaye Hareketleri ve Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Modellenmesi Türkiye Örneği", *DPT Uzmanlık Tezleri.*

Üstün, M.(2002), " Türkiye İşçi Sınıfına Bakarken", *Praksis*, s.8,ss. 227-254.

Williams, M.E. (2002), "Learning the Limits of Power: Privatization and the State-Labor Interactions in Mexico", *Latin American Politics and Society*,c.43, s.4, ss. 91-126.

Williams, M.E. (2001), *Markets Reform in Mexico,* Amerika:Rawman&Littlefield Publishers.

Wolfson, M.T. (2003), "Neoliberalism and the Social Structure of Accumulation", *Review of Radical Political Economics,* c.35, s.3, ss. 255-267.

Wolfson, M.T. (1994), "The financial system and social structure of accumulation", *Social Structure of Accumulation:The political economy of growth and crisis*, Kotz, D.M., T. Mcdonough, ve M. Reich (der.) içinde, Cambridge: Cambridge University, ss.133-145.

Vasigh B., K. Fleming ve T. Tacker (2008), *Introduction to Air Transport Economics*, İngiltere: Ashgate Publising.

Yarkın, G. (2010), "Türkiye'de İçe Dönük Sermaye Birikim Sürecinde Dünya Bankası'nın Rolü", *Praksis*, s.23, ss.139-172.

Yarrow G., J.Vickers (1993), *Privatization: An Economic Analysis,* Londra: The MIT Press.

Yarrow, G., J. Vickers (1991), "Economic Perspectives on Privatization" *Journal of Economic Perspectives* c.5, s.2, ss.111-132.

Yeldan, E. (2008), "SEKA Gerçeği ve SEKA İşçisinin Öğrettikleri", *Küreselleşme kim için?: dünyada ve Türkiye'de,* Yeldan, E., içinde, İstanbul: Yordam Yayınları.

Zahariadis, N. (1999), "The Rise and British State Ownership: Political Pressure or Economic Reality", *Comparative Politics*, c.31, s.4, ss.445-463.

Zapata, F. (1999), “Industrial Restructuring, Privatization and Collective Bargaining: The Mexican Case”, http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=46628.

Yararlanılan İnternet Siteleri

http://www.bddk.org.tr, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.

http://www.dpt.gov.tr, Devlet Planlama Teşkilatı.

http:// www.dtm.gov.tr, Dış Ticaret Müsteşarlığı.

http://www.ebk.gov.tr, Et Balık Kurumu Genel Müdürlüğü.

http://hazine.gov.tr ,Hazine Müsteşarlığı.

http://www.oecd.og, OECD.

http://www.oib.gov.tr, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı.

http://www.otekisinema.com, Öteki Sinema.

http://www.oyak.com.tr, Ordu Yardımlaşma Kurumu

http://www.tta.gov.tr, Tütün, Tütün Mamullei Tuz ve Alkol İşletmesi A.Ş.

http://www.tmsf.org.tr/, Tasarruf Mevduatları Sigorta Fonu.

http://www.statistics.gov.uk, UK National Statistics.

http://tr.wikipedia.org, Vikipedi.

ÖZET

Zeynep Ağdemir

Yüksek Lisans Tezi, Maliye (Kamu Ekonomisi) Anabilim Dalı,

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Serdal Bahçe

Eylül, 2011, 337 sayfa

SERMAYE BİRİKİM SÜRECİNDE KAMULAŞTIRMALAR VE ÖZELLEŞTİRMELER

1980'lerden başlayarak özelleştirme uygulamaları dünya üzerinde yaygın bir politika haline gelmiştir. 2007 kriziyle ise bu uygulamaların tersine Amerika'dan başlayarak İngiltere'ye bir çok ülkede kamulaştırmalar uygulanmış, devlet kamulaştırmalar yaparak işletmelerin trilyon dolarlara varan zararını üstlenmiştir. 2007 kriziyle uygulanan kamulaştırmalarla beraber, sermaye birikim sürecindeki özelleştirme ve kamulaştırma ikileminin ne anlama geldiği sorunsalı önem kazanmıştır. Aynı zamanda, bu sorunsal özelleştirme ve kamulaştırma uygulamlarının ana aktörü olan devletin sermaye birikim sürecindeki yerini anlamada konusunda da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu sorunsallara cevap bulmak ise kuramsal analizle beraber yürüyen somut analizi gerektirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı sermaye birikim sürecinde kamulaştırmaların, özelleştirmelerin ve devletin niteliğinin hem kuramsal hem de somut düzeyde incelenerek anlaşılmaya çalışılmasıdır. Bu bağlamda, Birikimin Sosyal Yapıları,

Düzenleme Okulu ve Ortodoks Marksizm'in özelleştirmeleri, kamulaştırmaları ve devletin sermaye birikim sürecinde nasıl konumlandırdıkları ortaya konulmuş, bu çıkarımlar İngiltere, Meksika ve Türkiye'de gerçekleşen özelleştirme, kamulaştırma, sınıf mücadelesinin seyri ve devletin sermaye birikim sürecindeki yerine ilişkin sonuçlarla analiz edilmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan sonuç ise, kamulaştırmaların ve özelleştirmelerin sermaye birikim sürecinin farklı çelişkilerinin sonuçları olduğu, devletin ise bu sürecin ana aktörü olarak kamulaştırmalar ve özelleştirmeler uygulayarak sermaye birikim sürecinin çelişkileri çözüp sermaye birikim sürecinin yeni dönemine uygun zemin hazırladığı olmuştur. Diğer yandan, bu süreç lineer olmaktan ziyade sınıf mücadelesinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, devleti "tarafsız" gören, sınıf mücadelesini "birikim rejimi" ve "düzenleme biçimi"nin yapısal eşleşiminin altında ikincilleştiren DO'un analizinin yerine devleti sermaye birikim sürecinin temelinde gören ve devleti sermaye birikim sürecinin çelişkilerinin ve sınıf mücadelesinin sonucu olarak gören BSY ve OM'nin yaklaşımlarının daha açıklayıcı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, yapılmak istenen kaybolduğu söylenen "devlet" ve "işçi sınıfı"nın sermaye birikim sürecindeki merkezi ve artan rolünün ve yerinin vurgulanmasıdır.

Anahtar sözcükler: kamulaştırma, özelleştirme, devlet, sermaye birikim süreci, Birikimin Sosyal Yapıları Yaklaşımı, Düzenleme Okulu, Ortodoks Marksizm.

ABSTRACT

Zeynep Ağdemir

M.A.Thesis, Department of Public Finance (Public Economics)

Supervisor: Assistant Professor Serdal Bahçe

September, 2011, 337 pages

NATIONALISATIONS AND PRIVATIZATIONS

IN CAPITAL ACCUMULATION PROCESS

Privatization have been widely implemented in the world since the 1980s. On the contrary to these practices, there are lots of nationalisations in the countries the USA to England in 2007 and with these nationalisations the state have assumed private sector debt. In this context, the meaning of nationalisation/privatization cycle have become important. Besides, this meaning has been critical in understanding the state's role in capital accumulation process. For the sake of clarity, it is necessary analyse the problematic in a theoretical framework which benefits from actual experiences. This thesis aims at understanding nationalisations, privatizations and the state's role in capital accumulation through using different theoretical frameworks. In this context, the roles of the nationalisations, privatizations and the state in capital accumulation process according to the Social Stucture of Accumulation Theory (SSA), Regulation Approach (RA) and Orthodox Marxism (OM) were expressed. The main conclusion of thesis is that nationalisations and

privatizations are outcomes of the different contradictions in capital accumulation process and the state, by trying to solve the contradictions of capital accumulation through privatizations and nationalisations, is the main actor inthe process of capital accumulation. Besides, this process, rather than progressing linearly, has been continuously shaped by the class struggle. Because of the fact that SSA and OM perceive the state as a main component of capital acumulation both assume that the class struggle is critical determining factor, they are more explanatory than RA which assumes the state as a neutral vehicle and gives a secondary role class struggle.In this context, we want to emphasis the critical and growing role of the working class and the state in capital accumulation process.

Keywords: Nationalisation, privatization, state, capital accumulation, Social Stucture of Accumulation Theory, Regulation Approach, Orthodox Marxism .